

AZƏRBAYCAN

10'2019

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ
Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA
Məsul katib: Vüsal NURU

REDAKSIYA HEYƏTİ: Ağasəfa, Vilayət Quliyev, Firuzə Məmmədli, Məmməd Oruc, Vaqif Bəhmənli, Vahid Əziz, Seyran Səxavət, Saday Budaqlı, Əli Əmirli, Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Əjdər Ol, Musa Yaqub, Afaq Məsud, Rüstəm Kamal, Ənvər Əhməd, Kamil Əfsəroğlu, Vaqif Yusifli, Fəxri Uğurlu, Paşa Əlioğlu, Əli İldırımoglu

Redaksiyanın ünvanı: Bakı - Az1000 Xaqani küçəsi, 25	Çapa imzalamb: 08.10.2019 Sifariş 3409 Tiraj 600 Kağız formatı 70x108 1/16 - 6,5 kağız vərəqi 13 çap vərəqi 18,2 şərti çap vərəqi	E-mail: intigam.gasimzade@gmail.com sudabe334@mail.ru Qiyməti 1 manat 50 qəpik Bakı şəhəri, "Azərbaycan" nəşriyyatının mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunur
---	--	--

**Çap olunmuş yazılar qəbul edilmir.
Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.**

BU SAYIMIZDA:

DRAMATURGIYA

ANAR – Şəhərin qış gecələri.....	3
ƏLİ ƏMİRLİ – Sevgilim Sumqayıt.....	31
FİRUZ MUSTAFA – Payız meşəsində vals	63
NABAT HÜSEYNOVA – “Gümüş əsr” (debüt).....	86
SLAVOMİR MROJEK – Yay günü (tərcümə M.Musabəylinindir).....	103

POEZİYA

KƏRAMƏT – Şeirlər.....	23
ƏŞRƏF VEYSƏLLİ – Şeirlər.....	55
RİZVAN NƏSİBOĞLU – Şeirlər.....	79
VƏLİYULLA NOVRUZ – Şeirlər.....	142
DAYANDUR SEVGİN – Şeirlər.....	145
XUTRA RAMAZAN – Şeirlər.....	148

İSA HƏBİBBƏYLİNİN 70 YAŞI

TƏYYAR SALAMOĞLU – Ədəbiyyat nəzəriyyəçiliyindən ədəbiyyat tarixçiliyinə və nəzəri-metodoloji məsələlərin həllinə doğru.....	126
--	-----

ƏDƏBİ SÖHBƏTLƏR

“...BİR REDAKTOR KİMİ MƏN TAM SƏRBƏST VƏ AZADAM” "Azərbaycan" jurnalının Baş redaktoru İntiqam Qasımzadə ilə tənqidçi Nərgiz Cabbarlının söhbəti.....	152
---	-----

ESSE

RÜSTƏM KAMAL – Valsın son akkordu... ..	168
---	-----

ƏDƏBİ TALELƏR

GÜNEL NATİQ – Ernest Heminquey və qadınları.....	176
--	-----

İSTİ-İSTİ

GÜNAY QARAYEVA – Nəsrdə yeni imza.....	185
--	-----

KİTABLAR, RƏYLƏR

VAQİF YUSİFLİ – Orijinal hekayələr.....	187
---	-----

KİTAB RƏFİ

191

◆ D r a m a t u r g i y a

ANAR

ŞƏHƏRİN QIŞ GECƏLƏRİ

◆ *Səkkiz şəkildə pyes*

20 YANVARIN 30 İLLİYİNƏ

İŞTİRAKÇILAR:

QİYAS - "Çağdaş" qəzetinin redaktoru, 61 yaşında
DİLARƏ - onun arvadı, 55 yaşında
NAMİQ - Onların oğlu, 31 yaşında
BƏHRAM ZEYNALLI - Qiyasın əmisi, akademik, 73 yaşında
RASİM - onun oğlu, jurnalist, 37 yaşında
ŞAMXAL - prokuror, 68 yaşında
ZAKİR - onun oğlu, 29 yaşında
FİRUZ - Dilarənin qardaşı, 48 yaşında
AĞARƏFİ - Firuzun keçmiş dostu, iş adamı, 48 yaşında
ÇOPUR CABBAR - elmi işçi, 71 yaşında
SƏDYAR - ali məktəb müəllimi, 60 yaşında
MİTİNGİN APARICISI
QORXMAZ - 22-23 yaşlarında
ƏJDƏR KİŞİ - Qiyasgilin qonşusu, taksi sürücüsü, 78 yaşında
QURGEN - Əjdərin iş yoldaşı, taksi sürücüsü, 77 yaşında
SUREN - Qurgenin nəvəsi. 26 yaşında
BAKIDA VƏ MOSKVADA TV DİKTORLARI
SÜSƏN SÜMBÜL - müğənni
OPERATOR
QORXMAZIN İKİ DOSTU

Hadisələr Bakıda 1990-cı ilin yanvar günlərində cərəyan edir.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Respublika Baş prokurorunun müavini Şamxal Bədirzadənin iş otağı. Yazı masası, üstündə bir neçə telefon, 10-12 nəfərlik iclas masası. Divarda Qorbaçovun şəkli və Azərbaycanın inzibati xəritəsi. Dörd televizor, hərəsi bir proqramı, o cümlədən, Moskva proqramını göstərir.

Tamaşa boyu müxtəlif məkanların fəvqündə, arxa tərəfdə iri ekran - monitor. Ara-sıra TV ekranlarında görünən səhnələr iri ekranda da göstərilir.

Şamxal iclas masasının sağ tərəfində, üç müsafir - Bəhram Zeynalli, Çopur Cabbar, Sədyar isə qarşıda - sol tərəfdə oturublar. Söhbət əsnasında katibə həmişə çay gətirir və çayları təzələyir.

ŞAMXAL: Xoş gəlmisiniz, səfa gətirmisiniz, professor, bağışlayın, akademik, əziz Bəhram müəllim. Sizi xüsusi salamlayıram. Təşəkkür edirəm ki, dəvətimizi qəbul etdiniz, bilirəm axı...

BƏHRAM: Moskvadan elə dünən gəlmişəm. İclas çox gərgin keçirdi...

ŞAMXAL: Bilirəm, bilirəm. Televiziya ilə izləyirdim. Sizin çıxışınız da aləm idi.

BƏHRAM: Day o qədər təbrik ediblər ki, akademik Qonçarov dedi ki, staraya qvardiya ne stareyet. Məsələ onda deyil.

ÇOPUR CABBAR: Siz danışıqda Qorbaçovun ağzı açıq qalmışdı.

SƏDYAR: Hə, doğrudan da çox diqqətlə qulaq asırdı.

BƏHRAM: Məsələ onda deyil...

Telefon zəngi.

ŞAMXAL: *(durub dəstəyi qaldırır)* Bəli, yoldaş katib, gəliblər, yanımdadırlar. *(qulaq asır)*, Əlbəttə, yoldaş katib, mütləq, mütləq *(dəstəyi asıb masaya qaydırır)*. Katib idi, Sizə salam deyirdi.

ÇOPUR CABBAR: Sağ olsun.

ŞAMXAL: Bəhram müəllim, indi sizə necə müraciət edim, hörmətli akademik, ya hörmətli deputat?

BƏHRAM: Şamxal, sizinçün mən həmişə ancaq Bəhram müəlliməm.

ŞAMXAL: Əlbəttə. Rasimin uğurlarına da çox sevinirəm. Ayı necə ola bilər axı, sizin oğlunuzdur. BBS-yə verdiyi məlumat rəhbərliyin də xoşuna gəlib. Rəhmətlik Rüksarə xanım sağ olsaydı, necə də sevinərdi.

BƏHRAM: *(köksünü ötürür)* Həyatdır da... Elə bəlalər var ki, tibb də aciz qalır. Tamara xanım necədir?

ŞAMXAL: Onun da xəstəliklərdən gözü açılmaz.

BƏHRAM: Mən dedim də, hökman əməliyyat lazımdır.

ŞAMXAL: Başımız açılır ki... Nə isə... Əziz dostlar, mən sizi başqa məsələyə görə əziyyət verib, çağırıbmışam. Özünüz görürsünüz də vəziyyəti...

ÇOPUR CABBAR: Bəli, ölkə əldən gedir.

ŞAMXAL: Hələ getməyib, amma gedə bilər. Sizi məhrəm bilib çox məxfi məlumatları verəcəm. Təbii ki, söhbət bu otaqdan çıxmamalıdır.

SƏDYAR: *(ətrafa boylanır)* Bu otaq da dinlənilir?

ŞAMXAL *(gülür)* Yox, amma ayrı yerdə dinlənenlər bu otaqda açılır. Uzun sözün qısa, Moskvada güc nazirləri tapançanı dirəyiblər Qorbaçovun gicgahına ki, şübhəsiz, məcazi mənada deyirəm, bəli, tələb ediblər ki, ciddi tədbirlər görsün.

ÇOPUR CABBAR: Çoxdan lazım idi.

ŞAMXAL: Bəli, demokratiya yaxşı şeydir, amma ölçü hissi də olmalıdır da... Yoxsa bu olur hərki-hərkillik, özbaşınalıq, dərəbəylik. Demokratiya...

ÇOPUR CABBAR: Demokratiya yox, demokratsiya.

ŞAMXAL: Hər halda bir az ehtiyatlı olmaq lazımdır. Dünyanın gözü bizdədir.

BƏHRAM: Mən də Qorbaçovla görüş zamanı ona dedim, elə eləmək lazımdır ki, nə şiş yansın, nə kabab.

SƏDYAR: Qorbaçov bunu yaxşı başa düşər, çoxdanın kababçısıdır.

ÇOPUR CABBAR: Niyə, şaşlıkı ruslar da bilir.

BƏHRAM: Məsələ onda deyil.

ŞAMXAL: Mən sizə niyə zəhmət verirəm? Bizdə olan vəziyyəti bilirsiniz. Meydanda gün gündən daha radikal tələblər irəli sürülür. Moskva da bunu diqqətlə izləyir və çox narahatdır. Respublika rəhbərliyindən ciddi addımlar atmağı tələb edir. *(telefon zəngi)* Söz vaxtına çəkər... Moskvadı... *(telefonlardan birini götürür)* Да, здравствуйте. Слушаю вас. Мы делаем все возможное, чтобы держать события под контролем. Что значит недостаточно? Это - народ, товарищ Ташков. Понимаю, что направляют, но... *(qulaq asır)* Хорошо, учтем...

SƏDYAR: Siz də yaman işə düşmüşüz. Bir yandan xalq, bir yandan Moskva.

ÇOPUR CABBAR: Nə xalq, xalq salmışınız, bu xalq deyil, kütlədir, qara camaatdır.

ŞAMXAL: Hər halda, çalışmalıyıq ki, bu çətin zamanda qan tökülməsin.

BƏHRAM: Mən Qorbaçova bu barədə də dedim, dedi ki, mən ordunu heç kəsin ayağına verə bilmərəm.

SƏDYAR: Şamxal müəllim, bizə sözlünüz nədir?

ŞAMXAL: Sizə sözlüm odur ki, siz bizim nüfuzlu ziyalılarımızsınız. Cabbar müəllim, Sədyar müəllim, xüsusilə də akademik Bəhram Zeynallı. Millətin, necə deyirlər, qaymağı. Gərək meydanı ələ alասınız, imkan verməyəsınız ki, hər növ avantüristlər xalqı çaşdırıb yoldan çıxartsınlar.

ÇOPUR CABBAR: Biz əlimizdən gələni etməyə hazırıq.

ŞAMXAL: Cabbar müəllim, Sədyar müəllim siz ali məktəb müəllimisınız. Arxanızda böyük bir tələbə kütləsi durur. Hər halda, sevimli müəllimlərinizin sözlünü eşidərlər.

SƏDYAR: Ay eşitdilər ha... Gözləri qızıb.

ŞAMXAL: Hər halda təşəbbüs göstərmək lazımdır.

SƏDYAR: Yoldaş Beriya demişkən popitka ne pitka.

ŞAMXAL: Çayınızı soyutmayın. Bəhram müəllim, Sizi bir başqa məsələylə bağlı da narahat etmək istəyirəm. Bilirsiniz də Meydanda, elə ümumiyyətlə ictimai hərəkətdə ən aktiv adamlardan biri Qiyas müəllimdir. Qiyas Zeynallı, sizin qardaşınız oğlu, çox radikal çıxışlar edir: istefa-filan...

ÇOPUR CABBAR: Tək çıxış etsəydi dərd yarıydı, həm də "Çağdaş" qəzetinin redaktorudur, ağızına gələni yazır və çap edir.

ŞAMXAL: Bəli, o da düzdü. Əziz Bəhram müəllim, mənim də, elə rəhbərliyin də fikri budur ki, onu ipə-sapa ancaq siz yatıra bilərsiniz. Sizin sözlünüzdən çıxmaz.

BƏHRAM: Ay-hay, tərsin biridir. Elə sözlümdən çıxdığı üçün on ildən çoxdur onu dindirmirəm, salam-kəlamı kəsmişəm.

ŞAMXAL: Bilirəm, xəbərimiz var. Səbəbi də yadımdadır. Neçə il qabaq oğlumu instituta girməyə qoymadı. Öz oğlunun tutulmasına razı oldu, amma inandından dönmədi. Amma indi söhbət şəxsi məsələdən getmir, ölkənin taleyindən gedir.

BƏHRAM: Oğlu üç il yatdı, çıxdı.

ŞAMXAL: Bilirəm. Amma doğrudan da Niyaz müəllim...

BƏHRAM: Qiyas.

ŞAMXAL: Bəli, Qiyas müəllim bizə pislik yox, yaxşılıq etdi. Oğlum instituta girə bilməsə də, onu elə öz sistemimizdə işə düzəltdim. İndi artıq mayordur.

BƏHRAM: Şamxal, sizin xətriniz bilirsiniz mənə necə əzizdir? Amma mən-dən bunu istəməyin. Mən o tərsə söz deyən deyiləm. Onsuz da sözümü yerə salacaq. Məni soyuqsaqqal eləməyin. Rəhmətlik Rüksarəyə də söz vermişdim ki, bir də heç vaxt Qiyası dindirməyəcəm.

ÇOPUR CABBAR: Akademik inciməsin, heç dindirməli adam da deyil. O da, onun bir dostu var - Kərim Əsgəroğlu, ikisi də bir yuvanın quşu, bir başmağın tayıdırlar. Qatı millətçi, pantürkist, Türkiyə heyranı...

SƏDYAR: Yənə köhnə palan için tökməyin, Cabbar müəllim. Daha danos-lar vaxtı keçib, Stalinin sümükləri də çürüyüb.

ÇOPUR CABBAR: Elə indi də bir Stalin lazımdır ki, dəmir əllə bu ağzığöy-çəkləri yığıb-yığışdırsın.

SƏDYAR: Kərim Əsgəroğlunu dama bassın, dədəsinin də sümüklərini qə-birdən çıxarıb Sibirə göndərsin.

ÇOPUR CABBAR: Sədyar, sən də məzhəbindən baş açmaq olmur. Sən kimin tərəfindəsən?

SƏDYAR: Özümün.

ŞAMXAL: İş ondadır ki, hər ikisi - Niyaz Zeynallı da, Kərim Əsgəroğlu da ciddi nəzarət altındadırlar və hər ikisinə qarşı çox sərt tədbirlər görülə bilər. Gö-rürsüz, mən sizinlə çox açıq danışırım.

ÇOPUR CABBAR: Yəni həbs də oluna bilər.

BƏHRAM: Yox, mən istəmirəm ki, Qiyas həbs olunsun, necə olsa da bizim adımızı, istəmirəm ki, fəmilimizə ləkə düşsün. Mən, ümumiyyətlə, heç kəsin siyasi məsələlərə görə həbs olunmasını istəmirəm. O dövrü görmüşük, keçmişik, Allah eləməsin yenidən qayıtsın.

ŞAMXAL: Məbadə mən sizə təzyiq edəm, Bəhram müəllim. Əgər Niyazla danışmaq istəmirsinizsə, başqa yolu da var. Mitingdə sizə məxus təmkinlə, məntiqlə müdrikcəsinə çıxış edin, onda qiyaskimilər də nüfuzdan düşər. Gec-tez xalq kimin kim olduğunu anlayacaq. Populist çıxışlarla ağsaqqal sözünü ayıracaq.

ÇOPUR CABBAR: Elədir, xalq gözü tərəzidir.

SƏDYAR: Bəzən çəp gözlə baxsa da.

ÇOPUR CABBAR: Akademik bağışlasın, bunların, elə Qiyasın da, Kərimin də niyyətləri başqadır. Azərbaycanı SSRİ tərkibindən çıxarıb Türkiyəyə qatmaq. Budur məqsədləri. Kərimin rəhmətlik atası da qatı türkçü idi.

SƏDYAR: Nə Kərim, nə atası heç yerdə deməyiblər ki, SSRİ-dən çıxmaq, Türkiyəyə qatılmaq. Atası bir böhtanın qurbanı olub Sibirə sürgün edildi. Stalin-dən sonra bəraət aldı, qayıtdı.

ŞAMXAL: Bunların hamısını bilirəm.

ÇOPUR CABBAR: Nə olsun ki, bəraət aldı, pantürkistliyindən ki, əl çəkmədi. Elə ağzını yumub-açıb biz türkük deyirdi. Dilimizin adı da türk diliymiş. Ba-lam, bədi bizi türkün quyruğuna bağladılar. Adamda bir milli qürur, heysiyyət olar da...

SƏDYAR: Milli qürur deyəndə...

ŞAMXAL: *(onun sözünü kəsir)* Bir dəqiqə. Bu məsələ o qədər də asan məsələ deyil, Cabbar müəllim. Xalqın hissləriylə də hesablaşmaq lazımdır. Meydanda bu çətin vəziyyətdən çıxmağımızı Türkiyəylə bağlayanlar, türklərə ümid bəsləyənlər az deyil. Bu məsələdə çox həssas olmaq gərəkdir. Elə deyilmi, Cabbar müəllim?

ÇOPUR CABBAR: Əlbəttə, əlbəttə, düz buyurursunuz.

ŞAMXAL: Oğlum deyir ki, sizin vaxtında gərəkli, hımm, necə deyərlər, xəbərdarlıqlarınızla da tanışdır. Siz doğrudan da gərəkli və etibarlı adamsınız. Amma indiki zamanın da öz tələbləri var. Və şübhə etmirəm ki siz məhz bu günün əhval-ruhiyyəsini nəzərə alaraq, meydanda gözəl bir çıxış edəcəksiniz. Meydanı sizlər ələ ala bilərsiniz, istənilən yönə də yönləndirə bilərsiniz. Və əsas da bu mitinqlərə bir dəfəlik son qoyulmalıdır. Allah bilir, Moskva bizimçün necə dəhşətli ssenarilər hazırlayıb.

Telefon zəngi.

ŞAMXAL: O da yaman nigarandır *(dəstəyi qaldırır)*. Bəli, yoldaş katib, çox yaxşı söhbət alındı. Bir birimizlə tam anlaşıdıq *(dəstəyi qoyur)*. Telefon qoyur ki, bir əməlli-başlı dərdləşək? İnşallah, bir arxayın vaxtda yaxşı oturub yeyib içərik.

(yənə telefon zəngi).

PƏRDƏ

Arxadakı monitor - ekranda ara-sıra meydanı doldurmuş izdahamı, çıxış edən natiqləri görürük. Zaur Məhərrəmovun çəkdiyi "Meydan" filmindən istifadə etmək olar.

İKİNCİ ŞƏKİL

Arxadakı ekran - monitorda Meydan dolu izdiham. Ön planda - səhnədə Meydanın tribunası.

"Koroğlu" operasının üvertürü səslənir.

MİTİNQİN APARICISI: Xanımlar və bəylər!

Bu gün ağsaqqal deputatımız, akademik Bəhram Zeynallı da mitinqə təşrif gətirib. Söz onundur.

Alqış və fit səsləri.

BƏHRAM: Əziz balalarım, oğullarım, qızlarım, nəvə-nəticələrim. Həmvətənlərim. Sözümlə sizədir, Moskvadan dünən gəlmişəm. Moskvada ölkəmizin rəhbəri Qorbaçov yoldaşla görüşmüşəm. *(fit səsləri)* Məsələ onda deyil. Mixail Sergeyeviç *(fit səsləri güclənir)* dedi ki, arxayın olun, sərhədlərin dəyişilməsindən söhbət gedə bilməz *(zəif alqış, güclü fit səsləri)*. Qarabağ Azərbaycanındır *(alqışlar)* Amma ermənilərin istəklərini də nəzərə almaq lazımdır *(fit səsləri son həddə çatır, "xəyanət" sözləri aydın eşidilir)*.

BƏHRAM: *(bir az tutulan kimidir)* Axı, biz əsrlər boyu ermənilərlə mehriban qonşu kimi yaşamışıq.

(Kütləvi səslər: Ar olsun! Bu da bizim ağsaqqal! Bu da bizim deputat! Düş aşağı, satqın).

BƏHRAM: Əziz övladlarım! *(kütlə onu fitə basır, danışmağa qoymur. Qorxmaz adlı gənc oğlan kobud şəkildə Bəhrəmın qolundan yapışıb mikrofondan uzaqlaşdırır. Bəhrəm ürəyini tutub pilləkənə oturur. Cibindən həb çıxarır. Qorxmaza).* Oğlum, mənə bir stəkan su.

QORXMAZ: Suyu sənə Qorbaçov verər. Bura qeyrət meydanıdır, su dükanı deyil.

QIYAS: *(ona yanaşır)* Əmi.

BƏHRAM: *(başını qaldırır)* Qiyas. Sən də burdasan?

QIYAS: *(onu qucaqlayır)* Bu saat su gətirərlər *(başqa bir cavan su gətirir, Bəhrəm dərmanını içir)*

ÇOPUR CABBAR: Mənə söz verin *(mikrofonu aparıcıdan alır)* Əziz soydaşlarım, qəhrəman millətimin qəhrəman övladları, ulu Boz qurdun igid balaları! Bəsdir Qorbaçovun yalan vədlərinə aldandıq. *(gurultulu alqışlar)* Əfsus ki, hələ də əsl düşmənimizin, əsl dostumuzun kim olduğunu bilməmişik. Qorbaçov bizə gün ağlayacaq?

Ümidimiz, pənahımız yenə qardaş Türkiyədir *(gurultulu alqışlar)*. Canımız, qanımız türk qanıdır. Amma özümüz də papaq altıda qalan deyilik. Hanı bizim qoç Koroğlumuz, Misri qılıncıyla Zori Balayanların qulağını kəssin. Hanı bizim Babəkimiz, Vazgenin qulağını bursun...

SƏDYAR *(pıçıltıyla qulağına):* Atropatı unutma.

ÇOPUR CABBAR: Bəli, hanı müdrik Atropat ki eee...

SƏDYAR *(pıçıltıyla):* Akademik Aqanbekyanın lap...

ÇOPUR CABBAR: Akademik Aqanbekyanın şalvarını çıxartsın?

SƏDYAR *(pıçıltıyla):* Qaçax Nəbi.

ÇOPUR CABBAR *(pıçıltıyla Sədyara):* O da qalsın gələn səfərə. Bəli, əziz həmvətənlərim, Koroğlu da, Babək də, Şah İsmayıl da.

SƏDYAR *(pıçıltıyla):* Atropat da...

ÇOPUR CABBAR: Atropat da, bax, bu meydandadırlar, sizin aranızdadırlar, əziz soydaşlarım. Bu gün millətin Babəki də, Koroğlusunu da...

SƏDYAR: Atropatı da...

ÇOPUR CABBAR: Atropatı da sizsiniz, Siz! Siz! Üç yüz milyonluq türk dünyasının gözü sizdədir. Bizdədir. *(gurultulu alqışlar)*.

ÇOPUR CABBAR *(Sədyara):* Di buyur, Atropat. Mənə suflyorluq elədin, indi de görək, sən nə deyirsən.

SƏDYAR: Əziz xanımlar, bəylər, canablar, dostlar, yoldaşlar. Mən adicə ali məktəb müəllimiyəm, yəqin aranızda mənim tələbələrindən də az deyil. Mən siyasətçi deyiləm, natiq deyiləm. Heç şair deyiləm. Amma Cabbar müəllimin alovlu nitqi məni də cuşa gətirdi, necə deyərler, ilhamım coşdu, bir şeir qoşdu. Qafiyəsinə, vəzninə görə qüsura baxmayın, ürəkdən gəlir *(Şeiri pafosla oxumağa başlayır)*

*Ana vətən Azərbaycan,
Bir canım var sənə qurban.
Bağların var, dağların var,
Şəhidlərin, sağların var.
Ümidin itməsin heç vaxt,
Hələ gözəl çağların var.*

*Keçər illər, keçər aylar,
Ayıramaz bizi çaylar,
Nə Astara, nə də Araz.
Lap yaxında qovuşarıq,
Ya bu qış, ya da bu yaz.
Danışmayın hərzə-hədyan,
İgidlərlə dolub hər yan.
Azadlığa aparacaq
Bizi bu möhtəşəm meydan.*

(gurultulu alqışlar, fit səsləri. Növbəti natiq danışır, səsi uzaqlaşır, ön plan-da Bəhram və Qiyas).

QİYAS: Özünü necə hiss edirsən, əmi?

BƏHRAM (*başıyla "yaxşıyam" işarəsini verir, çətinliklə danışır*): Dilarə, Namiq necədirlər?

QİYAS: Yaxşıdılar, sağ ol.

BƏHRAM (*su gətirən oğlana, Zakirə*): Bala sən də sağ ol, su gətirdin. Dayan görün, sən Şamxalın oğlu deyilsən?

ZAKİR: Bəli.

BƏHRAM: Deyirəm axı, gözümə şirin dəyirsən. Qiyas, bilirsən bu kimdi, Şamxalın oğlu.

QİYAS: Bilirəm.

BƏHRAM: Sənin imtahanda kəsdiyən oğlan.

QİYAS: Kəsməmişdim, üç vermişdim, yaxşı yadımdadır.

BƏHRAM: Amma indi təhlükəsizlikdə mayordur.

QİYAS: Onu da bilirəm. Burda da bizə nəzarət edir.

SƏDYAR: Lap yaxşı. Dövlət dostunu, düşməni tanımalıdır.

ZAKİR: Əla çıxış etdiniz Cabbar müəllim. Məlumat verəcəm.

SƏDYAR: Məlumat verənə bax, sən Allah, qaldıq əl-ayaq altında. Sən uşaqsan hələ, məlumat çatdıranın ən böyüyü burdadır (*Cabbarı göstərir*).

ÇOPUR CABBAR: İlansan ki, ilan. Kərim Əsgəroğlunun dostu bundan artıq olmayacaq ki...

MİTİNQİN APARICISI: Söz verilir o şəxsə ki, onu yaxşı tanıyıyıq. "Çağdaş" qəzetinin redaktoru Qiyas Zeynallı (*gurultulu alqışlar*).

QİYAS: Əziz qardaşlarım, bura nə bəlağətli nitqlər meydanıdır, nə də şeir məclisi. Burda doğrudan da millətin taleyi həll olunur və biz də bu barədə konkret təkliflərimizi vermişik. "İstefa, istefa" bağırmaqla iş bitmir. Moskvanın bir adamını istefaya göndərəcəyik, yerinə başqasını – yenə öz adamlarını qoyacaqlar. Rəhbərlikdən əvvəl siyasət dəyişməlidir. Onların da, Moskvadakı ağalarının da qarşısına konkret tələblərimizi qoymalıyıq. Ermənistandan qovulan soydaşlarımızı məhz Dağlıq Qarabağda və onun ətrafındakı rayonlarda yerləşdirməliyik. Respublika rəhbərliyinin buna iradəsi çatmaz. Deputatlarımız bunu Moskvada, Parlamentdə ən vacib məsələ kimi qaldırmalıdırlar. İkinci vacib məsələ Ermənistandan qovulan soydaşlarımızın insan haqları haqqında bütün dünyaya car çəkməliyik. Onlar beynəlxalq müşahidəçilərin nəzarəti altında dedə-baba yurdlarına, Ermənistana qayıtmalıdırlar və kompakt yaşadıkları yerlərdə hansı şəkildəse muxtariyyətləri olmalıdır. Ancaq bundan sonra

Dağlıq Qarabağa Azərbaycan tərkibində yüksək status verilə bilər. Tanrı bizə yar olsun!

(*alqışlar, fit səsləri*)

PƏPDƏ

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Qiyasın mənzili. Namiq çay içir. Yuxudan təzə durmuş Dilərə otağa daxil olur, Namiq durub anasını qucaqlayır.

NAMİQ: Ad günün mübarək, ana!

DİLARƏ: Eh, nə ad günü? Görmürsən nələr olur?! Heç ad günü adamın yadına düşür?

NAMİQ: Hər halda, əlli beş yaş da balaca məsələ deyil.

DİLARƏ: Yaşımı yadıma salmasan olmaz? Yəqin heç əlli beş də deyil, day da çoxdu. Sənin o üç il türmədə yatmağın məni on yaş qocaltdı.

NAMİQ: Mən yalnız cinayətimin cəzasını çəkdim.

DİLARƏ: Nə cinayət canım? Bəyəm sənin bir təqsirin vardı?

NAMİQ: Ana, xahiş edirəm o söhbəti salma.

DİLARƏ: Bilirəm, sən hələ də o qızı unuda bilmirsən. Adı nə idi?

NAMİQ: Qumru. Day gəl bu barədə danışmayaq.

DİLARƏ: Necə danışmayım ki, indiyəcən içimi göynədir, yandırır-b yaxır məni.

NAMİQ: Di boşla, sən Allah.

DİLARƏ: Bəhram əmi də yaxasını kənara çəkdi. Amma əsl günah atandıydı.

NAMİQ: Dedim axı, bu məsələni çürütməyəm. Həm də belə bir gündə...

DİLARƏ (*bufetin üstündə çiçək buketini görür*): Bu hardandı burda?

NAMİQ: Hardan olacaq, həmişə irad tutduğun həyat yoldaşından. Sən yə-tanda sübh obaşdandan durub gedib tər-təzə gül alıb gətirib səninçün. Hələ məktub da yazıb sənə, o dey ordadır.

Dilərə məktubu açıb oxuyur, gülümsünür.

NAMİQ: Nə yazıb?

DİLARƏ: Özgənin məktubunu başqası oxumaz; lap oğlu olsa da.

Qapı zəngi, Namiq açır, Əjdər kişi əlində bir dəstə gül içəri girir.

ƏJDƏR: Təbrik, Dilərə bacı, ad günün mübarək. Neçə-neçə belə illərə çıxasan; yoldaşınla, oğlunla...

DİLARƏ: Çox sağ ol, Əjdər dayı, nə zəhmət çəkirdin. Nə yaxşı yadında qalıb.

ƏJDƏR: Heç belə günü unutmaq olar? Ad günündən üç gün qabaq... Namiq də... qayıtmışdı. Day yerə-göyə sığmırdın. Bizi də uşaqların anasıyla çağırmışdız. Eh, nə gözəl günlər idi... Dedim axşam yəqin qonağınız çox olacaq, mənim yerim deyil, odur gəldim indi təbrik eləyim.

DİLARƏ: Axşam qonağımız-filan yoxdu. Olsa da, sənin yerin gözümüzün üstədi.

ƏJDƏR: Bax bu insaniyyətinizə görə sevirəm də sizi; səni də, Qiyas qardaşı da. Mən kiməm, adi bir taksi şöferi, amma Qiyas boyda dahi məni də həmişə adam yerinə qoyur.

DİLARƏ: Nə danışırsan Əjdər dayı? Sən heç kəsdən əskik adam deyilsən. Otur, bir çay iç.

ƏJDƏR: Sağ ol, Oğlunun toyunda içim. Axşam qonaqlar gedəndən sonra bəlkəm bir dəydim sizə; Qiyas qardaşla bir balaca işim var.

DİLARƏ: Buyur, buyur. Haçan gəlsən, qapımız açıqdı.

(Əjdər gedir. Qapı zəngi)

NAMİQ: Anşlaqdı ki... Deyirdin ad günü istəmirəm, görürsən xalq səni necə sevir?

(qapını açır, Rasim əlində iri gül buketi daxil olur)

RASİM: Salam.

NAMİQ: Day şəhərdə gül qalmadı ki...

RASİM: Təbrik, təbrik, Dilarə bacı. Atam da gəlmək istəyirdi səni təbrik etməyə; - amma dedi bilmirəm, Dilarə məni qəbul edər?

DİLARƏ: O nə sözdü, Bəhram əmi ailəmizin ağsaqqalıdır.

RASİM: Nə bilim, deyir, o vaxtlar Namiqin məsələsində Dilarə bir az inci-mişdi məndən.

DİLARƏ: Keçənə güzəşt deyərlər, Rasim, olan oldu, keçən keçdi. Bəhram əminin həmişə gözümüzün üstündə yeri var.

PƏRDƏ

Arxadakı ekran - monitorda Meydandakı mitinqlərin sənədli kadrları. Çıxış edən natiqlər, izdihamin uğultusu, alqış və fit səsləri

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Həmin məkan. Qiyasın mənzili. Axşamdır, Dilarə masanı səlqiyyəyə salır, qab-qacaq düzür.

NAMİQ: Deyəsən, qonağımız çox olacaq. Elə deyirdin ki, ad günümü qeyd etmirəm.

DİLARƏ: Neyləyək? Səhər gördün Rasim nə dedi? Dedi axşam Bəhram əmi də gəlmək istəyir.

NAMİQ: Gəlsin də... *(ələ salır)* Bir deputatımız əskikdi.

DİLARƏ (kinayəylə): Akademik. Deputat. Laureat, at... at...

NAMİQ: Deyəsən, onunla aran yoxdu.

DİLARƏ: İndi vicdanı oyanıb, səni üç il türməyə basanda əlini ağdan qarıya vurmadı.

NAMİQ: Ay ana, nə etməliydi ki... Mən cinayətimin cəzasını çəkirdim.

DİLARƏ: Yenə başladın? Nə cinayət cinayət salmışan. Avtomobil qəzasını qəsdən eləməmişdin ki... Həm də maşın Rasimin idi. Rasim işin içindən quru çıxdı, amma səni basdılar qazamata.

NAMİQ: Maşını mən sürürdüm. Günah da mənimdir. Amma bu söhbəti salmağın heç yeri deyil.

DİLARƏ (yumşaq tonla, nəvazişlə): Hələ də onu unutmursan.

NAMİQ: Necə unuda bilərəm, ana? Mənim ucbatımdan belə qız gənc yaşında tələf oldu; anasının yeganə balası.

DİLARƏ: Sən də mənim yeganə balamsan axı *(pauza)*, hələ də qəbrinin üstünə gedirsən?

NAMİQ: İldə iki dəfə - doğum və ölüm günü.

DİLARƏ: Anasıyla?

NAMİQ: Hə... anası öləne qədər.

DİLARƏ: Anası ölüb? Heç bilmirdim. Haçan?

NAMİQ: İki il bundan əvvəl.

DİLARƏ: Bəs bizə niyə deməmişən?

NAMİQ: Atam bilirdi. Dəfninə də kömək elədi. Axı ayrı heç kəsləri yox idi. Qumrunun yanında basdırdıq.

DİLARƏ: (*köksünü ötürür*) Yazıq qız... Neyləyək, oğlum. Olacağa çarə yoxdur. Sən də çox ürəyinə salma. Gör neçə il keçib. Atanla məni də düşün, bizim indi nəvələrlə əylənmək vaxtımızdır.

NAMİQ: Əcəb əylənmək vaxtıdır. Gör aləm necə qarışıb. Ana, bu axşam bir sürpriz qonağımız da olacaq. Mən çağırmışam. Rusiyada idi, dünən gəlib. Gələn kimi də məni tapdı, bu axşam yeməyə dəvət edirdi, dedim yox, anamın ad günüdür. Elə çıxdı ki, onu dəvət etməli oldum.

DİLARƏ: Kimdi o, mən tanıyıram?

NAMİQ: Ağarəfi.

DİLARƏ: Kim?

NAMİQ: Ağarəfi. Yadında deyil, Firuz dayının yaxın dostuydu.

DİLARƏ: Dayan, dayan, düşdü yadıma. Onu da həbs etmişdilər; fırlıdaq, yeyinti üstə... Sənin onunla nə işin var?

NAMİQ: Düz iki il üç ay onunla bir yerdə Şuşa türməsində yatmışıq.

DİLARƏ: Aman Allah, getsin o günlər, gəlməsin. Sən hara, o oğru hara?..

NAMİQ: Orda oğru, doğru yoxdur, ay ana, hamı bərabərdir. Ağarəfi orda ataman idi. Danışdı ki, atam ona nə isə pislilik edib, oğlunu kəsib imtahanda, amma deyirdi yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq nər kişinin işidi. Məni qoruyurdu orda.

DİLARƏ: Nə isə, olan olub. Eləsindən uzaq ol, oğlum.

NAMİQ: Necə uzaq olum ki, həyatımı xilas eləyib.

Dilərə təəccüblə baxır.

NAMİQ: Bəli. Türmə rəisinin müavini vardı; Ambaryan. Bizi görməyə gözü yoxdu. Xüsusilə ziyalıları. Bilmirəm niyə mənimlə pəs düşmüşdü. Bir dəfə sərxoş olub ağızından qaçırıb ki, 15-ci ilin qisasını gerek bu türklərdən alam... Bir dəfə nə dedisə, cavabını qaytardım, üstümə cumdu, vurmaq istədi, Ağarəfi araya girib qoymadı. Karsərə də basmaq istəyirdi məni, yenə Ağarəfi imkan vermədi. Axı, Ambaryan da bilirdi ki, Ağarəfi dustaqlar içində avtoritetdi. Sonra bildim ki, bizi həyətə gəzməyə çıxaranda Ambaryan məni guya qaçmaq istəyirdi vuracaqmış. Bunu da Ağarəfi qoymadı. Həyətə çıxanda məndən bir addım aralanmırdı.

DİLARƏ: Anan ölsün, ay oğul, gör balam nələr çəkib... İndi danışsən, tüküm biz-biz olur.

NAMİQ: Odur ki, erməni görəndə elə bil Ambaryanı görürəm. Hamısından zənd-zəhləm gedir.

DİLARƏ: Elə demə, bala, erməninin də yaxşısı, pisi var.

NAMİQ: Yaxşısına lənət. O ki qaldı pisinə. Dayan, sənə kömək edim... Stulları mən düzərəm. (*stulları düzə-düzə*) Axşam on birdə iki günlüyə rayona getməliyəm, ana.

DİLARƏ: Rayonda nə işin var?

NAMİQ: Təşkilat məsələsidir.

DİLARƏ: İndi də bu Xalq cəbhəsinə qoşulmusan. Vallah, bilmirəm niyə sən də, atanın da gərək həmişə başınız qalda olsun. Budey, bax, hətta bu gün də dedən mitinqdə çıxış edir. Yenə görək başımıza nə oyun açacaqlar...

NAMİQ: Narahat olma, ana. Bu, haqq işidir. Bizim də borcumuzdur.

Qapı zəngi. Firuz gəlir, Dilarəni öpür, hədiyyəsini - iri bir bağlamanı bacısına verir.

FİRUZ: Təbrik, bacı, təbrik. Neçə belə illərə çıxasan. Oğlunla, o qaramat ərinlə...

DİLARƏ: Yenə başlama, heç olmasa belə gündə...

NAMİQ: (*sərt*) Firuz dayı...

FİRUZ: Vsyo, susdum, susdum... Heç belə müsibət olar, bircə qardaşı bircə bacısının evinə gedib-gələ bilməsin.

DİLARƏ: Kim sənə qadağa qoyub ki?

FİRUZ: Qadağa qoyulmayıb, amma ərin bir sir-sifət göstərir, day bundan sonra gələrəm? Yaş da o yaş deyil ki, bunun hoqqalarına məhəl qoymayım. Nə isə... Bu gün şeytanın qıçın sındırıb gəlmişəm. Dedim bacımın ad gününü təbrik etməsəm, day necə qardaşam.

Qiyas qapını açarıyla açıb gəlir. Firuzu görüb tutulur, amma ona da salam verir:

QİYAS: Xoş gəlmisən (*Dilarənin hədiyyəsini verir*). Yaxşı, keçək masa başına da...

DİLARƏ: Bəs, Bəhram əmini gözləməyə, xəbər göndərib ki, gələcək.

QİYAS: Bilirəm, amma gec gələcək. Mərkəzi Komitəyə çağırıblar onu. Bəhram əmi demiş, məsələ onda deyil (*gülür*).

Qapı zəngi

QİYAS: Bıy, SK-da deputatlarla görüş nə tez qurtarıb. Namiq, aç qapını.

Ağarəfi gəlir

NAMİQ: Ata, sənə danışmışdım, Ağarəfi mənim həyatımı xilas edib.

Ağarəfi Qiyasla görüşür, hədiyyəsini Dilarəyə verir.

AĞARƏFİ: Təbrik edirəm, Dilarə bacı, day necə deyərlər, kasıbın olanından.

DİLARƏ: Çox sağ olun.

FİRUZ: (*Ağarəfiyə tərəf gəlir əlini uzadır, sevincək*) Ağarəfi.

AĞARƏFİ (*əlini vermədən*): Biz begem tanışq?

FİRUZ: Firuzam da, Ağarəfi, yeni o qədər dəyişmişəm ki, məni tanımadın? Mən səni o saat tanıdım.

AĞARƏFİ: Məni kimləsə qarışıq salmırsız.

FİRUZ: Necə yeni Ağarəfi? Mənəm də - Firuz, dostun Firuz.

AĞARƏFİ: Mənim Firuz adlı dostum yoxdu.

FİRUZ: Necə yoxdu? Yadından çıxıb? Tu bi or not tubi? Səninçün Hamletin monoloqunu oxuyardım. Çox xoşuna gələrdi. (*Ağarəfinin qoluna girir*) Ağarəfi, nə olub sənə, bəlkə məndən incimisən? Axı qardaş kimiydik.

AĞARƏFİ: (*birdən sərt*) Qardaş ha... Bu necə qardaşdı ki, neçə ildi qardaşının başına nə gəldiyilə maraqlanmayıb. Elə ki məni türməyə basdılar, vəssəlam. Salam-kəlam kəsildi. Bağda ərik var idi, salamməlik var idi, bağdan ərik qurtardı...

FİRUZ: (*pərt*) Bağışla məni, Ağarəfi, keç günahımdan, zamana köpəyoğlu zamanıydı. Dedim sənə görə məni də ilişdirərlər.

AĞARƏFİ: Priçem zamana? Əlbəttə, can qardaşdan irəli.

FİRUZ: Bağışla məni.

AĞARƏFİ: Nəyim qalib ki, sənə bağışlayım. Soğan kimi soydular məni, indi bir həsirəm, bir Məmmədnəsir... Heç olmasa, özüm cəhənnəmə, ailəmlə maraqlanaydın: nə oldular, necə oldular?

Firuz başını aşağı salıb dinmir.

AĞARƏFİ: Məni ilişdirəndə ev-eşiyimi alt üst elədilər, arvad xəstələndi, düşdü dəlixanaya, oğlum başını götürüb qaçdı Urusətə, indiyəcən yerini-yurduunu tapa bilmirəm.

FİRUZ: Lənətə gəlsin sovet quruluşu. Bacarıqlı iş adamını tut bas ki, nə var, nə var, varlanmısan; ailəsinə dağıt. Sən də o rejimin qurbanısan da. Qiyasla danış, çıxartırsən sənə mitinqə, çıxış et ki, mənim də başım o mənfur kommunistlərdən az əziyyət çəkməyib.

AĞARƏFİ (*diqqətlə Firuzə baxır*): Elə həmin Firuzsan ki, həmin Firuz; heç dəyişməmişən. Allah üzünə baxıb ki, Namiqin dayısısan. Yoxsa sənənlə ayrı cür haqq-hesab çürüdərdim. Sənə verdiyim (*gülür*) cib xərclərini də yeyib üstündən su içmişən yəqin.

FİRUZ: Belə yerdə deyirlər e, çölüm özgəni yandırır, içim özümü...

DİLARƏ (*onlara yaxınlaşır*): Köhnə dostlar, nə şirin söhbət edirsiniz... Buyurun masa başına.

Ağarəfiylə Firuzun söhbəti zamanı Dilarə o biri otağa keçir, paltarını dəyişib gəlir. Ara-sıra Namiq TV kanallarını dəyişir. Bakıdan və Moskvadan verilən xəbərlər böyük ekranda - monitorda da görünür.

Qapı zəngi. Bəhramla Rasim gəlirlər. Hədiyyələrini Dilarəyə verirlər.

BƏHRAM (*Dilarəni öpür*): Təbrik edirəm, qızım. Bağışla bu qoca əmini. Necə deyirlər, qul xətasız, ağa kərəmsiz olmaz. Keçənə güzəşt deyiblər. Bağışla məni.

DİLARƏ: Nə danışırsız, Bəhram əmi. Xoş gəlmisiz. Güllər üçün də sağ olun.

BƏHRAM: Bir bura gəl (*Dilarəni kənara çəkir, cibindən kiçik qutu çıxarıb Dilarəyə verir*). Rəhmətlik Rüksarənin sırğalarıdır. Xalis brilyant. Məsələ onda deyil. Götür.

DİLARƏ: Nə danışırsız, Bəhram əmi, bu nə söhbətdi?

BƏHRAM: Rəhmətliyin öz vəsiyyətidir. Ölümündən üç gün qabaq məni çağırırdı, bu sırğaları çıxartdı ki, bunu Dilarəyə verərsən. Onun yanında xəcalətliyi, balasını qurtara bilmədik.

DİLARƏ: Üzr istəyirəm, Bəhram əmi, mən bunu qəbul edə bilmərəm. Qiyas başımı kəsər. Saxlayın, Rasimin gələcək arvadına verərsiz.

BƏHRAM: Rasim evlənen deyil. Deyir, mən ancaq inqilis qızı ala bilərəm, buna da hökumət icazə verməz.

DİLARƏ: Mən də o rəhmətliyin sırğalarını taxa bilmərəm.

BƏHRAM: Saxlayarsan Namiqin arvadı üçün.

DİLARƏ: Namiqin də evlənmək fikri yoxdur.

BƏHRAM (*ah çəkir*): Hələ də o qızın xiffətini çəkir, Rasim danışırdı mənə.

RASİM: Nə pıç-pıç edirsiniz orda, gəlin də.

QIYAS: Yəqin Dilarə əmimə məndən şikayət edir.

BƏHRAM: Bax bu qoca əminin bir ayağı gordadır, məni sındırma. Rəhmətlik Ruxsarənin də ruhunu incidərsən (*qutunu bufetin üstünə qoyur*). Gəl.

QİYAS: Qədəhlər doludur, xoş gəlmisiz. Hamınızın sağlığınıza...

BƏHRAM: Yox, bu olmadı, bu gün əziz Dilərəmizin ad günüdür. Bütün tostlar onun sağlığına deyilməlidir. Dilərə, həmişə belə gənc, gözəl ol, ərinlə, oğlunla.

FİRUZ: Qardaşınla.

BƏHRAM: Qardaşınla, bütün yaxın, əzizlərinlə...

İçirlər.

TV-dən və ekran monitordan DİKTOR:

Konsertimizə başlayırıq. Azərbaycan xalq mahnısı "Sarı gəlin". İfa edir SSRİ Xalq artisti Fidan Qasımova.

Fonda mahnı ifa olunur.

QİYAS: Əmi, heç üstünü vurmursan. SK-da nə oldu, yenə nə şirin vədlər verdilər?

BƏHRAM: SSRİ xalq deputatlarını, yəni bizi Primakovla və Girenkoyla görüşə çağırmışdılar.

FİRUZ (Ağarəfinin qulağına): Primakov Ali Sovetin sədri, Girenko da gavar SK KPSS-in katibidi.

AĞARƏFİ (etinasız): Xəbərim var...

BƏHRAM: Bizim deputatlardan da yalnız beş nəfəri çağırmışdılar. Məni, Arif Məlikovu, Tofiq İsmayılovu, Vəli Məmmədovu, hə, bir də Anarı. Məsələ onda deyil.

QİYAS: Bəs, məsələ nədədi, əmi?

BƏHRAM: Məsələ ondadı ki, Primakov da, Girenko da and-aman elədilər ki, heç bir fəvqəladə vəziyyət elan olunmayacaq, Bakıya da qoşun yeridilməyəcək.

QİYAS: Siz də inandınız?

BƏHRAM: İnanmamağa əsas yoxdu axı. O boyda vəzifə sahibləri yalan danışmayacaq ki. Həm də o Tbilisi müsibətinlən sonra güc tətbiq etməyə cəsarət etməzlər.

AĞARƏFİ: İnanan daşa dönsün.

BƏHRAM: Təklif etdik ki, SSRİ Ali Sovetinin növbədənənar sessiyası çağırılsın; axı indi tətildəyik. Dedilər buna ehtiyac yoxdu. Vəziyyətə şəxsən Qorbaçovun özü nəzarət edir.

QİYAS: Elə bütün bu işləri fitvalayan Qorbaçov deyil? Gürcüstana tutduqları divan bunlara dərs olmadı.

RASİM: Yox, yox, bura Gürcüstan deyil. Orda etdiklərini burda edə bilməzlər. Gürcüstanın dalında Türkiyə durmur.

DİLARƏ: Bəsdi siyasətdən danışdınız. Plov soyuyur. Yoxsa bəyənmediniz?

AĞARƏFİ: Əlinə sağlıq, bacı, əla plovdur.

BƏHRAM: Ağızımız dada gəldi. Rəhmətlik Ruxsarənin vəfatından sonra neçə ildi belə ləzzətli plovdan yadırgamışdım.

DİLARƏ: Namiq, televizorun səsini artır, deyəsən, yeni müğənnidir.

Ekran monitorda

DİKTOR: Çıxış edir gənc müğənni Süsən Sümbül. Qədim Azərbaycan xalq mahnısı "Ah, sərini, sərini"...

Gənc müğənni qız oxumağa başlayır:

*Ah, sərin, sərin sənin sözlərin,
Ah, dərin, dərin sənin gözlərin.
Ah canım mənim, vəfalı yarım,
Sevgilim mənim, gülüm, dildarım.*

BƏHRAM: Bıy, bu ki erməni mahnısıdır: "Ah, Sirun, sirun"...

RASİM: Nə olar, ermənilər bizim dolmanı özlərinə çıxanda olar, "Sarı gəlin"ə erməni mahnısı deyəndə olar, "Arşın mal alan"ı oğurlayıb mənqirələyəndə olar, biz də onların bir mahnısını çırpışdırsa, dünya dağılar?

FİRUZ: *(o artıq dəmdir, Ağarəfiyə göz vurur)* Oğrudan oğruya halaldı.

AĞARƏFİ: *(o da dəmdi)* Oğrunun yadına daş salma.

BƏHRAM: Balalarım, hamınız mənim balalarımınız. Sizə bir söz demək istəyirəm. Tarixdə elə məqamlar olur ki, millət, bütün millət bir yumruq kimi birləşməli olur; alimi də, fəhləsi də, təbibi də, kəndlisi də, ziyalı da, savadsız da, cavanı da, qocası da, doğrusu da, oğrusu da - hamısı bir olur. ümumi düşməne qarşı birləşməliyik. Kimdi bizim düşmənimiz?

NAMİQ: Ermənilər.

FİRUZ: Ruslar. Erməniləri fitvalayan ruslardı.

BƏHRAM: Xeyr, bizim düşmənimiz öz içimizdədi. Bir-birimizə xor baxmağımızdı, paxılığımızdı, bir-birimizin uğrunu gözü götürməməyimizdi, bir-birimizin şöhrətinə, var-dövlətinə həsəd çəkməyimizdi...

AĞARƏFİ: Sağ ol, professor, ürəyimdən tikən çıxartdın.

QİYAS: Belə çıxır ki, bu çətin günlərdə biz özümüz özümüzle mübarizə aparmalıyıq?

BƏHRAM: Məsələ onda deyil, Qiyas. Mən sənin getdiyini yolla getməsəm də, sənin əqidənə hörmət edirəm. Ot kökü üstə bitər deyiblər. Rəhmətlik atam da belə tərs idi. Yəni tərs deyəndə, sözünün üstündə möhkəm durandı. Elə rəhmətlik atan da ona çəkmişdi. Heyf ki, mən onlara oxşamamışam.

DİLARƏ: Nə danışırırsız, Bəhram əmi, siz bütün ailəmizin tacısınız.

BƏHRAM *(o da bir az dəmdi):* Tacı olsaydım, mənim də sağlığıma bədə qaldırardınız.

QİYAS *(durub Bəhramı qucaqlayır):* Ay səni, əmi, lap uşaqsan e, vallah. Sən ailəmizin yox, bütün xalqımızın fəxrinə. Sənin adın-sanın, şöhrətin, peşəkarlığın, sənətkarlığın, fədakarlığın...

(Səs get-gedə uzaqlaşır, səhnə yavaş-yavaş qaranlıqlaşır. Tam qaranlıqda qapı döyülür. Qiyas gecə paltarında işığı yandırır, qapıya tərəf gedir)

DİLARƏ *(xaltda çıxır):* Gecənin bu vaxtı kimdi belə?

QİYAS *(qapını açır):* Bıy, Əjdər kişi, xeyir ola?

ƏJDƏR: Belə günlərdə nə xeyir, Qiyas müəllim. Sizə ərk eləyib gəlmişəm *(qapıdan kimisə çağırır)*. Gəlin içəri.

(Gələnlərdən biri elə Əjdər yaşda Qurgen, biri də onun nəvəsi, 23-24 yaşlı Surendir).

ƏJDƏR: Ürəyim bircə sizə qızır. Bilmirəm bəlkə səhv iş görürəm, amma...

QİYAS: Buyur, Əjdər kişi.

ƏJDƏR: Bu mənim naparnikim... eee, dostum Qurgen. Bu da onun nəvəsi...

QURGEN: Surendir...

ƏJDƏR: Otuz ildə bir taksidə işləyirik, gündüz mənim smenam, axşam onun, ya da tərsinə axşam mən, gündüz o.

QIYAS: Sözunun canını de, Əjdər kişi.

ƏJDƏR: Sözümlün canı odur ki, indi bu oğlanı ayraporta aparıb Moskvaya yola salacam. Sabah yox, biri gün də Qurgeni Gürcüstana ötürəcəm. Neçə ildi çörək kəsmişik.

QURGEN: Hə eli, neçə ildi çörək kəsmişik.

DİLARƏ: Yaxşı Əjdər dayı, bizdən nə istəyirsən?

ƏJDƏR (*boğazını arıtlayır*): Məhlədə şuluq uşaqlar var, evlərinə girmək istəyiblər. Dal qapıdan çıxıb qaçıb bizə gəliblər. Bilirlər ki, biz naparnikik, deməli, bizim evə də gələcəklər.

QIYAS: Uzun sözün qıçası...

ƏJDƏR: Uzun sözün qıçası, neçə ilin qonşusuyuq, bilirəm necə adamsınız, Sizə ərkim çadır. Qurgen iki gecə sizdə qalsın... Özüm gəlib onu Gürcüstana ötürəcəm.

DİLARƏ: Nə danşırsan, a kişi... Səni izləyənlər bizi də izləyə bilər; Qiyasın o qədər düşməni var ki... Namiq də dünyasında razı olmaz. Hələ yaxşı ki, Namiq bu gecə evdə deyil.

ƏJDƏR (*məyus*): Neynək, sizi başa düşürəm.

QIYAS: Əjdər kişi, gerek bizdən inciməyəsən, başa düşürsən...

ƏJDƏR: Niyə inciyirəm ki, başa düşürəm, düşürəm... Gəl Qurgen, bizdə qalarsan. Allah kərimdir.

QIYAS: Dur! (*Dilarəyə*) göstər mənim otağımı, orda qalsın.

QURGEN: Ay sənə qurban olum. (*Qiyasın əlini öpmək istəyir, Qiyas əlini çəkir*).

ƏJDƏR: Mən bilirdim axı, sən əsl kişi adamsan. (*Surenə*) Gəl gedək.

Suren donub qalıb.

QURGEN: Surenin dayısı Moskvada böyük adamdı. Qorbaçovla çaşka-loj-kadı, Qorbaçov bir obedi onsuz eləmir.

QIYAS: Nuş olsun.

QURGEN: Allah bəisin evini yıxsın. Suren bala, di dur bu gözəl insanın əlinən yox, ayağınan öp.

(*Suren Qiyasın ayağına tərəf əyilmək istəyəndə Qiyas qətiyyətlə onu kənara itələyir*)

QIYAS: Ayıbdı, dur ayağa. Di yubanmayın...

QURGEN: Məzhəb haqqı, yer üzündə bu musurmandan yaxşı millət yoxdu.

PƏRDƏ

EKRAN - MONİTORDA SƏNƏDLİ KADRLAR. MEYDAN, MİTİNQLƏR, SSRİ ALİ SOVETİNİN VƏ AZƏRBAYCAN ALİ SOVETİNİN İCLASLARI

ALTINCI ŞƏKİL

Qiyasgilin mənzili.

DİLARƏ: (*Çay içir*) Qurgen kişi, gəl çay iç. Qorxma, heç kəs yoxdu.

QURGEN: (*qorxa-qorxa gəlib oturur, çay içir*) Allah səni saxlasın axçı, Allah balanı saxlasın.

DİLARƏ: Mənə axçı demə, adım var: Dilarə...

QURGEN: Allah səni saxlasın, Dilarə qızım. Sizin kimi insan adam görməmişdim xaç haqqı. Qarabağda da ta qədimdən musurmanlarla dost kimi yaşamışsın. Allah aramıza bu dava-dalaşı salanın evini yıxsın, Allah baisin evini yıxsın.

DİLARƏ: Qurgen kişi, düzünü de. Deyirlər, Bakı ermənilərindən də pul yığırılmışlar ki, Qarabağdakı o daşnaklara yardım olsun.

QURGEN: Allah daşnakların evini yıxsın, damları başlarına ucsun, balaları yetim qalsın, arvadları saçın yolsun.

DİLARƏ: Yaxşı, bədi qarğış elədin. De görüm, sən də pul keçirirdin?

QURGEN: Allah səni salamat eləsin. Nəvə toyu görəsən. Oğlun-qızın oğul-uşaq sahibi olsun. Nəvə-nəticələrin...

DİLARƏ: Sözü dəyişmə, kişi, de görüm sən də pul keçirirdin?

QURGEN (*dərindən ah çəkir*): Nə gizlədim, mən də maaşdan, vuruçkadan hesaba pul köçürürdüm. Bizdə bir Rantik vardı, gic erməni, bizi də aldatmışdı ki, pulları erməni kilsəsinin remontuna köçürəcək...

DİLARƏ: Belə başınızı aldadırmış o Rantik dediyin, bəlkəm də pulları öz cibinə basırmış.

QURGEN: Nə deyim, Atsvats bəlasın versin baislərin. Elə Rantik də onların içində.

Qapı şiddətlə döyülür

QURGEN (*qorxmuş*): Axçı...

DİLARƏ: Tez dur keç o biri otağa.

Qurgen otağa keçir. Dilarə onun stəkanını yığışdırıb qapını açır. Qorxmaz və iki sütül oğlan içəri girirlər.

QORXMAZ: Ermənini siz gizlədirsiz?

DİLARƏ (*karıxmış*): Nə erməni? Siz kimsiz?

QORXMAZ: Harda gizlətmisiz ermənini, çıxsın görək.

DİLARƏ: Nə erməni, erməni salmışsınız? Burda erməni-flan yoxdu. Bura Qiyas Zeynallının mənzilidir. Burda erməni nə gəzir?

QORXMAZ: Dəxli yoxdu, (*otağa keçmək istəyir*)

DİLARƏ (*qapının qapağını kəsir*): Ora olmaz.

QORXMAZ: Niyə? Ermənini orda gizlədirsən?

DİLARƏ: Danışığı bil. Anan yerindəyəm. Ora mənim yataq otağımdır. Yığışılmaıb. Müsəlman deyilsiz? Namehrəmin özge qadının yataq otağında nə işi?

QORXMAZ: Çəkil görüm (*Dilarənin qolundan tutur*).

NAMİQ (*öz açarıyla qapını açıb içəri girir*). Ana! Bular kimdi? (*Qorxmaza*) Çək əlini. (*Güclü həmlə ilə onu itələyir*)

QORXMAZ: Sən kimsən?

DİLARƏ: Oğlumdu. Rayonda idi, yaxşı vaxtında gəlib çıxdın, bala.

NAMİQ: Nə istəyirlər?

DİLARƏ: Yapışıblar ki, evinizdə erməni gizlədirsiz.

NAMİQ: Başınıza at təpib? Bilirsiz bura kimin evidir? Erməninin burda nə işi var? Çıxın gedin.

Namiq həmin otağın qapısını açıb içəri keçir. Dilarə təşviş içində. Namiq gəlir.

NAMİQ: Dedim sizə çıxıb gedin, yoxsa sizinlə ayrı cür danışaram (*cibindən vəsiqə çıxarıb göstərir*).

QORXMAZ (*oxuyur*) Xalq Cəbhəsinin müdafiə şurası. Nə olsun, bizə nişan verdilər ki, erməni bu evdə gizlənir.

NAMİQ: Yəqin, o yuxarıdakı qonşuları nişan veriblər. Ora gedin, onun anası da ermənidir, arvadı da...

QORXMAZ: Bağışlayın (*gedirlər*) .

NAMİQ (*onlar çıxan kimi hirsə anasına*): Bu nə deməkdir, atamın iş otağında o Ambaryanın nə işi var?

DİLARƏ: Ambaryan deyil, o - Qurgendir.

NAMİQ: Bütün ermənilər Ambaryandır. Atamın xəbəri var?

DİLARƏ: Əlbəttə. Əjdər kişinin dostudu, xahiş etdi, atan da razı oldu iki gün onu saxlamağa.

NAMİQ: Əcəb işdi, vallah.

DİLARƏ: Yaxşı, qurban olum, o qonşunu niyə nişan verdin, doğrudan onun anası, arvadı ermənidi?

NAMİQ: Xəbərin yoxdu ki, iki ildi İzrailə köçüblər. Evləri də bomboşdu. Heç kəs yaşamır.

DİLARƏ (*gülür*): Ay səni. Deyirəm axı... Mənim qızıl oğlum.

İşiq dəyişir

Həmin məkan

QİYAS: Əjdərin dostunu yedizdirdin?

DİLARƏ: Heç nə yemək istəmiir. Bir-iki dolma yedi; deyir, dolma elə bizim xörəkdi.

QİYAS (*gülür*): Dəvədən düşüb, höt-hötündən qalmayıb. Düzələn millət deyil. Yaxşı, çağır gəlsin, çay içsin. Denən çayı da ermənilər icad eləyib.

Dilərə Qurgeni çağırır.

QİYAS: Qurgen kişi, dolma nə deməkdi?

QURGEN: Dolma elə dolmadı da, eli...

QİYAS: Dolma, yeni yarpağın içini ətlə doldururlar. Day bu hardan sizin yemək oldu?

QURGEN: Sizin olsun eli, dolma da, aş da, bozbaş da, kabab da. Sizin, bizim, nə təpəudu var. Allah bəsin evini yıxsın.

QİYAS: Qurgen kişi, sizdə belə misal çəkirlər: İn teğ hay, in teğ vay. Bu nə deməkdi?

QURGEN (*Ah çəkir*): Düzdü də... Harda hay, yeni erməni var, orda vay yeni yas, ağlaşma var. Biz də belə millətlik də eli, başımıza gələnləri yada salıb ağlayırıq.

QİYAS: Başınıza gələnlər öz ucbatınızdan gəlir də... Dinc otursaz, kimin sizin nə işi var. Mütəq ortalığa bir şey atıb ara qarışdırırsız. Həmişə özgenin torpağında gözünüz qalır.

QURGEN: Demə, demə. Allah aramıza nipaq salanın evin dağıtsın.

DİLARƏ: Nipaq nə deməkdi?

QİYAS: Nifaq. Ermənilərdə F hərfi yoxdu, odu ki, F-ya P deyirlər.

QURGEN: Fizuli yaxşı deyib: Keçən günə gün çatmaz. Məzhəb haqqı, necə gözəl günlər idi. Mən neçə türkə kirvə olmuşam.

DİLARƏ (*televizora diqqət kəsilir*): Dayan, dayan, sənə nəvən deyil? Moskvadan danışır. Qiyas, səsini artır.

QURGEN: Vay, Suren bala, cigər. Şeni cerime. Sağ-salamat gedib çatmışan.

Qiyas televizorun səsini artırır. Suren ekran - monitorda da aparıcıyla danışır.

TELEAPARICI: Наш собеседник Сурен Айвазян из Баку. Как вам удалось вырваться из этого бакинского ада?

SUREN: Один старый друг моего деда, русский, тайно вывез меня.

QURGEN: Rus?

QIYAS: Dur görək, daha nə yalan danışacaq.

SUREN: Вы не представляете какие это изверги азербайджанцы. Моего деда, старика избili до смерти, выкопили один глаз. Я даже не знаю жив ли он сейчас? И этого русского дядю Васю тоже наверное убили.

QURGEN: *(özünə gələ bilmir)* Ay səni, binamus oğlu binamus, şan dığa.

SUREN: Если бы не русский дядя Вася, меня тоже убили бы...

QURGEN: Ay sənin məzhəbinə nəhlət, köpəy oğlu. *(durub televizorun üstünə cumur)* Səni əkib-doğanın...

QIYAS: Televizorla nə işin var, belə böyütməsən də...

QURGEN: Belə böyütmüşəmsə, atama nəhlət...

QIYAS: Dilərə, keçir Bakıya.

Dilərə televizoru Bakıya keçirir. Ekranda konsert. Çalib-oyunayırlar.

QURGEN: Qiyas qardaş, başıva dönüm, telefon elə Əjdərə, gəlib aparsın məni, anamın yanında basdırsın. Day yaşamaq istəmirəm.

QIYAS: Sonra da Suren desin ki, azərbaycanlılar erməniləri diri-diri basdırır.

Ekran - monitorda konsert qəfildən kəsilir. Diktor görünür.

DIKTOR: Azərinformun rəsmi məlumatını veririk. Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsi, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti, Respublika Nazirlər Soveti xəbərdar edir ki, Bakıda heç bir fəvqəladə vəziyyət elan olunmayacaq. Xalqı təxribatçı şayiələrə inanmamağa çağırırıq, Xalqımız...

Güclü partlayış səsi. Bütün ekranlar sönür.

QIYAS *(həyəcanla):* Nələrsə baş verir. Mən redaksiyaya getməliyəm.

DİLARƏ: Axşamın bu vaxtı?

Güllə, sirena səsləri

QIYAS: Atəş səslərini eşitmirsən? Deyəsən, şəhərə qoşun yeridirlər.

DİLARƏ: Bu uşaq harda qaldı?

QIYAS: Darıxma, gələr. Mən də işə dəyib qayıdıram. Evdən bayıra çıxma.

PƏRDƏ

Səhnə önündə qeyri-müəyyən məkan. Rasim və yanında operator çəkiliş aparırlar. Onların çəkdiklərini ekran-monitorda görürük. İrəliləyən tanklar, bro-netranspartyorlar, əzilmiş, gülləbaran olunmuş maşınlar, yaralılar, meyitlər. Atəş səsləri, sirenalar, gəmilərin fitləri...

20 yanvar gecəsinin sənədli kadrları

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Qara yanvarın səhərisi gün. Akademiyada və Ali Sovetdə iclaslarda çıxışçıların sənədli kadrları. Bu səhnədə konkret natiqlərin - İsmayıl Şıxlının, Ziya Bünyadovun, Bəxtiyar Vahabzadənin, Yusif Səmədoğlunun, Xəlil Rza Ulutürkün sənədli kadrlarını görürük. Qalıbsa öz səslərini, qalmayıbsa aktyorların ifasında dəqiq öz dediklərini eşidirik.

İSMAYIL ŞIXLI: Mən Böyük Vətən müharibəsinin iştirakçısıyam. Dəhşətli səhnələr görmüşəm. Amma belə vəhşiliklə rastlaşmamışam. Öz dinc əhalisinə qarşı belə müdhiş qəddarlığın şahidi olmamışam. Kommunist partiyası öz sifətini itirib. O öz xalqla vuruşur. Mənim 71 yaşım var. 45 ildir partiyanın üzvüyəm. Partiyaya cəbhədə keçmişəm. Amma indi bu partiya faşistlərin SS-indən də betər hala düşüb. Mən daha bu partiyanın üzvü olmaq istəmirəm.

ZİYA BÜNYADOV: Bütün bu fitnəkarlıq SSRİ KQB-sinin işləridir. Sumqayıt hadisələrini də özləri qəsdən törətmişdi. Mən birbaşa Qorbaçovu, Yazovu, Kryuçkovu ittiham edirəm. Böyük Vətən müharibəsinin iştirakçısıyam. Cəbhədə bütün xalqlar çiyin-çiyinə vuruşurdular. Xalqları qəsdən, qərəzli şəkildə bir-biriylə salışdırırlar.

BƏXTİYAR VAHABZADƏ: Moskva mətbuatı haqqımızda hər cür yalanlar, iftiralar yayır. Bizə böhtan atırlar ki, guya biz başqa xalqları, xüsusilə də rusları sıxışdırırıq. Murdar yalandır. Bizim xalq həmişə qonşunu qohumdan yaxın bilib, dostu qardaşdan əziz tutub. Allah şahiddir ki, biz rus xalqına qarşı deyilik. Biz haqqın və ədalətin tərəfindəyik. Bizə qarşı təxribat törədənlər indi də bizi rus xalqla qarşı-qarşıya qoymaq istəyirlər. Bu cəhətdən Moskva mətbuatı, Mərkəzi televiziya xüsusi canfəşanlıq edir.

YUSİF SƏMƏDOĞLU: Bakıya qoşun yeridilməyəcəyi haqqında yalan vədlər verə-verə belə amansız bir əməliyyata hazırlanmışlar, gah deyirlər ki, biz Xalq Cəbhəsini dağıtmağa gəlmişik, gah deyirlər ki, biz partiyanı qorumağa gəlmişik, gah deyirlər ki, talanların qarşısını almağa gəlmişik. Özləri də bilmirlər ki, bu cinayətkar əməllərinə necə haqq qazandırsınlar.

XƏLİL RZA ULUTÜRK:

Davam edir otuz yeddi -
Daha kəskin, daha ciddi.
İstəmirəm azadlığı
zərrə-zərrə, qram-qram,
qolumdakı zəncirləri
qıram gərək, qıram, qıram.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Qiyasın mənzili. Gecə saat 2. Dilərə dəli kimi otaqda vurnuxur.

Qiyas qapını açıb daxil olur, onun halını göstərmək aktyordan asılıdır.

DİLARƏ (ona tərəf atılır): Qiyas! Bəs Namiq hardadır?

QİYAS (güclə danışır): Özünü ələ al, Dilərə. Namiq yoxdu.

DİLARƏ: Nə? Dəli olmusan?

QIYAS (*hıçqırır*): Namiqi vurdular.

Dilarənin tükürpədicisi qışqırığı. Səhnə qaranlıqlaşır, Səhnə işıqlananda Dilarə və Qiyasın hərəsinin bir tərəfdə başlarını tutub oturduqlarını görürük. Bir müddət sonra, Qurgen yavaşca qapını açıb içəri girir.

QURGEN: Nə olub? (*cavab çıxmır*) Nə olub, eli?

DİLARƏ (*birdən partlayır*): Nə olub? Canına azar olub, çor olub. (*Qurgenin üstünə cumur, yaxasından yapışır*) Sənin nəvən Moskvadan bizə böhtan atır, mənim birçə balam şəhid olur.

QURGEN (*başını tutur*): Vay me...

DİLARƏ: Canına dərd, azar vay me... Ver mənim oğlumu. Hamısı sizin ucbatınızdan oldu (*Qurgenin üzünü cırmaqlamaq istəyir*).

QIYAS (*durub onları ayırır, Qurgenə*): Keç o otağa.

DİLARƏ: Hanı mənim balam?! Verin mənim balamı (*qışqıraraq ağlayır!*)

Birdən otağın qapısı taybatay açılır

QIYAS (*içəri keçir, bir azdan qayıdır*): Qurgen özünü eyvandan atdı.

Ekran - monitorda sənədli kadrlar: Şəhidlərin dəfni.

Sonra qeyri-müəyyən məkanda pyesin bütün sağ qalmış iştirakçıları ön səhnədə dayanıb iri ekrana - monitora baxırlar. Ekranda Heydər Əliyevin Moskvada Azərbaycanın daimi nümayəndəliyində tarixi çıxışının sənədli kadrları. Heydər Əliyevin rus dilində öz səsliylə çıxışı, sonra səsi fona keçir və diktorun ifasında azərbaycanca səslənir:

HEYDƏR ƏLİYEVİN ÇIXIŞINDAN FRAQMENTLƏR:

Уважаемые товарищи, дамы и господа! Я узнал об этом вчера утром и естественно, оставаться равнодушным к этому событию не мог. Я пришел сюда чтобы здесь в Постпредстве, выразить свое соболезнование всему азербайджанскому народу в связи с трагедией, повлекшей большие жертвы.

DİKTORUN İFASINDA TƏRCÜMƏSİ:

19-undan 20-sinə keçən gecə Bakıya Sovet ordusunun və Daxili İşlər Nazirliyinin böyük qoşun dəstələri daxil olmuşdur. Bunun hansı faciəvi hadisələrə gətirib çıxardığı artıq məlumdur. Bu - qərarı verənlərin böyük siyasi səhvi idi. Onlar respublikada əsl vəziyyətdən xəbərsiz idilər. Azərbaycan xalqının psixologiyasını bilmirdilər, əhalinin müxtəlif təbəqələriylə əlaqələri yox idi. Bu qərarı verənlərin hamısı cəzalarını almalıdır. Mənim dərin kədərimi, səmimi başsağlığımı xalqıma çatdırın. İndi bunu etməyə başqa imkanım yoxdur.

Ekran - monitorda sənədli kadrlar: Heydər Əliyevin Bakıya qayıdışı, Prezident seçildəndən sonra Andıçmə mərasimi, Azadlıq meydanında dalğalanan Azərbaycan bayrağı.

S O N

İyul-avqust 2019. Mərməris- Zuğulba

◆ P o e z i y a

KƏRAMƏT

SƏNİ SEVMƏK

QADAĞA ZONASINA girmək
"Tövbə" demədən
Allahın üzünü görmək
əllərini...
hə, hə, əllərini müqəddəs kitablar kimi
ələ almaqdı.

Sonra nədir? Bilirsənmi?-
uyurkən, soyuq olmasın deyə
üstünü ehmalca örtməkdə
qarşına çıxanları bağrına basıb öpməkdə
Səni sevmək.
Bu mənasız "Həyat"a
məna qatmaqdı.

HEYKƏLLƏR DAĞLARA QAÇACAQ

Bəriyə dur,
qulağına pıçıldayım
Heykəllər bir gün
dağlara qaçacaq
Hamilə gəlinə bənzər qəbirlər
ölüləri doğacaq.
Çiçəkləyən saçların qaralacaq.
Hardan bildim, sorsana

Qızılgül qoxuyur
əlindəki sarımsaq.

GÜLƏ-GÜLƏ

Hamı bildiyini sən də bilirsən
Qara Dəlik, Nuh, Buzların əriməsi
dağların yeriməsi və sair
ağlamalı gününə gülürsən
gün gələr ölürsən
hələlik... gülə-gülə qal, gülə-gülə
miskinin biri
məni görüncə qürur tapar
yüz ilin küçə fahişəsi
Müqəddəs Məryəmə dönər
məni görüncə.
"Pul yaxşı, pul yaxşı" deyir
dəlixanadakı dəli də, həkim də
hökm oxuyan hakim də
puldən qurtulmaq azadlığı hardandı məndə
Ey dili qafil, günahkar bəndə?
hamı bildiyini bilmək ayırdı
hamıyla qalmaq, ölmək ayırdı
sən AYRI adamsan
hamı bildiyini sən də bilirsən
hamı hamıya gülər
sən də özünə gülürsən
sağlıqla qal, gülə-gülə

* * *

GEDƏNLƏRİN dalınca
ağ yaylıq yelləməyin
göz yaşı da tökməyin
qara paltar da geyməyin
kitablara, kompüterə, xatirələrə
biri təyyarəylə, birisi gəmiylə getdi
vağzal üzlüm, liman gözlüm
belə olur, belədi
özünü aldatma
bu yalan dünyada yalandı hər şey
gəmilər limana çatınca
qatarlar vağzala yetincədi
QURANda da belədi
başdaşı-zad qoyulmaz
torpağın üzü qaradı, somsoyuq
TORPAQ ÜZLÜM

MƏNDƏ SÜBH QUŞLARI OXUYUR

səndə saat neçədi?
səndə pişik miyoltusudu yaz
məndə hərf-hərf, heca-hecadı.
dünən də yordun, qırdın
sabah da yoracaqsan
məni yaxşı tanırsan
sevər yerimdə vuracaqsan
boş ver, özünü yorma
qapım yox, kandarda durma
bilməm, səhər-gecədi
məndə nəğmə çağıdı
səndə saat neçədi?

yeri, yeri, yeri
gedişin gəlişindi
ay yeri, yeri, yeri.
Daldanacaq deyiləm
Day yeri, yeri, yeri.
Ovçu, ovun qanlıdı
baxdım, üzün qanlıdı
sevgi ikicanlıdı
say, yeri, yeri, yeri.
çiçəyin çirtlayıbdı
at çayı adlayıbdı
"of"un pardaqlayıbdı
"oy"..., yeri, yeri, yeri

GÜNƏŞİM, GÜNƏŞİM

Günəş sevincdən ağlayır
göz yaşını gördünmü
əllərin yana-yana
yanağını sildinmi
sən ölüb doğuldunmu
doğulub da öldünmü
Əzizim, sabahın xeyir.
Limanda bitən söyüdəm
gəmim gəlmir ki, gedəm...
Milyonlar içində BİRDANƏM
Adəməm, günahım xeyir
nəyə lazım göz yaşları
nəyə lazım başdaşları
Şüalar - günəşin göz yaşları
"Ah" çəksən "ah"ın xeyir.

AY SƏNİ

mənimlə oynama
 Ay səni güllərin gülü
 "Hələlik"mi deyirsən
 hələlikdən hələ, hələ

Şam da belə əriyir
 ömür belə çürüyür
 Ayaqların "Gəl" deyir
 Əllərin mən sarı yeri yir

bəlasan da, bəla... bəla
 "Of"u, "Ah"ı boş versənə
 Bütün yollar gəlir sənə
 Gülə-gülə ağlasana
 ağlaya-ağlaya gülsənə
 torpaqdan beşik düzəlt
 Yu məni, bələ... bələ

ÇİÇƏK QIZLAR, İPƏK QARILAR

Nə fərqi nəyim oldunuz
 Siz yerim, göyüm oldunuz
 Çağırdım, "hey-hey"im oldunuz
 Çiçək qızlar, ipək qarılar.

Həyat beləmi olur
 Ömrün yalanı olur
 Sizde qalanı olur
 Çiçək qızlar, ipək qarılar.

Dünya sizdən gəlib keçir
 Boşalıb, dolub keçir
 CƏZBİN şərəbini içir
 Çiçək qızlar, ipək qarılar.

ADAM MƏNİ SEVMƏZ Kİ

Günəşin şüaları
 dan üzü qayanı, dağı sevər
 hamı uşağı sevər
 yerdəkilər
 göy qurşağı sevər

yadam, yadam
axı kim yadı sevər
Yadam, yadam, yadam, yad
kimsənə yadı sevməz
Adam adamı sevər
Adam məni sevməz ki
Atıb get də, nə olsun
gülə-gülə sevərəm
Nə olsun, öldürginən
ölə-ölə sevərəm.
Ağac sevər, daş sevər
gözlərində yaş sevər
Sevsə, o GÜNƏŞ sevər
Adam məni sevməz ki

BİR TAMAŞAÇILIQ SƏHNƏ

Bu rolu nə qədər oynayacaqsan
Bezmədin?
Artistim, səhnəni dəyiş.
Heç nəyi dəyişə bilməsən belə
Qrimçini dəyiş, əynini dəyiş.

Mən bədbəxt dəyişməz tamaşaçınam
Əlimdə, könlümdə solmaz çiçəklər
qəttəzə yalan de, aldanasıyam
ruhun mənə verib bütün cocuqlar

Yeri, gecikərsən son tamaşana
Sozala-sozala sovrulmuşam mən
məni aldatmağa yaranmısan sən
Sənə aldanmağa doğulmuşam mən.

TUK-TAK, TAK-TUK

AYAQYALIN da gələ bilərdin
amma sən
ömrümün niskilli-çiskinli küçəsində
dikdaban ayaqqabınla gəzirsən
məqam tapınca
xaraba qəlbimə girirsən
oturmağa nədi
özünü asmağa kətil də yox
kəndir çox
özümüzü biri-birimizdən asaqmı.

onsuz da qapım yoxdu
 ayaqların döyür qapımı
 tuk-tak, tak-tuk
 gedəndə
 dikdaban ayaqqabın
 pambığa dönür

MƏNİ BAĞIŞLAMAYIN

Bir az dəyməduşər
 bir az havalı
 qürurlu-zavallı
 qeylü-qallı
 həm də hallı
 milyon-pullu
 dilənçi
 sözünə dəqiq, yalançı
 Müdrük və ağsaqqal
 (bu yerdə özümə-sözümə gülməyim tutur)
 Unutqan, it kimi sədaqətli
 Amma, Allahdan fərqli
 Mənim dünyamda
 məni qıyma-qıyma doğrayanlar da
CƏNNƏTDƏDİ
MƏNİM ÜRƏYİMDƏ CƏHƏNNƏM YOXDU
 mən məni bağışlamıram
 siz də bağışlamayın.

AY MƏNİM HAVALI KÖNLÜM

Mən sənə nə deyim ki
 "Ay mənim divanə könlüm"
 çıx get də, gileylənmə
 Ay mənim havalı könlüm

bilmədiyimi bilirsən
 Bilirəm, mənə gülürsən
 misra-misra ölürsən
 Başı bəlalı könlüm

qal da, qal da, qal da belə
 öl də, öl də, öl də belə
 budağında sol da belə
 könlümün halalı könlüm.

* * *

Yazdığım yazını bir də yazıram
Allahsan, ya nəsen... bax, Mən hazıram
Sənə dürlü-dürlü qəbir qazıram
Əlində tutduğun yelə gedəcək
Dünya belə gəlib, belə gedəcək

Robot, bazarkomsan, özün bilərsən
Sən də bu həyatı dözüm bilərsən
Arxada qalanı izim bilərsən
Tonqallar, ocaqlar külə gedəcək
Dünya belə gəlib, belə gedəcək

Amerikanı-zadı kəşf etmirəm ki
Qurdam, bülbül kimi heç ötmürəm ki
A sarsağın oğlu, heç getmirəm ki
Qatarlar, gəmilər hələ gedəcək
Yer yerin dəyişib YERƏ gedəcək
Dünya belə gəlib, belə gedəcək

YAZMIŞLAR

Mən YAZI-ya inanmıram
Yazanlar qarə yazmışlar
İçimdə milyon adam var
Götürüb bir-ə yazmışlar
Hər tərəfin yoldu, get
Özün öz əlindən tut
Unut, unut, unut
Biri min cürə yazmışlar
Sorma, sorğuya çəkmə
Kimsən ki? "Ol", "Öl" əkmə
Vəfasızın özünü də
"Vəfasız yarə yazmışlar"

* * *

Al məni, al məni
adamların əlindən
sığınası bucaq ver
heç istisi olmasın
külü solmuş ocaq ver.
ağac nə istəyirsə
Bax onu istədim də

Məni məndən çıxarma
MƏN Məni istədim də
Belə olmaz, heç olmaz
kimə qalıb ki..
bu dünya sənə qalmaz
yeməklə doymayanlar
yalamaqla da doymaz
Al məni, al məni
at şirin qabağına
Çürüyübdü Şərq dili
Quş dilinə çevir məni
İt ağzına ver məni
Al məni, al məni
Adamların əlindən

* * *

Onda qar yağdı... yanvarın sonu
Mən araq içirdim, sən deyirdin
"Qarabağ", "bahalıq" və sairənin
" Günahı Səndədi" belə deyirdin

Sən məni Allahdan uca bilirdin
Ağıllı danışıb, dəli gülürdün,
Çayma duz qatıb hayıf alırdın
İndisə qar yağmır, yanvarın sonu

Qolboyun deyiləm xatirən ilə
Gəldin gülə-gülə, get gülə-gülə
Qara da, qara da həsrətik hələ
Onda qar yağdı... yanvarın sonu
İndisə qar yağmır, yanvarın sonu

◆ Dramaturgiya

Əli ƏMİRLİ

SEVGİLİM SUMQAYIT

◆ 16 səhnədə şəhər dramı

İştirakçılar:

NƏNƏ - CEYRAN
SUMQAYIT - SUM
GƏLİN - ANA

CƏLAL
ELLADA
DƏRZİ

I SƏHNƏ

Səhnə alaqaranlıqdır. Gəlin əlil arabasında qocalıqdan yığılmış-bükülmüş Nənəni gətirir. Kəlağayı altından qarının üzünü, demək olar, görünür. Gəlin hikkə ilə arabəni səhnənin lap önünə elə itələyir ki, guya məqsədi arvadı arabaqarışıq zala atmaqdı. Araba səhnənin lap qurtaran yerində nəyəsə ilişib dayanır.

GƏLİN. Bax, gözəl şəhərinə, bax, görüm o gözlə nə görəcəksən burdan. *(Deyinə-deyinə hikkə ilə gəldiyi kimi də gedir).*

NƏNƏ *(ləng hərəkətlə başını qaldırır, qarşıya - uzağa baxır).* Mənim şəhərimdir, yaxşı görməsəm də, bilərəm, iyindən tanıyıram, taleyimin şəhəridir... Eeeyyy... Sum, qayıt! Getmə, mən heç nə istəmirəm, Sum, qayıt...

SUMQAYIT *(qaçaraq gəlir).* Nə var, nənə, nə istəyirsən? Bəlkə...

GƏLİN *(səhnədən keçir).* Bəlkəsin çoxdan eləyib, qorxma.

SUMQAYIT. Bəs onda nə istəyir mənim patriot nənəm, bu şəhərin fəxri vətəndaşı?

GƏLİN *(səhnədən deyinə-deyinə keçir).* Canımızı almaq istəyir o fəxri vətəndaş. Söz verib, bizi basdırmasa, ölməyəcək.

SUMQAYIT *(qadının arxasınca).* Ana, ağ eləmə də! Nə istəyirsən bu arvaddan?

GƏLİN *(səhnədən az qala şütüyüb keçir).* Fəxri vətəndaşıma bax! O yanı bəri eləyib. Allahın bir evini də vermədilər bu vətəndaşa.

SUMQAYIT. Ana, mən sənə elindən qaçıb gedəcəm bu evdən.

NƏNƏ. Sən... *(titrəyən əllərini ona toxundurur)*. Sumqayıtsan?

SUMQAYIT. Bəs kiməm, nənə? Bu ölkədə, bəlkə məndən başqa da Sumqayıt var? Biabır eləmişən məni bu adla.

NƏNƏ. Axmaq! Bəlkə elşən-gülşən-şəngülüm qoyaydıq adını? Sumqayıt dünyanın ən gözəl adıdır, özü də köhnə addır, lap qədim-qiyamət. Eeeyyy... qədim əyyamlarda Sum adlı bir cavan vardı...

SUMQAYIT. Yenə keçdin kəsmə şikəstəyə. Onu bilirəm, nənə, otuz ildə danışsan. Mən hamının bildiyini yox, bilmədiyini yazmalıyam. Sumqayıtın əsil tarixini. Bu mənim ən yaxşı jurnalist işim olacaq.

NƏNƏ *(elə bil onu eşitmir, özü üçün danışır)*. Sum Ceyrana aşiq olmuşdu. Ceyran da Sumun dərdindən dəli-divanəydi. Hayıf ki Sum çox kasıbdı. Di gəl bir oğlandı, bir oğlandı, igidlikdə Rüstəmi-Zal, yaraşıqda Yusifi-Kənan, elə sənə kimi enlikürək, ucaboy...

SUMQAYIT. Bu komplimentə görə səni öpməliyəm, nənə *(öpür)*.

NƏNƏ. Amma noolsun, kasıba qız verən dövlətini kim görüb? Mənciyəz görməmişəm. Yaşım da heyyy... Nəysə, arvad yaşını bildirməz *(bic-bic gülür)*.

SUMQAYIT. Ceyran xanım, az aşın duzu deyilsən aaa...

NƏNƏ. Ceyran da gözəldi haaa... bah-bah-bah... həm də höcətin balasıydı, dediyindən dönməzdi tikə-tikə doğrayasan. Ceyranın varlı-hallı dedəsi dedi, iki dünya bir ola, Suma qız vermərəm, qoy özünə bab yerdən yapışsın, tayını tapsın.

SUMQAYIT *(əsnəyir)*. Həəə, nənə, bunlar bir-birini istəməkdə olsun, görək sonrası nə oldu? Buyur Ceyran nənə, davam elə! Bəlkə mən danışım davamını?

NƏNƏ. Sən qələt eləmə! Həəə... bunlar bir-birini istəməkdə olsun, amma istəməklə deyil ki, qıza karrı yerdən elçi düşür. Vilayətin valisi, deyək, indiki icra başçısı, Ceyranı oğluna istəyir. Mərəkə də elə bundan sonra başlayır.

SUMQAYIT. Bunu danışmamısan, nənə. Bir az aramla, yazıram axı!

Nənə arabadan qalxır, on beş-on altı yaşlı qıza, Ceyrana çevrilir. Sumqayıt da indi Sumun özüdür.

II SƏHNƏ

CEYRAN. Ölsəm də getməyəm. Səndən başqa özge birinə ərə getməyəm.

SUM. Mənim iki yolum var, Ceyran: ya sən, ya ölüm!

CEYRAN. Elə danışma!

SUM. Əgər səni almağa gücüm yetməsə, ölümdür pənahım.

CEYRAN. Ölüm nədi, Sum, ölüm nədi danışsən, sən kişisən, bir yol tap... Tapa bilmirsən, qaçır məni, apar hara istəyirsən, lap dünyanın o başına.

SUM. Elə rahat həyata öyrəşmiş ərköyün bir qız çətinliklərə, əzablı sınaqlara dözə bilirmi, Ceyran? Sən kasıbçılığın nə olduğunu bilmirsən.

CEYRAN. Bilmirəm, görərəm, öyrənərəm. Mən sənə yolunda bütün əzablara hazırım.

SUM. İndi ki belə oldu, get evə, hazırlaş. Bu axşam şəhərdən karvan çıxır. Uzaq bir məmləkətə, heç adını da eşitməmişəm o diyarın, amma çox

uzaqdır deyirlər. Qoşulaq onlara. Evdəkiləri gecə yuxuya verib xəlvətçə çıxarsan evdən. Elə burda gözləyəcəm. Səhər camaat yuxudan durana qədər karvan şəhərdən xeyli aralanmış olacaq, bizi tapa bilməyəcəklər.

CEYRAN (*oğlana sarılır*). Sum!

SUM. Niyə belə titrəyirsən? Qorxursan?

CEYRAN. Qorxuram...

SUM. Qorxma, dünya da dağılsa, sən mənimsən (*öpür*).

“Karvan” simfonik lövhəsi fon kimi səslənir. Ekranda karvan səhnəsi görünə bilər.

Ceyran yenə də arabaya oturub Nənəyə çevrilir. Sum isə yenə də Sumqayıtdır.

NƏNƏ. Onlar dedikləri kimi gecə ilə uzaq məşriqə yol alan karvana qoşuldular. Onlar xoşbəxt idilər, amma canlarında qorxu vardı, səksəkə içində idilər. (*Musiqi səsi güclənir*). Onları hər saat tuta bilərdilər, amma Ceyran o qədər də qorxmurdu, inanırdı ki, onları tutsalar belə, valideynləri qızdan keçməyib Sumu da qəbul edəcəklər.

SUMQAYIT. O niyə belə arxayındı, nənə? Kimə güvənirdi?

NƏNƏ. Evin tək qızıydı, səkkiz qardaşın bircə bacısı, həm də dövlətli idilər.

SUMQAYIT. Bəs el qınağı, namus, qeyrət?

NƏNƏ. Bu məmləkətdə namıs-qiryət kasıblar üçündü, gözümün işığı.

Musiqi davam edir. Səhnə arxasından hərəkətdə olan karvanın silueti görünür.

SUMQAYIT (*sürətlə yazır*). Sonra nooldu, nənə, onları tapdılar?

NƏNƏ. Hardan?! Deyən, onları heç axtaran olmamışdı.

SUMQAYIT. Bu necə ola bilər, nənə? Səkkiz qardaş bacını axtarmayıb? Yəqin tapa bilməyiblər, ağzında səhra deyirsən?

NƏNƏ. Nə deyim?! Bunu mənim kimi, nə qız bildi, nə oğlan. Bir həftədən çox keçmişdi. İndi tamam arxayındılar...

Nənə arabadan qalxıb gənc Ceyrana çevrilir. Sumqayıt da Sumdur.

III SƏHNƏ

SUM (*Ceyranı belindən qucaqlayır*). İndi sən mənimsən.

CEYRAN. Sən elə bilirsən?

SUM. Sən yox?

CEYRAN. Toy olmayınca, kəbin kəsdirməyincə mən sənənin ola bilmərəm.

SUM. Yad məmləkətdə, qərrib şəhərdə kim gələcək toyumuza?

CEYRAN. Mən nə bilim kim gələcək?

SUM. Amma mən bilərəm kim gələcək: sən və mən.

CEYRAN. Axı mən yetim deyiləm, atam-anam, qardaşlarım...

SUM. Onlar bizi heç axtarmadılar. Bəlkə də tapa bilməyiblər.

CEYRAN. Onlar məni atdılar, mən onları atan kimi. Məni axtarmadı qardaşlarım (*ağlayır*).

SUM. Sən ağlayırsan? Bəlkə mənə qoşulub qaçmağına peşmansan?

CEYRAN. Bundan sonra peşmanlığın nə faydası?

SUM. Mən səni dünyanın ən xoşbəxt gəlini edəcəm. Canımı sənə qurban verəcəm (*ehtirasla qucaqlayır*).

CEYRAN. Qorxuram, Sum, içim daim titrəyir. Elə bil böyük bir günah işləmişəm...

SUM. Sevmək günahdır?

CEYRAN. Cəzamız ağır olacaq.

SUM. Biz günah iş tutmadıq, Ceyran, biz öz sevgimizi qoruduq.

CEYRAN. Əvəzində ata-anamı, qardaşlarımı rüsvay elədim el-oba içində.

SUM. Bunu onlar özləri istədilər. Mənim elçilərimə həqarət etdilər, qapıdan qovdular.

CEYRAN. Sən də məni qaçıрмаqla onlardan qisas aldın?

SUM. Bəlkə də sən deyəndi, amma bu deyil mənim taqsırım, mənim taqsırım səni dəlicəsinə sevməyimdir. Bu sevgiyə görə məni öldürsələr də of demərəm, tək sənin vüsalına çatım, ölsəm də, peşman olmaram (*Qızı belindən qucaqlayır*).

CEYRAN. O yana dur! Mən hələ sənin arvadın deyiləm.

SUM. Gəl toy eləyək, ol arvadım.

CEYRAN. Harda toy eləyək?

SUM. Elə burda, səhrada! Karvanbaşı ilə danışaram, xətrimi çox istəyir, yox deməz, molla da var burda, kəbinimizi kəsər.

CEYRAN. Sən məni biabır eləmək istəyirsən? Deməzlərimi, nə vacibdir bu səhrayı-kəbirdə toy eləmək?

SUM. Çox vacibdir, Ceyran! Mən ta dözə bilmirəm. Vüsal həsrəti yandırıb-yaxır məni.

CEYRAN. Yavaş, alovun qarşısı məni.

SUM. Mən bir az da qalsam, dəli olacam. Karvanbaşını mütləq razı salacam. Razı olmasa, öldürəcəm onu! (*Qaçaraq gedir*).

Ceyran bir müddət onun dalınca baxır və duaya dayanır.

IV SƏHNƏ

Toy şadyanlığı. Çal-çağır. Rəqs eləyən saqqallı kişilər, cavanlar. Bir müddətdən sonra musiqi kəsilir, hamı çəkilir. Səhraya dərin sükut çökür. Sumla Ceyran üz-üzədir.

SUM. Hamı çəkildi, qaldıq ikimiz. Bəlkə biz də öz toyumuzda oynayaq? Yene ağlayırsan? Toy günümüzdə də ağlayırsan?

CEYRAN. Ağlamıram, heç nə də soruşma! Apar məni bu adamlardan uzağa.

SUM. Bu mənim də istəyimdir, Ceyran. Mən səni qollarım üstünə alıb aparacam səhranın ən xəlvət yerinə. Elə bir yerə ki, bizdən yuxarıda sayrışan ulduzlardan, bizdən aşağıda axan qum dənələrinin xışıltısından başqa heç nə olmasın (*Ceyranı asanlıqla qucağına alıb qaçaraq aparır*).

V SƏHNƏ

Nənə arabadadır. Sumqayıt yazır.

NƏNƏ. Onlar səhərdən xeyli keçmiş, gün yandıranda yuxudan oyandılar. Hövlənək geri qayıtdılar

Uzun çəkən pauza.

SUMQAYIT. Niyə dayandın, nənə, nə oldu, danış.

NƏNƏ. Karvan yerində yoxdu, elə bil heç olmamışdı. Dəvələrin ayaq izləri də qalmamışdı. Gecədən əsən külək bütün izləri silib aparmışdı.

SUMQAYIT. Bu nəyə təzə söhbətdi, sən əvvəllər belə danışmırdın. Karvan hara yox oldu?

NƏNƏ. Karvan getmişdi. Bəlkə də onlar azmışdılar, axı onlar karvandan çox aralanmışdılar.

SUMQAYIT. Axı bu necə ola bilər? Karvan iynə deyil itə.

NƏNƏ. Onlar da elə deyirdilər. Amma səhra elə ona görə səhradı, hər şeyi bir göz qırpımında bətninə çəkir. Dəniz suya, səhra quma qərq edir qabağına çıxanı. Onlar heçnəsiz qalmışdılar. Nələri vardı, karvanla getmişdi, azuqələri, su tuluqları. Bir tərəfdən də gün yandırır, kölgəlik yox, əyin-baş nazik... *(ağlayır).*

SUMQAYIT. Nənə, indi durub uydurma bir nağıla görə yas quracaqsan?

NƏNƏ. İki gün keçdi. Onlar karvanı tapmaq ümidi ilə elə hey gedirdilər, dizəcən, qurşağacan qaynar quma bata-bata. Tamam taqətdən düşmüşdülər. Ayaqları yer tutmayan Ceyran əslində yerimirdi, Sum onu qumun üstü ilə çəkib aparır, sürüyürdü. Bir tərəfdən də səhrada tufan qopmuşdu, göz açmaq olmurdu.

Səhnənin işığı tamam azalır.

“Karvan”ın tufan hissəsi səslənir. Ekranda bu göstərilə bilər.

VI SƏHNƏ

Nənə arabadan qalxır. Suma çevrilən Sumqayıt Ceyranı güclə ayaq üstə saxlayır.

CEYRAN. Yeriyə bilmirəm, Sum...

SUM. Bir az da döz, biz çıxmalyıq lənətə gəlmiş bu səhradan.

CEYRAN. Qoy məni yerə. Özün də toxunma mənə. Bütün bədənəm qabar-qabar suluqlayıb.

SUM *(onu yerə uzadıb başını dizinə alır).* Burda dayanmaq ölümə bərabərdir, Ceyran. Biz getməliyik, mütləq çıxmalyıq bu xarabadan.

CEYRAN. Məni burax get, Sum, heç olmasa sən canını qurtar.

SUM. Axmaq söz danışma!

CEYRAN. Yeriyə bilmirəm, ayaqlarımın dərisi yanıb, yerə basa bilmirəm.

SUM *(onun ayaqlarının altına baxır, üfürür, öpür, ağlayır).* Mən səni xilas edəcəm.

CEYRAN. Su istəyirəm, Sum... Su...

SUM. Döz, əzizim, bir az da döz, mən su tapacam, hökmən tapacam.

CEYRAN. Mən günahımın cəzasını alıram.

SUM. Çıxar bu fikri başından, Ceyran, nə günah, nə cəza, biz hər şeyi hallılıqla elədik.

CEYRAN. Mən günah iş tutdum, Sum, ana xeyir-duası almadım, ata sözüne qulaq asmadım... *(ağlayır)*.

SUM. Bu sənin taqsırın deyil, mənəm günahkar. Mən gücümün, bacarığımın həddini bilmədim, amma... İndi bu söhbətin yeri deyil, dayanmağa ixtiyarımız yoxdu. Biz getməliyik, nəyin bahasına olursa-olsun getməliyik.

CEYRAN. Sum, bir qurtum su, sərin su...

SUM. Sən məni eşidirsən, başa düşürsən dediklərimi? Biz çıxmalıyıq burdan.

CEYRAN. Su... Mən su istəyirəm, Sum *(bayılır)*.

SUM. Ceyran! Ceyran! İlahi, mənə yol göstər... Burdan çıxmaq yolunu göstər. Axı sən hər şeyi bilənsən, görənsən, hər halımız sənə əyandır... Sən müşkülü asan eləyənsən.

CEYRAN *(ayılır)*. Su gətirdin?..

SUM. Gətirəcəm! Sən burda gözlə, heç nədən qorxma, mən su tapıb gətirəcəm. Hardan olursa-olsun gətirəcəm...

CEYRAN. Hanı su? Gətirdin?

SUM. Gətirəcəm, əzizim, mən sənə sizin ovdandakından da sərin su gətirəcəm, keybir kimi soyuq su. Sən burda gözlə, heç yerə tərpənmə, mən su tapmalıyam... *(Qaçaraq gedir)*.

CEYRAN. Sum, qayıt! Getmə, Sum! *(Çətinliklə qalxır və Sum gedən tərəfə yönəlir)*. Sum, qayıt!.. Getmə, qayıt... Sum, qayıt!..

“Karvan”ın kulminasiya hissəsi ifa olunur. Ekranda qum fırtınası görünə bilər. Bu bir müddət davam edir və birdən dərin sükut yaranır.

VII SƏHNƏ

Nənə arabadadır. Sumqayıt tələsik yazır.

SUMQAYIT. Sonra nə oldu, nənə? Sum su tapa bildi?

NƏNƏ. Sum qayıtmadı, qayıda bilmədi.

SUMQAYIT *(təsirlənib)*. Bu necə olur, nənə? Necə yəni qayıda bilmədi? Bu nə qəddarlıqdı?

NƏNƏ. Bütün qəddarlıqların izahımı var? Əgər elə olsaydı, o qədər cavab istəyən sualım var eyyy...

SUMQAYIT. Axı o qayıtmalıydı!

NƏNƏ. Qayıda bilmədi, səhra uddu Sumu.

SUMQAYIT. Bəs, Ceyran necə oldu? Demə ki...

NƏNƏ. Onu soruşma, onu danışsam, dilim quruyar *(ağlayır)*.

SUMQAYIT. Nənə, sən elə ağlamağa bəhanə axtarırsan.

NƏNƏ. O necə zülümlər çəkdi... *(Kalağayının ucu ilə üzünü qapayıb hönkürtüsünü boğur)*.

Sumqayıt arvadı qucaqlayır, bəlkə də göz yaşlarını gizlədir.

GƏLİN (*gəlib səhnədən keçir*). Ağlayırsa, deməli acıb. Bir azdan ağı deyəcək...

SUMQAYIT (*dalınca*). Ana, bilmirsən nə bişir, deyirsən bir çömçə də bura qoy.

NƏNƏ (*oxşayır*). Səhrada itən Sumum, qayıt... Səhrada batan Ceyranım, qayıt...

GƏLİN (*səhnədən keçib gedir*). Demədim ağı deyəcək?!

SUMQAYIT (*xəlvəti gözünün yaşını silir*). Ay nənə, bu nağıl həqiqətən uydurmudur, sənin fantaziyandır. Tarixçilər Sumqayıt haqqında başqa şey deyir.

NƏNƏ. Hansı tarixçilər? Sizin tarixçilər?

SUMQAYIT. Nədi, nə olub bizim tarixçilərə?

NƏNƏ. Bizim tarixçilər... Açıdırma mənim gül ağzımı!

SUMQAYIT. Deyirlər, əvvəllər şəhərin şimal tərəfində bir çay axırmış, Sumqayıtçay. Yayda suyu tamam quruyarmış, amma bu çayın bir qəribə xasiyyəti də varmış. Bütün ətraf çaylar Xəzərə axar, bu başqa səmtə.

NƏNƏ. Bərəkallah sən o alimlərinə!

SUMQAYIT. Bu çayın suyu geri qayıdırmış. Elə buna görə də adını qoyublar Suqayıt. Ondan da...

NƏNƏ (*çəmkirir*). Sən yaşından-başından yekə danışma! Sənin o tarixçilərin də qələt eləyir, sən də! Suqayıt! Yox bir alqayıt!

SUMQAYIT. Yaxşı, çıxma özündən, qoy sən deyən olsun. Əslində, həyat o qədər darıxdırıcı, bezdirici, nə bilim, bozdur, adam hərdən onu bəzəmək, rəngləmək istəyir.

NƏNƏ. Məni də bu şəhərə o nağılın havası gətirdi. Qopardı məni evimizdən, elimdən-obamdan, gətirdi bu çöllü-biyabana.

SUMQAYIT. Nənə, sən Sumqayıt kimi şəhərə çöllü-biyaban deyirsən?

NƏNƏ. Mən gələndə buralar çöllü-biyabandan da betərdi, orda-burda tüstü buraxan bir-iki boru uzanırdı göyə. Adamlar da qaraçı kimi baraklarda yaşayırdı...

SUMQAYIT. Bəs səni nə gətirdi bu çöllü-biyabana, oturmuşdun də Qarabağın qara bağlarında, iki mərtəbəli imarətində?

NƏNƏ. Dilləndirmə məni.

SUMQAYIT. Necə yəni dilləndirmə, nənə? Mən artıq seçmişəm, sən mənim yazımın əsas qəhrəmanısan. Bu şəhərin fəxri vətəndaşı kimi sənə bura haqqın var. Mən də qəhrəmanımı yaxşı tanımalıyam. Sum və Ceyran nağılının bura nə dəxli var? Səni bu çöllü-biyaban dediyin şəhərə gətirən nə oldu?

NƏNƏ. Məhəbbət! İpə-sapa yatmayan axmaq məhəbbət!

SUMQAYIT. Allahım! Sən sevmisən, nənə? Özü də axmaq məhəbbətlə?

NƏNƏ. Allah almışdı ağılımı... Yox, Cəlal adlı şeytan almışdı ağılımı.

SUMQAYIT. Hayıf mən babamı görməmişəm.

CEYRAN. Babaya bax! Yox bir... Lənət şeytana!

SUMQAYIT. Şeytan babadı, Ceyran xanım?

CEYRAN. Kimin şeytan, kimin cin olduğunu biləcəksən. Götür qələmi yaz! Bu vaxtacan heç kimə demədiklərimi sənə danışacam. Yaz!

Sumqayıt sürətlə yazır. Və yaza-yaza da səhnənin bir küncünə çəkilir.

VIII SƏHNƏ

Nənə arabadan qalxır. Yenə də gənc qıza çevrilir. O, ipək gecə köynəyindədir. Çiyində şal var.

İşıq tamam öləziyir. Qısa fit səsi eşidilir. Qız diksinir, ətrafa baxır. Titrədiyi hiss olunur. Cəlal oğrun-oğrun gəlib qızı arxadan qucaqlayır. Qız oğlanın qolları arasında diksinib içini çəkir.

CEYRAN. Cəlal?! Burax məni!

CƏLAL. Mən bu anı xəyalıma gətirəndə, qala bilmədim evdə, qalxdım yatağımdan. Dedim, ölsəm də Ceyranı görməliyəm. Təsəvvür eləyəndə ki, səni beləcə qucaqlayıb isti, yumşaq bədənini bütün bədənimlə hiss edəcəm... Yox, mən dəli olacam!..

CEYRAN. Burax məni.

CƏLAL. Bir saatdı fit çalırım, eşitmirdin?

CEYRAN. Eşidirdim, amma çıxma bilmirdim.

CƏLAL. Bir az da gec gəlsəydin pəncərəyə dırmaşaçaqdım.

CEYRAN. Bax, elə şey eləsən...

CƏLAL. İcazə ver, bircə dəfə qalxım pəncərəyə, səni yataqda görüm.

CEYRAN. Sən dəlisən?

CƏLAL. Sənə çatmayınca dəliyəm, divanəyəm, bil! (*Qəfil qucaqlayır*).

CEYRAN. Sən məni də özün kimi dəli eləmək istəyirsən?

CƏLAL. Mən səni öpmək istəyirəm, istəyirəm mənim olasan, indi, bu saat!

CEYRAN (*oğlanın əlindən çıxır*). Sən həqiqətən dəli olmusan!

CƏLAL. Məni dəli eləyən sənə sevgindir, Ceyran, istəkdir. Amma dəli olmaq azdır, belə getsə həsrət məni öldürəcək.

CEYRAN. Axı, biz hələ nişanlanmamışıq. Evdə bilsələr mən sənə bax beləcə, burda görüşürəm, anamın ürəyi partlar, atam infarkt olar.

CƏLAL. Qoy bütün dünya batsın, tək sən mənim ol!

CEYRAN. Sənənin bu çılgın istəklərin məni qorxudur. Mən hələ onları yola gətirməliyəm, razılıq almalyam.

CƏLAL. Mənim ürəyim partlayacaq!

CEYRAN. Bura necə gəldin, itlər hürmədi.

CƏLAL. Məni tək qadınlar yox, itlər də sevir.

Ceyran Cəlala möhkəm şillə vurur. Cəlal diksinib şillə yerini tutur.

SUMQAYIT. Sağ ol, nənə!

CƏLAL. Bu nəydi? Sən mənə şillə vurdun? (*Qızın ikinci şillə üçün qalxmış əlindən yapışır*). Bu birinci dəfədir qadın mənə şillə vurur. (*Qolunu yüngülcə sıxır*). Mən başqa münasibətə alışmışam.

CEYRAN. Sən qələt eləmişən! Burax məni! (*Dartınır*).

CƏLAL. Axı, nə oldu? Nə dedim mən?

CEYRAN. Qadınlar sevir səni?!

CƏLAL. Sözdü də dedim, qələt elədim! İstəyirsən bir də vur.

CEYRAN. O sözü bir də dilinə gətirsən, vurmaq nədi, öldürürəm səni.

SUMQAYIT. Sağ ol, nənə!!

CƏLAL. Neynək?! Mən razı! Əgər sözümlə, əməlimlə sənə xəyanət elə-səm...

CEYRAN. Burax məni, gedirəm!

CƏLAL. Yaxşı, öldür məni, ürəyin soyusun.

CEYRAN. Qadınlar sevir bunu!

CƏLAL. Öldürmə məni, Ceyran.

CEYRAN. Burax, getməliyəm, anam duyuq düşər. Onsuz da mənə şübhə ilə baxır, axır vaxtlar. Burax! İstəyirsən qışqırım?

CƏLAL (*cibindən düymə ilə açılan fin bıçağı çıxardır. Bıçaq qəfil açılır. Qız içini çəkir*). Getsən, bu bıçağı soxacam ürəyimə (*bıçağı yuxarı qaldırır*).

SUMQAYIT. Sağ ol, baba!

CEYRAN (*Oğlanın bıçaq tutmuş biləyindən yapışib az qala sallaşır*). Əvvəl məni öldür! Sonra kimi istəyirsən doğra...

CƏLAL. Yaxşı, gəl qansız-qadasız keçinək, bu gün heç kimi öldürməyə (Bıçağı cibində gizlədir).

CEYRAN (*getmək istəyir*). Mən getməliyəm.

CƏLAL. Mən səni elə-belə buraxsam, Cəlal olmaram ki! (*Qəfil qucaqlayır və tələsə-tələsə danışır*). Sən mənimsən, tək mənəm, heç kəs səni mənim elimdən ala bilməz (*danışdıqca öpür*).

CEYRAN. Yaxşı... yaxşı, burax... (*müqaviməti zəifləyir*). Toyumuz olar...

CƏLAL. Onsuz da biz evlənəcəyik... (*yaxasını açır*). Sən mənimsən... Mən səni oxşayacam... hər gecə ölüb-diriləcəm...

CEYRAN (*tabe olur*). Mən səni sevirəm... haqqında bütün bildiklərimdən sonra da sevirəm...

SUMQAYIT. Sağ ol, nənə!!!

CƏLAL. Sən mənim olmalısən, elə bu gecə, indi... bu qarağacın altında.

İşıq sönür. Səhnə tamam qaranlıqdır.

IX SƏHNƏ

Nənə əlil arabasında oturub, bir az da yığılıb, büzüşüb. Sumqayıt əlində dəftəri yaza-yaza gəlir.

SUMQAYIT. Gender proqramını yaxşı yerinə yetirmisən, Ceyran nənə.

NƏNƏ. Bizim genderə-zada ehtiyacımız yoxdu. Gender şeytanın uydurmasıdır, bizimkilərə də qrant lazımdı, vəssalam! Pul adı gələndə arvadı da satarlar, kişini də, hələ desən ölkəni də! İstər şərqdə, istər də qərbdə kişini həmişə qadın dolandırır. Nənəm demiş, kişi başdır, qadın boyun, boyun hara dönür kişi ora baxır.

SUMQAYIT. Axı, bildiyimə görə sizin ailə varlı olub. Cəlal isə kasıb ailədən çıxıb, hətta yetimin biriymiş deyirlər.

NƏNƏ. Sən məndən nə istəyirsən?

SUMQAYIT. Nənə, mən qəhrəmanımın həyat yolunu bilməliyəm, axı, sən mənəm yazımın, qorxuram pyes ola, qəhrəmanısən. Mən bilməliyəm, necə oldu sən gəlib düşdün Sumqayıta. Axı bu şəhərin ilk illərində bura heç kəs öz xoşu ilə gəlməyib, ya partiya-hökumət göndərib, ya da taleh vurub salıb bura.

Səhnə gur işığa bələnir. Gəlin, indi o, Ceyranın anasıdır, əsəbi vəziyyətdə gəlir. Ceyranın qabağında dayanır.

ANA. Sənin ağılın başındadır? Sən kimi istədiyini bilirsən? Onun göy "Volqa"sına, zınqrovlı geyim-keciminə, yaraşığına aldanırsan? Axı, biz bilirik o hansı yuvanın quşudu. Özü də əslində, lüt-lütqomun biridir. Cəlal, fu, adını da dilimə gətirmək istəmirəm... Onun kimi kişiler ömrü boyu arvadların hesabına dolanır. Pah, kişinin oğlu "Volqa" sürür. İndi də sən tifili girləyib, bilir tək qızsan, nəyimiz var, sənindir.

CEYRAN. Mama, sən onu tanımırsan, hamının dediyini deyirsən.

ANA. Hamının dediyi yalandı? Ovuc boyda şəhərdi, hamı da bir-birinin ağzının içində. Biri asqıranda hamı diksinir.

CEYRAN. Mama, mən onu sevirəm, onsuz yaşaya bilmərəm.

ANA. Axmaq qız, bəs on səkkiz ili necə yaşamısan?

CEYRAN. Onda mən Cəlali tanımırdım, o mənim ayaqlarıma düşüb sevgisini elan eləməmişdi.

ANA. O sənin ayaqlarına düşüb, Ceyran?

CEYRAN. Göz yaşı töküüb, mama, ağlayıb...

ANA. Ayağa döşənən, ağlayan kişini sevdin sən?

CEYRAN. Onu sevməmək mümkün deyil.

ANA. Yazıq qızım, o şeytan səni başdan eləyib, tilsimə salıb.

CEYRAN. Mən vurulmuşam, mama. İndi mən özümə məxsus deyiləm.

ANA. Hər şeyi mənə dedirtmə, qızım! Sən uşaqsan, elə yaşdasan, qapısı-pəncərəsi açıq ev kimisən, içəri birinci kim girdi seviləcək. O da ki... Ah-ah-ah... Sənə üz-üzlər görmüş kişi yox, özün kimi təmiz, tərbiyəli, necib bir cavan lazımdı. Bir düşün, fikirləş. Sevgi dəli ehtirasa dönəndə xəstəlikdi, qızım. Belə sevgi xeyir gətirməz. Ehtiras alov kimidir, yanıb qurtarır, yerində kül qalır.

CEYRAN. Mama, mənim xoşbəxt olmağımı istəyirsənsə, papanı yola gətir.

ANA. Mən bu istəkdə xoşbəxtlik görmürəm, qızım, tələsmə, bir müddət çıxax onu ağılından. Görüşmə onunla. Bir hisslərini sınağa çək, unutmağa çalış.

CEYRAN. Mən onsuz yaşaya bilmirəm, mama. Papa ilə danış, sən istəsən onu razı sala bilərsən.

ANA. Evi yıxılsın o kitab yazanların! O sevgi-məhəbbət nağılları çıxartdı səni yoldan. Sən "Sum, qayıt" deyib sayıqlayanda mən dərsimi almışdım.

CEYRAN. Mama, heç kimi söyüb yamanlama. Mən Cəlali sevirəm. Mənim geriye yolum yoxdur.

ANA. Bu nə deməkdi? Necə yeni geriye yolum yoxdu?

CEYRAN. Mama...

ANA. Qorxutma məni, qızım...

CEYRAN. Mən hamiləyəm.

SUMQAYIT. Allahım!

ANA (sarsılır). Səni görüm biabır olasan, qızım! Səni görüm ağ gün görməyəsen, qızım! Üzün qara olsun, qazan qarası kimi, qızım!.. (Gedir).

Ceyran arabaya oturur. İndi o, qoca arvaddır. Sumqayıt onun qarşısında diz çöküb yaylıq altından güclə görünən üzünə baxır.

SUMQAYIT. Bu yalandı? Ananı razı salmaq üçün uydurdun?

NƏNƏ. Kaş sən deyən kimi olaydı.

SUMQAYIT (*tələsik yazır*). Deməli, həqiqətdir? Sən Cəlalın təzyiqinə duruş gətirə bilmədin.

NƏNƏ. Bütün günahları Cəlala yükləməyə.

SUMQAYIT. Doğrudan o, ailənin imkanlarına görə səni almaq istəyirdi?

NƏNƏ. Mən buna inanmaq istəmirdim, indinin özündə də inanmıram.

SUMQAYIT. Amma bu beləydi?

NƏNƏ. Mən onu Sum kimi sədaqətli, vəfalı, qeyrətli kişi hesab edirdim. Mən niyə bunları sənə deyirəm? Axı bunları heç kim bilmir, heç kimə danışmamışam.

SUMQAYIT. Bütün sirlər əvvəl-axır faş olur.

NƏNƏ. Bəlkə də elədir, amma səbəb başqadı, ölüm havası girləyir məni.

GƏLİN (*səhnədən şütüyüb keçir*). Beş ildi girləyir...

SUMQAYIT. Sən yüz il yaşayacaqsan, nənə, fikir vermə.

NƏNƏ. Hər şey mən istəyən kimi gedirdi. Artıq biz yox, valideynlərim tələdirirdi toyu. Toyun bütün xərclərini də atam çəkirdi. Rüsvey olmaq qorxusu onların bütün iddialarını, tələblərini üstələmişdi.

GƏLİN (*gəlib səhnədən deyinə-deyinə keçir*). Sumqayıt, nə yapışmısan arvadın ətəyindən? İşin-gücün yoxdu sənin?

SUMQAYIT (*keçib getmiş qadının arxasınca*). Elə mən əsil işlə məşğulam!

Gəlin (indiyə o, Ana rolundadır), əlində ağ gəlinlik paltarını gəlir.

ANA. Gəlinliyini gətirdilər, bir geyin görək.

Nənə gənc qız kimi sevincək arabadan qalxır, paltarını anasının əlindən qayıp qaçaraq səhnədən çıxır. Sumqayıt boşalmış arabada oturur və sürətlə yazır.

X SƏHNƏ

Ceyran gəlinlik paltarında gəlir. Başında fata var. Ana dərzi qadınla gəlir. Sumqayıt onlara göz qoyur və yazır. Dərzi paltarın ora-burasını düzəldir.

ANA. Fata çox qısa deyil?

DƏRZİ. Qısa nədi, xanım bacı, hələ bir az yığmaq lazımdı. İndi qısa fata dəbdədi.

ANA. Ceyran, belə yaxşıdı, ya bir az uzadaq?

CEYRAN. Belə yaxşıdı, mama, çox adam heç fata taxmır, saçla gül düzür-lər, vəssalam.

DƏRZİ. "Saçlarına gül düzüm..." oxumur o başı kraskalı kişi? "Mehribanım, əzizim..." Bizim saçımıza gül düzən də olmadı.

CEYRAN. Yeni sabah mənim toyumdu?

Telefon zəng vurur. Gəlin dəstəyi götürmək istəyir.

Mama, dayan, bu onun zəngidir (*cumub dəstəyi götürür*). Alo! Zəngin sə-sindən bildim sənsən. (*Arxasını qadınlara çevirib danışır*). İndi deyərəm, ay..., ay tərbiyəsiz... (*Danışa-danışa səhnədən çıxır*). Ana Ceyranın arxasınca baxıb əlini dizinə çırpır.

ANA. Ay qızım, ay qızım...

DƏRZİ. İlahi, toydan gözəl nə var dünyada?! Hayıf, adam bircə dəfə gedir ərə.

ANA. Niyə, bircə dəfə? üç ər dəyişən arvad tanıyıram.

DƏRZİ. O şotdan deyil, xanım bacı, birinci toy ayrı şeydi. Mənciyəzə qismət olmadı.

ANA. Nə dediyindi, az? Sən ərə getməmişən?

DƏRZİ. Aaa... niyə getməmişəm, getmişəm, amma noolsun, atası-anası olmayan yetim qızın toyu nə toy olacaq? Hər gəlin paltarı tikəndə yaram qövr eləyir.

ANA. Nə deyim, vallah, içim özümü yandırır, çölüm özgəni.

DƏRZİ. Aaa... niyə elə deyirsən, xanım bacı, baxıram Ceyrana, maşallah, xoşbəxtliqdan işıq saçır. Niyə? Çünki dağ kimi atası, sənin kimi xanım-xatın anası, nişanlısı da... sən allah, incimə, xanım bacı, ölürəm də ondan öteri. O gün bir toyda oynayırdı... Dedim bu saat ürəyim gedəcək...

ANA. Hamınız bir ağıldasınız!

DƏRZİ. Palatkada kişili-arvadlı hamı ona baxırdı, millət hayıl-mayıl olmuşdu, amma incisən də, xanım bacı, deyəcəm, elə kişiyyə qız vermək, risqovanını işdir. Ona arvad olmaq... Ondan elə şeylər danışrlar, adamın tükleri qabarır.

ANA. Yəni neynir ki, nə od olub yandırır camaatı?

DƏRZİ. Bilmərəm, bacı, bilmirəm, mənlik deyil.

ANA. Allah şeytana lənət eləsin! Şeytana yox ey, qızıma lənət eləsin, soxdu bizi qoz qabığına!

Ceyran gəlir. Sifətində xoşbəxtlik işığı var.

DƏRZİ. Yəqin ürəyin tıp-tıp eləyir, hə, Ceyran qızım?

CEYRAN. Tək ürəyim yox, bütün bədənim. Mənə elə gəlir içimdəki xoşbəxtliq qiymətli şüşədən tökülmüş kövrək vazadır, bu saat əlimdən düşüb sınıacaq, çilik-çilik olacaq.

ANA. Belə sözlərlə məni qorxutma, onsuz da çəkirəm içimdə. Nə deyir əziz kürəkənimiz?

CEYRAN. Onun dediklərini dilimə gətirə bilmərəm, maması. İlahi, o necə gözəl danışır?! Yox, o danışmır, tilsimləyir, sehirləyir, sərxoş eləyir adamı.

DƏRZİ. Vallah mən ağlayacam (*ağlayır*).

CEYRAN. Deyir, toyacan həsrətdən ölməsəm yaxşıdır.

DƏRZİ. İlahi, mən arvad deyiləm?! Mənə niyə belə sözlər demirlər?

CEYRAN. Ana, sən hər şeyi bilirsən, doğrudan məhəbbətdən ölmək olar?

ANA. Yaxşı, az, ətimizi tökmə! Məhəbbətdən öləninin toyuq qədər ağı yoxdur.

DƏRZİ. Niyə elə deyirsən, xanım bacı, Leyli yazıq məhəbbətdən ölmədi? Hələ Cülyetta?! Əsli eşqdən alışıb yanmadı? Alovu bədbaxt Kərəmi də yandırmadı?

ANA. Görürəm, sən də eşq əlindən yaralısən?

DƏRZİ. Yaralı dedin qoydun, xanım bacı?! Sinəmə dağ çəkdiilər, ürəyimi paraladıılar...

ANA. Ya sizin hamınız xəstəsiniz, ya da mən heç nə qanmıram bu dünyada.

CEYRAN. Mənə elə gəlir, maması, sən heç vaxt sevməmişən?

ANA. Mənim başıma at təpməyib, sevəm, vurulam, nə bilim, öləm.

DƏRZİ. Allah eləməsin, allah eləməsin...

ANA. Yaxşı, bəsdir, boş-boş çərənlədik, işimiz çoxdur. Paltardan narazılığın yoxdusa, qızı buraxaq getsin.

CEYRAN. Hər şey əladır, maması! (*Qucaqlayıb arvadı öpür*). Mən xoşbəxtəm!..

Qadınlar gedir. İşiq azalır. Sumqayıt arabada oturub sürətlə yazır.

XI SƏHNƏ

Qadın salonu. Ceyran əlil arabasında (indi bu qadın salonunun kreslosudur) oturub. Ellada əl-ayaq eləyir. Radiodan Səid Rüstəmovun "Sumqayıt" mahnısı fon kimi eşidilir.

ELLADA. Ölürəm də bu mahnı üçün.

CEYRAN. Mən də çox xoşlayıram, hərdən oxuyuram da öz-özümə. Xəyalımda heç vaxt görmədiyim o şəhərlə bağlı mənzərələr canlanır.

ELLADA. Mən çox olmuşam orda, bacım yaşayır. Təzə şəhərdir də! Mənzərə-zad da yoxdu. Camaatı da yığma komanda. Dədəsindən-nənəsindən küsən qaçıb ora pənah aparır.

CEYRAN. Deyirlər dəniz də var orda.

ELLADA. Dəniz deyəndə ki... Kaspinin bir qırağıdır də.

Mahnı bitir. Ellada zümzümə ilə mahnını davam etdirir.

Yaxşı elədik, hamını qovduq bayıra. Yanımda artıq adam olanda işləyə bilmirəm. Əvvəlcədən beləyəm. Yoxsa qız tərəfin adamları bir tərəfdən, oğlanın qohumları o biri tərəfdən başlayırlar, o sizdə necə deyirlər, ələkçiyə qıl verməyə. Orasını belə elə, burasını başqa cür... (*Qızı kreslodan fırladır və qəfil saxlayır. Çox yaxından düz gözünün içində baxır*). Doğrudan da sənün göz-
lərin bənövşə rəngindədir.

CEYRAN (*guya güzgü qabağındadır, əyilib yaxından baxır*). Mən deməzdim, adi qara gözdür, amma sən bunu mənə deyən ikinci adamsan.

ELLADA. Bəs birinci kimdi?

CEYRAN. Birinci? Nişanlım.

ELLADA. Cəlal?

CEYRAN. Sən onun adını hardan bildin?

ELLADA. Bunu kim bilmir, qız? Bu şəhərdə hamı hər şeyi bilir. Atan da, maşallah, rayonun yiyəsi.

CEYRAN. Sən şişirdirsən.

ELLADA. Bir az, amma görünən dağa nə bələdçi? Rayonda beş kişidən biridi, tanıyıram. Yaxşı, bənövşə gözlü qız, necə priçoska eləyək ki, nişanlı-
nın xoşuna gəlsin?

CEYRAN. Sənün səsində nəse bir...

ELLADA (*sözünü kəsir*). Allah verən səsdür! (*Çənəsindən tutub üzünü o yan-bu yana çevirir*). İndi kare dəbdədi. Sənün sifət quruluşuna da yaraşar.

CEYRAN. Mənim başım çıxmaz priçoskalardan, nəyi məsləhət bilirsən, onu da elə. Bir az tez. Nəsə darıxdım.

ELLADA. Toyqabağı həyəcandı, hamıda olur. Kare?!

CEYRAN. Olsun kare. Əslində təbii görkəm daha yaxşıdır. Evdəkilər, anam məcbur elədi gəlim bura. Deyir, adət belədi. Əslində, Cəlal da təbiiliyə üstünlük verir.

ELLADA. Bilirəm Cəlalin nəyə üstünlük verdiyini.

CEYRAN (*şübhə ilə*). Deyəsən, sən Cəlali yaxşı tanıyırsan.

ELLADA. Sizde necə deyirlər, dabbaqda gönünə bələdəm.

CEYRAN. Bu nə deməkdi, nə demək istəyirsən?

ELLADA. Elə dediyimi! Mən tək Cəlali yox, səni də yaxşı tanıyıram. Cikinə-bikinə bələdəm.. Gecə bağçanızda qarağacın altında onunla nə oyunlardan çıxdığın da mənə məlumdu. Sonralar pəncərədən yad kişini yataq otağına salmağın da məndən gizli deyil, tərbiyəli qız. Niyə qızardın? Bəs nəyi necə elədiyinizi danışsam neynəyəcəksən? Səni soyundurub hansı tərifi dediyini təkrar eləsəm necə?

Ceyran nəsə demək istəyir, səsi çıxmır. Hər iki əli ilə qulaqlarını tutub ikiqat olur kreslodada. Ellada onun bu halına fikir verməyib kresloqarıışıq Ceyranı var gücü ilə fırladır.

O tərifi ki, iki ildir mənim qulağıma oxuyur. Mən o əclafa görə ailəmi-uşağımı atdım, nəyim var satıb altına "Volqa" qoydum, nə qazanıram, onun dibsiz cibinə gedir, amma mən peşman deyiləm, əksinə, çox xoşbəxtəm. Sən elə bilirsən mən bu xoşbəxtliyi sənə, burnu fırtılıqlı qıza güzəştə gedəcəm?! Lap yeddi uşaq doğsan da Cəlal mənimdi! (*Qəfil saxlayır kreslonu və Ceyranın yaş dolu gözlərinə baxır*). İndi bütün bu dediklərimdən sonra sən toy çaldırıb ona erə gedəcəksən? Xoşbəxt olacaqsan? (*Ceyran əlləri ilə qulaqlarını tutub, gözlərini yumub*). Eşitdin dediklərimi? Bildin?! Qandın?! Bilirəm, o həqiqətən səni sevirdi, əlbəttə, sevirdi. Sənin kimi yaraşlıqlı, incə, ürəkək, sadələvh, əl dəyəndə yarpaq kimi titrəyən qızı hansı kişi sevməz? O da ola hər dəfə yenilik axtaran Cəlal kimi acgöz erkək. Amma bu sevginin ömrü çobanaldadan yağış kimi qısa olmalıydı, oldu da! Belə olacağını bilirdim, ona görə mane olmadım, bir kənara çəkilib səbrlə gözlədim. Mən yanımadım. Elə ki istəyinə çatdı, aldığı aldı, buz kimi soyudu. Hər gecə pəncərəyə dırmaşan kişi necə oldu? Bir həftədi hardadı? Bilmirsən! Amma mən bilirəm, çünki o hər gecə mənim yanımdadır. İnanmırsan? İndi özün görəcəksən bura mənim yanıma gələndə. Bax, gələn vaxtıdı. Bu saat arxa qapıdan girecək içəri. Bunu da mən qurmuşam, qəsdən. Səni birdəfəlik məğlub eləmək üçün.

Qapı döyülür. Ceyran diksinir.

Adını çək, qulağını bur. Gəldi bizim qəhrəman. İki dəfə də döyməlidir qapını, şərti işarəmiz belədir.

Qapı iki dəfə də döyülür. Ceyran qalxıb getmək istəyir. Ellada mane olur.

Buraxmaram, tamaşa indi başlayır. Gəl, qapı açıqdır!

CƏLAL (*gəlir, kresloda arxası ona olan Ceyranı görüb təəccüblənir*). Sən tək deyilsən?

ELLADA. Gördüyün kimi, müştərim var.

CƏLAL. Biz müştərinin yanında görüşəcəyik? Bu təzə havadı?

ELLADA. Bu adi müştəri deyil, sənə məhrəm adamdı. (*Kreslonu fırladır. Ceyranla Cəlal üz-üzədir*).

CƏLAL. Ceyran?! Ellada, bu nə deməkdir? Sən mənə qurğu qurmusan?

ELLADA. Bəs elə bildin səni elə-beləcə, sağ-salamat buraxacam. Maşını sürürsən, pulumu xərcləyirsən, istədiyini kimi mənə...

CƏLAL. Sus, qancıq! (*Möhkəm şillə vurur*).

ELLADA. Sən mənə vurdun? Bu axmaq molokosos qıza görə mənə vurdun?

CƏLAL. O murdar ağızını yummasan bir də üzümü görməyəcəksən. (*Gözlərindən yaş axan Ceyranın qabağında diz üstə düşür*). Ceyran, inanma onun dediklərinə. Mən səni sevirəm, tək səni... o, keçmişdə qaldı, mən...

Ceyran kreslodan qalxır, bir müddət Cəlalin düz gözlərinə baxır və qəfil üzünə tüpürüb qaçaraq gedir.

Cəlal sarsılmış vəziyyətdə Elladaya baxır. Ellada yaxınlaşıb ağı xalatinin etəyi ilə Cəlalin üzünün tüpürcüyünü silir və qələbə ahəngində.

ELLADA. Mən onu, sizdə necə deyirlər, yerlə yeksan elədim, tam qələbə çaldım. O, heç vaxt geri dönməyəcək. Baxma uşaqdı, hələ bərkiməyib, amma xarakteri var. Mən səni də məğlub elədim.

CƏLAL. Ləçər! (*Əlini qaldırır vurmaq üçün*).

ELLADA (*onun qolundan yapışıq*). Şillə kömək eləməz. Canını məndən qurtarmağın bir yolu var. Öldür mənə, qanım halaldır. (*Xalatinin cibindən tapança çıxardır*). Bu da tapança!

CƏLAL. Doğru deyirsən, mənim başqa yolum yoxdur. (*Silahı alır, tətiyini çəkər, barabanı fırladır və qadını nişan alır*).

ELLADA. Buranı nişan al, ürəyimdir, sən də onun içində. Vur!

CƏLAL (*tapançanı aşağı salır*). Tapança mənlilik deyil. Mən səni başqa silahla öldürəcəm... (*qucaqlayıb ehtirasla öpür*).

SUMQAYIT. Bu ki Şekspir ehtiraslarıdır, Ceyran xanım! (*Tələsik yazır*).

İşıq sönmür.

XII SƏHNƏ

Nənə kreslodadır.

Sumqayıt ona fikir vermədən sürətlə yazır.

NƏNƏ. Nə yazırsan elə, nə uydurursan özündən?

SUMQAYIT. Ordan çıxandan sonra nə baş verdiyini sən də bilmirsən axı, deməli, bir yazar kimi özümdən uydurmaliyam o hissəni.

NƏNƏ. Bunu bilməyə nə var? Məni itirdi, o arvadı da itirə bilməzdi ki?!

SUMQAYIT. Səndə onun şəkli var?

NƏNƏ. Kimin?

SUMQAYIT. Cəlalin.

NƏNƏ. Məndə onun heç nəyi yoxdu, bir şəkli vardı, onu da yandırdıb kü-lünü sovurdum... Onu xatırlada biləcək nə vardı, hamısını atdım (*gülür*).

SUMQAYIT. Nəyə gülürsən?

NƏNƏ. Deyir, sən saydığını say, gör fələk nə sayır?

SUMQAYIT. Mənə niyə elə baxırsan? Nə demək istəyirsən? Bəlkə oxşayırım ona?

NƏNƏ. Lənət şeytana!

SUMQAYIT. Cavab vermədin.

NƏNƏ. Oxşamaq nədi, sən elə bil onun özünsən, eynisən.

GƏLİN (*gəlib səhnədən keçir*). Mən təzədən xörək qızdırmayacam. Az yeyin özünüzə hambal tutun.

NƏNƏ. Gəlindi o yel kimi şütüyən?

SUMQAYIT. Deyir, mən bir də xörək qızdıran deyiləm.

NƏNƏ. Qızdırdı nə olasıdı, qızdırmadı nə olasıdı, bütün xörəkləri dadsız-tamsızdır.

SUMQAYIT. Səndə də az yoxdu.

NƏNƏ. Az niyə, lap çoxdu.

GƏLİN (*gəlib hikkə ilə keçir*). Alıram, gətirirəm, bişirirəm, yuyuram, yığış-dırıram... (*Kulisdə mətnin davamı itir*).

SUMQAYIT. Deməli, toy olmadı?

NƏNƏ. Sən hələ məni tanımırısan. Tanısaydın belə axmaq sual verməzdin.

Nənə kreslodan qalxır, səhnədə dörd dolanır. Gəlin, indi o, Ceyranın atasıdır, qaçaraq gəlir.

ANA. Nə dedin? Necə yeni toy olmayacaq?

CEYRAN. Toy olmayacaq!

ANA. Sən indi də bizi belə biabır eləmək istəyirsən, itin qızı?

CEYRAN. Mən o adama ərə getməyəcəm!

ANA. Az, sən nə danışdığını bilirsən? Bu oyun-oyuncaqdı? Bəs biz cama-ata nə cavab verək?

CEYRAN. Bilmirəm, mama! Bilmirəm (*ağlayır*).

ANA. Ay camaat, bu məni öldürməsə dincəlməyəcək. Az, bəs sən... Axı, nə oldu, o parikmaxerdə nə baş verdi o xarabada? O qəhbə sənə nə dedi, neynədi ki, dəli dana kimi çıxıb qaçdın? Sənə qurd yağı sürtdülər, Ceyran?

CEYRAN. Heç kim heç nə eləmədi, mama! Mən ərə getmirəm, sevmirəm o adamı, nifrət eləyirəm, nəhayət, iyrenirəm!

ANA. İyrenirsən dedin? Ay itin qızı, bəs o... Az, bəs mən deyəndə, başına ağıl qoyanda niyə iyrenmədin ondan? Axı sənə demişdim! (*Qəfil qışqırır*). Demişdim, deməmişdim?

CEYRAN. Mama, bütün bu dediklərinin bir cavabı var: mən o adama ərə getməyəcəm! Bu dünyada bir o qala, bir də mən, ona ərə getməyəcəm. Ölə-rəm, getmə-rəm. Bu sevda bitdi. Toy olmayacaq! Vəssalam!

ANA. Az, bəs atana mən ölmüş nə deyim? İndi nə uydurum? Axı, onu ra-zı salanacan mən o dünyanı gördüm gəldim. Düz bir ay gecə-gündüz başını dəng elədim. Yazıq kişi axırda əllərini qaldırdı göyə ki, el çək məndən, nə is-

təyirsən elə. İndi nə deyim ona? Deyim sabah toydu, qız bu gün nişanı qaytarır? Peşman olub bu itin qarnından çıxan? Hələ camaat, qohum-əqraba, dostlar, düşmənlər (*hönkürür*). Bəs o dağ boyda kişi camaat içinə necə çıx-sın bundan sonra, tirbunadan necə danışsın, necə çıxış eləsin?

CEYRAN. Mən bütün bu sorğu-suala özüm son qoyacam, ana. Heç kəs də gülməyəcək sizə.

ANA. Necə? Nə cür? Bəlkə millətin ağzını yumacaqsan? Bəs o qarnında-ki uşaq necə olsun? Bəlkə o da bizi yola gətirmək üçün uydurduğun yalandı?

CEYRAN. Təəssüf, həqiqət olan bir şey varsa, o da bu uşaqdı.

ANA. İndi biz o tifikasi tələf eləyək?

CEYRAN (*səksənir*). Tifilin nə günahı?!

ANA. Atana nəhət mənə qınayan! Az, bəs... Bir azdan qarnın dikələndə... (*Əvvəl Ceyranı, sonra özünü şillələyir*). Biz ta bu şəhərdə yaşaya bilmərik bundan sonra.

CEYRAN. Məni tək burax, mama...

ANA. Az, sən mənə cavab ver ey!

CEYRAN. Mama, qurban olum, məni sakit burax! Tək qalmaq istəyirəm.

ANA. Üzün qara olsun qızım, necə ki sən bizim üzümüzü qara elədin... (*Gedir, səsi kulisdən eşidilir*). Allah, mənə bir ucuz ölüm ver!

CEYRAN. Bütün bu sualların bir cavabı var, mama: ölüm!

SUMQAYIT (*bir növ keçmişə səslənir*). Ölüm?! Sən nə deyirsən, nə nə? Ölüm nədi?!

Ceyran səhnəni dörd dolanır, nəşə axtarır, tapmır. Səhnədən qaçıb çıxır və bir azdan əlində ip gəlir. Çox çətinliklə ipin bir ucundan ilgək düzəldir və masanın üstünə çıxır. İpin ucunu harasa ilişdirir.

Bəli, bütün bu sualların cavabı ölümdür! (*İlgəyi boynuna keçirir*).

SUMQAYIT (*keçmişə səslənir*). Axı, sən tək deyilsən, nə nə!

CEYRAN. İndi hər şey bitəcək. Bütün suallara nöqtə! (*Qəfil diksinir*) Ah! Bu nəydi? (*Əlini qarnına aparır*). Bu nəydi belə?! (*Bir də diksinir*). Ah!.. Bu sənsən? Sən varsan? Axı, mən... (*Heysiz şəkildə masanın üstünə çökür, əlləri ilə qarnını qucaqlayır*). Qorxma! Heç qorxma. Mən səni öldürə bilmərəm?! (*İlgəyi boynundan çıxarır, masanın üstündən düşür və ləng addımlarla gəlib kreslodə oturur. İndi o, Nənədir*).

Sumqayıt yazısını yarımçıq qoyub arvadın dizlərini hərətlə qucaqlayır.

SUMQAYIT. Sən ona qiymadın?

CEYRAN. Yox, bacarmadım. O, bətnimdə tərənib yaşamaq haqqını tələb eləyəndə, ilk dəfə öz varlığını mənə bildirəndə dünya dəyişdi gözümdə. O körpə bütün varlığımı özünə əsir elədi. Mən bildim ki, bundan sonra onun üçün yaşamalıyam, onu bütün varlığım qorumalıyam. Qorudum da! Bu yolda mən zülümlərdən keçdim, tənələrə, təhqirlərə tuş gəldim, atasız uşaqlara insafsızcasına "bic" deyən qəddar adamlarla üzləşdim, amma heç vaxt peşman olmadım. Sonralar bildim ki, körpə ana bətnində dörd ayından tez tərənmez, o isə heç üç aylıq deyildi tərənəndə. Həyat eşqi onu vaxtından qabaq hərəkətə gətirmişdi. (*Kəlağayısı ilə göz yaşını silir*).

SUMQAYIT. Atam elə o vaxtdan qəhrəmanmış.

CEYRAN. Qəhrəman olmasaydı, Qarabağa könüllü getməzdi, döyüşlərdə qəhrəmanlıqla həlak olmazdı, sinəmə dağ çəkməzdi. Bir il “Sum, qayıt” deyib lalıdım, qayıtmadı. Neçə adamı xilas edib özünü qurban verdi mənim maddar oğlum, təkçə balam...

SUMQAYIT. Görünür, qəhrəmanlıq onun həyat missiyası imiş. Hələ doğulmamışdan xilaskar imiş atam. Bətnində tərənməyi ilə gör o neçə adamın, elə mənim də həyatımı xilas eləyib. Həqiqətən, bu dünyada hər şey bir-birilə qırılmaz tellərlə bağlıdır.

CEYRAN. O körpə özü ilə bərabər birinci məni xilas elədi. Mən uzun bir ömür yaşadım.

SUMQAYIT. Yaşadım yox, nənə, sən yaşayırsan! *(Sürətlə yazır).*

Ceyran bir müddət onun yazmağına tamaşa edir. Gülümsəyir.

CEYRAN. Yenə özündən toqquşdurursan?

SUMQAYIT. Nə qədər ağır olsa da, qayıdaq yenə o müdhiş günə.

CEYRAN. O vaxt hər şey mənə çox qorxulu, sən demiş, müdhiş görünürdü. Doğru deyiblər, zaman ən güclü təbibdir, hər yararı sağaldır. Hesabını çoxdan qarışdırdığım illər keçdikcə başıma gələn bütün hadisələrə, dediyin o müdhiş günə də münasibətim dəyişdi, hətta yaxşı, xoşbəxt məqamlar da tapırdım orda.

SUMQAYIT. Nənə, onları mən özüm yazacam, sən hadisəni söylə, sonra nə oldu.

CEYRAN. Nə nə oldu?

SUMQAYIT. Atam uzun illərin o tayında hələ ana bətnində olanda səni xilas elədi. Sonra? Axı, sən çox naqolay vəziyyətdəydin. Sən o vəziyyətdən çıxmalıydın.

CEYRAN. Hə, vəziyyət pis idi, amma hər müşkülün bir xilas yolu da var. Mənim xilas yolum Sumqayıtdan keçdi. *(Əlini qarnına qoyur).* Bizi Sumqayıt xilas elədi. Mənim şəhərim, taleyimin şəhəri! *(Xırıltılı, titrək səslə oxuyur).* Canlanır hər qarış çöl Sumqayıtda, Xariqələr yaradır el Sumqayıtda...

Mahnı bütöv səslənir.

Mahnı səsləndiyi müddətdə ekranda Sumqayıtın 50-ci illər mənzərələri canlanır.

İşıq sönür.

XIII SƏHNƏ

NƏNƏ *(arabada oturub).* Mən bir səhər anama kiçik bir kağız yazıb evdən çıxdım. Yolum adını mahnıdan eşitdiyim Sumqayıta idi. Suma qoşulub doğma diyardan qaçan talesiz Ceyran kimi mən də qaçdım, amma o Ceyranın Sum kimi güvəndiyi sevəni vardı. Mən isə tək-tənha idim. Tale əlimdən tutub aparırdı məni. Dalımca nələr olacaqdı, nələr deyiləcəkdi, nə əfsanələr qoşulacaqdı fərqudə deyildim. Necə gəlib şəhərə çatdım, nələr oldu, onlar hamısı xırda təfərrüatlardı, danışmağa həvəsim, heyim yoxdu.

SUMQAYIT. Bəs gəlib hara düşdün, harda qaldın?

NƏNƏ. Dünya yaxşı adamlardan xali deyilmiş. Avtobusa oxşayan sınıq-salxaq bir maşından avtovağzal deyilən yerdə düşdüm. Hava qaralırdı, tək-tük adam dəyirdi gözə. Mahnıda deyildiyi kimi hər qarış çöl burda qaynamırdı. Nə edəcəyimi, hara üz tutacağımı kəsdirə bilmirdim. Gözümdən də elə yaş axırdı. Büzüşüb oturmuşdum vağzal skamyasında. Buraxmışdım özümü taleyin ümidinə. Bir də gördüm kimsə məni dümsükləyir. Başımı qaldıranda bir əlində süpürgə, o birində xəkandaz yaşlı bir qadın mənə nəsə deyirdi. Rus dilində danışdığı üçün o saat başa düşmədim. Arvad bu dəfə çətinliklə bizim dildə niyə burda oturduğumu soruşdu. Görünür bura adamı olmadığını başa düşmüşdü. Mən cavab vermək əvəzinə ağladım. Arvad heç nə deməyib məni apardı evinə. Tək yaşayırdı. Allah özü göndərmişdi o mələyi. Ev alana qədər onun evində yaşadım. Allah sənə rəhmət eləsin, Babnataşa. Uşağa da neçə il o baxdı, öz nəvəsi kimi.

SUMQAYIT. Bəs evdən səni axtarmadılar, maraqlanmadılar?

NƏNƏ. Əslində, hara getdiyimi kağızda yazmışdım, dalımca gəlsəniz də geri qayıtmayacam demişdim. Onlar da arxayınlaşandan sonra Bakıya oxumağa getdiyimi demişdilər camaata.

SUMQAYIT. Camaata görə əl götürmüşdülər səndən?

NƏNƏ. Mən onları qınamırdım. Bir də... özü yıxılan ağlamaz. Onlar mənə yox, mən onlara yara vurmuşdum, rüsvay eləmişdim onları öz axmaqlığımla.

SUMQAYIT. Özü yıxılan ağlamaz deyirsən, amma ağlayırsan.

NƏNƏ. Baş qoşma, qoca adamın peşəsidi ağlamaq.

GƏLİN (*yel kimi gəlib keçir*). Fəxri vətəndaşıma bax! Bir ev də vermədilər bu vətəndaşa...

SUMQAYIT. Ana, sözün qurtarıb?

GƏLİN (*geri qayıdıb yenə səhnədən keçir*). Nə qədər dil tökdüm, yalvardım, bir parça kağız yazıb göndərmədi ora...

SUMQAYIT. Bəs nəylə dolanırdın, Ceyran xanım?

NƏNƏ. Getdim düz raykom katibinin yanına.

SUMQAYIT. Sağ ol, nənə!

NƏNƏ. Babnataşa göndərdi məni. Həm də tapşırırdı ki, bura gəlib düşmə səbəbini mənə necə danışmısan, ona da elə danış, heç nəyi əskiltmədən, artırmadan.

SUMQAYIT. Katib səni qəbul elədi?

NƏNƏ. Onda katib yanına düşmək çətin deyildi. Mən Heydər Əliyevin qəbulunda da olmuşam.

SUMQAYIT. Sağ ol, nənə!

NƏNƏ. Mənim o uşaq evim var ha, onu kişinin birbaşa göstərişi ilə tikdilər.

SUMQAYIT. Danış, nənə, mən yazıram...

NƏNƏ. Soruşdu ki, bəs sən özünün nəyə ehtiyacın var? Hələ ev almamışdım, dörd ildi növbədə idim. Dedim mənim heç nəyə ehtiyacım yoxdu, Heydər Əliyeviç, amma o yetim uşaqlar heç bir şəraiti olmayan baraklarda zülüm çəkirlər. Altıca aya yaxşı bir uşaq evi tikildi, məni də ora müdir təyin elətdirdi.

SUMQAYIT. Yaxşı, qayıdaq söhbətin üstünə. Katib səni qəbul elədi.

Nənə arabadan qalxır, indi o, Ceyrandır.

Orta yaşlı, çal saçlı Katib gəlir.

KATİB. Bu danışdıqlarından görürəm möhkəm xarakterin var, cəsaretin də kifayət qədərdir. Hər ikisi yaxşı keyfiyyətdir, təcrübə olan yerdə. Təcrübə olmayanda hər ikisi çox vaxt ziyan getirir. Yaxşı, mənim yanıma gəlməkdə məqsədin nədi?

CEYRAN. Dolanmaq üçün işləməliyəm, ali təhsil almalıyam... Sumqayıtlı olmaq istəyirəm.

KATİB (*gülür*). Sumqayıtlı olmaq istəyirəm! Nə gözəl dedin?! Təbii ki, evin də yoxdur burda. Harda qalırsan?

CEYRAN. Babnataşanın evində. Küçə süpürəndi, çox yaxşı arvaddı, allah çıxardı onu mənim qabağıma. Sizin yanınıza da onun məsləhəti ilə gəlmişəm.

KATİB. Babnataşa səhv eləməyib. Mən səni zavoda yüngül bir işə düzəldəcəm, indi sənə ağır iş olmaz (*telefonun dəstəyini götürür*). Quliyev, bir qız göndərəcəm yanına, onu yüngül bir işə götür... Hə, yaxşı olar, tabelçi pis deyil. Bacarar, diribaş qızıdır. Sabah özüm də gəlib zavoda dəyəcəm, bəzi məsələlər var, danışmalıyıq (*dəstəyi qoyur*). Hə, bu gündən sən olursan Sumqayıtlı! Bəs niyə ağlayırsan? Harda qaldı sənin möhkəm xarakterin?

CEYRAN. Siz məni başa düşdünüz, hamı kimi məni qınamadınız...

KATİB. Hamilə qadını qınamaq yox, qızım, onun qarşısında baş əymək lazımdı, bax belə (*təzim edir*). Nə qədər ki, burdayam, bu vəzifədəyəm, nəzərim üstündə olacaq. Bəlkə vaxt gəldi mən özüm səninlə fəxr elədim (*gedir*).

Ceyran arabada oturur. İndi o, Nənədir. Sumqayıt onun qabağında diz çöküb əlindən öpür. Nənə üzünü onun başına söykəyir.

GƏLİN (*gəlib yel kimi keçir*). Otuz yaşına çatıb, hələ ev-eşik olmayıb, nə nə də ev alıb nəvəsini evləndirmək əvəzinə nağıl danışır.

SUMQAYIT (*dalınca*). Ana, bəlkə mənə sən yox, nənəm doğub?!

GƏLİN (*getdiyi kimi də qayıdır və səhnədən keçir*). Yekə kişi də hayıl-mayı olub... (*səsi kulisdə itir*).

NƏNƏ. Bu niyə belə fırlıdayır?

SUMQAYIT. Baş qoşma, nənə, mənə heç kimin borcu yoxdu. Hər şeye mən özüm nail olmalıyam, sənin kimi. Davam elə, sonra nooldu?

NƏNƏ. Atan gəldi dünyaya, gözümün işığı, olmayan evimin yaraşığı...

SUMQAYIT. Adını da qoydun Sum!

NƏNƏ. Metrika alanda dedilər bu nə addır, Sum ad olar? Dedim olar!

SUMQAYIT. Ürəyin Sumla soyumadı, mənə də elədin Sumqayıt. Sumqayıt Sum oğlu. Tam eksklüziv imza. Bu yazımı elə bu imza ilə də çap elətdirəcəm: Sumqayıt Sumoğlu!

NƏNƏ. Sumqayıt sürətlə dəyişir, evlər tikilir, küçələr salınır, əhalisinin sayı gündən-günə artırdı. Şəhərlə bərabər, mən də artırdım, ali təhsil aldım, məsul vəzifələrə irəli çəkildim, bir də gördüm bu şəhərdə mənə tanımayan yoxdu. Sum da şəhərlə bərabər böyüyürdü. Bax bu evi verdilər mənə, amma hamı kimi, növbəm çatanda aldım, imkanlarımdan istifadə eləyib qabağa soxulmadım.

GƏLİN (*gəlib keçir*). Neçə dəfə ev vermək istədilər, dedi, ehtiyacı olanlara verin, mənə evim var. Görün, indi bu adamın başı... (*sözü kulisdə itir*).

SUMQAYIT. O səni axtarmadı bu illər ərzində? Uşaqla maraqlanmadı?

NƏNƏ. Mən ona hamilə olduğumu deməmişdim. Əslində hamilə olduğumu anamla atamdan başqa heç kim bilmirdi rayonda.

SUMQAYIT. Axı, belə şey gizli qala bilməzdi.

NƏNƏ. Bəlkə də! Amma bu məni maraqlandırmırdı, birdəfəlik dəfn eləmişdim onu ürəyimdə. İstəməsəm də hərdən sorağı gəlib çatırdı. O erməni harsınla evlənmişdi. Qarabağ hadisələri başlananda arvada qoşulub qaçmışdı Krasnodar tərəfə.

SUMQAYIT. Hayıf görüşməmisiz, yazı üçün bu maraqlı olardı.

NƏNƏ. A mən deyən, nənənlə şou qayıрмаq istəyirsən? (*Hər ikisi gülür*). Yaxşı, indi ki, belə oldu, maraqlı bir şey deyim sənə. Bir dəfə tale rast getirdi bizi.

SUMQAYIT. Harda?

NƏNƏ. Məhkəmə zalında. Onda mən xalq iclasçısı kimi hakimin sağ tərəfində oturmuşdum. Müttəhim yerində üç dustaq oturmuşdu. Biri o idi...

SUMQAYIT. O saat tanıdın?

NƏNƏ. Çox dəyişməmişdi. Arsız adam qocalmaq bilmir ha.

SUMQAYIT. Bəs o?

NƏNƏ. Tanıdı, üzündə bir ümid işığı da gördüm, amma mən onu bu işıqdan tez məhrum elədim, iclasdan yarımçıq getdim.

SUMQAYIT. Sağ ol, nənə!

NƏNƏ. Bu sağ olun arxasında nə qədər çətinliklər, əzablar dayanır, gözümlün işığı.

SUMQAYIT. O görüşlə də hər şey bitdi?

NƏNƏ. Bu gün etiraf günüdürsə, onu da deməliyəm.

SUMQAYIT. Eşidirəm, nənə.

NƏNƏ. O məhkəmədən neçə il keçmişdi. Bir axşam işdən çıxdım. Maşına minmək istəyəndə, onda haranına direktoru idim, gördüm qabağımda bir adam peyda oldu. O idi. Bərk qocalmışdı, düşmüşdü, görünürdü ki, həyat onu xeyli əzib.

XIV SƏHNƏ

CEYRAN. Neçə gündü məni izləyirsən. Sənə nə lazımdı?

CƏLAL. Tanımadın?

CEYRAN. Tutaq tanıdım, nə olsun?

CƏLAL. Sən nə qədər kinli imişsən! Keçən bu illər də səni yumşaltmadı?

CEYRAN. Bunu deməyə gəlmisən?

CƏLAL. Sən niyə o vaxt hamilə olduğunu məndən gizlətmişdin?

CEYRAN. Bu sualı vermək üçün otuz il gözləmək lazımdı?

CƏLAL. Mən çox uzaqlarda idim. O məhkəmədə də qaçıb getdin. Niyə, nədən qorxdun?

CEYRAN. Mən qorxu limitimi axıracan istifadə elədim o vaxt evdən çıxıb yad şəhərə gələndə. İndi heç nədən, heç kimdən qorxum yoxdu.

CƏLAL. Bəs niyə tələsik getdin?

CEYRAN. Çünki bizi bağlayan heç nə yoxdur.

CƏLAL. Bəs bizim oğlumuz? Adı nədir?

CEYRAN. Sən məni təəccübləndirməkdə davam eləyirsən.

CƏLAL. Aydın danış görüm, nə deyirsən, mən sənə kimi inistut oxumamışam.

CEYRAN. Oğlunun adını bilməyən kişi bizim oğlumuz sözünü dilinə necə gətirir?

CƏLAL. Sən kim olursan ol, Ceyran xanım, mən oğlumdan əl çəkməyəcəm, ona mənim də haqqım var. Mən onunla görüşməliyəm. O bilməlidir ki, onun pasportunda adı yazılan adam mənəm.

CEYRAN. Onun nə metrikasında, nə pasportunda sənənin adın yoxdur.

CƏLAL. Mən onunla görüşməliyəm. O bilməli ki, mən sağam, ölməmişəm.

CEYRAN. Təəssüf!

CƏLAL. Ölmədiyimə görə təəssüflənirsən?

CEYRAN (*gözündən yaş sıçrayır*). O yoxdu, çoxdan yoxdu.

CƏLAL. Necə yəni yoxdu? Hardadı?

CEYRAN. Şəhidlər xiyabanında, qara torpağın altında.

CƏLAL. Sən yalan deyirsən!

CEYRAN. Sən erməni harsını ilə Krasnodarda eşq yaşayanda Sum ermənilərə qarşı aslan kimi vuruşurdu. Döyüşdə də həlak oldu, düşmən gülləsinə tuş gəldi. Bəlkə də sənənin erməni arvadından olan oğlun öldürüb balamı.

CƏLAL. Nə sayıqlayırsan, mənim oğlum var?

CEYRAN. Bilmirəm, bilmək də istəmirəm. Çəkil yolumdan. Sənənin mənə də heç nəyin yoxdur!

CƏLAL. Sən necə qəddarsan!

CEYRAN. Elədi, mən çox qəddaram (*gedir*).

XV SƏHNƏ

Nənə əlil arabasındadır.

NƏNƏ. Sonra eşitdim vəfat eləyib, deyilənə görə asıb özünü.

SUMQAYIT. Doğrudan sən ona biganə idin?

NƏNƏ. Sən bunu dediklərimdən hiss eləmədin?

SUMQAYIT. Yox, hiss eləmədim. Əksinə, mənə elə gəldi ki, o dəli məhəbbətin külü altında qığılcımlar qalırmış.

NƏNƏ. Başından yekə danışma! Kül altında qığılcım olur? Mənim yazıçıma bax!

GƏLİN (*yel kimi gəlir*). Fəxri vətəndaşa məktub gəlib (*iri konverti arvadın üstünə atıb gedir*). Gözümüz aydın olsun!

SUMQAYIT (*paketi qaldırıb baxır*). Nənə, yaşıl evdəndir.

NƏNƏ. Birdən Ağ evdən olar.

SUMQAYIT. Yox, Ceyran xanım, yaşıl evdəndir, icra hakimiyyətindən.

NƏNƏ. Nə yaxşı yada düşmüşəm? Oxu görək nə istəyirlər?

SUMQAYIT (*oxuyur*). Nənə, səni yubileyə dəvət edirlər.

NƏNƏ. Nə yubiley? Mənim yubileyə gedən ayaqlarım var?

SUMQAYIT. Nənə, adaşım Sumqayıtın yubileyidi. Yetmiş illik yubileyi!

GƏLİN (*getdiyi kimi də qayıdıb səhnədən çıxır*). Yubileyə çağırırlar, amma sayıb bir ev verməzlər bu fəxri vətəndaşa.

SUMQAYIT (*oxuyur*). Uy dad! Nənə, sənə prospektə ev veriblər. Novostroykada...

GƏLİN (*yel kimi gəlir*). Ev veriblər? Zarafat eləyirsən, Sumqayıt? Məni cırnadırsan?

SUMQAYIT. Sənə nə dəxli var, ana? Evi nənəyə veriblər, yubiley müna-sibətilə. Lap mərkəzdə, üç otaqlı, 9-cu mərtəbədə...

GƏLİN. Ver bura görüm! (*Kağızı oğlanın əlindən qapıb sürətlə oxuyur. Gözləri dolur, məktubu üzünə sıxır*). Nənə, sənə qurban olum! Nənə, nə yax-şı sən varsan... (*Nənəni qucaqlayır*). Nənə nə yaxşı sən hələ ölməmişən! Yox, mən ağlayacam... (*hönkürür*).

SUMQAYIT. Ana, bu nədi, özünü ələ al, sənin evin yoxdu? Nə böyük iş olub?!

GƏLİN. Eşidirsən nə deyir? Nə böyük iş olub deyir. (*Arvaddan aralanır, axan göz yaşlarını önlüyünün ətəyi ilə silir*). Şükür sənə, ilahi! İndi səni ev-ləndirə bilərik.

SUMQAYIT. Ana, sevdiyim qızla mən lap barakda da yaşayaram.

GƏLİN. Sən yaşayarsan, bəs o sevdiyin qız necə, o da yaşayarmı?

SUMQAYIT. Bu ev nənənindi, evi isə mən özüm alacam, öz zəhmətimlə, öz fərasətimlə.

GƏLİN. Eşidirsən, nənə? Ağzı isti yerdədir bunun. Elə bilir ev almaq hal-vadı! Gedim Qumruya deyim, onu da sevindirim. (*Qəfil arvadı qucaqlayıb öpür*). Sənə qurban olum, a Sumqayıtın fəxri vətəndaşı! (*Məktubu götürüb gedir*).

SUMQAYIT. Hə, necədi, Ceyran xanım?

NƏNƏ. Bu gəlin bir dəfə öpmüşdü məni, toy gününün səhəri üzə çı-xanda. Yaman da üzü gülürdü. Deyəsən Sumdan razı qalmışdı (*bic gü-lür*).

SUMQAYIT. Az aşın duzu deyilsən, Ceyran xanım! Gərək yubileyə gey-məyə sənə yaxşı bir paltar alım, üstündə də gözmuncuğu.

GƏLİN (*gəlir*). O sənin işin deyil! Özüm geyindirəcəm Ceyran xanıma, pa-rikmaxerə də aparacam...

NƏNƏ. Parikmaxerə yox! Parikmaxerə getməyə əlli il qabaq toba eləmi-şəm.

GƏLİN. Neynək, getməzsən, qızı evə çağıraram. Belə məclisə hər adamı çağırırlar ey! Getdik, mənim əziz vətəndaşım (*Ceyranı araba qarışıq sürət-lə sürüb aparır*).

SUMQAYIT. Ana, hara apardın arvadı, bizim hələ söhbətimiz var. (*Onla-rın arxasınca gedir*).

İşıq sönür.

XVI SƏHNƏ

Musiqi sədaları altında ekran işıqlanır. Yubiley gecəsidir. Tribunadan çı-xış edənlər bir-birini əvəz edir. Zalda alqışlar.

Səhnə gur işıqla dolur, ekran yox olur. Kulisdən səs gəlir.

SƏS. İndi də söz verilir Sumqayıt şəhərinin fəxri vətəndaşı Ceyran xanım Sumqayıtlıya!

Gur alqışlar altında Sumqayıt əlil arabasında Nənəni gətirir.

NƏNƏ. Mən ayağa qalxmalıyam, ayaq üstə danışacam.

Sumqayıt nənəyə qalxmaqda kömək edir. Nənə onun əlini buraxıb ləng addımlarla səhnənin önünə gəlir.

NƏNƏ. Qədim zamanların söhbətidir. Sum adlı bir cavan Ceyran adlı bir qıza aşiq olur. Qızın varlı-hallı ailəsi Suma qız vermək istəmədi. Cavanlar məcbur olub qaçdılar və susuz bir səhraya düşdülər. Sum susuzluqdan heydən düşmüş sevgilisinə su tapmaq ümidi ilə səhraya baş vurur, amma su tapmır. Ceyran isə hey qışqırırdı: “Sum, qayıt, getmə! Sum, qayıt!” Sum qayıda bilmədi, səhra onu udmuşdu. Bu bədbəxt sonluqla bitən kədərli sevgi dastanıdır. Hamınız bu dastanı əzbər bilirsiniz. Bir də var sizin çoxunuzun bilmədiyi, eşitmədiyi “Ceyran və Sumqayıt” dastanı. Hər şeyindən imtina edib Sumqayıta pənah gətirən bir qızın nağılı. Həmin qız Sumqayıtı ilk baxışdan sevdi, bütün varlığı ilə ona bağlandı. Sumqayıtla birgə özü də böyüdü, artdı, tanındı, Sumqayıtın fəxri vətəndaşı oldu. Həmin qız mənəm, səksən yaşlı Ceyran Sumqayıtlı. Mən burdan elan edirəm: mən Sumqayıtı sevirəm! Sumqayıt mənim sevgilimdir, vəfalı sevgilim! Mən onun fəxri vətəndaşı olmağımla fəxr edirəm. Bu gün mənə hədiyyə edilən evi isə himayə elədiyim Uşaq evindən bu il çıxan qız nəvəmə verəcəm. Qoy onun öz evi olsun. Bəlkə onun xoşbəxtliyi elə bu evdən başlayacaq. İndi isə mən sizə köhnə bir mahnı oxuyacam (*Yavaş, xırıltılı səslə oxuyur*).

***Canlanır hər qarış çöl Sumqayıtda,
Xariqələr yaradır el Sumqayıtda.***

(bundan sonra mahnı bütün səslənir)

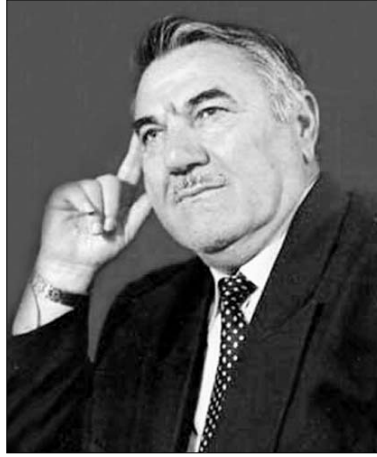
***Boy atır zavodlar, səslənir zəfər,
Axır bol metaldan sel Sumqayıtda!
Canlanır hər qarış çöl Sumqayıtda,
Xariqələr yaradır el Sumqayıtda...***

Mahnı səsləndikcə ekranda müasir Sumqayıtın mənzərələri, insanları canlanır.

PƏRDƏ

avqust, 2018

◆ P o e z i y a

Əsrəf VEYSƏLLİ

TƏZƏDƏN

Heç gözüm su içmir bu gedişatdan,
Gəl səni gözümə təpim təzədən.
Ömrümün sökülmüş divarlarından
Eşq adda bir saray yapım təzədən.

Yenə də sal məni bəndə, kəməndə,
Görüm ki, tanrının quluyam mən də.
Özümü itirim səni görəndə,
Ancaq səadəti tapım təzədən.

Həsrətin ömrümün yoxuşlarıdır,
Vəslin həyatımın naxışlarıdır.
Qızılgül toxumu - baxışlarını
Arzu bağlarıma səpim təzədən.

Qurtarım bu eşqin intizarından,
İstəyim barınsın eşqin barından.
Taleyn qapanmış ovuclarından
Mən öz qismətimi qapım təzədən.

Yenə o gözlərin sehrini göstər,
Şeirimin vəznini, bəhrini göstər.
Fərhada Şirinin mehrini göstər,
Bisütun dağını çapım təzədən.

Sözüm bəhrələnsin dediklərimdən,
 Gözümə nur gəlsin gördüklərimdən.
 Dan yeri sökülsün kirpiklərinlə,
 Səhərə açılısın qapım təzədən.

MƏN SƏNƏ NƏ KÖMƏK EDİM, İLAHİ?

Gözümü açandan gəzirəm səni,
 Başına döndüyüm, səsimə səs ver.
 Dünyanın başına hava gələndən
 Havam çatışmayır, mənə nəfəs ver.

Baş aç a bilmirəm - niyə doğuldu,
 Niyə bu dünyaya gəldi o tifil.
 Səni gəzə-gəzə seldə boğuldu,
 Allah deyə-deyə öldü o tifil.

Əlçatmaz, ünyetməz göylərdə varsan,
 Bəs niyə dükanda, bazarda yoxsan?
 Gözümü yumuram - hər yerdə varsan,
 Gözümü açıram - heç harda yoxsan.

Səndən nicat gözlər, mərhəmət istər
 Qayığın dəryada batan cocuqlar.
 Ana şəkli çəkib asfaltın üstə
 Qıvrılıb qoynunda yatan cocuqlar.

Üzür qan içində hər tərəf, hər yan,
 Orda havanı da sıxsan, qan çıxar.
 Əlini keşisin cibinə salsan,
 Çıxanda mollağın cibindən çıxar.

Bu necə gərdir,
 bu necə vərdir?-
 Gülləri açmamış solan dünyada.
 O qədər sinaqoq, bu qədər keşis,
 "N" qədər mollağı olan dünyada.

Qanda boğulurlar orda uşaqlar,
 Müqəddəs torpaqlar qan içindədir.
 Ərəb şeyxləri kefdə, damaqda,
 Müslüm balaları gör nə gündədir.

Bəlkə dənliyində dən tükənibdir,
Köhnə dəyirməyə yeyir daş daşı.
Yoxsa damarında qan tükənibdir,
Qanına susayır qardaş qardaşın.

O qanlar mənim də canımdan axar,
Dünyanı can üstə görüb sızlaram.
Doğma süfrəmizin başında axı
Niyə yer vermişik bu qansızlara?!

Sönmüş ocaqlarda qor soraqlayıb,
Yanmış budaqlarda bar axtarırlar.
Yerdə yerimizi xaraba qoyub,
Göydə özlərinə yer axtarırlar.

Əyrini günaha yozan tərəzi
Axtarır öz çəki daşını məndə.
Elə pozulub ki, mizan - tərəzi,
Sən də itirmisən başını, mən də.

Nədən ehtiyacın var sənin, Allah,
Gəlsin mələklərin desin, göndərim.
Adıma bir yardım mesajı yolla,
Bu az maaşımdan kəsim, göndərim.

Ərzin özü boyda ağrım-acım var,
Baş alıb hayana gedim, İlahi?!
Sən Allah, de, nədən ehtiyacın var,
Mən sənə nə kömək edim, İlahi?!..

KAZIMIN QIZI

Sənsiz gözüm görmür gözəllikləri,
Gözəllər önümdə sənsiz olmasın.
Ürəkdə sevincim, gözdə kədərim,
Ruhum da, canım da sənsiz olmasın.

Gül açıb ömrümü gülləndirən gül,
Dil açıb könlümü dilləndirən gül,
Nur saçıb yolumu nurlandıran gül,
Heç son ünvanım da sənsiz olmasın!

Sən mənə taleyin ərməğanısan,
Bu qürub ömrümün gündoğanısan.

"Qorxulu nağıllar" qəhrəmanısan,
Nəvələr yanımda sənsiz olmasın.

Sən ey istəyimin, arzumun qızı,
Yoxumun, çoxumun, azımın qızı,
Dərdin, ehtiyacın, dözümlü qızı,
Kamilin bacısı, Kazımın qızı,
Kaş bircə anım da sənsiz olmasın!..

OLSA

Təzədən gələrəm bu dünyaya mən,
Bir də o yerlərə güzarım olsa.
O Şuşa söylənən, Laçın deyilən,
Kəlbəcər adlanan gülzarım olsa.

Yenə həsrətimin gözü toxuydu,
Bir yola çıxmışdım,.. yolsa yoxuydu.
Bəlkə bu gördüyüm yaxşı yuxuydu,
Onu yaxşı-yaxşı yozanım olsa.

İşıq gələn yerdən şəfəq saçılar,
Açılar bu bağlı yollar, açılar.
Mənim sevincimin bəxti açılar
Mənim dərdlərimi çözenim olsa.

Bir dağam, başımdan qar əskik olmaz,
Tərən oylağından sar əskik olmaz.
Mənim söz bağından bar əskik olmaz,
Nə qədər tez düşən xəzanım olsa.

Minlərlə ağacım, şivim yıxılmış,
Hanı o Cırtdan ki, divi yıxırmış? ..
Mənim Veysəllidə evim yıxılmış,
Ölməyəm! - o kənddə məzarım olsa.

GEDİRƏM

Hər şey bu dünyada qalır - bilirəm,
Dünyada hər şeyi atıb, gedirəm.
Könlümü söz ilə ovundururam,
Başımı söz ilə qatıb, gedirəm.

İmza axtarmıram, səs istəmirəm,
Olan səsimi də kəs, istəmirəm.

Əlimi qaldırıb söz istəmirəm,
Sözün yalmanına yatıb, gedirəm.

Bu da köhnə tarla, qədim biçənək,
Gəlib nə əkdik ki, qalıb nə biçək?
Bir evin əlini isindirəcək
Sözlərdən bir ocaq çatıb, gedirəm.

Köhnə xatirələr yadıma düşən,
Ürəyim az qalır köksümü deşə...
Hər gün Qarabağda mənəm döyüşən,
Sanmayın dünyanı tutub gedirəm.

Eşitmir qulağım, görmür gözlərim,
Titrəyir qamətim, əsir dizlərim.
Tanrım nə veribsə, qaytarır geri,
Getməyin vədəsi çatıb, gedirəm.

İxtiyar çağım ha yollaşırım,
Tez-tez dəbbələyir - cığallaşırım.
Hərdən özümlə də sağollaşırım,
Hərdən özümü də ötüb-gedirəm.

Ömrümün illəri - gülləri düşkün,
Çarəsiz dərdlərin dərmanı müşkül.
Bu dünya gözümə kül üfördü, kül,
Əlimi gözümə tutub gedirəm.

Mən baxan bağların böyrü hasardı,
Mən çıxan dağların zirvəsi qardı...
Sizə deyiləsi bir sözüm vardı,
Onu da demirəm... udub, gedirəm.

VAR OLMAQDI MƏNİMكى

Bir bulağam, çuxurlardan süzülüb
Bağ-bostana burulmaqdı mənimki.
Dərd adlanan süxurlardan süzülüb
Sıza-sıza durulmaqdı mənimki.

Könül verib qan ağlayan simlərə,
Nədən belə gecə-gündüz inlərəm?!
Dürlü-dürlü sitəmlərə, qəmlərə,
Həsrətlərə yar olmaqdı mənimki.

Daha heçim-köçüm baxmır üzümə,
Hamı küsüb, heç kim baxmır üzümə,
Şuşa baxmır, Laçın baxmır üzümə.
Kürəyindən vurulmaqdı mənimki.

Uçub getdi ömrün gözəl çağları,
Ayrılıqlar gözlərimdə çağladı.
Yamacları gün görməyən dağların
Zirvəsində qar olmaqdı mənimki.

Əgər yoxsa, Şuşa adlı tacım, yox -
Bundan böyük günahım yox, suçum yox.
Ha baxıram, - Kəlbəcər yox, Laçın yox,
Baxa-baxa kor olmaqdı mənimki.

Bu bazarda nə satılır, daha nə,
Bu bazarda ucuz nədir, baha nə?
Alış-veriş bəhanədir, bəhanə,
Gün altında qaralmaqdı mənimki.

Harda qaldı " işıqgələn" ," ithürən",
Nə gedən var, nə də xəbər gətirən.
Qohum-qardaş, dost itirə-itirə,
Cərgələrdən qırılmaqdı mənimki.

Qada-bəla bizdən uzaq olmadı,
El yanında üzümüz ağ olmadı.
Oğul balam, bu yaşamaq olmadı,
Elə-belə var olmaqdı mənimki.

Hər yetənə öz könlümü vermərəm.
Mən hər ipin üstə odun sərmərəm.
Danışmaram, eşitmərəm, görmərəm,
Lal olmaqdı, kar olmaqdı mənimki.

Barmağıma dolayaram dərdləri,
Ocaq bilib, qalayaram dərdləri.
Gözlərimlə sulayaram dərdləri, -
Axır bir gün bar almaqdı mənimki.

Qeylü-qaldan hər kim ki gen olurmuş,
Üzü gülər, ürəyi şən olurmuş...
Bu qocalar nə deyingən olurmuş,-
Deyinməkdən yorulmaqdı mənimki.

TUTUN MƏNİ

Güllə tutur məni tutan əlləri,
Atın məni, ata bilirsinizsə.
Ayrılığın altı közdür, üstü qor,
Yatın, canım, yata bilirsinizsə.

Su da gəlmir mən çəkdiyim arxa ta,
Arzu şivlər yanıb getdi qorxudan...
Həsretimin qollarını arxadan
Çatın mənim, çata bilirsinizsə.

Şoran-şoran bu sozalan torpağa,
Üstü-başı pırpız olan torpağa,
Ölməmişdən
 Bu azalan torpağa
Qatın məni, qata bilirsinizsə.

Dost-düşməni seçəmmədim yaxından,
Qaçammadım xəyanətin oxundan.
Yıxılıram biganəlik dağından,
Tutun məni, tuta bilirsinizsə.

GEDİR

Allahım, heç kəsi yoxsul eyləmə,
Yoxsul sınıb gedir, sıxılıb gedir.
Üzünə bağlanır tanış qapılar,
Dostluq cərgəsindən çıxılıb gedir.

Çoxalır gün-gündən "yox" deyənləri,
"Dəli" deyənləri, "lox" deyənləri,
Haqqı tapdandıqca haqq deyənlərin,
Adam yanıb gedir, yaxılıb gedir.

İncimiş könlünü alanı gəlmir,
Gəlmir dərdlərinin dərmanı, gəlmir.
Gedəni gedibdir... gələni gəlmir,
Gözləri yollardan yığılıb gedir.

Özünə qapılıb, tez-tez təklənir,
Gah qalxır, gah yatır, gah dirsəklənir.
Qəlbinə dünyanın dərdi yüklənir,
Haqq işi başına qaxılıb gedir.

Hərdən bulansa da, durulur o da,
Hərdən çiliklənir, qırılır o da,
O da ürəyindən vurulur, o da,
O da öz ağlından yığılıb gedir.

HARAMA YAZMISAN

Ay nur üzlüm, kor bəxtimi
qaramı yazmısan mənim?
Ömür adlı bərnəməni
harama yazmısan mənim?

Həsrətimi şah etmisən,
dərdlərimi bağ etmisən.
Lalamı ürcah etmisən,
karamı yazmısan məni?

Bulud örtüb hilalımı,
görməsinlər bu halımı.
Əldən alıb halalımı,
harama yazmısan məni?

Sığınmışam qismətimə,
öz abırma, ismətimə.
Niyə yaylaq həsrətimə
"Haramı" yazmısan mənim?

Eldar şamı, gər ağacı,
Xan çınarı, qarağacı
vətənsizin bar ağacı,
Baramı yazmısan məni?

Yoxam,
yoxam özümdə, yox,
Dərd anlayan kəsım də yox.
Dilim pəltək, səsım də yox,
xoramı yazmısan məni?

Uçub gedir vaxt deyilən,
bəs hanı o bəxt deyilən.
Yoxsa Qarabağ deyilən
yarama yazmısan məni?!

◆ D r a m a t u r g i y a

Firuz MUSTAFA

PAYIZ MEŞƏSİNDƏ VALS*

◆ *Birpərdəli pyes*

İŞTİRAKÇILAR:

**Cahangir Muradbəyli
Aslanov**

**Rafael
Viktorina**

Pərdə qalxır.

Arxa planda meşəlik. Ön planda iki ağac və kötəklər. Başlanğıcda gərgin musiqi sədası, sonra uzaqdan atəş səsləri eşidilir.

Əvvəlcə Aslanov görünür. O, tez-tez səhnənin önünə, arxaya - meşə tərəfə, sola-sağa doğru addımlayır. Sanki kiminsə gəldiyini hiss edib, yaxınlıqdakı ağaclardan birinin arxasına çəkilir. Boynundan asılmış durbini gözüne yaxınlaşdırır, diqqətlə ətrafı nəzərdən keçirir.

Cahangir Muradbəyli gəlir. Aslanov ağacın arxasından çıxıb Cahangirə yaxınlaşır. Onların hər ikisinin əynində hərbi geyim, çiyinlərində silah və hərbi çanta var.

Aslanov. Komandir, şükür, yaxşı qurtardıq. Sən demə, bizim gəldiyimiz yolun bir hissəsi minalanıbmış.

Cahangir. Nədən bildin?

Aslanov. Bombardmandan sonra biz bir-birimizi itirdik. Mən sizi axtarmaqçün geri qayıtmalı oldum. Fərsətdən istifadə etdim, keçib gəldiyimiz yolun aşağı tərəfini uzaqdan da olsa bir xeyli gözdən keçirdim. Yolun düzənliyə uzanan hissəsində bir neçə heyvan gördüm. Onların bir qismi ölmüşdü, bəzi si isə yaralanmışdı. Belə anladım ki, yaxınlıqdakı kəndin mal-qarası həmin yoldan keçəndə minaya düşüb. Yaxşı ki, siz birbaşa meşə yoluna çıxmısınız.

** Əsər Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin 2019-cu ildə keçirdiyi birpərdəli pyeslər üzrə müsabiqədə birinci yerə layiq görülüb.*

Cahangir. Düzü, mən də səndən çox nigaran idim. Bombardmandan sonra güllə yağışının altından keçib bu səmtə - meşəyə doğru üz tutdum. Seni ucadan səsləməyə də ehtiyat edirdim; necə deyərlər, meşə çaqqalsız olmaz.

Aslanov. Özü də ikiayaqlı çaqqallar...

Hər ikisi çiyinlərindəki çantaları yerə qoyub gülüşürlər. Sonra araya ani sükut düşür. Onlar nəse duyubarmış kimi, ehtiyatla ətrafa boylanırlar. Uzaqdan boğuş atəş səsləri gəlir.

Cahangir (*əlini irəli uzadaraq*). Orada burulan o qara tüstünü görürsən?

Aslanov. Bəli, görürəm. (*Əlini gözünün üstünə qoyub uzaqlara baxır*). Nəse alışıb-yanır. Tüstü qətran kimi qapqaradır. Allah bilir, bu köpək uşağı indi hansı zavoda-fabrikə od vurub. Çox güman ki, tanklardan yaxın məsafədən atəş açıblar.

Cahangir. Ola bilər... (*Pauza*). Lap kibritlə də yandıra bilərlər. (*Durbini gözünə yaxınlaşdırır, başını qaldırıb uzaqlara baxır*). Hər tərəf tüstüdür. Başqa heç nə görmək mümkün deyil.

Aslanov. Bircə uşaqlarla əlaqə yarada bilsəydik...

Cahangir. Məncə, biz öz dəstəməzlə yalnız gecə əlaqə yaradıb birləşə bilərik... Qaranlıqda atılan fişəng bizə bir işarə verər - hardadırlar...

Aslanov. Elədir...

Cahangir. Yanıq iyi gəlir. Hiss edirsən? Elə bil meşədə yanğın var...

Aslanov. Bu alçaqlar təkce insanları yox, bu tərəfin dilsiz-ağızsız heyvanlarını, quşlarını, hətta, daşını-ağacını da düşmənlər bilirlər.

Cahangir. Bu, təkce nifrət deyil, bəlkə də hələ elmin yaxşı öyrənə bilmədiyi bir xəstəlikdir. O xəstəliyin meğzi - mənası bundan ibarətdir ki, biz özümüzmə məxsus olmayan hər şeyi didməli, qırmalı, əzməli, dağıtmalı, məhv etməliyik.

Aslanov. Bu cür xəstələri iynə-dərmanla sağaltmaq qəti mümkün deyil. Hərbin öz qanunları var...

Cahangir. Bu, ruhi-mənəvi xəstəlikdir...

Aslanov (*çiyindəki silaha işarə ilə*). Onların iynə-dərmanı bax budur.

Cahangir. Yox, silahla sağaltmaq da ağlabatan deyil.

Aslanov. Bəs onda çarə nədir, nədədir, komandır?

Cahangir. Aslanov, faşistlər bunlardan da betər idi. Onlar necə sağaldı?

Aslanov. Necə sağalacaqlar, burunları ovulandan sonra haqq yoluna qayıtdılar... Mən başqa bir yol bilmirəm...

Cahangir. Yollar çoxdur, Aslanov. Amma sənənin dediyin yol ən sonuncusudur..

Aslanov. Mən sırası bir əsgərəm, komandır. Elə böyük hərbi savadım da yoxdur. Amma anladığım budur ki, pazı yalnız pazla çıxarmaq olar... Kobud ifadəmə görə üzr istəyirəm. Müharibənin öz qanunları var axı...

Meşədəki quşların cəh-cəhi eşidilir.

Cahangir. Eşidirsən?

Aslanov. Eşidirəm, eşidirəm. Çox gözəl oxuyurlar... Elə bil onlar yazı qarşılayırlar. Halbuki hələ payızdır. Deyəsən, quşlar fəsilləri səhv salıblar.

Cahangir. Məncə, quşlar da adamlar kimi təbiətin bütün fəsillərini sevir-lər.

Aslanov. Yəqin ağaclar da adamlar kimi qışın - soyuğun yaxınlaşdığını hiss edir, buna görə də libaslarını soyunmağa tələsmirlər.

Cahangir (*ani fikrə gedir*). Yaxşı xatırlayıram, bizim oxuduğumuz hərbi məktəbin yaxınlığında da bax elə bu cür bir, hələ bir az da böyük bir meşə vardı. Mən arada meşəyə gedər, ağacların altında uzanar, ya kitab oxuyar, ya da quşların səsinə qulaq asardım... Yadımdadır, meşədə, bax, elə bu cür bir tala vardı. Betonla örtülmüşdü, arada ondan əsgər və zabitlər rəqs meydançası kimi də istifadə edirdilər. Amma oralara payız çox tez gəlirdi. Qızı-lı yarpaqların xışıltısı hələ də qulağımdan çəkilməyib. Payızın nəfəsi çəkilmə-miş, meşə qalın qar örtüyünə bürünərdi... Hə, oralar az qala ilin yarısını qı-şın “nəzarəti altında” olardı. Təbiət hər yerdə gözəldir. Mənsə bir cənub ada-mı kimi öz yerlərimizi daha çox sevirəm...

Aslanov. Hmmm... Yaxşı vaxtlar olub. Meşə, tala, rəqs, heyvanlar, quş-lar...

Cahangir. Aslanov, mənə elə gəlir ki, hər yerin quşlarının, lap elə heyvan-larının da öz dili olur...

Aslanov. Necə yeni, komandır, “öz dili”? Düzü, başa düşmədim.

Cahangir. Belə deyək də... Sanki hər xalqın öz ərazisindəki quşların-hey-vanların öz dili olur. Məsələn, şimal ölkələrindəki quşların dili ilə qərb və ya şərq ölkələrindəki quşların dili arasında fərqlər var... Elə adamlar kimi. Mən öz ehtimalımı deyirəm.

Aslanov. Hə, belə de... Yaxşı, bəs onda durnalar? Onlar az qala bütün dünyanı gəzirlər... Özləri də eyni qaydada qıy vurur, bir-birlərini anlayırlar.

Cahangir. Hə, bunu düz deyirsən. Onların səsləri-nidaları hər yerdə eyni-dir. Hamısı bir-birini bir qıydan anlayır. Ola bilsin ki, başqa quşlardan fərqli olaraq, dünyadakı bütün durnaların hamısının dili eynidir. Ya da ki, onlar “po-liqlotdurlar”... Bilirsən poliqlot nədir?..

Gülüşürlər.

Aslanov. Bəli, əlbəttə bilirəm, komandır, bilirəm “poliqlot” nədir - yeni çox dil bilən... Hətta “politoloq” nədir, onu da bilirəm. (*Gülür*). Orta məktəbdə yax-şı oxumuşam... (*Ciddiləşir*). Komandır, mən də təbiəti çox sevirəm. Kendi-miz meşənin ətəyində idi. Amma quşlardan daha çox, yarpaqların səsinə din-ləməyi xoşlayıram. Bəzən yarpaqlar səs-səsə verib qəribə səslər çıxarırlar. O vaxt mənim də ürəyimdə qəribə bir melodiya səslənir.

Cahangir. Sən lap romantiksənmiş ki, Aslanov... (*Pauza*). Özün də, hələ evli deyilsən...

Aslanov. Bəli, düz buyurursuz. Hələ ailə qurmamışam, subayam.

Cahangir. Amma yəqin ki, gözaltın var.

Aslanov. Üz istəyirəm... Nişanlım var. Dava başlayanda evdə dura bil-mədim. Orduya könüllü gəlmişəm.

Cahangir. İnşallah, tezliklə dava-şava başa çatır. Toyunu edərsən. Bizim uşaqların hamısı iştirak edəcək sənənin toyunda. Qoy qulağımız tək-cə top-tü-fəng yox, musiqi səsi də eşitsin. Bu quşların səsi kimi gözəl, təbii musiqi sə-si...

Aslanov. Sağlıq olsun...

Quşların cəh-cəhi qəfildən kəsilir.

Cahangir. Eşidirsən?

Aslanov. Nədənə quşların səsi xırp kəsildi birdən...

Cahangir. Bir diqqət elə. *(Pauza)*. Meşədən səs gəlir. Elə bil quru ağaclar ayaq altında qalıb şaqqıltı ilə qırılır..

Aslanov. Komandır, düzü, mən elə bir səs-filan eşitmirəm...

Cahangir *(diqqətlə dinləyir)*. Meşədə kimsə var. *(Durbinlə ətrafa baxır)*. Heç kəs gözə dəyməsə də, yaxınlıqda adam hənirtisi duyuram. Peşə intuisiyam məni heç vaxt aldatmaz. Kənara çəkilmək, heç olmasa meşənin sıxlığına doğru getmək lazımdır. Tez ol, Aslanov...

Aslanov. Oldu, baş üstə, komandır... Mühəribənin öz qanunları var.

Onlar hərbi çantalarını götürüb kənara çəkilir, gözdən itirlər. Həyəcanlı musiqi.

Rafael və Viktorina görünürlər. Hər ikisi hərbi geyimdədir. Onlar çiyinlərindəki çanta və silahları yerə qoyub dərindən nəfəs alırlar. Musiqi sədəsə tədricən azalır.

Rafael. Deyəsən, yolu azmışıq.

Viktorina. İndi ya xəritəyə, ya da kompası baxmaq lazımdır.

Rafael. Burada xəritənin-kompasın nə xeyri? Tanımadığım yerlərdir.

Viktorina. Necə yeni "tanımadığım yerlər"? Bəyəm bura sizin torpaqlar deyil?

Rafael. Yox, haradan bizim torpaqlar oldu?.. Bir də ki, mən şəhərdə doğulub böyümüşəm.

Viktorina. Bəs demirdin ki, biz öz torpaqlarımızın müdafiəsi uğrunda vuruşuruq?

Rafael. Hə, deyirdim... Amma bu, gənc əsgərlərə ünvanlanmış bir çağırış idi. Biz onları başqa cür necə döyüşə səfərbər edə bilərik?

Viktorina. Yaxşı, bəs onda mən nə uğrunda vuruşuram? *(Gülür)*. Bəlkə mənə aid olan bu suala sən cavab verəsən?

Rafael *(bir qədər fikrə gedir)*. Hmmm... Sən qəliz sual verirsən, Viktorina. Lap elə öz adın kimi... Yəni viktorina sualı kimi bir şey... Krossvordda-viktorinada da olan suallara da gərək dəqiq cavab verəsən... Məsələ belədir: sənə bizim orduda yüksək maaş verilir. Çünki sən özün də yüksək səviyyəli atıcısən. Bizim orduda sən kimi dörd-beş snayper ola, ya olmaya. Özü də qəribədir ki, bizim ordunun ən yaxşı atıcıları məhz qadınlardır.

Viktorina. Düzdür, mən burada yaxşı donluq alıram. Amma orasını da deyim ki, məni buraya çəkib gətirən təkə pul yox, həm də canımdakı eşq və damarımdakı qandır.

Rafael. Eşq, qan... O, nə eşqdır, nə qandır elə?

Viktorina. Vətən eşqi... Xalqıma, vətənime olan eşq.

Rafael. Axı sən tamamilə özgə bir ölkədə doğulub böyümüşən.

Viktorina. Nə olsun ki? Atam mənə həmişə deyirdi ki, öz tarixi vətəninə daim sadıq ol, onu sev, onun eşqi ilə yaşa.

Rafael. Mən bir az da təəccüblənirəm.

Viktorina. Niyə? Nəyə inanmırsan sən?

Rafael. Gəl açıq danışaq, Viktorina. (*Gülümsəyir*). Bizim ordudakı muhdulları buraya çəkib gətirən yalnız pul eşqidir. Məncə, elə səni də...

Viktorina. Olsun. Sən elə belə də düşün... Amma mənim canımdakı eşqi hər adam duya bilməz.

Rafael. Ola bilər... (*Ciddiləşir*). Bura bax, Viktorina. Madam ki, romantik tona keçdin, onda sənə bir sual verim: necə oldu ki, bu peşəni seçdin?

Viktorina. Snayperlik peşəsinə mən elə-belə yiyələnməmişəm... Bu, uzun əhvalatdır. Başıma gələn hadisələrin hamısını yazsam, gərək çoxseriyalı bir film çəkilsin. Qısaca onu deyə bilərəm ki, mənim atam mahir ovçu idi, özümse gəncliyimdə model olmuşam.

Rafael. Axı sən indi də gəncsən.

Viktorina. Düzdür... Demək istəyirəm ki, ilk gəncliyimdə... Bəli, bir müddət yaraşıqlı, populyar bir model kimi az qala dünyanın yarısını gəzmişəm. Sonra mən sevdiyim adam tərəfindən aldadıldım, ağır bir zərbə aldım... Nə isə, keçmişə qayıtmaq istəmirəm.

Rafael. Hmmm... Deməli, belə. Eşq və qan məsələsinin sirri yavaş-yavaş aydınlaşır... Ortada vətən-torpaq eşqindən daha çox, qəlbinin dərinliyində kiməsə odu-alovlu bir eşq varmış. Və indi dediyindən belə başa düşmək olar ki, sən atıcılığı kimdensenə intiqam almaq, qan tökmək üçün öyrənmişən.

Viktorina. Eybi yox, qoy belə olsun. Yəni sən bu cür anla... Atıcılıq da mənim bir eşqidir... (*Gülür*). Elə tüfəng də mənim ilk eşqimin bir rəngi, bir nişanəsidir. (*Çiyindəki silaha işarə ilə*). Hələ uşaqlıqdan at belində atamla ova çox getmişəm. Mindiyim atın altımda necə şahə qalxdığını, necə ləngər vurduğunu, necə kişnədiyini indi də xatırlayıram... İha-ha-ha... (*At kimi "kişnəyir"*). Anlayırsan? Mən sənə at deyirəm ey, at... Hə, bax, belə... İiiha-ha-ha... (*Yenə at kimi "kişnəyərk" əllərini qaldırıb yambızını silkələyir, ayaqlarını bərk-bərk yerə vurur*). Hə, necədir? Səndə bizim atımız haqda bir təsəvvür yarandı? İiiha-ha-ha...

Rafael. Sən nə edirsən? Birdən eşidən olar. Elə bilərlər meşədə ya at, ya da ki, atlı var...

Viktorina. Bax, bunu düz deyirsən. O günlərim yada düşəndə özümü həmişə unuduram. Dediym odur ki, elə o vaxtlar da mahir atıcı idim... Amma sonralar heyvanları yox, adamları nişan almaq qərarına gəldim.

Rafael. Yəqin ki, səni aldadan, sənə xəyanət edən adama da atəş açmışsan. (*Gülür*). Zarafat edirəm. (*Ciddiləşir*). Amma bir yandan da düz deyirəm... Axı sən snaypersən.

Viktorina. Zarafatlıq bir şey yoxdur. Sən doğru deyirsən. Mənim həyatımı zəhərləyən, taleyimlə oynayan, mənə xəyanət edən adam sinəsinin ortasından, düz ürəyinin başından vurduğum ilk canlı hədəf oldu.

Rafael. Sən belə imişsən... Bəs buna görə tutmadılar səni?

Viktorina. Bəli, mən o adama görə bir müddət cəza çəkəsi oldum. Sonra... Hə, sonra, yeni azadlığa çıxandan sonra, bax, bu peşəni seçməli oldum. Axı ilk sınaqdan yaxşı keçmişdim. Beləliklə də oldum snayper.

Rafael (*əlini qulağına yaxınlaşdırıb diqqətlə ətrafı dinləyir*). Eşidirsən?

Viktorina. Nəyi?

Rafael. Sanki yaxınlıqda kimsə var. Ayaq səsləri eşidirəm. Qorxuram mühasirəyə düşək.

Viktorina. Ölümdən qorxursan?

Rafael. Diri-diri ələ keçməkdən daha çox qorxuram.

Viktorina. Elədir... Mən də məhz bundan qorxuram. Bu geyimdə ələ keçsəm, gör başıma nə oyun açarlar.

Rafael. Bəlkə də səni qadın olduğuna görə bağışlayarlar. Amma məni...

Viktorina. Bəli, bəlkə də qadın olduğuma görə bağışlayarlar. (*Mənalı tərzdə*). Amma hərbi olduğuma görə çətin ki, bağışlayalar.

Rafael. Hə, bunu düz deyirsən... Bəs nə edək? Əgər birdən doğrudan da, nəse baş versə...

Viktorina. Buna görə də mən indi hərbi, snayperçi yox, qadın olmaq istəyirəm.

Rafael. Bu, necə olur? "Qadın olmaq"...

Viktorina. Çox sadə. Hərbi geyimimi soyunub qadın paltarımı geyirəm. Vəssalam. İşdir şayəd, birdən əsir-zad düşsək deyərsən ki, bu qadın mülki bir adamdır, yolu azıb, mənə qoşulub, evinə yola salmaq istəyirəm... Nə isə özün daha inandırıcı bir şey fikirləşib taparsan... Hə, tapdim, deyərsən ki, xaricdən gəlib, sülh yaradan beynəlxalq təşkilatı təmsil edir... İndi tək-cə geyimimi dəyişmək qalır.

Rafael. Təki heç kəsə ilişib eləməyək... Əsas məsələ budur. Yaxşı, bəs sənə o istədiyin geyim-kecimi haradan tapaq bu meşədə?..

Viktorina. O paltar burada, mənim əlimin altındadır. (*Əlini yerdəki çantaya atır*). Komandır, indi isə icazə ver, öz qadın paltarımı geyinim.

Rafael. Daha mənim sənə sözüüm yoxdur. Elə bilirdim çantadakı sur-satdır (*Öz-özünə dodaqaltı mızıldanır*). Hmmm... Qadın olmaq istəyir. Ona qalmış mən də kişi olmaq istəyirəm. (*Qadına sarı*). Özün bilərsən, nə edirsən et... İstəyirsən geyin, istəyirsən soyun.

Viktorina. Həm soyunacam, həm də geyinəcəm. Elə isə, üzünü yana çevir. Lap elə baxa da bilərsən... Mənim üçün elə bir fərqi yoxdur.

Rafael. Elə mənim üçün də...

Rafael üzünü yana çevirir. Viktorina üst paltarını və çiyindəki silahı çantaya yığır, çantadan çıxardığı paltarları geyə-geyə danışır.

Viktorina. Bax, bu mənim ayaqqabım, bu mənim donum, bu mənim sırğam... Hə, bunları geyirəm... (*Cəld hərəkətlə paltarları qablaşdırır*). Bax bu mənim silahım, bu mənim çəkməm, bu papağım-bunların hamısını qatlayıb qoyuram çantama. Bu da mənim dodaq boyam (*Əynini geyib əlindəki güzgüyə baxır, dodağına boya çəkir, nazlana-nazlana özünü səliqəyə salır*). Deyəsən, get-gedə qadına çevrilirəm. (*Çantadan çıxartdığı kiçik tapançanı əlinə götürüb o üz-bu üzünə diqqətlə baxır, yuxarı qaldıraraq sanki kimisə nişan alır, sonra nəse fikirləşib onu pencəyin cibinə qoyur*). Bu kiçik hədiyyəni isə hələlik bərayi-ehtiyat götürüb cibimə qoyuram... (*Pauza*). İndi sanki birdən-birə hiss etdim ki, qadın olmaq hərbi olmaqdan daha şərəflidir. (*Rafaelə*).

Rafael. Geyindin?

Viktorina. Ehey, deyəsən, gözünün altından mənə baxırsan...

Rafael. Qətiyyə... Mən yad qadınlara baxmıram.

Viktorina. Bəs niyə baxmırsan? Bəyəm kişi deyilsən?

Rafael. Mən? Mən kişiyəm e... Amma sən... sən...

Viktorina. Mən qadın deyiləm hə? (*Yaxınlaşıb düz onun qarşısında durur*). Mən? İndi səni başa salaram. (*Əlini cibinə atıb tapançanı çıxarır, ona sarı tuşlayır*). Bilərsən mən kiməm. Əllər yuxarı.

Rafael geri çəkilib qorxu, təəccüb və heyretlə paltarını dəyişmiş qadına baxır. Hiss olunur ki, qadının gözəlliyi onu cəlb etsə də, üstünə tuşlanan silah onu vahimələndirir. Əllərini qaldırır.

Rafael. Dayan. Nə edirsən? Allah xatirinə, əl saxla!..

Viktorina. Xeyr. Elə iş yoxdur. Sən başınla cavab verəcəksən...

Rafael irəli atılıb qadını qucaqlayır, onu tərksilah etmək istəyir. Viktorina ilə əlbəyaxa olurlar. Qadının əlindəki silah açılır. Onlar qorxub geri çəkilirlər. Rafael silahı Viktorinanın əlindən alıb yaxınlıqdakı ağacın koğuşuna qoyur. Sonra addımlarla bir-birinə yaxınlaşırlar. Kişi əlini qadının çiyninə qoyub diqqətlə onu süzür. Qucaqlayırlar.

Rafael. Viktorina...

Viktorina. Rafael...

Rafael. Sən beləysənmiş...

Viktorina. Mən silahsız olanda özümü çox gücsüz, zəif hesab edirəm.

Rafael. Bax, sən indi əsl qadınsan... Qoy hələ silahın və hərbi geyimin səndən bir müddət uzaq olsun. Sən qadın kimi daha güclüsən.

Viktorina. Sən elə düşünürsən?

Rafael. Bəli, Viktorina...

Viktorina. Rafael... Mən... Sən... Biz birlikdə...

Cahangir və Aslanov görünür.

Cahangir (*uca səsə*). Əllər yuxarı!

Aslanov. Silahları yerə atın!..

Rafael və Viktorina diksinib geri çəkilir, çaşqın-çaşqın qəfil peyda olmuş döyüşçü geyimindəki adamlara baxırlar. Rafael çiynlərindəki silahı yerə atır. Hər ikisi əllərini yuxarı qaldırır.

Cahangir (*Aslanova*). Silahı götür.

Aslanov. Baş üstə, yoldaş komandır. (*Yerdəki silahı götürüb diqqətlə güllə darağına - sandıqçaya baxır, sonra silahı çiynindən aşırır*). İçində güllə yoxdur. Amma bayaq atəş səsi gəldi.

Cahangir. Onların üst-başını yoxla.

Aslanov. Baş üstə, yoldaş komandır.

Aslanov əli ilə Rafael və Viktorinanın cibini, üst-başını yoxlayır.

Cahangir. Çantaları da nəzərdən keçir. Yəqin ki, içində sursat var.

Aslanov. Oldu, komandır. (*Viktorinaya*). Bəs sən silahın hanı?

Viktorina. Mən...

Rafael. Biz...

Viktorina. Bilirsiniz, mən, o, biz...

Cahangir. Dedim ki, əllər yuxarı. Siz əsirsiz.

Aslanov (*yerdəki çantaları yoxlayaraq*). Çantaların birində silah var. O birində yoxdur... Hə, (*Rafaeli göstərir*) bunun silahı mənim çiyindəkdir. (*Əli ilə öz çiyindəki silaha işarə edir*). Bu isə bu xanım qızın silahı... (*Viktorinanın çantasından silahı çıxararaq sandıqçanı yoxlayır*). Üç daraq güllə bu çantada, iki daraqsa o birisindədir... (*Həmin silahı da çiyindən asır. Öz silahını isə bərk-bərk sinəsinə sıxır*). Hə, bax belə. Pis qənimətlər deyil. Hərbin öz qanunları var.

Viktorina. O çantadakı silah mənim deyil. Mən...

Aslanov. Bəs kimindir? Yoxsa mənim silahımdır, gəlib girib sənə çantana?

Viktorina. Yaralı bir əsgərin... O əsgərin özünü döyüş meydanından çıxarıb apardılar. Mənsə onun yerə atılıb qalmış çantasını tapıb götürdüm.

Cahangir. Yaxşı, xanım, siz o "yaralı əsgərin" yanında nə gəzirdiniz? Ümumiyyətlə, deyin görək, siz özünüz kimsiniz? (*Rafaelə*). Əllər yuxarı.

Viktorina. Mən yüksək səviyyəli Beynəlxalq təşkilatı təmsil edirəm. Sülh missiyasını yerinə...

Aslanov. Hmmm... Sülh yaratmağa gəlib. (*Rafaelə baxıb istehza ilə*). Hərbin öz qanunları var. (*Rafaelə*). Yoxsa sən də sülhsevər qüvvələri təmsil edirsən?

Rafael. Xeyr, mən əsgərəm. (*Cahangirə baxır*). Əsgərin borcu odur ki...

Aslanov. Bura bax, nə boş-boş danışsan? Sən əsgər yox, zabitsən. Bəyəm mən sizin paqonu, sizin çini tanımıram? (*Əli ilə onun çiyinə, paqonuna vurur*). Əlbəttə, tanıyıram. Əsgər mənəm... (*Əli ilə öz çiyinə işarə edir*). Mənəm əsgər. O kişi də mənim komandiridir. (*Əli ilə Cahangirə işarə edir*). Əsgərə bir bax... Hələ danışmağa üzləri də var.

Söhbət əsnasında Cahangir və Rafael altdan-altdan diqqətlə bir-birlərini süzürlər.

Rafael. Muradbekov? Mən səhv etmirəm ki?

Aslanov. Muradbeyli... (*Heyrətlə*). Bu nə deyir?

Rafael. Cahangir?

Cahangir. Rafael? Rafael Adamoviç... Hə, deməli, bu sən sən...

Aslanov. Bıy... Bu nə işdir belə? (*Diqqətlə onlara, sonra Viktorinaya baxır*). Vallah, mən heç nə anlamıram. Hərbin öz qanunları var.

Cahangir (*Aslanova*). Biz bu adamla vaxtilə eyni hərbi hissədə qulluq etmişik.

Viktorina. Aaaa... Nə yaxşı oldu.

Rafael. Biz dost olmuşuq...

Viktorina. Nə gözəl...

Aslanov. Dost olduğun adamın torpağında indi düşmənçilik edirsən?

Rafael. İcazə versəniz əlimi yanıma salar, yaxud köhnə dostumun əllərini sıxaram... Onsuz da əliyalınıq...

Cahangir. Əlinizi yanınıza salın. Amma görüşməyə ehtiyac yoxdur. Bir də ki, Rafael, sənə əlin qana batıb...

Viktorina. Siz ki, dost olmusunuz...

Aslanov. Nə dost? Beləsindən dost olar? Dostlara bir bax.

Rafael qollarını yanına salıb bir müddət əlini ovuşdurur, sonra yaxınlıqdakı kötüyün üstündə əyləşir, başını aşağı salır.

Rafael. Gör bir biz harada üz-üzə gəldik. (*Sanki öz-özünə*). Heç ağılıma gəlməzdi...

Aslanov. Adamın ağılına gəlməyənlər bəzən başına gəlir.

Cahangir. Hmmm... Belə-belə işlər. Bayaq sənə bir sual verildi, amma sən deyəsən, o sualdan yayınmaq istəyirsən.

Rafael (*başını qaldırıb Cahangirə baxır*). Hansı sualdan?

Cahangir. Siz buraya nə üçün gəlmisiz? İndiki halda sual konkret olaraq sənə ünvanlanıb: burada nə gəzirsən, Rafael Adamoviç?

Rafael. Nə gəzirsən deyəndə ki... Bura döyüş bölgəsidir. Mən də əmrə tabe adamam... (*Ayağa durur*). Biz hamımız, sən də, mən də buraya özümüz gəlməmişik. Bizi bu od-alovun içinə...

Cahangir. Əmrə tabe adam... Rafael Adamoviç... Hmmm... Axı bura sizə məxsus olan ərazidən çox-çox uzaqdır. Sən yad torpaqdasan...

Rafael. Mən də sənə kimi əmrə gəlmişəm. Könüllü gəlməmişəm ki...

Cahangir. Əmrə, ya əmrsiz... Bunun mətləbə dəxli yoxdur. Bax ayağımın altındakı bu torpaq mənə, bizə məxsusdur. Fakt budur ki, mən öz torpağımız uğrunda vuruşuram. Bəs sən? Sən nəyin, kimin uğrunda vuruşursan? Mən öz əhalimizi, öz soydaşlarımı müdafiə etmək üçün əlimə silah götürmüşəm. Bəs sən? Sən buraya kimi kimdən qorumağa gəlmisən, Rafael Adamoviç?

Aslanov. Bayaq dostluqdan dəm vururdun. İndi kişinin sualına cavab ver... Hərbin öz qanunları var.

Viktorina. Rafael düz deyir də... Onun nə günahı? Göndəriblər, o da gəlib. Bəyəm o, özbaşınadır? (*Aslanova*). Bəli, düz deyirsiniz, hərbin öz qanunları var.

Aslanov (*Viktorinaya*). Bura bax, başqasının yerinə cavab vermə. İndi sən özün də bəzi mətləbləri açıb deməli olacaqsan...

Cahangir. Mən öz sualıma cavab gözləyirəm, Rafael.

Rafael. Əslində, o suala Viktorina cavab verdi...

Aslanov. Viktorina? Sən viktorinasan?

Viktorina. Bəli, mən Viktorinayam...

Aslanov. Mən lap uşaqlıqdan viktorina sevən olmuşam...

Hamı gülür.

Viktorina. Yenə sevə bilərsən...

Aslanov. Yox ey... O mənada yox. Viktorinada maraqlı suallar olurdu... O da krossvord kimi bir şeydi. Mən orada boş xanaları doldurmağı xoşlardım.

Viktorina. Elə mənim taleyimdə, həyatımda da boş xanalar çoxdur. İndiyəcən o boşluğu dolduran bir adam tapılmayıb.

Aslanov. Ay qız, sarı simə vurmaq lazım deyil. Bu da Viktorina olubmuş... Paho. Mühəribənin öz qanunları var... (*Rafaelə*). Adamoviç, komandir sənədən cavab gözləyir. Nə olsun ki, vaxtilə bir yerdə qulluq etmisiz. Mənimlə birgə qulluq edənlər də az olmayıb. Bunun məsələyə nə dəxli? Axı hərbin öz qanunları var.

Rafael. Bura baxın, əgər sizdən yuxarıdakı komandirlər əmr verərsə, o əmrdən yayına bilərsizmi?

Cahangir. Baxır o əmr nə məqsədlə verilir...

Rafael. Bu, həmişə belə olub. Axı biz birinci gün deyil ki orduda qulluq edirik...

Aslanov. Nə? Nə birinci-ikinci gün? Sən suala düzgün cavab ver. Hərbin öz qanunları olur.

Rafael. Bəli. Elədir. Hərbin öz qanunları olur. Biz hərbi and içərkən bütün əmrləri sözsüz yerinə yetirəcəyimizi... yetirəcəyimizə... söz vermişik, and içmişik və...

Cahangir. Dayan, Rafael Adamoviç... (*Rafaelə yaxınlaşır*). Bəyəm sizə and içdirəndə boynunuza qoyublar ki, gedib yad torpaqda vuruşacaq, vuruşduğunuz yerlərdə yaşayan dinc əhaliyə divan tutacaqsız? (*Onun yaxasından yapışır*). Siz and içmisiz ki, qocaları, körpələri qıracaq, qız-gəlini əsir götürüb qul kimi işlədəcəksiz? Siz and içmisiz ki, adamların illər, əsrlər boyu qan-tərlə tikdikləri evləri, sarayları, qəsrləri, mülkləri darmadağın edəcəksiz? Bəyəm siz and içmisiz ki, taladığınız yerlərə od vurub yandıracaqsız? Bəlkə siz ayağınız dəyən yerləri xarabalığa çevirmək üçün də and içmisiz? (*Pauza*). Sənin, sizin hərbi and bu cürdürmü? (*üzünü yana çevirib ondan bir qəddər uzaqlaşır*). Cavab ver. Niyə susursan?

Rafael. Mən... Biz and içmişik ki, öz torpaqlarımızı göz bəbəyi kimi qoruyacağıq. Başqa heç nə...

Cahangir. "Öz torpaqlarımızı"... Bəyəm bura sizin torpağınızdır ki, onu da qoruyasız? Bəyəm biz yadelli işğalçılıq? Bəyəm biz kiminsə torpağına göz dikmişik? Bəyəm sən özün bilmirsən ki, bu yerlərin sahibi kimdir? Bəyəm sən anlamırsan ki, böyük bir cinayət törətmişən?

Aslanov. Niyə bilmir? Yaxşı bilir. Hələ bir bunun dili də var danışmağa. "Öz torpaqlarımızı..." Axı sənin burada nə itin azıb? Burada sizin torpağınız nə gəzir, ay adamlığı olmayan Adamoviç? Bəyəm sən bilmirsən ki, bura bizim torpaqlardır?.. Bax, ora bizim qəsəbədir. Mən özüm orada doğulmuşam. Görürsən? (*Əlini uzaqlara sarı uzadır*). Bax sağ tərəf əkin, sol tərəf biçin sahələrimiz olub. O tərəfsə bizim bağ yerlərimizdir. Odur bax, dünən partlatdığınız o körpünü də bizimkilər neçə il əvvəl tikib. O da sizin bu gün minaladığınız yollar. (*Cahangirə sarı dönür*). Komandir, icazə verin bu adamlıqdan uzaq olan Adamoviçi... (*Silahı hiddətlə öz sinəsinə sıxır*). Hərbin öz qanunları olur axı...

Viktorina. Sizin çox alicənab komandiriniz var. Onun necə centlmen, necə kübar adam olduğu elə üz-gözündən oxunur.

Aslanov. Alicənab... Amma baxan kimi görünür ki, bu Adamoviç elə sənin özün boyda, özü də həlli çətin olan bir viktorinadır. Hələ nə sənin özünün, nə də sənin bu Adamoviçinin xanalarındakı sualların heç birinin aydın cavabı görünmür. Sən özün kimsən axı?

Rafael. O xanım xarici bir vətəndaşdır.

Viktorina. Bəli, hamı məni madumazel Viktorina kimi tanıyır. Mənim çiyinə çox ağır bir yük, yeni sülh missiyası düşür...

Aslanov. Sülh missiyası... Oho... Bir sözə fikir ver... Yox bir, sülh göyərçini.

Cahangir. Yaxşı, madumazel Viktorina, elə isə deyın görək, o missiyanı niyə məhz burada, bu meşədə yerinə yetirmək qərarına gəlmisiz?

Viktorina. Çox orijinal sualdır. Gərək belə suala konstruktiv cavab verəsən. Mən və təşkilatımızın digər üzvləri belə bir qərara gəldik ki, baş verənlərlə məhz hadisə yerində tanış olaq. Bizim heyət bir neçə gündən sonra sizin əsgər və komandirlərlə görüşməyi planlaşdırırdı...

Aslanov. Onlar da yəqin ki, sən kimi xanaları boş viktorinalardır...

Cahangir. Rafael, şəxsən sən özün bu xanımın dediklərinə nə dərəcədə inanırsan?

Rafael. Mən Viktorina ilə bu son günlərdə tanış olmuşam. Düz deyir, xarici ölkə vətəndaşıdır.

Cahangir. Mənim eşitdiyimə görə, sizin orduda xaricdən gəlmiş bir neçə qadın snayper də xidmət edir. Bu da onlardan biri deyil ki?

Viktorina. Bıy, siz nə danışırırsız? Mən heç quşa güllə ata bilmərəm, o ki adam ola.

Aslanov. Amma mənim bildiyimə görə atıcılar quşu gözündən, həm də nəinki gözündən, lap elə dimdiyindən vururlar.

Viktorina. Axı mən... İnanmırsız mənə?

Cahangir. Biz hər şeyi aydınlaşdıracağıq... Darıxmayın.

Viktorina. Axı siz Rafaellə dost olmusuz.

Rafael. Bəli, Cahangir ilə bizim dostluğumuzun tarixi uzaqlara gedib çıxır. Biz elə indi də dostuq.

Cahangir. Xeyr, Rafael Adamoviç, biz dost deyilik. Biz əks səngərlərdəyik.

Rafael. Bu dünyada ən bədbəxt peşə bilirsiniz nədir? (*Pauza*). Hərbçi olmaq. Əmrin, özündən yuxarıda duranın qulu olmaq. Mənim günahım nədir? Deyirlər get-gedirəm, deyirlər gəl-gəlirəm. Bəyəm bizim öz başımız öz əlimizdədir ki, bir müstəqil qərar da qəbul edək.

Cahangir. Əlbəttə, başqa, yad bir ölkənin torpağına soxulub müharibə etmək nəinki bədbəxtlik, hətta cinayətdir. Siz cinayət etmisiz. O cümlədən sən özün... Amma mən özümü qətiyyənlə bədbəxt hesab etmirəm. Çünki mən öz torpağımı özgələrdən qoruyuram.

Viktorina. Belə çıxır ki, siz bizi azad buraxmaq niyyətində deyilsiz.

Cahangir. Xeyr. İndiki halda bu barədə danışmaq belə gülüncdür... Hər şey araşdırılacaq, öyrəniləcək, dəqiqləşdiriləcək, yalnız bundan sonra konkret qərar çıxarılaçaq.

Viktorina. Bu, dövlətlər arasında nifaq salmaq deməkdir. Unutmayın ki, mən burada sülhpərvər qüvvələri təmsil edirəm. Mən...

Aslanov. Gəlib meşədə sülh yaradır. Nə gözəl məsələdir... Hərbin öz qanunları olur.

Viktorina. Bəli, məhz hərbin öz qanunları olur. Mən bu qanunları pis bilmirəm.

Aslanov. Əlbəttə, bilirsən. Elə mən də bunu deyirəm...

Cahangir. Rafael Adamoviç, yəqin ki, sən müharibə başlayandan orduda qulluq edirsən...

Rafael. Məni aldadıb gətirdilər. Çox şey vəd etmişdilər.

Cahangir. Yəqin ki, hətta müdafiə naziri postunu da vəd ediblərmiş...

Rafael. Yox, söhbət postdan getmir...

Cahangir. Bəs nədən gedir söhbət?

Rafael. Mən hərbiçisi olsam da, mülki vəzifədə çalışmaq istəyirdim.

Cahangir. İndi deyirsən inanaq sənə, Rafael Adamoviç?

Rafael. Mən həqiqəti deyirəm.

Cahangir. Axı sən bir vaxtlar, hələ uşaqlıqdan hərbiçi olmaq arzusu ilə yaşadığını deyirdin...

Rafael. Düzdür, deyirdim. Amma sonra bu arzuların puç olduğunu anladım. Anladım ki, insan öldürmək bir peşə deyil...

Qəflətən şiddətli gurultu eşidilir. Hamı cəld aşağı oturur.

Cahangir (Rafaelə). Budur, siz tərəfdən atırlar.

Rafael. Yox... Məncə, bizimkilər o tərəfki cinahı tərk ediblər.

Aslanov. Komandır, bu tərəfə mərmə düşə bilər.

Viktorina. Əlbəttə, biz burada hər dəqiqə təsadüfi gülləyə tuş ola bilərik.

Rafael. Yaxşısı budur meşənin dərinliyinə tərəf çəkilib.

Viktorina. Hə, bax, bu yaxşı fikirdir.

Aslanov. Meşədən heç yer görünmür. Yenə bura yaxşıdır.

Cahangir (durbanla uzaqlara baxır). Yalnız tüstü görünür... Tüstü.

Aslanov. Yandıрмаq işinə bunlar baxır. (Qəzəblə). Bunların atasına od vurub yandıрмаq lazımdır. Hərbin öz qanunları olur.

Viktorina. Mən qorxuram... Bu talaya hər dəqiqə mərmə düşə bilər.

Aslanov. Siz özünüzkülərə işarə verməyə, buraya heç kəs atəş açmaz.

Viktorina. Yəqin ki, siz zarafat edirsiniz. Biz necə işarə verə bilərik?

Aslanov. Biz nə bilək ki, meşəyə can atmaqda sizin məqsədiniz nədir?

Cahangir. Meşənin dərinliyinə çəkilməyə bir ehtiyac yoxdur.

Rafael. Düşünürəm ki, təhlükəsizlik baxımından bu daha...

Cahangir. Biz buradan ətrafı daha yaxşı müşahidə edə bilərik. Meşədə yarpaqların arasından heç nə seçilmir.

Rafael. Orası elədir... Qəribədir, artıq payız gəlib, amma ağaclar sanki təzəcə yarpaqlayıb.

Viktorina (Cahangirə). Cənab komandır...

Cahangir. Buyurun. Eşidirəm...

Viktorina. Bəlkə icazə verəsiniz...

Cahangir. Nəyə?

Viktorina. Bizə... Yolumuza davam edək. Olar?

Cahangir. Belə bir planımız yoxdur.

Viktorina. Axı siz Adamoviçlə dost olmusuz.

Cahangir. İndi biz ayrı-ayrı səngərlərdəyik. Özü də həmin səngərlərdə üz bəüz dayanmışıq...

Viktorina. Şəxsən mən heç bir səngərdə olmamışam. Mən daim neytral zonada oluram. Mənim missiyam sülh yaratmaqdır.

Aslanov. Siz sülhü də gözdən salmışız, müharibəni də... Sizin missiyanız arxadan küreyə xəncər saplamaqdır.

Viktorina. Adamlara inanmaq lazımdır...

Aslanov. Adamlara, hə... Amma adamoviçlərə yox.

Rafael. Mən etiraf edirəm, bu inamsızlığın yaranmasında bizim də günahımız var. Biz hərbiçi kimi məsuliyyət daşmalıyıq ki...

Cahangir. Rafael, məsuliyyət hissini indi burada, bu payız meşəsində xatırlamalısınız?

Rafael. Mən burada, sənə dediyin kimi, bu payız meşəsində tək öz məsuliyyət hissimi yox, həm də öz dünəni xatırladım.

Viktorina. Doğrusu, mən payızı heç sevmirəm.

Rafael. Məsələ burasındadır ki, mənim gözlərimin önündə canlanan xatirələrimin əksəriyyəti payızla bağlıdır.

Viktorina. Maraqlıdır... Nə üçün? Payız mənim yadıma özü kimi soyuq, qəmli xatirələri salır. Mən yazı sevirəm. Yaz gələndə qanım qaynayır. Ruhən təzələnirəm.

Aslanov. Ruhü təzələnir... (*İstehza ilə*). Təzə ruh.

Rafael. Yəqin ki, sən də o payızı xatırlayırsan, Cahangir. Yadındadır, yeni hərbi hissəyə getməyimizə sanılı günlər qalmışdı. Hər tərəf qızılı rəngə boyanmışdı. Yaxınlığımızdakı meşədə artıq yarpaq tökümü başlamışdı. Xatırlayıram, həmin il payız çox tez gəlmişdi...

Həzin musiqi. Sonra quşların səsi eşidilir.

Viktorina. Quşlara qibtə edirəm...

Rafael. İndi mən meşədə oxuyan o quşların səsinə də eşidirəm. Sanki hər şey dünən, dünən yox, lap elə bu gün baş verib. Cahangir, sən mənə həmin gün mənə həyatımda oynadığın rolu da yaxşı xatırlayıram. Bəlkə də o gün olmasaydı, hər şey başqa cür olacaqdı... Bunu indi bir mən bilirəm, bir də sən özün... Qoy danışım, həmin gün nə baş verdiyini bunlar da bilsinlər...

Aslanov. Komandır, nə baş vermişdi onda?

Cahangir. Görək nə deyir...

Viktorina. Mənimçün də çox maraqlı gəldi? Rafael Adamoviç, nə baş vermişdi həmin gün?

Rafael. Dediym kimi, biz onda lap gənc, beyniçanlı cavanlar idik. Mən bayaq xidmət etdiyimiz hərbi hissənin yaxınlığındakı o meşəni təsadüfən xatırlamadım. Meşədə bax elə bu cür bir tala da vardı. Arada hərdən orada əsgərlər üçün rəqs təşkil olunurdu. Hissəmizin yerləşdiyi kiçik şəhərdə rəqəslər hazırlayan bir texnikum da vardı. Orada əsasən qızlar təhsil alırdı və həmin qızlar çox vaxt o talaya gələr, bizimlə rəqs edərdilər. Yəqin ki, yaxşı xatırlayırsan, Cahangir.

Aslanov (Cahangirə). Bu, çox naqqal, gəvəzə adama oxşayır. Gəlsəniz bunların əl-qolunu bağlayım.

Cahangir. Nə üçün?

Aslanov. Birdən qaçmaq fikrinə düşərlər...

Cahangir. İnanmıram... Silahları müsadirə olunub...

Musiqi səsi artır.

Rafael. Həmin gün yenə rəqs vardı. Musiqi mənə də sümüyümə düşmüşdü. Qərara aldım ki, bayaqdan gözəlti etdiyim, kənardə dayanıb qəmli-qəmli dayanmış yaraşıqlı qızı rəqsə dəvət edim. Hiss edirdim ki, o qız mənə ricamı qəbul edəcək. Cürətimi toplayıb irəli yeridim. Yaxınlaşıb təzim etdim. (*Viktorinaya yaxınlaşıb təzim edir*). Bax belə. Qız etiraz etmədi. Zərif əlini irəli uzatdı.

Viktorinaya əlini irəli uzadır.

Aslanov. Bu nə çərənləyir belə?

Cahangir. Mənim çoxdan unutduğum bir hadisəni yada salır.

Rafael. Və biz musiqi sədaları altında rəqs etməyə başladıq. O, mənim sinəmə sığınmışdı. Artıq duyurdum ki, mənim təklifim onun da ürəyindən olub. Sanki hər ikimiz göyün yeddinci qatında idik. Hamı bizə, bizim rəqsimizə tamaşa edirdi. Amma nədənsə Cahangir gözüme dəymirdi.

Rafael və Viktorina rəqs edirlər. Onlar arada dövrə vurub kənara çəkirlər.

Viktorina. Sən çox gözəl rəqs edirsənmiş ki...

Rafael. Hər halda başımı girələyə bilirəm.

Viktorina. Bura bax, sən nə etmək istəyirsən? Fikrin nədir?

Rafael. Burada mən nə edə bilərəm ki? Demək olar ki, biz əsir düşmüşük. Gərək yalvarıb imdad diləyək... Ayrı bir yol var ki?

Viktorina. Var.

Rafael. O nə yoldur elə? Qaçmaq? Qaçsaq arxadan vuracaqlar.

Viktorina. Yox. Mən onlara atəş açmaq istəyirəm.

Rafael. Atəş? Nə ilə? Axı silahlarımız müsadirə olunub.

Viktorina. Tapança oradadır... Ağacın koğuşunda.

Rafael. Bəs onu oradan necə götürəcəksən?

Viktorina. Rəqs edə-edə yaxınlaşarıq o ağaca. Mən tapançanı götürüb atəş açacağam. Əvvəlcə sənə o "dostunu" gəbərdəcəyəm. O birisi ilə hesablaşmaq asandır.

Rafael. Birdən güllə yan keçsə necə?

Viktorina. İndiyəcən mənim hədəfdən yayınan gülləm olmayıb.

Rafael. Yox... Tələsmə hələ.

Viktorina. Ta qorxmaqdan keçib. Mən alın yazısına inanıram. İnanıram ki, biz buradan xilas olacağıq...

Rafael və Viktorina rəqs edib dövrə vuraraq əl-ələ tuturlar. Musiqi səsi azalır.

Rafael (*asta-asta rəqs edərək*). Hə, bilirsiniz sonra nə oldu? Sən demə, bu qızdan ötrü dəli-divanə olan bir heyvərə də varmış həmin talada. Bir də gördüm boynumun arxasından - "gupp" - bir yumruq. Gözüme qaranlıq çökdü. Özümü bir təhər tarazlayıb bu heyvərəyə cavab yumruğu atdım. Biz əlbəyaxa olduq. Bayaq mənimlə rəqs edən qızın kömək diləyən səsi hələ də qulağımdadır. Hiss edirdim ki, bu heyvərə məndən güclüdür. Bu əsnada mənim əziz dostum Cahangir haradansa, sanki yerin altından çıxıb meydana atıldı. Həmin heyvərə arada qıza da bir-iki şillə atdı. Cahangir irəli yeridi, o heyvərənin yaxasından yapışdı, bir zərbə ilə onu yerə sərtdi.

Aslanov. Komandir, gərək o zaman bunu etməyeydiz. (*Pauza*). Əlbəttə, sizi başa düşürəm... Haradan biləydiz ki, vaxt gələcək, bunlar bizə yumruq atacaqlar?

Viktorina. Bu, əsl qəhrəmanlıq nümunəsidir ki...

Rafael. Bəli, mən dostum Cahangirə çox borcluyam. Daim ürəyimdən keçib ki, onun borcundan çıxım.

Aslanov. Hmmm... (*İstehza ilə*). Borcundan çıxmaq istəyir. Yəqin unudub ki, müharibənin öz qanunları var.

Rafael və Viktorina rəqs edə-edə ağaca yaxınlaşırlar.

Rafael. Düzünü deyim ki, mən çox qorxuram.

Viktorina. Bəs necə olub ki, sən bu peşəni seçmişən? Heç qorxaq adamdan döyüşçü olar?

Rafael. Bizim vaxtımızda müharibə yox idi. Əmin-amanlıq idi.

Viktorina. Qorxma. Ağciyər olma... Yaxşı ki, bayaq tapançanı o ağacın koğuşuna atdın. Yəqin ki, bu da bir alın yazısı imiş. Çünki az sonra bunlar peyda olub, üst-başımızı yoxladılar.

Rafael. Məncə, onlar bizdən şübhələniblər.

Viktorina. Sərsəmləmə... Yadda saxla ki, mən sonuncu fürsətə əl atmalıyam. Bu şansını qaçıra bilmərəm. Sən isə xatirələrini söyləməkdə davam et. Bir hovur onların başını qat.

Rafael (ucadan). Hələ bu dediklərimlə iş bitmir. İş elə gətirdi ki, mən sonra həmin qızla, yəni o payız meşəsindəki talada rəqsə dəvət etdiyim qızla ailə qurdum.

Aslanov. Komandır, bu nə hətərən-pətərən danışır belə?

Cahangir. Aslanov, bayaqdan fikir verirəm, bu qız yaman boylanır o yan-bu yana. Olsun ki, haradasa silah-sursat gizlədiblər.

Aslanov. Hər şey ola bilər, komandır. Lap pusquda bunların adamı da ola bilər. Bunların belə arsız-arsız oynamasına bir baxın. Özü də bayaqdan yaman pıçıldeşirlər...

Viktorina (Rafaelə). Hə, lap az qalıb. Tapançanın gülləsi atəşə hazırdır. Qalır bircə tətivi çəkmək. Sən mənim belimdən möhkəm yapış. Əllərin əsməsin.

Rafael. Bu, məndən asılı deyil ki...

Viktorina. Hə, bu da həmin ağac. Yaman baxırlar bizə...

Viktorina əlini irəli uzadıb ağacın koğuşundan tapançanı çıxarır. Cəld nişan alıb atəş açır. Cahangir sərpilib yerə yığılır. Aslanov avtomatı sinəsinə sıxıb atəş açmağa hazırlaşır. Rafael və Viktorina qaçmağa çalışırlar.

Aslanov. Komandır, sizə nə oldu? Deyəsən yaralanmışız. Mən bu saat bu alçaqları...

Cahangir (ayağa durub Aslanova). Deyəsən, güllə qolumu siyirdi... Onları diri tutmaq lazımdır.

Viktorina (Rafaelə). Gəl... Qaçdıq...

Rafael. Dayan. Arxadan vura bilərlər.

Cahangir. Dayanın! Qaçmaq cəhdiniz əbəsdir. (Aslanova eyhamla və əlinin işarəsi ilə bildirir ki, göyə atəş açsın). Aslanov, atəş!

Aslanov silahı yuxarı tutub sürəkli atəş açır.

Aslanov. Əllər yuxarı!..

Cahangir. Silahı atmasanız, atəş açılacaq.

Aslanov. Bax bu dəqiqə güllələri sizin cəmdəyinizə boşaldacağam.

Gərgin musiqi. Rafael və Viktorina yenə aradan çıxmağa cəhd edirlər. Aslanov havaya bir neçə dəfə atəş açır. Qaçmaq istəyənlər təəddüdlə ayaq saxlayır. Aslanov yürürüb Viktorinanın əlindəki silahı almağa çalışır. Onlar əlbəyaxa olurlar. Tapança Viktorinanın əlindən yerə düşür. Aslanov cəld silahı yerdən götürüb belinə keçirir. Rafael dinməz-söyləməz, hiss olunacaq bir qorxu içində başını yerə dikir.

Aslanov. Komandir, icazə verin bunların hərəsinin təpəsinə bir güllə sırım.

Cahangir. Hər ikisi cəzasını alacaq.

Rafael (Viktorinaya). Axı mən sənə dedim. Bildim ki, bu, baş tutan iş deyil.

Cahangir. Əllər yuxarı. (Aslanova). Sən bunları qol-qola bağla; qaça bilməsinlər...

Aslanov. Oldu. Baş üstə. (Cəld hərəkətlə çantadan çıxardığı kəndirlə Rafael və Viktoriyanın qollarını bir-birinə bağlayır). Hə, indi dincələrsiz. (Cahangirə). Komandir, qolunuz çox incitmir ki? Qoyun sizin yaranıza baxım.

Cahangir. Yox, bir şey deyil. (Dəsmalla qolunu sarımağa cəhd edir). Keçib gedər.

Viktorina. Mənim çantamda tənzip var... İcazə versəniz...

Aslanov. Hələ bunun danışmağa dili də var. Bəs bayaq deyirdin ki, bu çanta mənim deyil. (Cahangirin qoluna sarımaq istədiyi dəsmalın ucunu düyünləyərək tərs-tərs "əsirləri" süzür). İkiniz də canısız.

Viktorina. Çanta mənim deyil, amma tənzip mənimdir. Qadınlar həmişə ehtiyatlı olur.

Aslanov. Bəyəm sən qadınsan?

Viktorina. Əlbəttə, mən indi, bu anlarda qadınam.

Aslanov. Sən qadın yox, iblissən. Elə hər ikiniz iblissiz...

Viktorina. Elə söz deməyin. Mən sülhməramlı bir insanam...

Rafael. Mənim günahım yoxdur. İnanın mənə...

Cahangir. Tələsməyin... Hər şeyi aydınlaşdıracağıq.

Uzaqdan fişəng atılır.

Aslanov. Görürsüz, uzaqdan fişəng atırlar, komandir.

Cahangir. Bizimkilərdir. Bizim uşaqlardır. Bu, bir işarədir. İndi biz də onlara cavab işarəsi verməliyik. Hə, getdik...

Musiqi. Fişəng atılır. Uzaqdan atəş səsləri eşidilir. Qolları bir-birinə bağlanmış Rafael və Viktorina öndə, Cahangirlə Aslanov isə arxada, marş sədaları altında səhnəni tərk edirlər.

PƏRDƏ

Son

◆ P o e z i y a

Rizvan NƏSİBOĞLU

PAYIZIN GƏNCLİYİ

Gecənin sükutu
Ucaldır ayaq səslərimi
Səsucaldan kimi.
Unutmuşam özümü;
Mahnı bəstələyirəm:-
Gecənin,
Sükutun,
Ayaq səslərimin üçlüyündən,
Arxadan bir dəli
Külək gəlir,
Yolların tozunu
Şabaş kimi üstümə səpib-
Oxuyacaq payızın gəncliyindən.

"MƏN BURDAYAM, İLAHİ! "

V.Səmədoğlu

Mən də bir adamam, göyün altında,
Boranda durmuşam, qarda durmuşam.
Mən sənin sevgiyə sadıq bəndəyəm,
Nə fərqi hayanda, harda durmuşam.

Duyan yox səsimi, yox kimi varam,
 Ümid axtarıram, bir ömür quram.
 Yüz ildi qəm dolu dərə qalxıram,
 Qoy çırpım üstümü, gorda durmuşam.

Nə yoldan çıxanam, nə yolda duran,
 Nə ümid yıxanam, nə ürək qıran.
 Məni dərd üstündə kökləyib, quran,
 Yaddan çıxardığın yerdə durmuşam.

Mən də bir dəliyəm sevdiyim qədən,
 Torpağım hicrandı, göy üzüm kədən,
 Mənim xəlvətimi çətin bilərlər,
 Özümdə deyiləm, yarda durmuşam.

Saçlar gümüşləndi sel yatağında,
 Ömür toza döndü söz sorağında,
 Dünyaya gələndən göz qabağında,
 Könüldən aralı, burda durmuşam.

MƏNİ ZAMAN ÜSTƏ KÖKLƏYİB ÇALIN

Məni kaman üstə kökləyib çalın,
 Sükutum daşı da bölüb keçəcək.
 Məni zaman üstə kökləyib çalın,
 Saat külək kimi gəlib keçəcək.

Dumana düşəcək fikrim, xəyalım,
 Bir səsin dalınca azıb gedəcəm.
 Qələmlə kağızda "Ruhani" çalıb, -
 Qəlbimi xəlvətdən asıb gedəcəm.

Məni bir tar üstə kökləyib çalın,
 Şam kimi əriyib sözə çıxacam.
 Bir sirli kölgəyə intizar qalın, -
 Əl-ayaq çəkilsin, üzə çıxacam.

Çəkir ürəyimi bir dolu sinə,
 Pərdədən-pərdəyə eniş-yoxuş var.
 Düşmüşəm bir gözüm gizli həbsinə,
 Əlində ölməyə bircə çıxış var.

Bir ney yangısına kökləyin məni,
 Bir azca özümü döyüm, gəlirəm.
 Buz kimi vüsala cəkməyin məni,
 Qaynayan həsrətə dəyim, gəlirəm!

HAVA LİMANI

Mavi gülüşü var səyyarələrin,
Dağın ağ yuxusu duman olarmış.
Göylərin çaparı təyyarələrin,
Yerdə bir məhəbbət limanı varmış.

Arzu qanadı var adamların da,
Bəzən bir ürəyə dünya darıymış.
Məcnun sevgilərin addımları da,
Göyləri bəzəyən qanadlarıymış.

Qalxır təyyarələr, göy üzü təmiz,
Yerin istisindən göylər mürgüdə.
Aşağı baxırıq, bozarır dəniz,
Maşınlar, meşələr, yollar "sərgidə".

Uçduq bu diyardan qonşu diyara,
Yerdə nə tapmışıq yerə enək biz.
Boğulduq yerdəki sıxıntılara,
Bir az da boşluğu sevindirək biz.

Biz göy adamıyıq, göy məkanımız,
Göydən yer üzünü sevmək gözəldi.
Arada qalıbdı şirin canımız,
Buludun üstündə ölmək gözəldi.

Enir təyyarələr nəfəs dərməyə,
Pozulur səsindən yerin sahmanı.
Bir azdan dönərlər göyü sevməyə,
Bu yer - göy üzünün hava limanı.

ESKİZ

...Bu qaranlıq otaqda
Qapı da yaddan çıxır.
Duyğuların qəşəngi
Sükutun altdan çıxır.

Bu quru bədən kimdi,
...ahımdan qəlbi göyəm.
Dönənim köhnə qəmdi,
Təzəyə abunəyəm.

Gözlə məni qaranlıq,
Görüm kim gəzər məni!
Bəzən işıqdakılar
Kölgəylə bəzər məni.

Təsbeh dənəsi yağış
 əl çalır aram-aram.
 Bu zülmətin içində
 Ağ kağız axtarıram;

Qaranlığın içində
 Bir dənə işıq qələm...
 Qorxuram ki, sabaha
 Yenə əliboş gələm.

Bir azca dözüm durum,
 Nəfəsim çatanacan.
 Işıqlı xəyal qurum -
 Kölgələr yatanacan.

CƏNNƏTDƏN MƏKTUB

*Tez-tez anamın ruhuyla danışırım. Bu şeir
 onun ruhunun pıçıltılarıdır.*

Müəllif.

Kim deyir nə isə əsirgədiniz,
 Ay bala, yuxunuz qarışır, billəm.
 Məni sağ saxlayan məhəbbətiniz,
 Mənim "daş evimə" yaraşır, billəm.

Yerim görünürsə, məni yoxlayın,
 Ruhumu oyadın, qayıdım, nə qəm.
 Evin qapısını açıq saxlayın,
 Hər gün birinizin mənzilindəyəm.

Mehriban ruh kimi sizinəm axşam,
 Gündüzlər qəlbimi üzən qəm dərin.
 Yalquzaq təkliyə alışmamışam,
 Hər səhər qəbrimə bir səs göndərin!

Uzaqda bilməyin, yaxınam, doğma,
 Bu evdən o evə yol çəkdirmişəm.
 Hər axşam ruhumla qayıtmağıma,
 Allaha yalvarıb qol çəkdirmişəm.

Elə bilməyin ki, kölgə kimiyəm,
 Harda dardasınız, orda varam mən.
 Uzaqda yelkənsiz qərib gəmiyəm,
 "Ana" sədanıza qayıdaram mən!

BU EVİN QAPISI NİYƏ BAĞLIDI

Sahibsiz, qapısı qıfıllı bir ev var....

Havası alınıb, şadlığı bitib,
Nəfəsi tutulub, qəlbi dağlıdı.
Yaddaşı pozulub, xəyalı gedib,
Bu evin qapısı niyə bağlıdı.

Yağan yağışın da istisi yoxdu,
Gülüşi soğulub, qəm sırğalıdı.
İçindən əriyir, tüstüsü yoxdu.
Bu evin qapısı niyə bağlıdı.

Gündüzü gödəkdi, gecəsi uzun,
Qoynunda daşın da nəfəsi yoxdu.
Bir adsız, ünvansız eloğlumuzun
Şəhid heykəlidə, bir kəsi yoxdu

Yolların tozudu üzünün ağı,
Duruşu, baxışı... qarabağlıdı.
Dəli küləklərdə əziz qonağı,
Bu evin qapısı niyə bağlıdı.

Vaxtın qum saati öz dəmindədi;
Dərdi alınımıza çalan qamçıdı.
Uzaqdan bir fağır görkəmindədi,
Yaxından insafsız balabançıdı.

BU ÖMÜR QUM ŞƏLƏSİDİ?

Bu nə uzun gündü, Allah,
Yaşayıb qurtarmaq olmur.
Bu ömür qum şələsidi,
Daşayıb qurtarmaq olmur.

Uçmur Allahın quşu da,
Keçmir taleyin qışı da.
Hər şeyi göyün başından
Xoşlayıb qurtarmaq olmur.

Dağ saxlayır sanbalını,
Çalır qaya qavalını,
Nakam eşqin xəyalını, -
Oxşayıb qurtarmaq olmur.

Qüسسə yedim bir az pəsdən,
Ömür qurdum minbir səsdən...

Yuxuları kağız üstdən
Daşlayıb qurtarmaq olmur.

Qəm düşdü göyün tağından,
Səs keçdi can otağından,
Taleyin ağ varağından
Başlayıb qurtarmaq olmur.

* * *

*... Uşaqlığımda yağışlı havada ev iş-
ləri görən bibim Ziba ağzında gözəl nin-
nilər çalırdı... Bu ninnilər darıxmağımı
unutdururdu.*

Bu yağış dünyanı suya caladı,
Göy süzüb... yer sərxoş... asiman dəniz.
Həsrətim yağışı unutdurardı,
Ağızda bir ninni çala bilsəniz.

Bir külək havası çalın, oynayım,
Bu yağış onsuz da yağdı, yağacaq...
Qüssəni, kədəri yaxın qoymayın,
Üzdə yara kimi yeri qalacaq.

Küləklə yağışın döyüşü qədim,
Birin yaxası, birinin əli,
Həsrətdən ağlayan gözəli sevdim,
Nikahsız yaşayır dərdin gözəli.

Ağızda bir ninni çalın, oynayım,
Ağızda çalınan ürəyə bəsdİ.
Bu dəli yağışı çətin qınayım,
Bir bulud ağlasa, hərəyə bəsdİ.

Bir duman havası çalın, oynayım,
Dağ kimi dərdimi bilən olmasın.
Yağışın altından çıxıb gələcəm,
Qol açıb havama girən olmasın.

ŞAM

*...Bir axşam şamın hönkürtüsünü
eşitdim.*

İçində ağlayır axşamdan bəri,
Nə dərdi oxunur, nə səsi çıxır.
Atəş bulağıymış şamın gözləri,
Deyəsən ölməyib, nəfəsi çıxır.

Bir nazik bədəndi, gərdəni kağız,
Tavanda dalgalı bir kölgə gəzir.
Arxada otağı üşüdür payız,
Masamda qəlbinin istisi gəzir.

Bir az da sürünür divar boyunca,
Andından, əhdindən aşağı düşmür.
Doğulur gün kimi varağın üstə -
Gözünün altına işığı düşmür.

Tərsinə tutulan qələmdi bəlkə,
Buluda oxşayır, havanı yazır.
Başımın üstündə ah çəkə-çəkə,
Qəlbinin oduyla tavanı yazır.

Közərən ürəyi nə payız, nə yaz,
Qəlbimi qəlbinə qoşdum, alışsın!
Düşüm ayağına, yalvarım bir az,
Səssiz ağlamağın sirrini açsın!

ÇIXIB GEDİRİK

Heç kimdə səbir qalmayıb,
Yol qalır, çıxıb gedirik.
Arzuların əlçatmazı
Sarılır, çıxıb gedirik.

O əl bu əldən uzaqdı,
Biri yendi, biri qalxdı.
İthürənin ümid baxtı -
Qaralır, çıxıb gedirik.

Yağış da döyür, külək də,
Sevgidən ölür mələk də.
Həsrət boğulan ürəkdə
Xal qalır, çıxıb gedirik.

Gündə min cürdü dəbimiz,
Buludu döyür təbimiz.
Heç nəyin üstə səbrimiz
Daralır, çıxıb gedirik.

Bu ömür bir zor ağacı,
Budaqları gor ağacı,
Axırda bir dar ağacı -
Qurulur... çıxıb gedirik.

◆ D r a m a t u r g i y a

Debüt

Nabat HÜSEYNOVA

“GÜMÜŞ ƏSR”

◆ 1 pərdəli, 6 hissəli pyes

İŞTİRAK EDİRLƏR:

- Yelizaveta Dmitriyeva (Liza)** – 19 yaşında, axsaq, bir az kök, çox gözəl olmayan qaraşın şairə
- Maksimilian Voloşin** – 40-45 yaşlı şair
- Nikolay Qumilyov** – 30-35 yaşlı şair
- Graf Aleksey Tolstoy** – rus yazıçısı, Maksimilian Voloşinin yaxın dostu
- İohannes fon Günter** – “Apollon” qəzetinin əməkdaşı
- Sergey Makovski** – “Apollon” qəzetinin baş redaktoru
- Yevgeni Znosko-Borovski** – şahmatçı və yazıçı, Nikolayın yaxın dostu
- Nataliya Uşkova** – heykəltəraş, 30-35 yaşlarında
- Başqa şairlər, yazıçılar, “Apollon” qəzetinin əməkdaşları, həkim, təyinatçı**

BİRİNCİ SƏHNƏ

Maksimilian Voloşinin kabineti. Kabinetdə mebellərin sayı az olsa da, son dəbə uyğundur; kitab dolu şkaflar, yazı masası, masa ilə üzbəüz divan var. Yazı masası arxasında əyləşən Maksimilian nə işə oxuyur. Liza kitab şkaflarında kitabları nəzərdən keçirir.

MAKSİMİLİAN. Makovski bu şeiri bəyənməyib?

LİZA (axsaya-axsaya gəlib divanda oturur). Heç üzünə də baxmadı.

MAKSİMİLİAN. Mən sabah yenə gedərəm onun yanına. Özüm apararam şeiri. Əminəm ki, oxusa, bəyənəcək.

LİZA. Yox, lazım deyil. Məsələ heç şeirdə də deyil.

MAKSİMİLİAN. Nədədir bəs?

LİZA. Mən özüm onun xoşuna gəlmədim. Fikirləşdi ki, belə utancaq və axsaq qız şeirdən nə anlayar?

MAKSİMİLİAN. Özünüzü qiymətləndirməyi bacarmırsız. Sizin gözəl qara gözləriniz istənilən adamı əsir edə bilər.

LİZA. Bəlkə başqa redaksiyaya göndərim?

MAKSİMİLİAN. Liza, “Apollon” yeni qəzetdir. İstedadlı şairlərə də ehtiyacı var. Sergey necə bir fürsəti əldən qaçırdığını bilmir. Sizin şeirlər mütləq “Apollon”da çıxacaq.

LİZA. Məktubuma cavab da vermədilər.

MAKSİMİLİAN (*masadakı bağlı zərfi götürür*). Məktublara Nikolay baxır. Əminəm ki, o, sizin məktubu heç açmayıb da.

LİZA. Deyəsən, səbəbini bilirəm.

MAKSİMİLİAN. İcazə verin, Sergeyle mən özüm danışım.

LİZA. Yox, istəmirəm desinlər, sənətə Maksimilian Voloşinin hesabına gəlib.

MAKSİMİLİAN (*gülür*). Gəlin, sizə köhnə, lakin sınıanmış bir çıxış yolu təklif edirəm.

LİZA. O nə yoldur elə?

MAKSİMİLİAN. Təxəllüs! Hə, elə baxmayın. Başqa bir ad altında yazın şeirlərinizi.

Liza heç nə demir, maraqla ona baxır.

MAKSİMİLİAN. Bu zarafat deyil, Liza.

LİZA. Bu nəyi dəyişəcək?

MAKSİMİLİAN. Bu qədər ümitsiz olmayın, Liza. Gəlin bu yolu da sınaq. Məsələn, başqa millətdən olduğunuzu yazın. Nə bilim, yazın ki, faciəli taleyiniz, müəmmalı həyatınız olub. Bu, təsirsiz qalmayacaq.

LİZA. Aldadım adamları? Yalanla başlayım?

MAKSİMİLİAN. Yalan niyə, zarafat deyək. Bizi, daha doğrusu, sizi vaxtında bəyənmədiklərinə peşman edək onları.

LİZA. Tutaq ki, mən razılaşdım. Publika da şeirlərimi bəyəndi. Bəs sonra?

MAKSİMİLİAN. Nə sonra?

LİZA. Başlayacaqlar məktublar yazmağa. Mən nə deyəcəm onlara? Axı, mən yalan danışa bilmərəm.

MAKSİMİLİAN. Oxuculara cavabı mən yazaram.

LİZA. Daha bir yalan?

MAKSİMİLİAN. Razılaşın, Liza, bu çox maraqlı olacaq. Əminəm ki, oxucular sizi sevəcək.

LİZA. Bəs, birdən kim olduğumu tapmağa çalışsalar? Yalanın üstü açılsa?

MAKSİMİLİAN (*Lizanın əlindən tutur*). Ölməmişəm ki?! Təki siz razılaşın. Belə istedad itib - batmamalıdır. Hamı sizin şeirlərinizlə, parlaq istedadınızla, kövrək qəlbinizlə tanış olmalıdır. Nə deyirsiniz?

LİZA. Yox, bu mümkün deyil, bacarmaram... (*Gedir*).

MAKSİMİLİAN. Liza, inad etməyin... (*Dalınca gedir*).

İşıq sönür. Qaranlıqda musiqi səslənir, gülüş səsləri eşidilir. İşıq yanır.

İKİNCİ SƏHNƏ

Qraf Aleksey Tolstoyun evində zəngin, dəbdəbəli salon. Salonun bir tərəfində üstü içkilərlə dolu iri masa, digər tərəfində piano var. XIX əsrin ikinci yarısına aid dəblə geyinmiş qonaqlar arasında Liza, Maksimilian, Sergey, Nataliya, İohannes və Nikolay da var. Onların bəziləri divanda oturub, bəziləri ayaq üstə dayanıb söhbət edirlər. Bir çox qonağın əlində qədəh var.

NATALIYA. Cənablar, Çerubina de Qabriakın son şeiri möhtəşəmdir.

SERGEY. Nataliya Konstantinovna, "Apollon" hələ çox imzalar kəşf edəcək.

NATALIYA. Bilmirəm, bilmirəm... Qulaq asın, cənablar! Mən bu şeiri ucadan oxuyacam.

SERGEY. Siz mənim ürəyimdən xəbər verirsiniz, madam.

Nataliya bayaqdan əlində tutduğu qəzeti açır və oxuyur.

NATALIYA. В овальном зеркале твой вижу бледный лик.
С висков опущены каштановые кудри,
Они как будто в золотистой пудре.
И на плече чернеет кровь гвоздик.
Искривлены уста усмешкой тонкой,
Как гибкий лук, изогнут алый рот;
Глаза опущены. К твоей красе идет
И голос медленный, таинственно-незвонкий,
И набожность кощунственных речей,
И едкость дерзкая колючего упрека,
И все возможности соблазна и порока,
И все сияния мистических свечей.
Нет для других путей в твоём примере,
Нет для других ключа к твоей тоске,-
Я семь шипов сочла в твоём венке,
Моя сестра в Христе и в Люцифере.

YEVGENİ. O naməlum qadın hər şeiri ilə bizi ovsunlamağı bacarır. Sergey Konstantinoviç, bu cür istedadı kəşf etdiyini üçün sənə minnətdarıq. İçirəm sənənin və o incə ruhlu xanımın şərəfinə!

Yevgeni və bir neçə qonaq badələrini qaldırırlar.

SERGEY. Çox sağolun, əzizlərim. Çerubina qəzetimizə öz şeirlərini yolayandan satış da artıb. O xanım "Apollon"nun xilaskarı oldu. Onun şərəfinə!

Qonaqlar yenə qədəhlərini qaldırır, içirlər.

İOHANNES (*o, yüngül alman ləhcəsi ilə danışır*). Bu ispan əsilli xanıma ilin sensasiyası desəm, yəqin ki mənimlə razılaşarsız.

Hamı yer-yerdən “bəli”, “əlbəttə” deyir.

SERGEY. Ancaq çox heyif ki, özünü görə bilmirik. Kaş bu sağlıqları onun özünə deyə biləydik.

YEVGENİ. İohannes, kaş sən də şeirlərin “Apollon”da çap olunaydı.

İOHANNES. Kaş ki!

SERGEY. Çerubina kimi yazanda çap edərik səni.

Gülüşürlər. Bir araya gəlib yenidən nəyisə müzakirə edirlər. Bu zaman Maksimilian masadan dolu qədəhlərdən birini götürüb qıraqda sakitcə dayanmış Lizaya yaxınlaşır.

MAKSİMİLİAN. Onlardan fərqli olaraq, mən sağlığı şairənin birbaşa özünə deyə bilərəm.

Maksimilian üzündə təbəssümlə qədəhi Lizaya uzadır. Liza isteksizcə qədəhi götürür.

MAKSİMİLİAN. İncə ruhunuzun, nadir istedadınızın, gözəl qəlbınızın şərafətinə!

Liza qədəhdən bir qədər içir. Maksimilian sual dolu nəzərlərlə Lizanın məyus və qəmgin üzünə baxır. Sual verməyə macal tapmamış İohannes onu səsleyir və o, Lizadan ayrılır. Liza zaldan çıxmağa hazırlaşarkən Nikolay ona yaxınlaşır.

NİKOLAY. Liza! Sizi burada görəcəyim ağıma gəlməzdi. Elə səssizcə durmusuz ki, ancaq indi görə bildim. Bağışlayın məni.

Liza dodağının altında anlaşılmaz nəşə deyir.

NİKOLAY. Bəli? Ah, bura çox səslü-küylüdür. Bəlkə eyvana çıxmaq? Təmiz hava alarıq, həm də söhbətləşərik. Sizi çoxdandır görmürəm.

LİZA. Siz haqlısız, burda hava da ağırdır.

Onlar səhnənin önünə gəlirlər. Səs-küy azalır.

NİKOLAY. Bax, bu başqa məsələ. Liza siz heç dəyişməmişiz, Koktebel-də gördüyüm kimisiz. Necəsiz? Sizdən ötrü çox darıxmışam.

LİZA. Buna lütfkarlıqımı deyək, ya təsəlli?

NİKOLAY. İstehza etməyin, ağılımdan çıxmırsız. Şeirlərimin baş qəhrəmanına çevrilmisiz.

LİZA. Bəlkə mövzunu dəyişək? Burda hava həqiqətən təmizdir.

NİKOLAY. Yaxşı, daha zəhlətökənlik etməyəcəm. Yaradıcılığınız nə yerdədir? Sizin gözəl, zərif şeirləriniz vardı. Bəs niyə çapa vermirsiz?

LİZA. Bəyənmədilər şeirlərimi, qəbul etmədilər.

NİKOLAY. Bəlkə mən sizə kömək edə bilərəm? Tanıdığım redaksiyalara zəmanətlə göndərə bilərəm.

LİZA. İstəmirəm, ehtiyac yoxdur.

NİKOLAY. Niyə? Maksimilian Aleksandroviçdən ehtiyat edirsiniz, hə? Düzmü deyirəm? Bura da onunla gəlmisiz.

LİZA. Məsələ siz deyən kimi deyil.

NİKOLAY. Məni Koktebeldən qovan, sevgilimi əlimdən alan bir adam indi sizin azadlığınızı da əlinizdən alıb, deyəsən.

LİZA. O heç kimi heç kimdən almayıb. Mən özüm sizinlə münasibətlərə son qoymaq istədim...

NİKOLAY. Yaxşı görək. Guya mən sizin o qocaya vurulduğunuza inana-cam. O qədər kinli, qorxaqdır ki, özündən daha yaxşı bir şairin meydana çıxmasından qorxdu. Və budur, onun sevgilisini əlinə keçirərək həmin şai-ri məhv etməyə çalışdı.

LİZA. Siz də heç dəyişməmişiz. Əvvəlki kimi yalançısınız. Koktebeldə də Maks barədə iyrenc fikirlər səsləndirdiz. O isə, dediyinizin əksinə, çox yax-şı adamdır. Onunla aramızda, sadəcə, dostluq var.

NİKOLAY. Bəs niyə gözlərinizi məndən qaçıırırsız? Qorxursuz gözləriniz sizi ələ verər?

Nikolay Lizanın əllərini əllərinə alır. Liza əllərini çəkməyə çalışır, amma Nikolay Lizanın əllərini bərk-bərk tutub saxlayıb.

NİKOLAY. Liza, sizə elə burdaca, bu ulduzların şahidliyi altında mənə erə gəlməyinizi xahiş edirəm. Koktebeldə olanları, məni qovmağınızı, Mak-similian Aleksandroviçi, hər şeyi unutmağa razıyam. Mən cavab gözləyi-rəm, Liza.

LİZA (*düz Nikolayın gözünün içinə baxır*). Cavabım dəyişməyib, Niko-lay. Sizinlə heç vaxt ailə qurmaram.

Liza, nəhayət, əllərini azad edir və qaçaraq zala daxil olur. Nikolay do-dağının bir ilə gülümseyir. Pencəyinə əl gəzdirir, bir neçə saniyə sonra o da zala daxil olur. Zalda qonaqlar hələ də nəyisə qızgın şəkildə müzakirə edirlər. Maksimilian əvvəlcə Lizaya, daha sonra onun ardınca zala qayıdan Nikolaya diqqətlə baxır. O, qonaqlardan aralanaraq Lizaya yaxınlaşır.

MAKSİMİLİAN. Mən də bayaqdan sizi axtarıram.

Liza bir söz deməyə macal tapmamış, İohannes onlara yaxınlaşır.

İOHANNES (*ucadan*). Yelizaveta İvanovna, siz niyə söhbətə qoşulmur-suz?

Hamı üzünü onlara tərəf çevirir, bütün qonaqlar onlara qoşulur.

MAKSİMİLİAN. Siz hələ də Çerubinanı müzakirə edirsiniz?

YEVGENİ. Üzünü bircə dəfə görsəydik, müzakirə bu qədər uzanmazdı.

NİKOLAY. Mən ondan xahiş edərdəm, gələr bir gün.

ALEKSEY (*istehza ilə*). Necə?

NİKOLAY. Dostlar, sizinlə sirrimi bölüşəcəm. Biz Çerubina ilə neçə ay-dır ki, məktublaşırıq. Hətta mən deyərdim ki, aramızda çox isti münasibət var.

Qonaqlar gülüşür, aralarında Nikolayı təbrik edənlər də var. Liza təəccüblə Maksimiliana baxır. Maksimilian isə Lizanın baxışını görmürmüş kimi, əlindəki qədəhi başına çəkir. Nikolay isə özündən razı bir təbəssümlə aradabir Lizaya baxır.

ALEKSEY. Belə bir xəbəri bizdən necə gizlədə bildiz, Nikolay Stepanoviç?

NİKOLAY. Əziz qraf, istədim aramızdakı münasibətə ad qoyaq, hər şey dəqiqləşsin, sonra sizinlə bölüşüm.

YEVGENİ. Siz indi əməlli-başlı məktublaşırırsız?

NİKOLAY. Əlbəttə, Jenya.

İOHANNES. Görüşmüsüz də?

NİKOLAY. Hələ yox, tezdir.

NATALİYA. Bəs görmədiyiniz birinə necə aşıq olmusuz?

SERGEY. Etiraf edirəm, mən onun şeirlərinə vurulmuşam. Neçə şairimiz onun şeirlərinə valeh olub. Amma onunla məktublaşmaq... Doğrudan da, Kolya, birdən gözəl olmasa? Ya da yaşlı biri olsa? Onda necə?

NİKOLAY. Bilirsiniz axı, mənim üçün xarici gözəlliyin əhəmiyyəti yoxdur. Əsas qəlbdir, ruhdur, ürəkdir. Belə şeirləri yazan qadın kifir ola bilməz. Etiraf edirəm, cənablar, mən ona lap gimnazist kimi aşıq olmuşam.

Artıq sərxoş olmuş Maksimilian əlindəki qədəhi başına çəkir, Nikolay bu sözləri deyəndə isə çeçəyir.

ALEKSEY. Bəs siz elə bu yaxınlarda başqa birinə aşıq olduğunuzu demişdiz. Nə oldu? Nə tez Çerubinaya aşıq olduz?

NİKOLAY. Mən özüm də təəccübləndim. Hər şey qəfil oldu.

Qonaqlar Nikolayın başına toplaşır. Liza Maksimiliana yaxınlaşır.

LİZA. Siz o məktublarda nə yazmışız? Düzünü deyin.

Maksimilian günahkar kimi susur.

İohannes xəlvətcə onların söhbətinə qulaq asır.

LİZA. Mən sizdən kömək istəmişdim məktub məsələsində. Özü də, Nikolay mənim xəttimi tanıya bilərdi deyə, sizdən xahiş etdim. Siz isə aləmi qatmışız bir-birinə.

MAKSİMİLİAN. Nə bilim o axmaq məktublara vurulacaq?!

İohannes qədəhini doldurmaq bəhanəsi ilə onlara daha yaxın dayanır.

LİZA. Dedim axı, Nikolayın cəmi bir məktubuna cavab verin. Siz isə onunla əməlli-başlı yazışırsız.

MAKSİMİLİAN. Sizi qəzəbləndirən mənim məktubları yazmağımı ya Nikolayın başqa birinə aşıq olması?

LİZA (*məzəmmətlə.*) Məni narahat edən bizim düşdüyümüz vəziyyətdir.

MAKSİMİLİAN. Boş verin, Liza, əylənirik də. Yüzlərlə şairə içindən zavallı tək sizi seçib.

LİZA. O, sizin məktublara vurulub.

MAKSİMİLİAN (*gülür*) Məzəli olan da elə budur, Liza.

LİZA. Siz gülürsüz, amma... Birdən məsələnin üstü açıldı və bu qədər adam Nikolayın bir kişi ilə məktublaşdığını bilsə, nə olacaq?

MAKSİMİLİAN. Deyər ki, xain Voloşinin tələsinə düşüb.

LİZA. Bəs sizin bəraətiniz nə olacaq? Axı, siz bil - bilə Nikolayla yazışsınız.

MAKSİMİLİAN. Nə bilim, dedim Çerubina ilə yazışarsa, sizdən əl çəkər. Nə bilim bu səfeh məktublara aşiq olacaq?! Əslində, mənim məqsədim çox nəciydi. Mən sizi onun əlindən xilas etmək istədim.

LİZA. Əcəb xilaskarsız! Bəs bu camaata nə deyəcəksən?!

MAKSİMİLİAN. Onlar üçün bir bəhanə fikirləşərik.

LİZA. Fikirləşdikləriniz o qədər də faydalı olmur. Yaxşısı budur mən özüm tapım çıxış yolunu.

MAKSİMİLİAN. O axmaq bayaq sizlə söhbət edəndə nəsə deyib, hə? Yapışb zəli kimi.

LİZA. Siz onu dərd etməyin, məktublaşmaya necə nöqtə qoyacağınızı düşünün.

Maksimilian dodağının altında nəsə mızıldaya-mızıldaya masaya yaxınlaşır. İohannes tez qədəhini götürüb uzaqlaşır. Aleksey Maksimiliana yaxınlaşır.

ALEKSEY. Nikolay bizi təəccübləndirməkdə davam edir. Sizə nə olub, niyə birdən kefiniz pozuldu?

MAKSİMİLİAN. Deyəsən, çox içdim. Mən evə getsəm inciməzsən ki?

ALEKSEY. Yox, niyə inciyirəm? İstəyirsən, get.

Maksimilian Alekseyin əlini sıxır. Liza da yaxınlaşıb Alekseylə sağollaşır.

SERGEY. Tanımadığın, görmədiyən bir xanıma eşq elan etmək dəlilik deyil, bəs nədir?

NİKOLAY. Deyil, dostum, heç deyil.

YEVGENİ. Avropada bir çox xanım, yazıları çap olunsun deyə, kişi təxəllüsü ilə yazırdılar. Bəlkə bu Çerubina təxəllüsü ilə yazan adam da əslində kişidir?

İOHANNES. Ola bilər, çox ola bilər. Məgər az olub elə hadisələr? Ürəkdi də, gözləmədiyimiz anda gözləmədiyimiz adama aşiq olur.

NİKOLAY. Onun şeirlərini hamımız oxumuşuq. Məgər onun xəttindən, fikirlərindən bəlli olmur ki, bu bir xanımdır? Hər halda, kişiye aşiq olub məktub yazacaq dərəcədə ağılsız deyiləm.

İOHANNES (*hiyləgərcəsinə Nikolaya göz vurur*). Kolya, bu qədər əmin danışma.

NİKOLAY. Dostlar, gəlin mənim şəxsi həyatımı bu qədər qurdalamayaq. Ondansa xanımların ifalarını dinləyək.

İOHANNES. Nikolay Aleksandroviç, sizinlə təklikdə danışa bilərəm?

Xanımlardan biri piano arxasına keçir. İkinci qadın onun müşayiəti ilə oxuyur. İşıq azalır. Nikolay və İohannes səhnənin önünə gəlirlər.

İOHANNES. Nikolay, sizə sözüm var.

NİKOLAY. Buyurun!

İOHANNES. Sizin yerinizdə olsaydım...

NİKOLAY. Amma siz mənim yerimdə deyilsiz.

İOHANNES. Söz güləşdirməyə. Mən Çerubina ilə məktublaşmağım la bu qədər fəxr etməzdim.

NİKOLAY (*istehza ilə*). Niyə? Yoxsa qısqanırsız?

İOHANNES (*gülür*). Mən o qədər axmaq deyiləm ki, kişi ilə məktublaşan kişiye paxıllıq edim.

NİKOLAY. Nə demək istəyirsiniz?

İOHANNES. Əvvəlcə... bəlkə razılığa gələk?

NİKOLAY. Sizdən eşidəcəklərimin nə qədər önəmli olduğunu bilmirəm.

İOHANNES. Sizin üçün çox maraqlı bir xəbərdir. Axı, siz hamıdan çox Çerubina de Qabriakın kim olduğunu öyrənmək istəyirsiniz.

NİKOLAY. Deyəcəklərinizə niyə inanmalıyam?

İOHANNES. Sizə niyə yalan danışım ki? Əgər sizə maraqlı deyilsə başqa...

NİKOLAY. Yox, əksinə, sizi dinləməyə hazırım.

İOHANNES. Dedim axı, əvvəlcə razılığa gələk. Bax, məsələn, sən mənim şeirlərimi “Apollon”da dərc etdirməyə nail olsaydın...

NİKOLAY. Sergeylə danışaram. Hətta öz rubrikamda çap etdirərəm. Söz verirəm. İndi isə. nəhayət, sizdə olan məlumatı deyın.

İOHANNES. Yaxşı, diqqətlə qulaq as. Sizin məktublaşdığınız Çerubina de Qabriak, əslində, bizim Lizadır! Amma məktubları sizə yazan Maksimilian Aleksandroviçdir!

NİKOLAY. Ola bilməz! Burda nəse yanlışlıq var...

İOHANNES. Öz dilindən eşitdim. Təsadüfən. O, istəyir sizi Lizadan ayırsın. Başınızı qatsın lazımsız məsələlərlə.

NİKOLAY (*sarsılır*). Deməli, bu qədər vaxt mən...

İOHANNES. Maksimilian Aleksandroviçlə yazışmırsız.

NİKOLAY. Axı, mən bu qədər... yanıla bilməzdim.

İOHANNES. Amma bu faktdır. Öz qulaqlarımla eşitdim Liza ilə söhbəti.

NİKOLAY. Məktub məsələsini sizdən başqa daha kim bilir?

İOHANNES. Heç kəs! Narahat da olmayın, söhbət aramızda qalacaq.

İohannes mahnının motivini mızıldayaraq uzaqlaşır. Nikolay çaşqın halda ətrafa baxır.

NİKOLAY. Lizanı məndən almağı az deyil, hələ tələ də qurur mənə. Mən axmaq isə o tələyə düşdüm. Bəs birdən İohannes hamının içində məni bi-abır etsə? Bu dəfə Koktebeldəki kimi olmayacaq. Bu dəfə başqa cür olacaq.

İşıq sönmür

ÜÇÜNCÜ SƏHNƏ

Maksimilian Voloşinin kabineti. Maksimilian yazı masası arxasında oturub məktub oxuyur. Qaşqabaqlıdır, oxuya-oxuya dodağının altında nəse mızıldayır. Bu vaxt kabinetin qapısı döyülür.

MAKSİMİLİAN (*məktubu bir qırağa qoyur*). Buyurun!

Nataliya içəri daxil olur. Onu görəən Maksimilian ayağa qalxır, Nataliyanın əlini sıxır.

MAKSİMİLİAN. Nataliya Konstantinovna?! Nə xoş sürpriz! Mən sizi...

NATALİYA. Gözləmərdiz... Əlbəttə, gözləmərdiz!

MAKSİMİLİAN. Niyə belə sərt? Mən sizi görməyə həmişə şadam. Rica edirəm, əyləşin.

NATALİYA. Təşəkkür edirəm. (*Divanda oturur.*)

MAKSİMİLİAN. Soruşun, Natali. Mən cavab verməyə hazırım.

NATALİ. Maraqlı passajdır. Nəyi soruşum?

MAKSİMİLİAN (*gülür.*) Natali, axı, mən sizi bir az tanıyıram.

NATALİ. Hətta?!

MAKSİMİLİAN. Əgər Nataliya Konstantinovna belə ertədən köhnə dostunun yanına təşrif buyурса, deməli, kərrı səbəb var.

NATALİYA. Voloşin, bu nə dedi-qodudu yayılıb şəhərə?

MAKSİMİLİAN. Dedi-qodu? Natali, nə dedi-qodu, lütfən açıq danışın.

NATALİYA. Şəhərdə heç kimə sırr deyil ki, Nikolay Stepanoviçlə Liza arasında isti münasibət var. Siz də bilirsiniz. Onlar birgə Koktebelə gediblər. Orada nə olubsa, Nikolay Stepanoviç tək qayıdıb gəlib.

MAKSİMİLİAN. Nataliya Konstantinovna, bunun mənə nə dəxli?

Qapıda Liza görünür. Maksimilianın kiminləsə danışdığıni eşidir, geri dönmək istəsə də dayanır və söhbətə qulaq asır.

NATALİYA. Bilirəm, Lizadan xoşunuz gəlir. Onu qorumağa çalışırsız. Amma müvəffəq olmamırsız.

Liza diksinir.

MAKSİMİLİAN. Lütfən, bu cür işarələrlə danışmayın. Açıq deyin sözü-nüzü.

NATALİYA. Neynək, açıq danışaram. Dünən Nikolay Stepanoviç "Apolon"da Liza ilə münasibətlərini aydınlaşdırırdı...

MAKSİMİLİAN. Bunun nəyi pisdır ki?!

NATALİYA. Pisi odur ki... O, çox kobud ifadələrlə danışırđı.

MAKSİMİLİAN (*sakit və dilxor*) Xəbərım var. (*Masanın üstündən kağızı götürür*). Artıq mənə məktub gəlib mötəbər xanımların birindən. Bu səhər. Deyir, elə birisini bir daha evimdə görmək istəmirəm.

NATALİYA. Bəs Liza nə deyir? Onun bu şayiələrdən xəbəri var?

MAKSİMİLİAN. Yox, əlbəttə bilmir. Bacardıqca ondan gizlətməyə çalışıram.

NATALİYA. Nə vaxta qədər gizlədəcəksiz? Əvvəl-axır o da xəbər tutacaq.

MAKSİMİLİAN. Mən məsələni kökündən həll edəcəm.

NATALİYA. Necə, köhnə qaydada?

MAKSİMİLİAN (*gülümseyir*). O, texniki məsələdir, Natali. Özünüz deyin, bu başıpozuqluğa birdəfəlik son qoymaq lazım deyilmi?! Onun iftiraları, çirkin iddiaları, intriqaaları yığıb mənı boğaza. Lap zəhləmi töküb.

NATALİYA. Tək sizin yox, elə bizim də zəhləmizi töküb. Rica edirəm, Lizadan muğayat olun. Biz onu çox sevirik. İstəmirik kiminsə sarsaq uydurmaları onu incitsin.

LİZA (*ə səbi şə kildə içəri daxil olur*). O, mənim haqqımda nə deyib?

Nataliya və Maksimilian eyni vaxtda diksinirlər.

NATALİYA. Liza! Bu sənsən, əzizim?

LİZA. Nədir, Nataşa, oxşamıram?

NATALİ. Əlbəttə, oxşayırsan, amma...

LİZA. Nə amma, Nataşa, de mənə, hər şeyi danış, gizlətmə.

NATALİYA. Mən niyə, əzizim... Kim bu işlərdə iştirakçıdır, qoy o da danışsın sizə. Elə deyil Maksimilian Aleksandroviç? Əfv edərsiz (*yüngül təzim edib gedir*).

LİZA. Maks, niyə hamının bildiyini mən bilmirəm?

MAKSİMİLİAN. Mən də təzə bilmişəm, Liza.

LİZA. Göstər mənə o məktubu!

MAKSİMİLİAN. Yox, Liza! Olmaz!

LİZA. Necə yeni olmaz?! Maks, xahiş edirəm... (*Maks susur*). Maksimilian Aleksandroviç mən haqqımda deyilənləri bilmək istəyirəm!

MAKSİMİLİAN. Məktublar masanın üstündədir, orada.

Liza məktublardan birini götürüb oxuyur.

LİZA (*sarsılmış vəziyyətdə*) O həqiqətən bunları deyib? Guya mən... guya... (*ağlayır*).

MAKSİMİLİAN. Liza, sakitləşin, rica edirəm. sakitləşin.

Maksimilian Lizaya dəsmal uzadır. Əlindən tutub divanda oturmasına kömək edir. Özü də yanında oturur.

LİZA. Siz ona inanırsız?

MAKSİMİLİAN. Qətiyyə. Mən sizə inanıram, o axmağın nə dediyi məni qətiyyə maraqlandırmır.

LİZA (*toxtayır*). Amma hamı sizinlə eyni fikirdə deyil. O məktubu yazan hər kimdirsə, Nikolaya inanıb.

MAKSİMİLİAN. Səhv etdiklərini başa düşəndə çox gec olacaq.

LİZA. Aman allah, bundan sonra mən camaatın üzünə necə çıxacam?

MAKSİMİLİAN. Burda sizin günahınız yoxdur, Liza.

Liza yazı masasının arxasına keçir. Boş vərəqlərdən birinə nə isə yazmağa başlayır.

MAKSİMİLİAN. Nə yazırsız, Liza?

LİZA. Ona ürək sözlərimi yazıram.

MAKSİMİLİAN. Nikolaya heç nə yazmayın.

LİZA. Yox, qoy bilsin mən onun haqqında nə düşünürəm.

Maksimilian vərəqi Lizanın əlindən alıb cırır.

MAKSİMİLİAN. Bu məsələni mən özüm həll edəcəm, Liza, məktuba da ehtiyac yoxdu.

LİZA. O mənə cəmiyyət içində təhqir edib, alçaldıb.

MAKSİMİLİAN. Elə ona görə deyirəm, özüm həll edəcəm məsələni.

LİZA. Necə?

MAKSİMİLİAN. O daha mənim işimdir, Liza (*tələsik gedir*).

LİZA (*ardıyca qışqırır*). Maksimilian!.. Voloşin! Dayanın!

İşıq sönmür

DÖRDÜNCÜ SƏHNƏ

Yevgeninin evi. Otaqdakı masanın üstü dağınıqdır. Qonaqlar - Nikolay, Sergey, İohannes, Aleksey və daha 2 nəfər divanda və kreslolarda oturublar. Bəzilərinin əlində qədəh var. Səhnə işıqlandıqca gülüş səsləri də artır.

ALEKSEY. Maks niyə gəlib çıxmadı?

SERGEY. Gecikir, həmişəki kimi.

YEVGENİ. İohannes, axır ki, sənin yazılarını da "Apollon"da gördük.

İOHANNES. Sağ olsun Kolya! Seryojanın ümidinə qalsaydım, hələ də işsiz idim.

SERGEY. Seryoja icazə verməsəydi, Kolya çap edə bilərdimi?

İOHANNES. Fərq eləməz kim çap eləyib, əsas odur ki, publika mənə tanıdı.

ALEKSEY. Tanınmaqda Çerubinaya çata bilməzsən, dostum.

İOHANNES. Rica edirəm, mənə ona bənzətməyin, xahiş edirəm.

SERGEY. Çerubina haqqında ehtiyatlı danış. Yoxsa, bizim Romeonun xətrinə dəyər.

Qonaqların bir neçəsi gülür.

YEVGENİ. Boq moy! Kolya, siz onunla hələ də məktublaşırırsız?

İ QONAQ. Nikolay, siz görüşmüşsüz də?

NİKOLAY. Cənablar, axı, mən sizdən xahiş eləmişəm. Çerubina ilə olan münasibətim müzakirə olunmur!

YEVGENİ (*gülərək*). Deməli, hələ də görüşməmişiz.

SERGEY. Başa düşə bilmirəm, axı, necə olur ki, bir məktub Liza ilə olan münasibətlərinizə son qoyur?

YEVGENİ. Heç olmasa Liza barədə danışmayaq, cənablar.

ALEKSEY. Tamamilə razıyam. Mən də Lizanı müzakirə etmək istəmirəm.

NİKOLAY. Niyə? Dostun tapşırıb?

ALEKSEY. Kolya, özünü başqa adamların yanında göstərə bilərsən, burda keçməz. Biz Lizanı yaxşı tanıyıyıq.

NİKOLAY. Yalançı olduğumu düşünürsüz?

ALEKSEY. Məsələ bunların həqiqət ya yalan olmasında deyil. Lap tutaq ki, nə isə həqiqətən olub. Niyə bunu hamıya danışırısan? Bu nə ehtiyacdır belə?

Nikolay çiyinlərini çəkir.

YEVGENİ. Aleksey haqlıdır, burda danışılanlar qızın qulağına çatsa, nəticəsi çox pis olar. Qəlbi qırılar.

NİKOLAY. Deyəsən, siz hamınız məni yalançı bilirsiniz, cənablar, çox böyük səhv edirsiniz. Həqiqətləri bilsəydiz, əminəm, mənə hücum etməzdiz.

II QONAQ. Hansı həqiqətləri?

NİKOLAY. Çerubina de Qabriak həqiqətini. Sizi barmağına dolayan axsaq bir qızın həqiqətini.

ALEKSEY. Sən nə sayaqalayırısan, Kolya? Lizanın axsamağının Çerubina naya nə dəxli?

NİKOLAY. İndi bilərsiz! (*Ayağa qalxır, otaqda var - gəl edir*). Cənablar, bizim hamımızı lətif şeirləri ilə heyran edən, Çerubina de Qabriak adı altında yazan o saf, təmizqəlblı, gözəl, ürəyi İsa və Tanrı sevgisi ilə dolu olan mistik şairə sizin hamınızın yaxşı tanıdığı axsaq Lizadır (*Yüngülcə axsaq yır*). Bax belə, cənablar! Liza bizi məsxərəyə qoyub.

ALEKSEY. Sağ ol, Liza!

SERGEY. Sözün düzü, o qızı ilk görəndə onun belə istedadlı ola biləcəyi ağılıma gəlməmişdi. Heyif, gerek o vaxtı onu geri qaytarmayaydım. Şeirlərinə o qədər valeh olmuşam ki, az qala mən də vurulacaqdım ona.

YEVGENİ. Voloşin indi fəxr edir onunla.

NİKOLAY. Bu qədər adamı barmağına doladığına görəmi?

ALEKSEY. Əgər buna görə Lizaya olan münasibətimizin dəyişəcəyini düşünürsənsə, səhv edirsən.

İOHANNES. Kaş hər şey Kolyanın dediyi kimi sadə olaydı.

İOHANNES. Xeyr, cənablar! Hər şey Kolyanın dediyi kimi sadə deyil. Həqiqəti sonadək deməyə Kolyanın cəsarəti çatmadı.

NİKOLAY (*qəzəblə*). Fon Günter!

İOHANNES. Eşidirəm cənab Qumilyov! Ondan danışın ki, Çerubinanın məktublarını yazan Maksimilian Voloşindir?

YEVGENİ. Necə, necə? Sən nə dedin?

İOHANNES. Özün danış, Qumilyov.

NİKOLAY. Kəs səsini!

İOHANNES. Cənablar, məktubları yazan Maksimilian Voloşin idi. Bizim Romeo əslində sevgi məktublarını qadın bildiyi kişiyyə yazırmış!

Nikolay İohannesin yaxasından tutur. Aleksey və Yevgeni onları ayırmağa çalışırlar.

İOHANNES. Bağışla, Kolya. Amma bir şeirə görə qızın həyatını məhv elədim. Sən isə qısqanclığından. Əvvəlcə şeirlərini qəbul etmədin, sonra onun haqqında iyrenc şayiələr yaydın. İndi də ona yalançı donu geyindir-məyə çalışırısan? Belə olmaz, Kolya!

NİKOLAY. Əclaf! Söz vermişdin bu sirr olaraq aramızda qalacaq! Buraxın məni! (*Dartınır*).

Maksimilian gəlir. Aleksey və Yevgeni Nikolayı buraxırlar.

YEVGENİ. Maks! Nə yaxşı gəldin!

NİKOLAY (*Maksimiliana tərəf addımlayır.*) Yalanınızı ifşa etdim! Qoy hamı sizin kim olduğunuzu bilsin!

ALEKSEY. Maks?!

Maksimilian heç kimə əhəmiyyət vermədən əlcəyini çıxarıb Nikolaya şillə vurur. Hamı sükut içində təəccüblə gah Maksimiliana, gah Nikolaya baxır. Nikolay əli ilə yanağını tutur.

NİKOLAY. Bu nə deməkdir, Voloşin?

MAKSİMİLİAN. Bu dueldir! Sekundantını göndərərsən!

İşıq sönmür

BEŞİNCİ SƏHNƏ

“Çyornaya reçka” adlanan sahə. Qatı duman var. Sakitlikdir. Həkim və təyinatçı ağacın yanında dayanıb astadan söhbət edirlər. Addım səsləri eşidilir. Yevgeni və Nikolay qaçaraq təyinatçının yanına gəlirlər.

YEVGENİ (*təngnəfəs*). Bilirik, gecikdik. Maşınımız yolda xarab oldu, ona görə. Biz hazırıq.

TƏYİNATÇI. Qarşı tərəf də gecikir. Bir az gözləyək.

Yevgeni və Nikolay bir qıraqda dayanırlar.

NİKOLAY. Qoca şeytan! Qorxub yəqin. Gəlməz.

YEVGENİ. Qaçmaq Maksın xarakterinə yaddır. Hətta sən məsafənin üç addım olmasını israr edəndə belə o qaçmadı.

NİKOLAY (*bir az əsəbidir, gah paltarının qıraqlarını dartışdırır, gah barmaqlarını qırır*). Məsafəni on beş addıma artırmağa ehtiyac yox idi. Üç addım kifayət idi. Fərsət düşmüşkən öldürməliyəm onu.

YEVGENİ. Biz qan tökülməsini istəmirik, ona görə də on beş addım təyin etdik.

NİKOLAY. Deyəsən siz məzələnirsiniz.

YEVGENİ. Axı, sən Maksdan nə istəyirsən?

NİKOLAY. Əvvəl sevgilimi başdan elədi, sonra məni camaatın yanında biabır elədi. İndi nə deyirsən, onun başını sığallayım?!

YEVGENİ. Sənə kim deyirdi ki, Çerubina məsələsini camaata yayasan? Maksla bir-birinizə quyu qazdız, bu da nəticəsi!

Yevgeni cavab verməyə macal tapmamış, Maksimilian və Aleksey gəlirlər. Maksın saçı dağınıqdır, üzü qızarıb. Ayağındakı qaloşlardan biri yoxdur.

TƏYİNATÇI. Hər iki tərəf burdadır. Duel!

MAKSİMİLİAN (*qışqırır*). Dayanın!

TƏYİNATÇI. Nə olub?

MAKSİMİLİAN (*qaloşsuz ayağını qaldırır*). Görmürsüz, qaloşumun bir tayı yoxdu?!

TƏYİNATÇI. Nə olsun, qaloşun bura nə dəxli var? Yoxsa bir-birizə qaloş atacaqsız?

MAKSİMİLİAN. Bəli, qaloş atacağıq. (*Qeyzlə.*) Mən rəqibin qarşısına bu taykeş qaloşla çıxım?

YEVGENİ. Axı, qaloşun bura nə dəxli var, Maksimilian Aleksandroviç?

MAKSİMİLİAN. Bilmirəm! Tələb edirəm, sekundantlar qaloşumu tapıb gətirsinlər!

TƏYİNATÇI. Maksimilian Aleksandroviç, onsuz da hər iki tərəf xeyli gecikib. Hava bir azdan qaralacaq. Duel başa çatsın, sonra axtararsız qaloşu.

MAKSİMİLİAN. Bəs, mən ölsəm necə olsun? Ölü qaloş axtara bilər? Mən bu görkəmdə dueldə iştirak edə bilmərəm! Tapın qaloşumu!

ALEKSEY. Cənablar, mən o qaloşu axtarmalıyam, bir az gözləyin.

Nikolay Yevgeniyə nəşə pıçıldayır.

YEVGENİ. Qaloşun tez tapılması üçün mən opponentə kömək edə bilərəm.

TƏYİNATÇI. Yaxşı, tez olun! Mən də axtarışı çıxıram. Məsələni tez bitirmək lazımdır.

Yevgeni, Aleksey və təyinatçı qaloşu axtarırlar. Nikolayla Maksimilian üz-üzə dayanıb.

MAKSİMİLİAN. Qrafa da, sizin sekundantınız Jenyaya da demişəm. Əgər hamının yanında Lizadan üzr istəyib, sözlərinizi geri götürsəniz, məsələni bağlaya bilərik.

NİKOLAY. Mən sizin təklifinizi qəbul etmirəm. Mən bura vuruşmağa gəlmişəm, sülh bağlamağa yox. Mənim də heysiyyətim var. Sizin mənə vurdunuz mənəvi zərərin əvəzi qandır.

Araya sakitlik çökür.

NİKOLAY (daha sakit tərzdə). 72 il bundan əvvəl Puşkinlə Dantes elə burda görüşüblər. Onda da mübahisəyə səbəbkar qadındı.

MAKSİMİLİAN. Eh, Kolya, Kolya! Biz tariximi təkrar etməliyik?

NİKOLAY. Bəli, tarix təkrar olunur.

MAKSİMİLİAN. Biz də ölsək, rus ədəbiyyatını kimə emanət edəcəyik? Onsuz da duellər Puşkini, Lermontovu apardı. Bir daha təklif edirəm, sözlərini geri götür, bağlayaq bu məsələni.

Bu vaxt Yevgeni, Aleksey və təyinatçı onlara yaxınlaşırlar. Aleksey əlindəki qaloşu Maksimiliana uzadır.

MAKSİMİLİAN. Ah, bu ki mənim qaloşumdur! *(Geyinir.)*

ALEKSEY. Nə matah olmuşdu bu qaloş?!

MAKSİMİLİAN (astadan). Başa düş, mən Kolya ilə danışmalı idim.

ALEKSEY. Dəli olmusuz? Duel qanunlarına görə siz qarşı tərəflə yalnız sekundantlar vasitəsilə danışa bilərsiniz!

MAKSİMİLİAN. Mən silahla davranmağı bacarmıram. Birdən güllə ona dəysə, necə olsun? Axı, mən onu öldürmək yox, qorxutmaq istəyirəm.

ALEKSEY. Onda nəyə lazımdı bu konsert?

MAKSİMİLİAN. Elə bildim, qorxub şərtimlə razılaşar. Nə bilim, məni öldürmək onun ürəyindədir?

Təyinatçı mərkəzdə dayanır. Yevgeni və Nikolay bir tərəfdə, Aleksey və Maksimilian qarşı tərəfdə dayanırlar.

TƏYİNATÇI. Rəqiblər bir-birlərindən on beş addım məsafədə dayanırlar. Silahlarını şaquli istiqamətdə ya aşağı, ya yuxarı tuturlar. “Bir” əmri verildikdə silahlarını qaldıra və ya endirə bilirlər. “Üç” əmrinə qədər atəş açə bilirlər. “Bir”, “iki” və “üç” əmrləri arasında bir saniyə vaxt olacaq. “üç” əmri səsləndikdə rəqiblər atəş açmaq imkanından məhrum olurlar və sekundantlar dueli başə çatdırırlar. Silahları qraf Tolstoy paylayacaq. Addımları da o sayacaq.

Aleksey məsafəni təyin etməyə başlayır. Nikolay diqqətlə Alekseyə baxır.

NİKOLAY. Qraf, sizin addımlarınız çox genişdir!

TƏYİNATÇI. Cənab Qumilyov, nə sözlünüz varsa sekundantınıza deyın. Duel kodeksinə riayət edin!

Aleksey məsafəni təyin etdikdən sonra silahları gətirir. Silahların ikisi də eynidi. Silahın birini əvvəlcə Nikolaya verir. Nikolay sakit şəkildə silahı ondan alır. Yevgeni qıraqdakı kütüklərin birinin üstündə oturur, əli ilə üzünü örtür. Digər silahı Maksimiliana verir.

TƏYİNATÇI. Sekundantlar, son dəfə barışıq üçün...

NİKOLAY. Barışıq olmayacaq! Qraf, heç əziyyət çəkib gəlməyin. Mən cənab M. ilə dueldə görüşəcəm.

TƏYİNATÇI. Cənab Qumilyov! Kodeksə riayət edin! Hələ heç bir dueldə bu qədər qayda pozuntusu olmayıb!

YEVGENİ. Bağışlayın, bir daha olmayacaq. Lütfən, davam edin.

TƏYİNATÇI. Rəqiblər yerlərini tutsunlar!

Hərə öz yerini tutur. Bu vaxt səhnənin işıqları yavaş-yavaş sönür. Tam sükut çökür. Səhnə tamamilə qaraldıqda sükutu təyinatçının səsi pozur.

TƏYİNATÇI. Bir! Bir saniyə keçir... İki! İki saniyə də keçir...

Atəş səsi eşidilir. Bir neçə saniyə keçir. İkinci atəş səsi eşidilmir.

ALTINCI SƏHNƏ

Aleksey Tolstoyun evi. Yenə hər kəs səhnədədir. Təkcə Maksimilian, Li-za və Nikolay yoxdur.

SERGEY. Sonra nə oldu bəs?

YEVGENİ. Nikolay Maksı vura bilmədi. Maks isə tətii çəkmədi. Nikolay ikinci dəfə atəş açdı, yenə boşa çıxdı. Üçüncü atəş tələbini isə biz özümüz rədd etdik.

ALEKSEY. Əsas odur ki, bu hadisəni qan tökmədən həll etdik. Əgər Nikolayın istədiyi kimi məsafə üç addım olsaydı, mütləq biri ölmüşdü.

İOHANNES. Bəs sonda barışıq təklif olundu?

YEVGENİ. Rədd etdilər, təbii ki.

SERGEY. İki gündür, “Apollon”da hamı bu barədə danışır. Gah bunların sevgisini ələ salırlar, gah dueli. Hələ Voloşinə “Qoloşin” ləqəbi də qoyublar.

YEVGENİ. Nəyin ki, “Apollon”, bütün şəhər Qoloşin və Qumilyov duelini ələ salır. O gün qəzetlərdə də məqalələr çıxmışdı. Nə Kolya, nə də Maks bu məqalə müəlliflərini bağışlamayacaq.

SERGEY. Yaxşı ki, yüngül cəza ilə ötüşüb. Bir günlük ev həbsi nədir ki? Daha betər ola bilərdi.

YEVGENİ. Əlbəttə, elədir. Amma yenə də, məsələnin gizli qalması daha yaxşı olardı. İndi hamının dilindədir.

ALEKSEY. Lizadan nə xəbər var?

NATALİYA. Liza Maksimilian Aleksandroviçin evini tərk edib. Bu gün səhər ona baş çəkməyə gedəndə xəbər tutdum. Maksimilian Aleksandroviç yaman bikef idi. Bir dəftər verdi mənə, deyir Lizanın şeirləridir. Bəlkə bu dəfə “Apollon”da Çerubina de Qabriakin yox, Yelizaveta Dmitriyevanın şeirləri çap olunsun?

Nataliya çantasından dəftəri çıxarıb Sergeyə verir.

SERGEY. Mütləq! Səhvimi təkrarlamaq istəmərəm. Burdakı şeirləri oxumusuz?

NATALİYA. Əlbəttə! Hətta bir şeir çox xoşuma gəldi. Onu mütləq birinci çap eləməlisiz.

SERGEY. Bizim üçün də oxuya bilərsiniz?

NATALİYA. Məmnuniyyətlə!

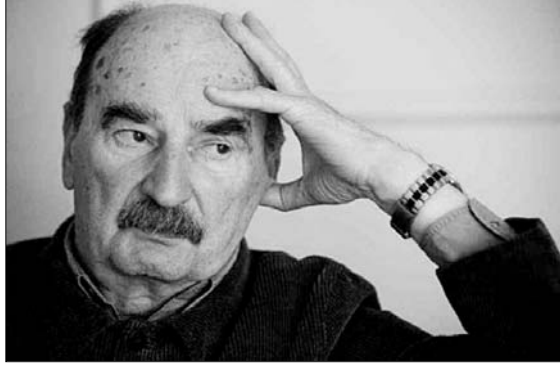
Natalya şeiri oxuduqca səhnə qismən qaralır. Şeirin ortasında Natalyanı Liza əvəz edir. Səhnədəkilərin yalnız siluətləri sezilir. Maksimilian və Nikolay da səhnəyə çıxırlar.

NATALİYA. Милый рыцарь! Дамы Черной
Вы несли цветы учтиво,
власти призрака покорный,
Вы склонились молчаливо.

LİZA. Храбрый рыцарь! Вы дерзнули
приподнять вуаль мой шпагой...
Гордый мой венец согнули
перед дерзкою отвагой.
Бедный рыцарь! Нет отгадки,
ухожу незримой в дали...
Удержали Вы в перчатке
только край моей вуали.

İşıqlar sönür.

PƏRDƏ

Slavomir MROJEK

Slavomir Mrojek dünya şöhrətli Polşa yazıçılarındandır. O, yaradıcılığa karikaturaçı və jurnalist kimi başlayıb. Az sonra hekayələr və pyeslər yazıb.

Yazıcının 1953-cü ildə satirik hekayələrindən ibarət iki kitabı çıxır: “Eşşəkərisi dağının hekayələri” və “Praktik yarımzirehlər”. 1958-ci ildə Mrojek “Polis” adlı ilk komediyasını yazır. Bu, totalitar bir dövlətin universal portretidir, amma pyesdə təsvir olunan ictimai mexanizmlər və personajlar onu Polşa kontekstindən çıxarır.

Uzun müddət onu sürrealist hesab edirdilər, tənqidçilər isə onun pyeslərini “absurd teatrına” aid edirdilər. Mrojekin absurdu PXR gerçəklərini müşahidə etməkdən doğurdu.

1964-cü il Mrojek sənətində dönüş ili olur. Həmin il onun “Tanqo” pyesi nəşr olunur və müəllifinə dünya şöhrəti gətirir.

1963-cü ildə yazıçı ölkədən mühacirət edir. 1996-cı ilədək o, ABŞ, İtaliya, Fransa, Almaniya, 1989-cu ilədək, Meksikada yaşayır. 1996-cı ildə vətəninə dönür. Amma bu, onun tərki etdiyi Polşa deyildi, tamamilə başqa Polşa idi. 2002-ci ildə yazıçı insult keçirir. Xəstəliyin fəsadlarından biri olan yaddaşın itməsi ilə mübarizə apara-apara, Mrojek “Valtaçar” (Baltaçar”, 2006) avtobioqrafiyasını və “Karnaval, yaxud Adəmin birinci arvadı” (2008) pyesini yazır.

2008-ci ildə arvadı ilə Nitsaya gedən Mrojek 2013-cü il avqustun 15-də orada vəfat edir.

Slavomir Mrojek yazırdı: “Öz-özlüyündə heç nə vacib deyil, hər şey, ümumiyyətlə, heç nə cürdür. Hər nə varsa, qeyri-müəyyəndir. Əgər biz özümüz nəsnələrə bir xassə verməsək, bu qeyri-müəyyənliklər içində boğularıq. Əgər təbiətdə hər hansı mənalar yoxdursa, onları biz yaratmalıyıq.”

Tərcüməçidən

YAY GÜNÜ

◆ 3 aktdan ibarət pyes

Pyes 1983-cü ildə Stokholm Kral Dramatik Teatrının sifarişi ilə yazılıb, ilk dəfə də elə orada tamaşaya qoyulub.

İŞTİRAK EDİRLƏR:

UD – Uğurlu
NEUD – Uğursuz
XANIM

I AKT

1-ci səhnə

Bağda skamya. Onun yanında ağac. Yaşı otuza yaxın, görkəmi ifadəsiz, əyninə nimdaş şalvar və qolsuz alabəzək köynək geymiş Neud, skamyanın bir qırağına çıxıb dayanıb. Ağacın bir budağına kəndir bağlanıb. Neud bir neçə dəfə kəndiri dartıb onun nə dərəcədə möhkəm bağlandığını yoxlayır.

2-ci səhnə

Sağ tərəfdən Ud daxil olur, yaşı qırxa yaxındır, yetərinçə cəlbedicidir. Əynində açıq sarı yay kostyumu, başında elə o rəngdə şlyapa, əlində yüngül əsa var, skamyanın o biri ucunda oturur və Neuda fikir vermədən qarşısına - tamaşaçı zalına baxır.

Neud bir qədər Udu nəzərdən keçirir, sonra kəndirin ucundan ilgək düzəldir. İlgəyi boynuna keçirir. Beləcə dayanır, yenidən Uda baxır. Ud əvvəlki kimi, yenə də ona fikir vermir. Nəhayət, Neud danışmağa başlayır.

NEUD. Heç nə soruşmursuz? (*Pauza.*) Sizi maraqlandırmır, eləmi? (*Pauza.*) Mən nə ilə məşğulam - sizə heç bir dəxli yoxdur... (*Pauza.*) Siz görürsüz nə edirəm, amma bu sizdə heç bir təəssürat oyatmır. Hər kəsin haqqı var ürəyi istədiyini eləsin, elə deyil? (*Pauza.*) Özü də ictimai yerdə, hə? Yəqin düşünürsüz: "Mən axı ona mane olmuram, o mənə niyə mane olur?" Yəqin ki, mənə acığınız tutur, sanırsız ki, mən zəhlətökənəm, tərbiyəm pis olub, sizə mane oluram, amma siz yaxşı tərbiyə görmüsüz, çünki mənim nə elədiyi-

mə qarışmırsız. Mən isə özümə sual verirəm: Niyə qarışmırsız? Niyə məni dayandıрмаğa can atmırsız? Niyə mənə cavab belə vermırsız? Niyə yol verırsız ki, mən...

Ud skamyadan qalxıb sağa doğru gedir.

Yox, yox, getməyin!

Ud dayanır.

Hə, razıyam, mən zəhlətökənəm. Amma siz ki başa düşürsüz, mənim bu halımda... (*Pauza.*) Qalın, xahiş edirəm. Özümü ələ alacam, söz verirəm. Sakit-sakit danışacam, astadan... Amma, lütfən, hələ getməyin. (*Pauza.*) Mən susacam.

Ud yenə skamyada əyləşir. Pauza.

Amma çətin tamamilə susa bilim. Yox, siz narahat olmayın, mən ayrı-ayrı şeylərdən danışacam, ordan-burdan, söz verirəm. Özümdən bir kəlmə də; şəxsi həyatımdan - heç nə. Mücərrəd mövzularda, yəqin ki, mənimlə danışa bilərsiniz. (*Pauza.*) Bu gün hava əladır... (*Pauza.*) Baxma ki, yağış yağacaq deyəsən, amma yenə də. (*Pauza.*) Yenə bir şey alınmır? Elədir, haqlısız. Mücərrəd mövzularda danışmaq mənlilik deyil. Məndə alınmır. Bilırsizmi niyə? (*Başını ilgəkdən çəkib, skamyadan düşür, Udun yanında əyləşir, sırr bölürmüş kimi ona sarı əyilir.*) Ona görə ki, mən buna yaramıram. Elədir, elədir, söz gülləşdirmək də lazım deyil. İstəyir lap adi, səmimi söhbət olsun, mücərrəd mövzudursa, mən tamamilə acızəm. (*Artıq Uda müraciət eləmir, düz qarşısına baxır.*) Heç nə alınmır. Götürək ələ bunu: özümü asmağı düşünmüşdüm. Qərar gəlmişdim ki, nəhayət, bütün bunlara birdəfəlik son qoymaq lazımdır. İş artıq başa çatmaq üzrə idi, amma nə oldu? Siz gəldiz, mən bir kəlmə, sən bir kəlmə və budur, yaşamağa davam edirəm. Boşa çıxdı. İntiharı belə lazımcaca edə bilmədim. Həmişə də belə... ucdantutma hər şeydə. Əgər sizə öz həyatımdan danışsaydım... Danışım? (*Pauza.*) Razısız, hə? Nə isə dediz? (*Pauza.*) Heç nə demədik, amma mən bilirəm nə düşündüz. Siz düşündüz: onun həyatı mənim nəyimə lazımdır... Lap əgər desəydiz də, lap əgər mənimlə nəzakətli olmağı özünüə layiq görüb, cavab versəydiz belə, ən yaxşı halda bunu eşidəcəkdım: "Əlbəttə, böyük məmnuniyyətlə dinləyərim, amma mümkünsə, indi yox, başqa vaxt". Bax, siz belə deyərdiz. Bəli, siz ələ belə də deyərdiz. Bəs bilırsiz hardan mənə məlumdur, nə deyərdiz, əgər danışmaq istəyiniz olsaydı? Öz təcrübəmdən bilirəm. Bu axı mənə tanışdır, eh, ələ yaxşı tanışdır ki... Məndə hər şey və həmişə, necə deyərlər, "başqa vaxt"dır. Bəs, bilırsiz, bu nə deməkdir? Başqa vaxt - daha heç vaxt deməkdir. (*Pauza.*) Məhz heç vaxt. Nə istəyirəmsə, nə etməyi düşünürəmsə, heç vaxt dərhal olmur, həmin dəqiqə - heç vaxt... Bəs nə vaxt? Sizcə, nə vaxt?.. (*Pauza.*) Elədir ki var, düz tapdıız. Heç vaxt. Eləcə, heç vaxt. Nə qədər bir şey eləməyə, ya da nə isə qazanmağa çalışırımsa, axırı bu olur. Daha doğrusu, axırı heç olmur, çünki mən çalışırım və o şeyi durmadan istəyirəm, ara vermədən, bəs nəticəsi nə olur? Bəli, özüdür ki var, həmişə nəticəsiz olur. Məndən heç soruşmaq da lazım deyil niyə belə alınır, heç mən özüm də bilmirəm. Taledir, gərəkdir ki, ya da başqa nə isə... üzməyi bacarırsız? (*Pauza.*) Əlbəttə ki, bacarırsız, üzünüzdən yağır. Bacarırsız, bacarırsız, özü də əla. Mən isə yox. Yox-yox, ona görə yox ki, öyrənmək istəməmişəm. İstəmişəm, istəmişəm, özü də necə istəmişəm. Gəncliyim, deyə bilərəm ki, üzməyi öyrənmək həvəsi ilə keçib. Cürbəcür üzgüçülük məktəbinə getmişəm, çox can qoymuşam, amma öyrənə bilməmişəm ki, bilməmişəm. Suyun üstündə cəmi bir neçə dəqiqə qala bilərəm, son-

ra isə batıram. Niyə? Bir Allah bilir. Bədən quruluşum yaxşı, gücüm yetərin-cə, bütün hərəkətləri də düzgün edirəm, amma heç nə alınmır. Yəqin ki, daxilimdə nə isə bir şey var, oturub içimdə. Hansısa nöqsan, ya da ki, ola bilsin nə isə çatışmır... Sizə elə gəlir? *(Pauza.)* Üzgüçülük elə-belə yadıma düşdü, misal üçün. Tək bircə üzgüçülük olsaydı nə vardı, bu ki boş şeydir, amma hər şeydə belədir axı. Eləcə də qadınlarla. İlk növbədə qadınlarla. Siz bir mənə baxın. Qozbel, yaxud çəpgöz deyiləm ki? Özünüz görürsüz ki, yox. Əlbəttə, daha sizin qədər maraqlı da deyiləm, amma qalan şeylərdə tamamilə normal adamam. Bəs nəticəsi? Heç nə. Hələ onu demirəm ki, heç bir qadın məni heç gözücü da görmək istəmir. Bu artıq çox qərribə çıxar, sanki, özümün istisnalığından danışırım. Əlbəttə, hərdən olur, bir qadın baxır, ikincisi baxır, amma belə də, məni görmürlər, elə bil şüşədənəm, elə bil mənə yox, uzaqlara baxırlar görsünlər ki, kimsə başqa birisi gəlir ki. Hətta, dana bilmərəm, gəzmişəm də, necə deyirlər, bəzilərilə. Bəs necə, belə hallar da olub, amma həmişə yanlarında, başa düşürsüz? Deyək ki, o gedib, mən isə onun yanında getmişəm, əksinə isə - heç vaxt. Əslində, heç tələb eləmirəm də ki, əksinə olsun, amma qoy heç olmasa onunla birgə gedək, bərabər... Bir də, bu həttə uzunmüddətli də olmayıb, onlar məni, demək olar, belə, adi şəkildə tərk ediblər. Davasız, ümumiyyətlə, heç bir izahsız-filansız. Çox sadə - onlar var idi, sonra isə onlar yoxdur, bəhanəsiz-filansız. İş heç onda da deyil ki, bu, söz deyilmədən baş verirdi. Yaxşı, heç bir söz demədən gedirdilərsə, onda qoy heç olmasa bir nə isə olaydı, başa düşürsüz? Elə bir şey ki, ondan yapışıb saxlaya bilərdim, nə isə aydın bir bədbəxtlikmi, eybəcərlikmi. Onlar mənə həttə necəsə bəzi sözlər deyirdilər, amma qətiyyənlə bir mənası olmayan, heç yadımda da deyil necə. O sözlərdə mənə qarşı nə qəzəb olurdu, nə inciklik, həttə heç duymurdum ki mənə yazıqları gəlir... Hə, hə, qoy heç olmasa mənə yazıqları gələydi, nəinki belə - necə deyim - saymamazlıq. Yəni mən heç təəssüfə də layiq deyiləm, ya da onun kimi bir nəyəsə? *(Pauza.)* Heç faciə yaşadığımı da deyə bilmirəm. Mənim heç faciəm də yoxdur. Hamısı da ona görədir ki, mən nəyisə durmadan çox arzulayıram, aramsız nəyəsə nail olmaq istəyirəm və bütün bunlardan daim heç nə alınmır. Mənə qalan tək bir şey isə ümid olur, daimi ümid. Odur ki, ümid edirəm, özümü heç olmasa asmaq alınacaq...

UD. Sizə qibtə edirəm.

NEUD. Nə dediz?

UD. Deyirəm, mən sizə qibtə edirəm.

NEUD. Siz... mənə?

UD. Bəli.

NEUD. Siz, gerek ki, məni yaxşı başa düşmədiz. Heç qulaq da asmadız ki, nə danışırım. İzn verin, yenidən danışım. Amma indi, xahiş edirəm, diqqətlə dinləyin.

UD. Gerek yoxdur. Mən dinlədim və çox əla da başa düşdüm. Siz xoşbəxt adamsız.

NEUD. Məni ələ salırsız?

UD. Qətiyyənlə. Siz xoşbəxtsiz, amma bundan xəbərsizsiniz. Yəqin ki, rastlaşmasaydıq, heç bilməyəcəkdiz də.

NEUD. Mən elə indi də bundan xəbərsizəm. Necə yəni, fikrinizcə, belə çıxır ki, mən xoşbəxtəm? Mən?

UD. Əlbəttə. Sizin, axı, ümidiniz var, elə deyil?

NEUD. Təkcə ümid, üstəlik də aramsız.

UD. Görürsüz, sizin ümidiniz var, hələ üstəlik üzülmür də. Bu ki xəzinədir. Siz bir xəzinəyə maliksiz.

NEUD. Amma mən heç nəyə nail ola bilmirəm!

UD. Bəs siz necə istəyirdiz? Axı məhz bu səbəbdən də sizin ümidiniz yaşayır. Əgər can atdığınıza yetişə bilsəydiz, onda - ümid bitdi. İndiki halda isə - həyatınızda məqsəd var.

NEUD. Axı mən ona heç vaxt nail olmuram!

UD. Əgər nail olsaydız, məqsədiniz olmazdı. Məqsədsiz həyat isə - insanın başına gələn ən pis şeydir.

NEUD. Mənim taleyimdən acı nə ola bilər axı?

UD. Mənim taleyim, əziz dost. Sizin taleyiniz mənimkinin yanında - daimi xoşbəxtlikdir. Çünki mənim həyatımda hər şey tamamilə sizinkinin əksinə baş verir. Mən hər şeyə və həmişə nail oluram.

NEUD. Mən belə də bilirdim.

UD. Nə məqsəd qoyuramsa, nə plan qururamsa, nə istəyirəmsə - dərhal əldə edirəm. Hətta, gözləmə imkanından da məhrumam, çünki arzumun yaranması ilə gerçəkləşməsi bir olur. Arzulaya biləcəyim hər şey məndə var.

NEUD. Bunun nəyi...

UD. Bu isə ən pis şeydir. Can atmaq üçün bir şey olmayanda, çünki hər şeyə nail olmusan, sual doğur: bütün bunlar nəyə lazımdır?

NEUD. Anlamıram.

UD. Əlbəttə, anlamırsız, xoşbəxt adamsız axı. Siz heç başa düşməzsiz axı, belə bir problemlə üzləşmək nə deməkdir, sizin xoşbəxtliyiniz də məhz elə bundadır. Cavabları olmayan bütün başqa suallar da elə bu sualın içində gizləni. Bu sual isə ümumiyyətlə həyatın mənasına aiddir.

NEUD. Burada problem olan nədir ki?..

UD. Sizin şəxsi probleminiz deyil, amma təməl problemdir. Nəticəsi isə budur: sizin üçün hər şeyin mənası var, mənim üçün isə heç nədə mənə yoxdur. Siz ən xırda şeyə sevinə bilərsiniz, azı elə üzməyi bacarsız. Mən isə heç nəyə sevinə bilmərəm.

NEUD. Amma mən üzə də bilmirəm!

UD. Əvəzində bunu düşünə bilərsiniz: əgər üzməyi bacarsaydım, necə də xoşbəxt olardım. Heç vaxt da əmin ola bilməyəcəksiz ki, bu belə deyil. Mən çox əla üzürəm və sizi inandırırım ki, üzgüçülük xoşbəxtlik gətirmir. Mən üzəndə, filirləşirəm: bu üzgüçülük mənim nəyimə lazımdır, mən niyə sudayam, niyə məhz mən, bu su nəyə gərəkdir...

NEUD. Mən sizə inanmıram. Eh, əgər mən üzsəydim, heç olmasa birçə dəfə istədiyim qədər üzə bilsəydim...

UD. Sizi necə inandırım ki, yanlış fikirdəsiniz və bu, xoşbəxt bir yanlışlıqdır? Bəs əgər sizə desəm ki, mən özüm də... Mən özüm də həyatıma son qoymaq istəyirəm?

NEUD. Siz?

UD. Mən, əlbəttə mən. Mənim intihar etməyə daha çox haqqım və səbəblərim var, nəinki sizin. Sizin xoşunuza gəlməyən təkcə öz həyatınızdır, mənim isə ümumiyyətlə həyatdan xoşum gəlir. Bu isə tamamilə fərqli şeylərdir. Budur, baxın. *(Cibindən tapanca çıxarır.)* Mən də buraya, sizin kimi, bu məqsədlə gəlmişəm. İndi sizə aydın olurmu, niyə sizin bu hərəkətiniz mənə tamamilə normal gəlir? Mən də eyni şeyi etməyə hazırlaşırım.

NEUD. Siz özünüzü güllələmək istəyirsiniz? Doğrudan?

UD. Buraya yalnız buna görə gəlmişəm. Münasib yerdir, xəlvət... Biz ikimiz də bir məsələdə razıyıq ki, intiharı təklikdə eləyərlər. Bayaq, mən sizi burada yaxalayanda, siz mənim narazılığım ilə bağlı haqlı idiz. Bu yeri mən artıq əvvəlcədən özümünkü hesab etmişdim. Siz isə buranı bir növ mənim əlimdən aldız.

NEUD. Bağışlayın, xəbərim yox idi.

UD. Haradan biləydiz? Siz düşünürdüz ki, mən yol ötən adamlardan biri-yəm, elə deyil? üstəlik də, narazılığım baxmayaraq, mən özümü ələ almışdım və bir kəlmə də danışmırdım, sadəcə, gözləyirdim ki, özünüzü rahatlıqla asasız.

NEUD. Çox sağ olun, çox lütfkarsız.

UD. Öz növbəmi sizə verdim, halbuki məlum deyil intihar fikri hansımızın ağına birinci gəlmişdi.

NEUD. Demək artıq çoxdan bu qərara gəlmisiz?

UD. Başqa çıxış yolumun olmadığı qənaətinə gəldiyim andan.

NEUD. Və siz buna nail olacaqsız?

UD. Nəyi nəzərdə tutursuz?

NEUD. İntihar.

UD. Mən hər şeyə nail oluram. Zərrə qədər şübhə ola bilməz.

NEUD. Mən isə bunu eləməzdim, çox güman. Demək istəyirəm - sizin yerinizdə olsaydım...

UD. Axı, siz mənim yerimdə deyilsiz. Nə siz mənim yerimdəsiz, nə mən sizin yerinizdə. Düzü, yerlərimizi dəyişsəydik də, nəticə eyni olacaqdı. İkimiz də həyatımıza son qoyacaqdıq, siz - mənim səbəblərimə görə, çünki onlar artıq sizin səbəblər olacaqdı, mən isə - əksinə... Nə fərqi var ki?

NEUD. Demək olar, heç bir fərqi yoxdur, amma mən, heç olmasa, birçə dəfə hər şeydə bəxti gətirən adamın yerində olmaq istərdim. Belə bir adamın nə hiss etdiyini, bunun necə olduğunu özüm duyardım. Amma bir halda ki, olmaz, onda olmaz. Siz haqlısız, bu haqda heç danışmağa dəyməz. Bir daha rica edirəm, mənim zəhlətökənliyimi bağışlayasız, birinci olmağa gəldikdə isə - böyük həvəslə onu sizə verirəm.

UD. Yox, yox, heç ehtiyac yoxdur. Bir neçə dəqiqə tez ya gec, nə dəyişir ki?

NEUD. Hətta deyərdim ki, sizin birinci olmağınızı üstün tuturam.

UD. Niyə?

NEUD. Necə deyim... sizə yersiz görünə də, istərdim, həyatda hətta bu qədər bəxti gətirən adamın da sonunun faciəli bitdiyini öz gözümlə görüm. Heç olmasa bir az təsəlli tapardım... Xətrinizə dəymir ki?

UD. Yox, nə danışırırsız, heç zərrə qədər də.

NEUD. Məsələ belədir ki, özünüz də deyirsiniz, sizin üçün fərqi yoxdur, mən isə bundan, az da olsa, məmnun ola bilərdim...

UD. Doğrudan?

NEUD. Hə, mənə inana bilərsiz. Hətta deyim... yox, bu daha ağ olardı.

UD. Nəyi deyirsiniz?

NEUD. Heç nəyi... elə-belə ağıma gəldi... Amma indi mütləq xətrinizə dəyəcək.

UD. İnanın ki, dəyməyəcək.

NEUD. Bəs bunu mən eləsəm...

UD. Bunu, nəyi?

NEUD. Yəni, sizə əl tutmuş olsam, sizi öldürməyimə izn versəz? Axı sizin üçün fərqi yoxdur kim sizi güllələyəcək - özünüz, yoxsa başqa adam, amma mən yüngülləşərəm. Sizi öldürmək xoş olardı, nəinki intiharınıza baxmaq. Olduqca xoş. Onda, uğursuz həyatıma görə, mənim öz qisasım da baş tutardı.

Pauza.

UD. Siz yanılırsız.

NEUD. Niyə yanılıram ki?

UD. Çünki öz əlinlə özünü öldürmək, öldürülməkdən daha çətindir. Başqa sözlə desək - siz mənə əl tutmaqla, yalnız mənə bir qulluq göstərmiş olardız, yəni, bir daha təsdiq olunardı ki, hər şeydə bəxtim gətirir, hər şey və həmişə mənim istəklərimə uyğun öz-özünə yoluna düşür, mənim heç bir səyim olmadan. Onda bu, nə cür qisas olardı? Bir özünüz düşünün. Sizin üçün bu, nə qisas olardı, nə məmnunluq, əksinə, bunun tam əksi olardı.

NEUD. Siz belə hesab edirsiniz?

UD. Aydın məsələdir. Yetər ki, heç olmasa bircə dəqiqə məntiqlə düşünsən.

NEUD. Amma mən qəti əmin deyiləm ki, özünüzü vuracaqsız!

UD. Mən artıq sizə demişəm, mənim hər bir niyyətim yerinə yetir. Siz narahat olmayın, mən mütləq özümü vuracam.

NEUD. Amma məndə ki bu bəxt var...

UD. Mənə inanmırsız?

NEUD. İnanıram, əlbəttə, amma mənim inandığım nə varsa, hələ bir dəfə də olsun həyata keçməyib.

UD. Necə edim ki, arxayın olasız?

NEUD. Bir yol var.

UD. Nə yol?

NEUD. Sadəcə, özünə güllə vurursan.

UD. Dərhal?

NEUD. Dərhal. Məni inandırmaq üçün bu, sizin yeganə üsulunuzdur.

Pauza.

UD. Hə də, əslində siz haqlısınız.

NEUD. Əgər qərarınız dəyişməyibse.

UD. Yox, yox, bu nə sözdür?..

NEUD. Onda heç bir problem yoxdur. Elə deyil?

Pauza.

UD. Yox, əlbəttə ki... Nə problem olacaq?

NEUD. Siz özünüzü, bax, elə bu dəqiqə vuracaqsız, burada, mənim yanınızda - bu iş də bitəcək.

UD. Bəli. Bu iş bitəcək.

Pauza.

NEUD. Hə, nəyi gözləyirsiniz?

Ud tapancanın qoruyucusunu açır. Pauza.

Hər hansı tərəddüdünüz varmı?

UD. Yox. Heç bir tərəddüdüm yoxdur.

NEUD. Bəs onda nəyi götür-qoy edirsiniz?

UD. Yalnız bir şeyi. Hələ təyin eləməmişəm, ürəyimdən, yoxsa başımdan?!

NEUD. Məsləhət görərdim başınızdan.

UD. Niyə?

NEUD. Ona görə ki, hər şey başda yerləşir və nə gəlsə, başdan gəlir. Baş hər şeydə günahkardır. Ürək isə məsumdur.

UD. Sizcə belədir?

NEUD. Axı siz də həyatı bilirsiniz. Əks tərəfdən də olsa.

UD. Elədir, hər şey başdandır.

Pauza.

NEUD. Və beləliklə...

Ud tapançanı gicgahına aparır.

NEUD. Üçə qədər sayıram. Mən "üç" deyəndə, tətiyi çəkərsiz. Bir... (*Pauza.*) İki...

3-cü səhnə

Sol tərəfdən, yaşı otuzdan az olmayan gözəl bir qadın daxil olur. Ud tapançanı cibində gizlədir, qadın səhnədən keçərək sağa gedir. Sağ tərəfdə olduğu vaxt, təsadüfən cib dəsmalı əlindən düşür. Sağa çıxır.

4-cü səhnə

NEUD. Gördünüz?

UD. Nəyi?

NEUD. Necə gözəl bir qadın... Həyatımda beləsinə rast gəlməmişəm. Bəs siz rast gəlmisiz?

UD. Dəfələrlə.

Neud skamyadan qalxır və cib dəsmalını yerdən götürür.

NEUD. Cib dəsmalını itirdi.

UD. İtirdi - yox bir. Bilə-bilə saldı.

NEUD. Haradan bilirsiniz?

UD. Belə şeylərdən başım çıxır.

NEUD. Niyə ki? Niyə qəsdən yaylığı itirsin ki?

UD. Birimiz onu yerdən götürsün deyə; götürsün, dalınca qaçsın və ona desin: "Yaylığınızı itirmisiz. Buyurun. Gəzintiye çıxmışdız? Nə qəribə təsadüf - mən də. Onda bəlkə bir yerdə gəzişək. Bu axşam neyləyəcəksiz?"

NEUD. Siz əminsiz?

UD. Bundan aydın heç nə yoxdur.

NEUD. Gedirəm onun ardınca!

Neud sağ tərəfə gedir, amma dayanır.

NEUD. Yox, cürət eləməyəm.

UD. Hansı cürətdən danışırırsız? Uşaq olmayın. Bu axı çox sadə bir şeydir.

NEUD. Sizə görə, mənə görə yox. Məndə ki bu bəxt var...

UD. Burada bəxtlik heç nə yoxdur, yalnız quru və düzgün hesablama var. Özü də, onun hesablaması, sizin yox. Hesablayan siz deyilsiz, sizi hesablayan odur. Sizə isə yalnız o qalır ki, onun çağırışına cavab verəsiniz.

NEUD. Axı...

UD. Nə götür-qoy edirsiniz?! Gedin ardınca, di bir tərpanin də!

NEUD.Axı məlum deyil kimi çağırır. İkimizdən hansımızı...

UD. Hə, orası da var... Bunu heç vaxt əminliklə demək olmur.

NEUD. Əgər məni çağırırsa, axmaq vəziyyətdə qalacam.

UD. Bu cür risklərlə həmişə hesablaşmaq gərəkdir. Bizə gərəkdir - kişilərə...

NEUD. Bəs əgər o, yaylığı mənim üçün salmayıbsa, sizin üçün salıbsa... Hə, əlbəttə, mənim üçün salmayıb. Qadınlar məni xoşlamırlar.

UD. Təkrar edirəm, tam əminlik burada ola bilməz. Heç vaxt bilməyəcək-sən kimi xoşlayırlar və nəyə görə. Ona görə də - ruhdan düşməyin.

NEUD. Nə edim bəs?

UD. Cəhd edin. Başqa çıxış yolu görmürəm.

NEUD. Onda mən gedim onun ardınca?

UD. Əgər o, sizin üçün çox vacibdirsə...

NEUD. Bilsəz nə qədər! Mənə elə gəlir, vurulmuşam. Amma bir yandan da...

UD. Vurulmusuzsa, başqa çarə yoxdur.

NEUD. Var. Bəs xoşuna gəlməsəm... Bilirsiniz nə var? Bir yerdə gedək.

UD. Nəyə görə?

NEUD. Hər ehtimala qarşı. Bilirik ki, hansımızı seçib. Mən də risk eləmə-rəm.

UD. Bəs birdən sizi seçibse? Onda mənim olmağım yersizdir.

NEUD. Onda siz də heç nə ilə risk eləmirsiniz. Mənimlə gedəndə, sizin alibi-niz olur, sizinlə gedəndə, mənim alibim olur. Bayaq çox düzgün dediz - əmin-lik yoxdur, ona görə də siğortalanmaq lazımdır. Seçilmiş hansımızdıq? Sanıram, sizsiz, amma ümid eləmək istəyirəm ki, mənəm. Təcrübəm deyir ki, mən deyiləm, sizsiz, amma ümid... ümid onun nə istədiyini mənə pıçıldayır. İkilikdə ge-dirik, məsələ aydın olur, mən isə, əgər məlum olsa ki, ümidim yenə məni alda-dıb, onda o qədər də axmaq görünməyəcəm. Getdik!

UD. Siz unutmusuz ki, məni burada çox vacib bir iş gözləyir.

NEUD. Sonra, sonra.

UD. Necə yeni - sonra? Axı məni son dəqiqəm gözləyirdi.

NEUD. Sonrakı da son dəqiqən olacaq, mənə isə kömək etmiş olarsız. Çox böyük bir kömək.

UD. Təkid edirsiniz?

NEUD. Çox xahiş edirəm.

Pauza.

UD. Neynək, siz deyən olsun, bunu sizin xətrinizə edirəm.

NEUD. Di getdik, getdik!

Sağa gedir, Ud da onun arxasınca. İkisi də çıxırlar.

Qaranlıq.

II AKT

1-ci səhnə

Bağda kafe, ağ rəngli kiçik stol və üç stul. Xanım, Ud və Neud stol arxa-sındadırlar. Xanım - üzü tamaşaçılara, Neud - onun sağında, sağ profili ta-maşaçılara, Ud - Xanımın solunda, sol profili tamaşaçılara oturlar. Hər bi-rinin qarşısında bir stəkan çubuqlu rəngli içki var.

NEUD. Hava bu gün yaxşıdır. *(Pauza.)* Amma yağış yağma ehtimalı da var... *(Pauza.)* Düzdür, yağmaya da bilər.

XANIM. *(Uda).* Sizin dostunuz o qədər də qətiyyətli adam deyil.

UD. Yox, əksinə, olduqca qətiyyətli adamdır. Hər şeyə eyni vaxtda qərar verir.

XANIM. (*Neuda*). Doğrudur?

NEUD. Doğru deyil. İstərdim təkəcə...

UD. Elədir ki var, istərdin. O, həyatı sevir, bu isə çoxlu cürbəcür istəklər deməkdir. Nəticədə daim qorxur ki, istəkləri baş tutmayacaq.

XANIM. Bunu elə yaxşı başa düşürəm ki.

UD. Bu istəklər tez-tez biri-birilərinə zidd olur. Bizə qətiyyətsizlik kimi görünən də, buradan yaranır.

XANIM. Bəs siz? Sizin hansısa istəkləriniz varmı?

UD. Yox.

XANIM. Niyə?

UD. Bir zərurət görmürəm.

XANIM. Deməli, sizin heç bir istəyiniz yoxdur? Heç havaya görə də?

UD. Yox.

XANIM. Dəhşətli haldır. Heç biriniz qərar verməkdə mənə yardım etmək istəmirsiniz, hər birinizin də öz fərqli səbəbiniz var. (*Neuda.*) Onda yenə də siz, bəlkə, qərarınızı bir qədər dəqiq bəyan edəsiniz: yağış yağacaq, yoxsa günəş parlayacaq?

NEUD. Günəş.

XANIM. Onda çimərliyə gedək.

NEUD. Üzməyə?

XANIM. Təbii, üzməyə. Yaxşı havada çimərlikdə daha nə edərlər ki?

NEUD. Onda, çox güman ki, yağış yağacaq.

XANIM. Siz mənə məyus elədiz.

UD. Rica edirəm, onu bağışlayasız, dostumun hərdən seçim problemiylə bağlı çətinlikləri ortaya çıxır. Həyatsevər və şən bir adam kimi, o, əlbəttə, günəşi seçərdi, amma onun özünə belli olan müəyyən səbəblər üzündən, su idmanından uzaq gəzir, xüsusilə də yanında xanım olanda, özünü onların yanında gözədən salmaq istəmir. Ona xas olan ziddiyyətlərdən biri də budur. Günəş üçün ölür, amma çimərlikdən qaçır, buna görə də yağışa üstünlük verir.

NEUD. Qətiyyəni ona görə yox.

XANIM. (*Uda*). Sizin fikrinizi artıq soruşmuram, bilirəm ki, fikriniz yoxdur. Amma, ola bilsin, heç olmasa siz bilərsiniz, yağışlı günü necə keçirək?

UD. Teatra getmək olar.

XANIM. Burada, kurortda, heç bir teatr yoxdur.

UD. Mən görmüşəm, afişalar yapışdırırdılar. Qastrol heyəti, yay turnesi. İki məşhur aktyorun çıxışı olacaq, onlardan biri komikdir, başqa sözlə desək - təlxək, o birisi isə tragik.

XANIM. Onda gedək komikə baxaq. Mən komediyanı seçirəm. (*Neuda*). Bəs siz?

NEUD. Ola bilər.

XANIM. Ola bilər, yoxsa yəqin?

NEUD. Yəqin.

XANIM. Axır ki. Beləliklə, qərara aldıq. Komediyaya baxırıq.

UD. Heç də mütləq deyil.

XANIM. Niyə? Məgər faciə daha çox xoşunuza gəlir? Axı, sizin üçün fərqi yoxdur.

UD. Demək istəyirdim, seçimimiz yoxdur. Komik də, tragik də eyni proqramda çıxış edirlər.

XANIM. Birgə?

UD. Hə, belə bir tamaşadır. Təlxək gülməlidir, çünki daim çalışır nə isə eləsin, amma bir şey alınmır. Amma faciəvi qəhrəman elə şeylər edir ki, başqası onu bacarmaz.

XANIM. Burada faciəli nə var ki?

UD. Final. Aydın olur ki, onun əməllərinin dəyəri yalnız onun niyyətində idi. Sən demə, alınan nəticələr niyyətin tam əksi imiş.

XANIM. Zənnimcə, faciəvi fiqur elə təlxəyin özüdür və təəssüfə layiqdir. İstəmək, çalışmaq və bacarmamaq - qətiyyəən şən deyil, əksinə, daha çox kədərliyədir.

NEUD. Siz tamamilə haqlıdır.

UD. Kədərliyədir, amma onun fikrinə görə. Tamaşaçıların fikrinə görə isə - çox şəndir. İnsanlar buna gülürlər.

XANIM. Qadınlar da?

UD. Ümumiyyətlə - insanlar.

XANIM. Mən isə belə şeylərə gülmürəm.

NEUD. Düz də edirsiniz.

UD. Onda elə başa düşəkmi ki, sizi faciəvi qəhrəman güldürür?

XANIM. Əlbəttə. Əgər gülməlidirsə...

UD. Yəni - hansı halda?

XANIM. Əgər o, özü özünü faciəvi qəhrəman hesab edirsə.

UD. Mən o aktyoru tanıyıram və sizi əmin edirəm ki, o, çox əla oynayır. Publika ondan vəcdə gəlir. Haraya gedir-getsin, bütün biletləri satılır.

Neud stuldan qalxır.

NEUD. Onda mən getdim.

XANIM. Hara?

NEUD. Bilet dalınca. Bəlkə çatdım.

UD. Gözəl fikirdir.

XANIM. Burada qalın, rica edirəm.

NEUD. Axı sonra gec olacaq.

UD. Dostum haqlıdır, rica edirəm, onu saxlamayın. Yoxsa, doğrudan da, teatrı əldən buraxa bilərik.

XANIM. (*Uda*). Deməli, siz gedəcəksiniz və bizim üçün yer tutacaqsınız.

UD. Mən?

XANIM. Bəli, siz.

UD. Amma mənim dostum artıq hazır olduğunu dedi... İstəməzdim onu təşəbbüsündən məhrum edim.

XANIM. (*Neuda*). Güman edirəm, dostunuz bizə əl tutsa, əsəbiləşməzsiz.

NEUD. Yox, amma... Mən bunu sizin üçün eləmək istəyirdim.

XANIM. Mənə çox xoşdur, amma yanımda olsaz, daha xoş olar. (*Uda*.) Siz isə bu arada gedəcəksiniz və bizim üçün yerlər alacaqsınız. Elə siz də bunu... mənim üçün edəcəksiniz.

UD. Əgər ürəyiniz belə istəyirsə...

Qalxır, baş əyir və sağ tərəfə çıxır.

2-ci səhnə

XANIM. Niyə ayaq üstəsiniz? Əyləşin də.

Neud stulda əyləşir.

NEUD. Deyəsən, narazı getdi.

XANIM. Siz çoxdan tanışsınız?

NEUD. Ömrüm boyu.

XANIM. Deməli, uşaqlıqdan.

NEUD. Yox, amma mən həmişə onun haqqında düşünmüşəm, hətta biz rastlaşana qədər də. Mən həmişə onun kimi olmaq istəmişəm.

XANIM. İndi də onun haqqında düşünürsünüz?

NEUD. Yox, indi mən yalnız sizin haqqınızda düşünürəm.

XANIM. Nə isə bir şey danışın.

NEUD. Nə danışım?

XANIM. Dostunuz haqqında.

NEUD. Siz onu düşünürsünüz?

XANIM. Nədən bu fikrə gəldiz? Elə-belə, adi maraqdır, söhbət mövzusu, vaxt öldürməyə.

NEUD. Onda mən, bəlkə, doğrudan getsəm yaxşıdır. *(Stuldan qalxır.)*

XANIM. Bir əyləşin də, neçə dəfə deyim? *(Neud yenə stulda əyləşir.)* Nə bezdirici adamsız.

NEUD. Haqlısız. Mən heç nəyə yaramıram.

XANIM. Əgər, indicə dediyiniz kimi, mənim haqqımda düşünürsünüzsə, onda özünüz haqqında bu qədər fikirləşmək nəyinizə lazımdır?

NEUD. Çünki, mənə elə gəlir ki, mən sizə layiq deyiləm. Əslində... Yox, bunu deməyə cürət eləmirəm.

XANIM. Qorxulu heç nə yoxdur. Rica edirəm, deyin.

NEUD. Fikirləşdim ki, əgər yanımda qalmağa razı olmusuzsa, onda, bəlkə mən o qədər də gərəksiz deyiləm.

XANIM. Elə bu? Axı mən özüm xahiş etdim ki, siz mənimlə qalasız. Məgər başa düşmədiz?

NEUD. Mən də elə bunu deyirəm. Əgər sizin kimi gözəl, zərif bir qadının məndən zəhləsi getmədisə, onda mənim vəziyyətim o qədər də pis deyil.

XANIM. Amma bu hələ hamısı deyil. Sizin yerinizdə olsaydım, bu qədər təvazökarlıq etməzdim. Yadınızda saxlayın - özünüzü nə qədər yüksək qiymətləndirirsinizsə, dediyiniz komplimentlər də bir o qədər çox dəyər qazanır.

NEUD. Belə çıxır, dünyanın olmazın gözəl, ən gözəl, ən ağıllı qadını istəyirsə ki, onun yanında olum, onda mənim işlərim nəinki pis deyil, hətta çox yaxşıdır. Yox, mən buna inana bilmərəm.

XANIM. Axı niyə?

NEUD. Belə şey həyatımda birinci dəfədir ki, baş verir.

XANIM. Burada qəribə nə var ki? Axı bizim görüşməyimiz də elə birinci dəfədir.

NEUD. Elədir ki var. Niyə sizə əvvəl rast gəlməmişəm. Həyatım nə qədər fərqli qurula bilərdi.

XANIM. Güman edirəm, daha yaxşı.

NEUD. Daha yaxşı? O heç ümumiyyətlə həyat deyildi. Mən hələ indi yaşamağa başlayıram.

XANIM. Hətta çox şişirtsəniz belə, bunu eşitmək xoşdur.

NEUD. Nə şişirtmək? Əgər sizə öz həyatımı danışsam... Danışım?

XANIM. Məmnuniyyətlə dinləyərəm, amma... Vaxt çatar? Uzun hekayətdir?

NEUD. Qısa danışa bilərəm: siz məni xilas elədz.

XANIM. Ola bilməz!

NEUD. Bəli. Əgər siz olmasaydız, mən indi sağ olmayacaqdım. Siz elə bir anda gəldiz ki, düz həmin an mən intihara hazırlaşırıdım.

XANIM. Mən də sizə mane oldum?

NEUD. Mən sizi görəndə, yenidən yaşamaq istədim. Ağımdan bu keçdi: həyat - sizsiniz. Və sizin ardınızca getdim.

XANIM. Özü də tək yox.

NEUD. Elə alındı ki, dostum mənimlə idi. Tam təsadüf. O, yeri gəlmişkən, heç getmək istəmirdi...

XANIM. İstəmirdi?

NEUD. Onun işi bitib. Uğurlar onu korlayıb, artıq ona heç nə maraqlı deyil. Bilirsiniz o nə axtarır?

XANIM. Çətin ki, biləm.

NEUD. Var olmağın sirrinə metafizik cavab.

XANIM. Nə danışırırsız?..

NEUD. Hə, o, hər şeyi yaşayıb və hər şey onu bezdirib. Təkcə bu cavab onda yoxdur. Tale onu ərköyün edib və buna görə də onu, bax, həmin bu metafizik cavabdan başqa, daha heç nə maraqlandırmır.

XANIM. Heç nə və heç kim?

NEUD. Tamamilə heç nə və heç kim. Sizinlə tanış olmağa güc-bəla ilə razılıq verdi.

XANIM. Amma, yenə də razılıq verdi.

NEUD. Çünki mən onu dilə tutdum. Bunu yalnız mənim xətrimə etdi.

XANIM. Siz onu dilə tutmusuz? Niyə axı?

NEUD. Çünki... mənim cürətim çatmırdı.

XANIM. Elə indi də çatmır. Hətta bunu mənə danışmamağa cürətiniz çatmır. Siz özünüzü daim sığortalayırsız. Elə-hey nə işə dilənirsiniz. Məndən nə gözləyirsiniz - sədəqə?

NEUD. İnanın, bilərəm ki, mən qorxağam. Mənim natamamlıq kompleksim var və bu sizi əsəbiləşdirir. Amma ən azından səmimiyəm.

XANIM. Orası elədir.

NEUD. Özümü dartmıram. Əgər qorxaqlığımı boynuma alıramsa - həqiqəti deyirəm. Və etiraf edəndə ki, sizi sevirəm - onda da həqiqəti deyirəm.

XANIM. Siz, məni...

NEUD. Hə, ilk andan və həmişəlik. Bu sevgi bir qorxağın... və, dediyiniz kimi, dilənçinin sevgisidir. Razıyam. Amma sevgidir.

XANIM. Həqiqi sevgi?

NEUD. Bundan həqiqisinə rast gəlməyəcəksiz. Qorxaqlıq və dilənçilik kimi, şərəf gətirməyən keyfiyyətlərini boynuna alan bir adam, sevgisini etiraf edəndə, ona daha çox inanmaq olar. Axı bu, əskiklik deyil.

XANIM. Əskiklik? Yox, əlbəttə ki, yox. Əksinə... hünərdir.

NEUD. Burada nə hünər var ki?.. Adicə sevgi etirafıdır.

XANIM. Hünər var, özü də az deyil, əgər bu, səmimi hissdirsə.

NEUD. Mənə görə burada heç bir hünər yoxdur. Yalnız tələbatdır və çox böyük bir sevincdir.

XANIM. Siz - müstəsna insansız.

NEUD. Mən?

XANIM. Müstəsna, çox cəsur bir kişi. Mən hələ heç vaxt beləsinə rast gəlməmişəm.

NEUD. Necə ola bilər, doğrudanmı heç kim sizi sevdiyini deməyib?

XANIM. Çox deyiblər. Amma hər biri əvəzində məndən nə isə gözləyib. "Mən sizi sevirəm, amma əvəzində mənə borclusuz, buna görə mənə nə isə çatır". Sanki söhbət hansısa borcdan gedir - götürmədiyim, hətta istəmədiyim bir borcdan.

NEUD. Nə borc, axı sizə borclu olan mənəm. Mən sizə təşəkkür borcluyam, təşəkkür nədir ki, mən sizə, hər nəyim var borcluyam, hər şeyimi, yalnız bircə o qeyri-adi hissə görə ki, sizin sayənizdə duydum.

XANIM. Bəs sizə məndən heç nə lazım deyil?

NEUD. Yalnız bir şey - sevilmək üçün sizin razılığınız. Hətta uzaqdan-uzağa olsa belə.

XANIM. Və öhdəmə heç nə qoymursuz? Başqa heç nə gözləmirsiniz, heç nə tələb etmirsiniz?

NEUD. Heç cürət edəməmmi? Siz məndən istədiyiniz hər şeyi tələb edə bilərsiniz. Mən hətta xahiş edirəm ki, tələb edəsiniz, yalvarıram. Axı mən sizi sevirəm, siz məni yox.

XANIM. Siz də elə beləcə, sadəcə bunu etiraf edirsiniz?

NEUD. Bəs başqa nə cür ola bilər?

XANIM. Heç qorxmursuz da?

NEUD. Nədən?

XANIM. Fəsadlardan.

NEUD. Fəsadlar arzumdur.

XANIM. Deməli, haqlıymışam. Siz müstəsna kişisiz.

NEUD. Bunu ciddi deyirsiniz?

XANIM. Bundan ciddi yoxdur. Siz məndə böyük təəssürat yaratdınız.

NEUD. Mən heç də buna can atmırdım.

XANIM. Üstəlik - siz məni... təsirləndirdiz.

Neud stuldan atılır.

NEUD. Mən demək istəyirəm... Bilmirəm necə ifadə edirəm, amma... bu gün... bu gün... həyatımın ən gözəl günüdür, həyatımın ilk günüdür. Hava isə mütləq günəşli olacaq.

Xanım əlini ona uzadır, Neud onun əlini hər iki ovcunda tutub öpür. Sağ tərəfdən Ud qaydır və bu səhnənin şahidi olur.

3-cü səhnə

Neud Xanımın əlini buraxır, Ud onlara yaxınlaşır, cibindən siqar çıxarıb yandırır. Tüstü burumu buraxır.

Pauza.

XANIM. Nə yenilik var?

UD. Sizin istəyinizə uyğun olaraq, mən teatrda yerlər tutdum.

XANIM. Siz çox fərqli bir iş gördünüz.

UD. Təəssüf ki, yalnız axşam tamaşasına.

XANIM. Eybi yox.

UD. Amma, təəssüf ki, cəmi iki nəfər üçün.

XANIM. Belə niyə?

UD. Çünki teatrda yalnız iki boş yer qalmışdı. Dediym kimi, böyük tragiğin istedadı sayəsində, bu tamaşa çox böyük uğur qazanıb.

XANIM. Neynək, buna da eybi yox.

UD. Mən həтта deyərdim ki, belə daha yaxşıdır. Bu tamaşaya baxmağa dəyər.

XANIM. Eybi yox deyəndə, mən cəmi iki yer qaldığını nəzərdə tuturdu.

UD. Ümid etmək istərdim.

XANIM. Çünki iki yerin olması, heç bir yerin olmamasından yaxşıdır. Əgər yer heç qalmasaydı, mən ümitsizliyə düşərdim.

UD. Mən də.

Bu ana qədər tərpenmədən ayaq üstə duran Neud qətiyyətlə oturur və eyni qətiyyətlə də danışır.

NEUD. Elə mən də.

Xanım və Ud ona baxırlar. Neud, gözlənilməz və özünə nümayişkaranə arxayınılıqla, ayağını ayağına aşırır, qollarını qoynunda çarpazlayır.

Pauza.

XANIM. Mən, əslində, hələ bilmirəm, teatra getmək istəyirəm, ya yox.

Neud bir anda pozasını dəyişir, indi o, sarsılıb, pərtidir və tərəddüd içindədir.

NEUD. Heç olarmı?

XANIM. Mən hələ bilmirəm. Amma lap fikrimi dəyişsəm belə, siz heç nə itirmirsiniz. Əksinə, qabağa düşürsüz. O halda ikiniz də teatra gedə biləcəksiz.

Ud və Neud eyni vaxtda qalxır və Xanıma baxırlar.

Nəyə tələsirik? Tamaşa hələ axşam olacaq, üstəlik mən hələ qərara gəlməmişəm. Qarşıda bizim hələ tam yarım günümüz var. Həm də günəşli, yəqin ki. Məlum oldu ki, hava mütləq günəşli olacaq. *(Neuda)* Elə deyil?

Neud təsdiqlə başını tərpedir. Xanım stuldan qalxır.

Sol tərəfə gedir.

XANIM. Beləliklə, çimərlikdə görüşərik.

Hər iki kişiyyə əl yelləyib, sola çıxır. Ud və Neud eyni vaxtda yavaş-yavaş əyləşirlər. Pauza.

4-cü səhnə

UD. Hə... bəlkə bir söz deyəsiz.

NEUD. Gəlin, bir-birimizə "sən" deyə müraciət edək.

Ud siqaretin tüstüsünü buraxır.

Qaranlıq.

III AKT

1-ci səhnə

Mavi göy üzü, dənizdə üfüq. Dalğaların gurultusu, qağayaların çığirtısı. İki şezlonq və çimərlik çətiri. Şezlonqların birində Ud - tünd göy çimərlik xalasında qəzet oxuyur. Yanında çimərlik çantası var. İkinci şezlonq yığılmış vəziyyətdədir.

2-ci səhnə

Sol tərəfdən Neud daxil olur, əvvəlki geyimindədir. Qoltuğunda bükülü çimərlik geyimi var. Ud oxumağa son qoyur.

UD. Dedim, daha gəlməzsiz.

NEUD. Nədi, sən istəməzdin?

UD. Mənim üçün fərqi yoxdur, amma sizin mənə danışdıqlarınızdan, özünüz haqda danışdıqlarınızdan sonra... (*Qalxır və qəzeti qatlaya-qatlaya Neuda yaxınlaşır.*) Sən ki üzməyi bacarmırsan.

NEUD. Az-maz bacarıram.

UD. Anladığım qədər, sən suda cəmi bircə dəqiqə dayana bilirsən, sonra isə batırsan. Məgər belə deyil?

NEUD. Qabaqlar belə idi.

UD. Qabaqlar - nə vaxt?

NEUD. Mən onunla tanış olmazdan əvvəl.

UD. Dəyişən nə oldu ki?

NEUD. İndi mən özümə inanıram.

UD. Amma bu, hələ o demək deyil ki, sən üzməyi öyrənmisən.

NEUD. Yox. Lakin mənim öz imkanlarıma inamım yaranıb. Məhz, onun olmaması üzməyi öyrənməyimə mane olmuş. Qabaqlar əmin idim ki, üzməyi öyrənmədimisə, deməli, bunun səbəbi, hər şeydən əvvəl, imkanlarımın olmasıdır, odur ki, inamım itdi. İndi isə görürəm ki, mənim bütün uğursuzlarımla səbəbi - məhz özümə təlqin etdiyim özümə inamsızlıq olub.

UD. Hələlik bu, quruca nəzəriyyədir.

NEUD. O qədər də yox. Başlanğıc artıq özünü doğruldub.

UD. Hansı başlanğıc?

NEUD. Məlum oldu ki, mənim onun yanında şansım var.

UD. Doğrudan?

NEUD. Özümə azacıq inanmağım bəs elədi ki, hər şeyin düşündüyümdən sadə olduğunu görürəm. Bu isə, öz növbəsində, mənə imkan verir özümə daha çox inanim, nəticələr də daha yaxşı olur. Əgər belə davam etsə - artıq bu axşam mən ən xoşbəxt adam olacam.

UD. Yenə ümid?

NEUD. Yox. Bu dəfə əminlik. Demək olar.

UD. Ah - demək olar.

NEUD. Mən vurulmuşam, bax, buna şübhə yoxdur.

UD. Amma bu hələ azdır.

NEUD. Nə olsun, bunun qarşılıqlı olduğunu hesab etməyə əsasım var.

UD. Təbriklər və uğurlar. Amma üzmək probleminə qayıdarkən...

NEUD. Haradadır o?

UD. Tanış olduğumuz qadınımı? Hələ gəlməyib.

NEUD. Fikrini dəyişməyib ki?

UD. Deyə bilmərəm.

NEUD. Yəqin, necə olsa, gələr, necə fikirləşirsən?

UD. İndicə eşitdiklərimi nəzərə alsaq, sənənin gərək zərrə qədər də şübhən olmasın. Axı o, sənə çimərlikdə görüş təyin edib.

NEUD. Onda gedim əynimi dəyişim. (*Sola gedir.*) Bu arada gəlsə, de ki, indi qayıdacam.

UD. Deyərəm.

Neud sola gedir.

3-cü səhnə

Ud səliphə ilə qəzeti qatlayıb, özünü yelləyir. Sonra qəzeti bir kənara qoyub, gimnastikaya başlayır - qollarını atmaqla, gövdəsini fırlatmaqla və s. Hə-

rəkətləri tələsmədən, bacarıqla və komik effektlər olmadan edir, məşğələ estetik görünməlidir.

4-cü səhnə

Sağ tərəfdən Xanim daxil olur, əynində başqa paltar, əlində çimərlik çantası var. Bir qədər Udu müşahidə edir və bundan zövq aldığı aydın görünür.

XANIM. Bravo.

Ud məşğələsini saxlayır və alqışlara təşəkkür edən akrobatsayaq baş əyir.

Bravo, əladır. Xüsusilə də faciəvi qəhrəman üçün.

UD. Bu, tamaşaçılar üçün deyildi. *(Əyilir, ikinci şezlonqu götürüb açır.)*

Xanim yaxınlaşır.

UD. Bir qərara gəldiz?

XANIM. Hələ yox.

UD. Vaxt gedir.

XANIM. Axşama ki hələ çox var. Yeri gəlmişkən, qərar qəbul etməzdən qabaq, istərdim daha çox məlumat alım. Mənə kömək edərsiz?

UD. Məmnuniyyətlə.

XANIM. Teatra gedim ya yox, bu qərar üçün yaxşı olar ki, dediyiniz tamaşa haqqında bir qədər təfərrüatı ilə bilim.

UD. Buyurun, qulluğunuzda hazırım.

XANIM. Zənnimcə, buna haqqım çatır.

UD. Şübhəsiz.

Ud açılmış şezlonqu göstərir. Xanim şezlonqda dirsəklənir.

XANIM. Birincisi, artıq dediyim kimi, faciəni sevmirəm. Doğrudur, siz məni əmin edirsiniz ki, proqramda təlxək də iştirak edir və onun heç nəyə nail ola bilməməsi hamıda gülüş doğurur, amma məni güldürməyən də elə budur, əksinə, bu, kədərləndirir. Beləliklə, birinci sual: siz əminsizmi o, heç nəyə nail ola bilmir?

UD. Gərək etiraf edim ki, final mənə bəlli deyil.

XANIM. Necə yəni, axı demişdiz ki, bilirsiniz.

UD. Demişdim, amma yalnız faciəvi qəhrəmanın rolunu nəzərdə tuturdum.

XANIM. Mən ona şübhəylə yanaşıram, yəni o, bu qədərmi faciəvidir. Uzaqbaşı, mənə görə. Artıq dediyim kimi, faciəvi qəhrəman əgər özünü həddən artıq faciəvi görürsə, bu, məni daha çox güldürür. Odur ki, əgər bu axşam teatra getsəm, təlxək məni kədərləndirsə də, ağlamaqla yanaşı, gülmək şansım da var. Doğrudur, inandırırıdız ki, faciəvi qəhrəman öz rolunu elə əla oynayır ki, onu faciəvi qəbul etməmək və ağlamamaq sadəcə mümkün deyil. Öz fikrinizi israr edirsiniz?

Bu arada Ud başqa şezlonqa uzanıb.

UD. Təəssüf ki, məcburam. O, böyük aktyordur.

XANIM. Heyf. Onda bircə təlxək qalır, ümid edim ki, o, məni çox kədərləndirməyəcək. Başqa sözlə, taleyinə düşən yalnız bədbəxtliklər olmayacaq.

UD. Belə olması üçün o, təlxəkliyindən əl çəkməli olardı.

XANIM. Bəs əgər, bəxti, heç olmasa, bir şeydə gətirsə necə? Necə düşünürsünüz?

UD. Bu məndən asılı deyil.

XANIM. Deməli, necə də olsa, azacıq bir şans var ki, tamaşa mənim xoşuma gəlsin. Elə deyil? *(Pauza.)* Onda, tutaq ki, mən tamaşaya gedəcəm.

Amma cəmi iki biletimiz var. Onda bu o deməkdir ki, sizin biriniz teatrdan imtina etməli olardı. Siz imtina etməyə hazırsız?

UD. Əgər istəsəniz...

XANIM. Bu saat biz mənim yox, sizin istəklərinizdən danışırıq. Hə, tamam yadımdan çıxıb, sizin axı ümumiyyətlə heç bir istəyiniz yoxdur... *(Pauza.)* Amma, bəlkə bu konkret məqamda sizin heç olmasa, yenə də, hansısa bir istəyiniz ola, deyək ki, əlbəttə, istisna hal olaraq, tək bircə arzunuz... *(Pauza.)* Yoxsa, sizin üçün, əvvəlki kimi yenə, heç nəyin fərqi yoxdur?.. *(Pauza.)* Cavab vermək istəmirsiniz?

UD. Mən... burada heç nəyi həll eləmirəm.

XANIM. Beləliklə, nə hə, nə yox. Yaxşı. Onda sizin dostunuzdan danışaq. Sizcə, o, imtina edərmi?

UD. Onun əvəzinə qərar verə bilmərəm.

XANIM. Bəs siz necə düşünürsünüz?

UD. Düşünürəm ki, yox.

XANIM. Niyə?

UD. Çünki o, sizə aşiq olub.

XANIM. Nə danışırırsız?!

UD. Elə buna görə də, zənn edirəm ki, siz onunla getməlisiz, mənimlə yox.

XANIM. Deməli, varmış! Axır ki, sizin hər necəysə, öz fikrinizin olduğunu eşidirəm.

UD. Yalnız o məsələyə görə ki, birbaşa mənə aid deyil.

XANIM. Nə böyük qərəzsizlik.

UD. Nə o, nə mən - sizin razılığınız olmadan, sizinlə gedə bilmərik. Bu isə o deməkdir ki, gərək siz özünüz birimizi seçəsiniz.

XANIM. Heç nə etməli deyiləm. Edə bilərəm.

UD. Amma, sanıram...

XANIM. Seçim azadlığı - mənim üstünlüyümdür.

UD. Qıtası, mən hesab edirəm ki, məni yox, onu seçmək - sizin borcunuzdur.

XANIM. Nə borc?!

UD. İctimai. Məndən fərqli olaraq, onun təbiəti var. Taley. Təbiət kordur, ədalət anlayışı ona tanış deyil. Əvəzində, cəmiyyəti təşkil edən biz, məhz bu anlayışı əldə rəhbər tuturuq. Ona görə də siz, cəmiyyətin bir üzvü kimi, məni yox, onu seçməklə təbiətin ona qarşı etdiyi ədalətsizliyin yerini doldurmağa borclusuz. Elementar ədalət hissi bunu sizdən tələb edir. Bərabərsizliyi ləğv etmək - borcunuzdur, boyun qaçırmaq haqqınız yoxdur.

XANIM. Haqqım yoxdur?

UD. Məni seçməklə siz, humanizm ideallarına zidd bir hərəkət etmiş olardınız.

Pauza.

XANIM. Siz haqlısınız.

UD. İctimai ədalət baxımından - başqa yol yoxdur.

XANIM. Sizinlə tam razıyam. üstəlik, sizi seçməklə mən nəinki taleyin ona etdiyi ədalətsizliyi dərinləşdirərdim, hətta sizə də zərər vermiş olardım.

UD. Mənə? Nə şəkildə?

XANIM. Sizin metafizik tərəddüdlərinizi də dərinləşdirərdim. Həyatda sizin hər işiniz gətirir, əgər bu dəfə də uğur qazansaydız, qarşınızda var olmanın ali mənası haqqında böyük bir sual dayanacaqdı. Zənnimcə, həmin bu

sual da sizin əsas probleminizdir, çünki sizin başqa heç bir qayğınız yoxdur. Növbəti uğur sizin metafizik dramınızı qəlizləşdirərdi. Yox, mən buna bənzər heç nədə iştirak edə bilmərəm.

UD. Gəlin, şışirtməyək.

XANIM. Hətta, özüm də bunu çox istəsəydim belə...

UD. Hətta onda da?

Xanım qalxır, Uda yaxınlaşır, arxasında dayanır, əlini onun çiyinə qoyur.

XANIM. Xüsusilə... (*Barmaqlarının ucuyla onun yanağına toxunur.*) ...onda.

Ud qolunu qaldırır ki, onu qucaqlasın. Xanım cəld ondan xilas olur, dönür və aralanır.

Ud şeşlonqdan qalxır. Xanım, arxası ona, ayaq üstədir. Pauza.

UD. Mən rica edirəm, mənim metafizik dramımı qəlizləşdirin.

XANIM. Əvəzində...

UD. Bəli, əvəzində.

XANIM. Bəs sizə dəyən zərər ödənəcəkmi?

Ud ona tərəf iki-üç addım atır.

UD. Mən rica edirəm.

XANIM. Bunu təkrar eşitmək istəyirəm.

UD. Rica edirəm.

XANIM. Bərkdən.

UD. Rica edirəm!

Xanım üzünü ona sarı çevirir.

XANIM. Rica edirəm, mənə diqqətlə baxasız.

UD. Mən artıq bunu etmişəm.

XANIM. Mənim görkədim necədir, görürsünüz?

UD. Elə ilk görüşümüzədən bəri. Hətta siz yanımda olmayanda da.

XANIM. Yaxşı. Onda deyin: məgər mən Karl Marksa oxşayıram?

UD. Kimə?

XANIM. Karl Marksa. Ya da, heç olmasa Robin Quda.

UD. Yox. Əlbəttə ki, yox.

XANIM. Elədir ki var. İctimai ədalətsizliyin yerini doldurmağın və ümumiyyətlə hər hansı xeyriyyəçi fəaliyyətin də mənə heç bir dəxli yoxdur. Həmçinin, sizin metafizik probleminizin də mənə dəxli yoxdur. Heç zərrə qədər də, heç bir damcı da. Və mən nəyisə və kimisə seçəndə, necə xoşuma gəlir, elə seçirəm.

UD. "Necə", yoxsa "kim"?

XANIM. Biri o birindən asılı olmaya bilməz. Siz çox xoşuma gəlirsiniz və əgər mənim seçimim yalnız "kim"dən asılı olsaydı, mən o saat sizi seçərdim, gözüyumulu. Amma bir şey hələ qalır - "necə".

UD. "Çox..."

XANIM. "Necə" -nin mənası yalnız "çox", "ötəri", artıq və ya azacıq şəklində deyil. Necə - həm də, "bütün bunların içində mən necə görünürəm" deməkdir. Özümü necə hiss edirəm. Əgər səni seçsəm, nələrə ümid bağlaya bilərəm? Səndən nələrə gözləyə bilərəm? Sənin üçün mən kim olaram? Növbəti bir əhəmiyyətsiz şey, daha bir uğurlu təsadüf, daha bir xoş epizod. Vəsalam. Amma mən bundan daha artığını istəyirəm.

UD. Onun üçün?

XANIM. Hə, onun üçün. Onun üçün mənim əhəmiyyətim o qədər böyükdür ki, elə özüm də özümə çox böyük görünürəm. Onun sayəsində... Ona verə biləcəyimi o, mənə qaytaracaq, hətta sənə mənə nə vaxtsa verə biləcəyindən yüz qat artıq.

UD. Deməli, onu seçirsən?

XANIM. Yox, özümü seçirəm. Mənə görə yaxşı olanı, mənə daha çox uyğun olanı. Sən, o... Cəfəngiyata bir bax. Sən fikirləşirsən: o. O fikirləşir ki, sən. O, sən... Siz həmişə belə düşünürsünüz, başqa cür düşünməyi qətiyyənlə bacarmırsınız. Mən isə düşünürəm - Mən.

UD. Yəni - qadın.

XANIM. Bəli, qadın. Amma nə o, nə də sən bunu başa düşməzsəniz.

UD. Anlayıram.

XANIM. Anladığın yalnız budur ki - uduzmusan.

UD. Hazırkı vəziyyətdə - bu kifayətdir.

XANIM. Yeri gəlmişkən, vəziyyət haqqında - güman edirəm, üçümüz olanda, sən özünü düzgün aparmağı bacaracaqsan.

UD. Mənə arxayın ola bilərsən.

Pauza.

XANIM. Acığının tutmur ki?

UD. Hardan ağlına gəldi?

XANIM. Mənim özümə xoş deyil...

UD. Çox nahaq.

XANIM. Məni... bağışlayacaqsız?

UD. Siz mənim dostluğuma hörmətimə şübhə etməyə bilərsiz.

XANIM. Hörmətinizə?

UD. Həm də səmimi qəlbədən heyranlığımı.

XANIM. Hamısı elə budur?

UD. Yox. Hədsiz maraqlı söhbət üçün, xahiş edirəm, təşəkkürümü qəbul edəsiniz.

XANIM. Neynək... yaxşı. Amma mən yenə də istərdim ki, biz həddən artıq şişirtməyə. Mən tezliklə qayıdıram, gedim əynimi dəyişim.

UD. Onda - görüşənədək.

Xanım sağa çıxır.

5-ci səhnə

Ud bayaq açdığı şezlonqu qatlayıb yığaraq o biri şezlonqda uzanır. Gözlərini yumur. Qağayı çığırılmalı, ritmik dəniz səsi... Sol tərəfdən Neud daxil olur.

6-cı səhnə

Neudun əynində zolaqlı çimərlik trikosu var. Bu onun bədənini dirsəklərə və dizlərə cən tutur. Bir az burleskdə təsvir olunan təlxi geyimini xatırladır.

NEUD. Gəldi?

UD. Yox.

NEUD. Hələ gəlməyib?

UD. Gəlməyibse...

NEUD. Anlamıram, nə baş verə bilər ki?

UD. Gecikir. Bu, normal haldır.

Neud səbrsiz halda çimərlik boyu gəzişir. Ud onu müşahidə edir.

Sənin üçün daha da yaxşıdır.

NEUD. Nəyi yaxşıdır?

UD. Nə qədər ki, hələ o yoxdur, yoxlaya bilərsən, dediyin o üzgüçülükdə işlər necədir.

NEUD. Nəyə görə?

UD. Yəqin ki, onun yanında biabır olmaq istəməzdin.

NEUD. Nədi, suya iki dəfə girməliyəm?

UD. Sənin yerində olsaydım, o gələnə qədər bir az məşq edərdim. Axırın-
cı dəfə nə vaxt üzməyə çalışmışsan?

NEUD. Üzməyə? İyirmi il qabaq.

UD. O vaxtdan bir dəfə də yoxlamamısan?

NEUD. Yox.

UD. Bəs indi onun yanında risk edəcəksən? Hazırlıqsız-zadsız?

NEUD. Mən heç nə ilə risk eləmirəm. Onun burada olması yetər ki, mənə güc versin. Onun yanında hər şeyi bacararam. Bu, sadəcə, möcüzədir!

UD. Möcüzə ola bilər, amma texnika yox.

NEUD. Sən nə biləsən axı?

UD. Möcüzələr haqda heç nə, amma texnikadan az bilmirəm. Mən təlimat-
çı olmuşam.

NEUD. Üzgüçülük üzrə?

UD. Üstəlik, diplomlu xilasedici. Bu əvvəllər olub, mən onda iki yüz metrlik krol üzrə birincilik qazanmamışdım.

NEUD. Birincilik?

UD. Bir neçə çempionatda qalib olmuşam. Cürbəcür kuboklarım, medalla-
rım var. *(Pauza.)* Sənə nə oldu?

NEUD. Heç nə.

UD. Özündə deyilsən. İndicə kefin əla idi.

Neud sahildə dayanır, uzaqlara baxır.

Pauza.

UD. Hələ bundan başqa mən trampindən tullanma yarışlarının iştirakçısı
da olmuşam.

NEUD. Necə oldu?

UD. Nəyi soruşursan?

NEUD. Tullanmaları.

UD. Hə, heç necə. İkinci yer.

NEUD. Elə təkçə ikinci?

UD. Hə. Ölkə birinciliyi üzrə.

NEUD. Əlbəttə.

UD. ...O da yalnız üsluba görə hamıdan çox xal almağımın sayəsində. Mə-
nasız söhbət.

Pauza.

NEUD. Bəlkə, doğrudan da bir yoxlayım?

UD. Nəyi?

NEUD. Bunu da... bir az məşq edim...

UD. Bilirsən, mən fikirləşdim, elə bilirəm ki, lazım deyil.

NEUD. Niyə?

UD. Birdən özünə inamı itirərsən, kompleksin yenidən əmələ gələr. Texnika heç, heç vaxt bel bağlamaq olmaz, xüsusilə də bu boyda fasilədən sonra, amma möcüzə hər an baş verə bilər. Xüsusilə də sənin məsələndə. Yaxşı olar onu gözləyəsən. Möcüzəni deyirəm.

NEUD. Mən, yəqin ki, yoxlamalı olacam.

UD. Necə istəyirsən. Mənim üçün fərqi yoxdur.

Ud qəzeti açıb, Neuda fikir vermədən, oxumağa başlayır. Neud qollarıyla üzgüçü hərəkətləri edir.

NEUD. Deyəsən, bunu belə edirlər.

Ud qəzet oxumağındadır.

Bax.

Ud qəzet oxumağı dayandırır Neuda baxır.

UD. Məncə, pis deyil.

NEUD. Onda getdim suya. *(Suya girir, bunun üçün səhnənin qırağından aşağı enir, dizə qədər suyun içindədir.)* U-u-u, soyuqdur.

UD. Yadırğamısan, ona görə. Təəccüblü deyil, iyirmi il.

Neud əyilir və üzünə su çırpır.

NEUD. Deyəsən, həтта iyirmi bir.

UD. İyirmi bir?

NEUD. Deyəsən, hə.

UD. Sən axı deyirdin cəmisi iyirmi ildir.

NEUD. Çaşmışam, yəqin.

UD. Onda vaxt itirmə.

Ud qalxır, sağ kulisə boylanır. Neud suya daha çox girir.

NEUD. Mənim necə də bundan zəhləm gedir.

Ud suyun qırağına yaxınlaşır.

UD. Yubatma.

İndi Neud qurşağacan görünür. O, dayanır və Uda sarı çevrilir.

NEUD. Səndən bir ricam var.

UD. Nə məsələdir?

NEUD. Birdən bir şey olsa, xilas elə məni.

UD. Əlbəttə, arxayın ola bilərsən.

NEUD. İstəməzdim indi ölüm.

UD. Ağ eləmə.

NEUD. Ona rast gələndən sonra... Başa düşürsən?..

UD. Heç nə izah eləmək lazım deyil.

NEUD. Mən yaşamaq istəyirəm.

UD. Aşiq olmusan, ona görə.

NEUD. Elədir ki var. *(Getdikcə daha çox suya girir və uzaqlaşır, ta gözdən itənə qədər.)*

7-ci səhnə

Ud sahilə durub, dənizdəki Neudu müşahidə edir, arxası zaladır. Dalğaların ritmik gurultusu artır. Ud əllərini arxasına qoyur. Beləcə durmağına davam edir. Dəniz yüksək səslə guruldayır, qağayılar haray salır. Beləcə çox davam edir. Səhnə vaxtı elə-hey uzanmaqdadır. Nəhayət, gözləmə və hərəkətsizlik dözülməz olanda, Ud dənizdən üzünü çevirir. Yığılı şezlonqa yaxınlaşır onu açır. Sonra çimərlik çantasından qutu çıxarır, içindən siqar götürür. Siqarı yandırır. Şezlonqa uzanır və siqar çəkir.

8-ci səhnə

Sağ tərəfdən Xanım daxil olur, əynində çimərlik xalası var - Udunkuna bən-zəyir, amma rəngi ağdır. Onu görəndə Ud siqarı söndürüb yerindən qalxır.

XANIM. O hələ gəlməyib?

UD. Yox.

XANIM. Qəribədir.

UD. Bir az qəribədir, razıyam.

XANIM. Biz axı aydın şəkildə danışdıq ki, çimərlikdə görüşək, üçümüz də.

UD. Mənə elə gəldi ki, bu görüş onun üçün fəvqəladə vacibdir.

Xanım öz çimərlik çantasını ikinci şezlonqun yanına qoyur, sahilə yaxınlaşır. Arxası tamaşaçılara dayanıb dənizə baxır.

Əgər, əlbəttə, düz başa düşmüşəmsə.

Xanım üzünü sahildən çevirib, şezlonqda əyləşir.

XANIM. (öz-özünə). Maraqlıdır, nə bəhanə fikirləşəcək görəsən?

UD. Mənə də.

XANIM. Bu məsələyə görə, sizin heç bir fikir bildirmək haqqınız yoxdur!

UD. Onda mövzunu dəyişək.

Pauza.

XANIM. Mən sonra sizin bu metafizikanız haqqında fikirləşdim.

UD. Beləliklə...

XANIM. Hamısı uydurmadır. Sizin əzablarınızın heç birinə inanmıram.

UD. Təəssüf.

XANIM. Hamısını özünüz uydurmusuz ki, maraqlı görünəsiniz.

UD. Və bəlli olur ki, baş tutmayıb.

XANIM. Lap əgər burada nə isə varsa da - sizin üçün, əslində, çox əzizdir.

UD. Nə?

XANIM. Sizin bu metafizik dramın elə özünüzün uydurduğunuz...

UD. Sizə haradan məlumdur?

XANIM. Elədir, elədir. Nə olur-olsun, onun əlinizdən alınmasına heç vədə yol verməzdiz. Məhz elə bu da, sizin dramınızın uydurulmuş olduğunu bəlli edir.

UD. Dəqiqləşdirin - yalnız uydurulmuş, yoxsa bunda nə isə var?

XANIM. Həm o, həm o biri. Əvvəlcə, siz onu özünüz uydurmusuz, sonra elə özünüz də ona inanmışız. Həqiqi dramlar onunla fərqlənir ki, insan məmnuniyyətlə onlardan yaxa qurtarır. Uydurduqlarını isə nəyin bahasına olur-olsun tutub saxlamağa can atır. Bu elə məhz sizin məsələdir.

Pauza.

UD. Mən isə sizin hissələrinizə zərrəcə inanmıram.

XANIM. Sizə qarşı? Əlbəttə, mənim sizə qarşı heç bir hissim yoxdur.

UD. Mən özümdən danışmıram, mən ondan danışırım. Ona qarşı hansı hissələriniz varsa, onların da hamısı uydurmadır.

XANIM. Mən artıq dedim ki, sizin haqqınız yoxdur...

UD. Əlbəttə ki, var. Əvəz-əvəz prinsipi. Siz mənim əzablarıma gülürsüz, bu da mənə haqq verir sizin hissələriniz haqqında nə düşündüyümü deyim. Hesab edirəm ki, onlar uydurmadır.

XANIM. Mən sizə yasaq edirəm!

UD. Çox gecdir. İndi mən hamısını deyəcəm. Siz onları özünüz üçün uydurmusuz, çünki onlara ehtiyacınız var. Əgər mənim əzablarım həqiqi deyilsə, onda sizin hissələriniz də elədir. Həqiqi hissələr ondan bilinir ki, onlar sa-

dəcə olur, öz-özünə olur, bu, bizim istəyimizdən, onlara ehtiyacımızın olub-olmamasından asılı deyil. Ən həqiqiləri isə o hisslərdir ki, onlara heç ehtiyacımız yoxdur, heç istəmirik də, həmişə müqavimət göstəririk...

XANIM. Düşünürəm, sizin yanınızda çox qalmağıma ehtiyac yoxdur.

UD. Yaxşı. Onda mən gedim. *(Qalxır.)*

XANIM. Yox, mən gedirəm. *(Qalxır.)*

UD. Siz daha onu gözləmirsiniz?

XANIM. Yox. Əgər ona lazımamsa, məni harada tapacağını bilir.

UD. Teatrda.

Xanım özünün çimərlik çantasını götürür və sağ tərəfə yollanır.

Mənim təklifim var.

Xanım dayanır.

Əgər sizin getmək fikriniz varsa, elə mənim də, onda... bir yerdə gedək.

Pauza.

XANIM. Bu mənasızdır.

UD. Amma məntiqlidir.

XANIM. Eləysə... Amma yalnız belə alındığına görə. Heç bir başqa səbəb ola bilməz.

UD. Şübhəsiz. Başqa səbəb onsuz da yoxdur.

Ud hər iki şezlonqu qatlayıb yığır. Dialoqlu pauza.

XANIM. Amma mən, yenə də, nədənsə rahat deyiləm.

UD. Niyə? Axı söhbət yalnız məntiqdən gedir.

XANIM. Mən heç də sizinlə özüm haqda düşünmürəm. Qəribədir, o niyə gəlib çıxmadı?

UD. Hə, onu deyirsiniz... Həyəcanlanmağa dəyməz; bura tamamilə təhlükəsiz, sakit yerdir... Kiçik kurort şəhərciyidir. Xoş bir yay günüdür...

XANIM. O mənə etiraf etmişdi ki, mənimlə görüşməzdən qabaq özünü öldürmək fikri var idi.

UD. Ola bilər. Axı bu, sizinlə görüşməzdən qabaq olub.

XANIM. O, sizə heç nə danışmayıb?

UD. Danışıb. Amma bu çoxdan olub.

Ud şezlonqları yığıb qurtarır, çətiri bağlayır, öz çimərlik çantasını götürür və Xanıma qoşulur. İkisi də sağ tərəfə gedir.

XANIM. Bəs sən... nə vaxtsa intihar haqqında düşünmüsən?

UD. Əlbəttə... Hətta çox yaxın olmuşam.

XANIM. Bəs səni nə xilas edib?

UD. Dərk eləmişəm ki, bunu etmək heç vaxt gec deyil.

XANIM. Heç vaxt?

UD. Əlbəttə. İntiharı hətta ölümdən yarım saat qabaq da edə bilərsən.

XANIM. Mən hələ bərbər yanına da getməliyəm.

UD. Hətta beş dəqiqə qabaq da...

Onlar artıq kulisə çıxışın qarşısındadırlar.

Bəs necə! Elə bu fikir də adamı sakitləşdirir.

Sağa çıxırlar.

Pərdə

Tərcümə edəni:
Mehman MUSABƏYLİ

İsa Həbibbəylinin 70 yaşı

ƏDƏBİYYAT NƏZƏRİYYƏÇİLİYİNDƏN ƏDƏBİYYAT TARİXÇİLİYİNƏ VƏ NƏZƏRİ-METODOLOJİ MƏSƏLƏLƏRİN HƏLLİNƏ DOĞRU

“Romantik lirika...”nın təəssüratları

Mən uzun müddət bu gün akademik İsa Həbibbəyli kimi tanıdığımız alimi 80-ci illər ədəbi nəslinin nümayəndəsi hesab etmişəm. Bu təəssüratı məndə onun 1984-cü ildə ədəbi-elmi ictimaiyyətə təqdim etdiyi “Romantik lirikanın imkanları” monoqrafiyası yaratmışdı. Bu illərdə mən də tədqiqatla məşğul olur, mövzu üzərində işləyirdim. Bu o zaman idi ki, nəinki monoqrafiya, hətta məqalə çap etdirməyin çətinliyini, əlçatmazlığını yaşayırdıq. Bizdən bir az əvvəl elmə gəlmiş adamın (nədənsə, o zaman mənim təsəvvürüm belə idi) “Yazıçı” nəşriyyatında monoqrafiyasının çapı mənim üçün onun müəllifinin əfsanəvi uğuru təsiri bağışlayırdı. Orasını da qeyd edim ki, bu “əfsanəvilik” təəssüratı kitabda məsələlərin qoyuluşu və elmi həllindəki uğurlarla bir qədər də qüvvətlənirdi. Yəni də yaxşı xatırlayıram ki, gənc tədqiqatçının “XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan romantik lirikası” kimi çətin bir mövzuya girişməsi, “romantik lirikanın mövzu dairəsi və ideya istiqaməti”, poetik formalarındakı novatorluq, sənətkarların fərdi üslubları ilə bağlı araşdırmaları sözün yaxşı mənasında məndə qibtə hissi oyadır və eyni zamanda, təəccübümə səbəb olurdu. Mövzumla bağlı çoxsaylı materiallar əldə etsəm də, mən o za-

man yazmağa, fikirlərimi ifadə etməyə çətinlik çəkirdim, söz sanki, R.Rza demişkən, “ceyran dalına çıxmışdı”. “Romantik lirikanın imkanları” monoqrafiyasında müəllifin qabarıq görünən elmi dil səriştəsi, fikirlərini tezislər şəkildə ifadə edib sonra da onları izah etmək bacarığı, düzü, məni sehləmişdi.

Mən bunun səbəbini xeyli sonralar, İsa müəllimin yaradıcılıq yolu ilə daha təfəsilatlı şəkildə tanış olduğum müddətdə başa düşdüm. Sən demə, “Romantik lirika...”da özünü təsdiq edən bu yolun başlanğıcı, əvvəli varmış. Sən demə, bura qədər o, İsa Həbibov kimi xeyli yaradıcılıq yolu keçibmiş. Onun 2007-ci ildə çap olunan “Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik” kitabındakı çoxsaylı bölmələrdən axıncısı belə adlanır: “Yollar şeirdən başlanmışdı”. “Şeirdən başlanan” yollar İsa Həbibbəylinin “söz”lə ünsiyyətinin tarixini 60-cı illərin ortalarına aparırdı. Onun çox-çox sonralar sanki bir yaradıcılıq sirri kimi oxuculara toplu halda təqdim etdiyi bu şeirlər, mahnılar, “Arpaçayı daşa bilməz” mənşur poeması, dünya ədəbiyyatından tərcümələri, bu qələm təcrübələrində toxunduğu mövzular, mövzuların ifadəsində fərdi üslub çalarlarının sezilməsi İsa müəllimin poetik təfəkkür imkanlarını ortaya qoyurdu. Ən maraqlısı budur ki, 60-cı illərin ortalarından qələmini ədəbiyyatşünaslıq elminin ən ciddi mövzu-problemlərindən biri ilə sınağa çəkdiyi 80-ci illərin ortalarına qədər İsa müəllim həm ədəbiyyat və həm də jurnalistika sahəsində 20 illik, sözün müəyyən mənasında, hətta deyə bilərik ki, məhsuldar bir yaradıcılıq yolu keçibmiş. Bu sirri bizə onun həyat və yaradıcılıq yoluna bələdçilik edən “Akademik İsa Həbibbəyli (Həbibbəyli İsa Əkbər oğlu)” adlı bibliografik göstərici kitabı açır. Məlum olur ki, 15 yaşında yazdığı “Pambıqçı uşaqlar” məqaləsi ilə publisistikada qələmini ilk dəfə sınayan İsa Həbibbəyli 60-70-ci illərdə dövrü mətbuatda ardıcıl şəkildə çıxış edirmiş.

80-ci illərə qədər keçdiyi yaradıcılıq yolunu təhlil edəndə belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, onun maraq dairəsi elə ilk vaxtlardan geniş olub. Müəyyən qədər şərti olsa da, yaradıcılığının birinci mərhələsi hesab edə biləcəyimiz bu illərdə İsa Həbibbəyli qələmini ictimai-sosial problemlərin, mədəniyyətin müxtəlif sahələrinin və o cümlədən ədəbiyyat məsələlərinin işıqlandırılmasına sərf edib. Onun yeniyetməlik və ilk gənclik çağlarında həyatın müxtəlif problemlərinə nüfuz etməkdən çəkinməməsi, qələmə ehtirasla sarılması diqqətdən yayınmır. Diqqəti çəkən əsas cəhətlərdən biri də budur ki, 70-ci illərə doğru onun qələmində ədəbiyyat aləminə maraq və nüfuz hiss ediləcək dərəcədə güclənir. Bu illərdə yazılan “Həmyerlimizin ilk romanı”, “Ələsgərin görkəmli tədqiqatçısı”, “Ələsgər sorağında”, “Sənətkara el məhəbbəti”, “Humanist sənətkar”, “Ədəbi tənqid və bədii irs”, “Cəlil Məmmədquluzadə” və b. məqalələri göstərir ki, İsa Həbibbəylinin elmi düşüncəsi kifayət qədər erkən formalaşmış, həm klassik irsə, həm də müasir ədəbi prosesə istiqamətlənmişdir.

80-ci illərin əvvəllərində “Tənqidçinin yaradıcılıq imkanları”, “Ədəbi hərəkatın elmi təhlili” məqalələrində Y.Qarayev və Ə.Mirəhmədov kimi nüfuzlu ədəbiyyatşünas və tənqidçilərin yaradıcılıq imkanlarını elmi təhlil müstəvisinə gətirməsi, gənc ədəbi qüvvələrin yaradıcılığı haqqında mülahizələri (“Gəncliyin sənətkarlıq imkanları” məqaləsi) onun ədəbi aləmə sürətli nüfuzundan və bu sahədə söz demək imkanlarının ildən-ilə artmasından soraq verir.

Buna görə də düşünürük ki, “Romantik lirikanın imkanları”nı aşkarlamağa İsa Həbibbəyli kifayət qədər elmi səriştə ilə hazır gəlmişdi və bu istiqamətdə keçdiyi yol monoqrafiyada qazandığı uğurların əsasında dayanırdı. Fikrimizcə, “Romantik lirikanın imkanları” monoqrafiyası onun elmi düşüncəsindəki əsaslı irəliləyişdən xəbər verməklə, yaradıcılığının ikinci keyfiyyət mərhələsinə

keçidini şərtləndirir. Ədəbiyyatşünaslığımızda bu monoqrafiyada İsa Həbibbəylinin “polemika mədəniyyəti, yüksək intellektual səviyyə, güclü ümumiləşdirmə bacarığı və yüksək nəzəri hazırlıq” nümayiş etdirməsi, “ilk dəfə olaraq həmin dövrdə poeziyamızda sonet, marş, himn, şərqi, türkü və s. poetik formaların yaranmasını müşahidə etməsi”, “lirikada üslub məsələsini önə çəkməsi”, “həmin janrların poetikasından yüksək elmi səviyyədə söz açması”, “sənətkarların fərdi üslubunun ilk dəfə elmi təsnifatını verməsi”nə dair səslənən mülahizələr də (K.Əliyev, M.Əliyev) fikrimizin təsdiqi mənasında maraqlı elmi mövqeləri ortaya qoyur.

Beləliklə, İsa Həbibbəyli romantizmin poetikasına dair bu axtarışları ilə öz yaradıcılıq istiqamətini müəyyənləşdirir. O, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elminə ədəbiyyat nəzəriyyəçisi kimi gəlir və demək lazımdır ki, akademik elmi araşdırmalarının bu istiqamətini bütün yaradıcı fəaliyyəti boyu davam etdirir. Yaradıcılıq stixiyası etibarını ilə həqiqi ədəbiyyat nəzəriyyəçisi olduğunu sübut edir. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi istiqamətindəki sonrakı çox məhsuldar fəaliyyəti onu da sübut edir ki, onun elmi ədəbiyyatşünaslığa XX əsr romantizminə dair tədqiqatla gəlməsi qətiyyən təsadüfi deyil. Çünki bütün yaradıcı həyatı boyu ədəbiyyatımızın ən müxtəlif tarixi dövrlərinə nüfuz imkanlarını dönə-dönə ortaya qoysa da, onun ədəbiyyatşünaslığımızda daimi olaraq araşdırdığı konkret bir dövr var. İsa Həbibbəyli bir ədəbiyyat tədqiqatçısı olaraq, ilk növbədə, XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərini əhatə edən dövrün mütəxəssisidir. Məhz bu mənada o, M.C.Cəfərov, Mir Cəlil, Ə.Mirəhmədov, K.Talıbzadə kimi XX əsr mütəxəssislərinin ən layiqli və məhsuldar davamçılarından biridir.

O, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqinə ilk cəhdini romantizmə dair araşdırmaları ilə gerçəkləşdirsə də, tez bir zamanda tədqiqatlarının obyektini kifayət qədər genişləndirə bildi.

Beləliklə, İ.Həbibbəyli ədəbiyyatşünaslıq elmində yetmişinci illər ədəbi nəslini təmsil edir.

Mirzəcəllilşünaslıq yeni mərhələdə

İsa Həbibbəylini ədəbi-elmi ictimaiyyət arasında nüfuzlu mütəxəssis kimi tanıdan əsas faktor onun Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığı ilə ardıcıl məşğul olması və mirzəcəllilşünaslığı əsaslı şəkildə irəli apara bilməsidir. Əgər C.Məmmədquluzadənin tədqiqatçılarının Ə.Şərif, Mir Cəlil, Ə.Mirəhmədov, A.Zamanov, M.Məmmədov kimi nəhəng elmi simalar olduğunu nəzərə alsaq, bu sahədə özünü təsdiq etməyin nə qədər çətin olduğunu təsəvvür etmək olar. İsa Həbibbəyli özü də etiraf edir ki, “əsərlərinin nəşri baxımından (oxu: nəşri və tədqiqi baxımından - T.S.) görkəmli Azərbaycan yazıçısı Mirzə Cəlil Məmmədquluzadənin “bəxti” gətirmişdir” (“Ədəbi- tarixi yaddaş və müasirlik. Bakı. Nurlan, 2007, s.94). Bu etiraf İ.Həbibbəylinin ağırlığı altına çiyin verdiyi işin bütün məsuliyyətini başa düşməsindən xəbər verir. Dərk edilən bu həqiqət C.Məmmədquluzadə irsinin nəşri və tədqiqi məsələsinə son dərəcə ciddi yanaşmağa sövq edir və onu mirzəcəllilşünaslığın gördüyü işin miqyasını dəqiq təsəvvür etməyə istiqamətləndirir. Mirzə Cəlillə bağlı apardığı irili-xırdalı bütün tədqiqatlar sübut edir ki, İ.Həbibbəyli bütün hallarda cəlilşünaslıqla bağlı fəaliyyətini “sələflərinin nöqtə qoyduğu yerdən başlamaq”a (Kurbe) üstünlük vermişdir.

Alim 1996-cı ildə “Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş, dissertasiya materialı əsasında bir

il sonra eyni adlı kitabını nəşr etdirmişdir. 2009-cu ildə isə kitabın təkmilləşdirilmiş ikinci nəşri çap olunmuşdur.

“Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri” işlənməsi son dərəcə ağır olan bir mövzudur. Mövzunun elmi həlli bütün tərəfləri ilə arxiv materialları ilə üz-üzə dayanmaqdan keçir və bu materialların böyük səriştə ilə araşdırılması, həqiqi mahiyyətinə varılması, mirzəcəlişünaslığa gətirilən tərəfləri ilə gətirilməyən tərəflərini ayırmağı, gətirilən tərəflərin ideoloji məqamlarını sərf-nəzər etməyi, bütövlükdə problemə azərbaycançılıq müstəvisində və yeni elmi-nəzəri düşüncə ilə həll verməyi tələb edirdi. Alim bu miqyassız ağır işin altına çiyinlərini vermiş və məsələyə yüksək elmi-nəzəri səiyyədə həll verməyi bacarmışdır.

Akademik İ.Həbibbəyli Mirzə Cəlilin “bədi-publisistik irsinin yenidən, milli mövqedən təhlil edilib araşdırılması” məsələsini xüsusi vurğulamaqla onun irsinə yeni metodoloji yanaşmanın zəruriliyini önə çəkir. Monoqrafiyada Mirzə Cəlilin həyatı və yaradıcılığına, mühiti və müasirləri ilə bağlı məsələlərə yeni konsepsiya əsasında elmi həll verilir. Lakin monoqrafiyanın dəyəri ancaq bununla müəyyən olunmur. Mirzə Cəlil XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatının böyük nümayəndəsi, unikal hadisəsi kimi meydana çıxdığı və ədəbi məktəb yaratdığı üçün onun yaradıcılığına yeni yanaşma bütövlükdə bu dövrün ədəbiyyatını tədqiq və təhlilin elmi-metodoloji açarına çevrilir. Bu konsepsiyayı istinad mənbəyi kimi alaraq sovet ədəbiyyatşünaslığının XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatına ideoloji-sosioloji baxış konsepsiyasını dəyərdən salmaq, ədəbiyyatımızla sovet dövrü ədəbiyyatşünaslığımız arasında Çin səddinə çevrilən sovet rejiminin ideoloji siyasətini nəzəri baxımdan zərərsizləşdirmək, nəticə etibarlı ilə ədəbiyyatımızla ədəbiyyatşünaslığımız arasındakı məsafəni qısaltmaq mümkündür.

Söhbət ondan gedir ki, akademiknin tədqiqatının baş məqsədi, əlbəttə, C.Məmmədquluzadənin yaşayb-yaratdığı mühitin obyektiv və dolğun mənzərəsini yaratmaqdır. Lakin bu “baş məqsəd” monoqrafiyada sanki “cari məqsəd” kimi həyata keçirilir və bu zaman “cari məqsəd”dən “strateji məqsəd”ə yol açılır. C.Məmmədquluzadənin fəaliyyət göstərdiyi pedaqoji, ədəbi-mədəni və ictimai mühitlərin obyektiv mənzərəsi Naxçıvan, bütövlükdə Azərbaycan xalqının XIX əsrin ikinci yarısından XX əsrin 30-cu illərinin əvvəllərinə qədərki həyatının elmi ifadəsinə çevrilir. Bu mənada Mirzə Cəlilin yaşadığı “qaranlıq mühit” haqqında həqiqi təsəvvürlər böyük ədibin qaynar bir maarifçi mühit içərisində yaşamasının dəliliyə çevrilməklə bərabər, Naxçıvan və bütövlükdə Azərbaycanda formalaşan maarifçi mühit haqqında dolğun təsəvvür və təəssüratın yaranması ilə nəticələnir.

Nəhayətsiz sevginin gücü ilə...

Görkəmli alimin bu tədqiqatda uğurlarını şərtləndirən əsas cəhətlərdən biri Mirzə Cəlilə olan nəhayətsiz sevgidir. Demək lazımdır ki, bu mövzunu işləmək üçün sadəcə bir doktorluq müdafiəsi istəyi qətiyyənlə kifayət etməzdi. İ.Həbibbəylinin “Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri” tədqiqatı sonsuz Mirzə Cəlil sevgisi ilə yaranmış bir əsərdir. Məhz həmin sevgi alimi doktorluq müdafiəsindən sonra da Mirzə Cəlil mövzusunə dönə-dönə qayıtmağa sövq etmiş, doktorluq dissertasiyasının mövzusunə kənar məsələlərə girişməyə istiqamətləndirmişdir.

Bu məsələlərdən birincisi, böyük ədibin əsərlərinin nəşri məsələsi ilə bağlıdır. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, “əsərlərinin nəşri baxımından ... “bəxti” gətirən” ədibin əsərlərinin nəşri istiqamətində təzə bir iş görmək mümkün idimi?

İlk baxışda mümkünsüz görünən bu istiqamətdə də İ.Həbibbəyli öz sözünü demişdir. Tədqiqatçıya görə, 1994-cü ildə dövlət səviyyəsində ədibin 125 illik yubileyinin böyük təntənə ilə qeyd olunmasından sonra Mirzə Cəlil irsinin nəşri və tədqiqi istiqamətində yeni mərhələ başlanmışdır. Heç şübhəsiz ki, bu mərhələnin formalaşmasında akademikın gördüyü işlər ön sırada dayanır. Bunlardan birincisi və ən möhtəşəmi 2004-cü ildə Cəlil Məmmədquluzadənin “Əsərləri”nin dörd cildliyinin nəşridir. Nəşrin tərtibçisi, müqəddimə və izahların müəllifi olan İ.Həbibbəyli qədirşünalıqla etiraf edir ki, “Əziz Mirəhmədov son otuz ilin əsas, ən görkəmli mirzəcəlişünasıdır, ədibin bədii-publisist irsini xüsusi fədakarlıqla tərtib edib nəşr etdirən mətnşünas alimdir” (Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik. Bakı. Nurlan. 2007. s.97). Bəs elə isə, “son otuz ilin əsas, ən görkəmli mirzəcəlişünası”nın və eləcə də digər mirzəcəlişünasların böyük ədibin əsərlərinin nəşri istiqamətində gördüyü işə İ.Həbibbəyli nə əlavə etmişdir? Gördüyü işin hansı cəhətləri ilə Mirzə Cəlil irsinin nəşrində “yeni mərhələyə” imza atmışdır? Məsələnin bu tərəfinə - “yeni nəşr”in hansı haqla müəllifi olmaq məsələsinə, ilk növbədə, akademik özü ayınlıq gətirmişdir: “Bu nəşrdə ilk dəfə olaraq Cəlil Məmmədquluzadənin “Ər” pyesi, “Lənət” və “Oyunbazlar” adlı səhnəcikləri, 1 hekayəsi, “Molla Nəsrəddin” jurnalında çap olunmuş 176 felyetonu, 35 məqaləsi, 2 tərcüməsi oxuculara çatdırılmışdır” (Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik. s. 102). Məlum olur ki, bu hələ son deyildir. Tədqiqatçı dördcildiyə ilk dəfə olaraq həm də “Mirzə Cəlilin və Həmidə xanımın 60-dan çox naməlum məktubları”nı, 30-dan çox satirik və lirik şeirlərini, “Molla Nəsrəddin” jurnalının Cənubi Azərbaycan üzrə abunə dəftərləri”ni də salmış, eyni zamanda, indiyə qədər oxuculara təqdim olunan Mirzə Cəlil irsi ətrafında dəqiqləşdirmələr apararaq, müəllifə aid edilən “Azərbaycan padşahları” və “Ana dili” adlı məqalələrin ona məxsus olmaması ehtimalını əsaslandıraraq çoxcildiyə daxil edilməsini lazım bilməmişdir. Göründüyü kimi, bu nəşr “əvvəlki nəşrlərlə müqayisədə daha mükəmməl, təkmilləşdirilmiş, çoxsaylı yeni əsərlərlə zənginləşdirilmiş tam külliyyat” kimi meydana çıxır və bu günkü mirzəcəlişünaslığın gördüyü işlərin böyük dəyərindən xəbər verir.

Cəlil Məmmədquluzadənin əsərlərinin müxtəlif dünya dillərinə tərcüməsi və xarici ölkələrdə nəşri istiqamətində bu gün ən ardıcıl iş də İ.Həbibbəylinin xidmətləri sırasındadır. Son illərdə C.Məmmədquluzadənin Tbilisidə, Litvada, Budapeştdə çap olunan və əsasən hekayələrindən ibarət olan kitablarının ideya rəhbəri və “ön söz”ün müəllifliyi də ona məxsusdur.

C.Məmmədquluzadə irsinin xaricdə təbliğinin ikinci bir yolu onun haqqında yazılmış tədqiqatların xaricdə nəşr olunmasıdır. Görkəmli ədəbiyyatşünas Abbas Zamanovun İranda fars dilində çıxan kitabından sonra (1978) bu sahədə uzun illər boşluq yaranmış və bu boşluq yalnız müstəqillik illərində - akademik İ.Həbibbəylinin bir-birinin ardınca “Ərzurumda türk dilində, Moskvada rus dilində, Pakistanda urdu dilində çap edilmiş kitabları” ilə qismən də olsa doldurulmuş, görkəmli ədibin həyat və yaradıcılıq yolunun əsas cəhətlərini dünya oxucusuna çatdırmaq istiqamətində mühüm təşəbbüslər kimi yadda qalmışdır.

Mirzə Cəlil “yeni oxunuş”da

Bununla belə, İ.Həbibbəylinin son tədqiqatlarında Mirzə Cəlillə bağlı gördüyü işlərin içərisində konseptuallığı ilə seçilən məsələ sənətkarın yaradıcılığının yeni estetik meyarlarla araşdırılması, başqa sözlə, yenidən “oxunması”dır.

Məlumdur ki, tənqidi realizmə və eləcə də Mirzə Cəlil yaradıcılığına münasibətdə ədəbiyyatşünaslığımızdakı ən sanballı tədqiqatlarda belə, bu realizm ancaq tənqid pafosuna müncər edilmişdir. Buna görə də Mirzə Cəlilin yaradıcılığı birmənalı şəkildə eybəcərliyi tənqid və inkar konsepsiyası mövqeyindən dəyərləndirilmişdir.

Həmin sistemə tənqidi yanaşanlardan biri də akademik İ.Həbibbəylidir. Sovet ədəbiyyatşünaslığının “şəriətin onsuz da artığa, canlı cənazəyə, ənənəvi şikəstə çevirdiyi” obraz kimi təqdim etdiyi və tanıtdırdığı Məhəmməd həsən əmini İ.Həbibbəyli “mənəviyyatca saf və zəngin”, “şər işlərlə, haram malla arası olmayan”, “xeyirxah və gözütöx, səxavətli və əliaçıq” bir insan kimi xarakterizə edir. İ.Həbibbəylinin təqdimatında “yoxsul və dindar” olmaq Məhəmməd həsən əmi üçün baş töhməti deyildir. Əksinə, onun təhlillərində dindarlıq Məhəmməd həsən əminin daxili dünyasının gözəlliklərini şərtləndirən amillərdən biri kimi səciyyələndirilir. XIX əsrin sonlarının tarixi şəraiti nöqtə-nəzərindən belə, “ümumiləşdirilmiş kəndli” obrazı olaraq bu cür təqdimat daha obyektiv təsir bağışlayır.

Novruzəli obrazını səciyyələndirərkən tədqiqatçı yazır: “... İnsan kimi Novruzəlinin, Usta Zeynalın ... xarakterindəki işığı, sədaqəti, mənəvi saflığı, daxili paklığı, halallığı Mirzə Cəlilin böyük sevgi ilə, ürək yanğısı ilə qələmə aldığını duymamaq, görməmək mümkündür deyildir” (Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik. s. 52).

Novruzəli obrazına verilən bu xarakteristikada fikrin “duymamaq, görməmək mümkündür deyildir” şəklində ifadəsi sovet ədəbiyyatşünaslığında Novruzəli obrazına verilən səciyyə ilə razılaşmamaq deməkdir. Fikrin bu cür ifadəsi və eyni zamanda, Novruzəli obrazında gördüyü işıqlı cəhətlər tədqiqatçının bu qəhrəmanı “ictimai məzmunu cəhətdən ... müflis Novruzəli” (Y. Qarayev) kimi qəbul etmədiyini göstərir.

Tədqiqatçı Novruzəli obrazını xarakterizə edərkən məsələnin başqa bir tərəfinə də diqqət çəkir: “Cəlil Məmmədquluzadə kəndli Novruzəli və poçt qutusu əhvalatı ilə mənəvi intibaha, tərpenişə, dəyişməyə ehtiyacı olan insanı və onu əhatə edən cəmiyyəti realistcəsinə təsvir etməyə, göstərməyə müvəffəq olmuşdur” (Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik. s.54).

Bu qiymətləndirmə Novruzəli obrazına və novruzəlilərə müəllifin tənqidi münasibətinin elmi ifadəsidir. Elmi mühakimədəki tənqidilik meyarı ilə bədii mətnə əks olunan tənqidilik notu bu zaman bir-birini tamamlayır. Çünki müstəqillik dövrünün elmi düşüncəsi başa düşür ki, Mirzə Cəlil tənqidi qəhrəmanı oyatmağa, onun düşüncəsini hərəkətə gətirməyə hesablanır və heç bir halda “qəti inkar məzmunu” daşımır. Çünki “qəti inkar məzmunu”nda öldürücülük, məhvedicilik motivi var ki, bu da Novruzəli obrazına münasibətdə müəllif niyyətinə daxil deyildir.

İ.Həbibbəyli Mirzə Cəlil irsinə bu cür yanaşmanın bədii mətni daha obyektiv təhlil etməyin yolu olduğunu “Ölülər”ə münasibətində də göstərir. Onun “Ölülər”i səciyyələndirməsində metodoloji düzgünlük mətnin obyektiv məzmununu görmək və açmaqla, millilik və azərbaycançılıq düşüncəsini önə çəkməklə müəyyən olunur.

“Ölülər” əsərinə yanaşmada sovet ədəbiyyatşünaslığının ən mükəmməl tədqiqatlarında uca səslə elan olunur: “Əsərdə din daha vacib, daha ciddi sosial məsələlərin həllinə maneə və əngəl kimi təsvir edilən bir tənqid obyektidir” (Y.Qarayev. Realizm: sənət və həqiqət. Bakı. Elm. 1980, s. 202).

“Ölülər”in sosial-fəlsəfi mənasını, ideya-estetik mahiyyətini bu fikrə müncər etmək“ dövrün ən böyük sosial epopeyası”nın (Y.Qarayev) məzmununu nə

dərəcədə obyektiv ifadə edir? Heç şübhəsiz ki, ideoloji konsepsiyanın təsiri altında söylənmiş bu fikirlər və həmçinin bu tipli digər yanaşmalar “Ölümlər”ə obyektiv münasibət mənasında müstəqillik dövrünün elmi düşüncəsini təmin edə bilməzdi. “Ölümlər”ə ateist düşüncədən qidalanmayan həqiqi estetik təhlil verilməsi zərurəti qarşıda dururdu. Bunu ilk dəfə ən çox hiss edən və əsər haqqında düşüncələrində gerçəkləşdirən yenə də “görməli Cəlil Məmmədquluzadəşünas alim” (K.Əliyev, M.Əliyev) oldu.

Polemikanın “qapalı dünya”sı

Məsələ burasındadır ki, İ.Həbibbəylinin yazılarında öz sələfləri ilə polemika açıq müstəvidə getmir. O, sələflərinin obyektiv olmayan fikirlərini təhlil müstəvisinə gətirib onlara açıq tənqidi münasibət göstərmir. Zahirən onun yazılarında polemika heç nəzərə çarpmır. Lakin bu, ancaq ilk baxışda və məsələnin mahiyyətini dərinədən bilməyənlərdə belə təəssürat yarada bilər. Əslində isə, İ.Həbibbəylinin ciddi polemikadan doğmayan yazısı yoxdur. Polemika onun yazılarının ruhunda, mahiyyətindədir. Alimin düşüncəsindəki fikirlər ədəbiyyatşünaslığın qənaətləri ilə dialoji münasibətə girərək müqayisə müstəvisində formalaşır. Beləliklə, alimin yazılarındakı elmilik həm də onunla müəyyən olunur ki, düşüncələrində bədii mətnə bir özünəqədərki elmi münasibət yer alır, bir də öz qənaətləri. İ.Həbibbəyli kağız üzərinə sələflərinin mülahizələrinə etiraz mövqeyini yox, həmin fikirlərə opponent mövqedən yaranmış öz qənaətlərini gətirir. Onun “Ölümlər”lə bağlı mövqeyi də bu müstəvidə formalaşır.

Alim “Ölümlər”in din əleyhinə yazılması fikrinə heç yerdə və heç vaxtla şərik olmur. O, dindarlıqla “ölülərin avamlıq və cəhaləti”ni tamam fərqli anlayışlar kimi dərk edir. Sovet ədəbiyyatşünaslığında obrazın dindarlığı ilə “avamlıq və cəhalət”i arasındakı bərabərlik işarəsi İ.Həbibbəylinin tədqiqatlarında bərabərsizlik işarəsi ilə əvəz olunur. Sovet ədəbiyyatşünaslığı “Ölümlər”in din əleyhinə yazılmasını onun fəlsəfəsini müəyyənləşdirən əsas keyfiyyət kimi qələmə verdiyi halda, İ.Həbibbəyli müstəqillik dövrünün metodoloji prinsiplərini və bədii mətn həqiqətlərini əldə əsas tutaraq bu fəlsəfənin qarşısına tamam əks bir mövqe çıxarır. “Ölümlər”in “Azərbaycanın və ümumən türk-müsəlman dünyasının cəhalət və mövhumat əsarətindən xilas” naminə yazılması haqqında təkidli mövqe əsəri ateist yanaşmadan qurtarmaq düşüncəsinə hesablanır. Həm də bu cür yanaşma əvvəlki ideoloji baxışlara sadəcə tərs mövqedən doğmur. Doğrudur, burada müstəqillik dövrünün azərbaycançılıq ideologiyasının alimin fikirlərini müstəqil şəkildə ifadə etməsinə yaratdığı imkan da rol oynayır. İndi alimin qarşısında “Ölümlər”i ateist əsər elan etmək tələbi dayanmır. Məhz bu şəraitdə İ.Həbibbəyli bədii mətnin diktələrini öne çəkə və “Ölümlər”in “mövhumat və cəhalət əleyhinə”, “müsəlman cəmiyyətindəki fanatizm və cəhalətin ən acı təzahürləri”nə tənqidi mövqedən yazılmasını qabardaraq, bu istiqamətdəki təhlillərini getdikcə dərinləşdirə bilər.

Tədqiqatçı “Ölümlər”in din əleyhinə yazılması konsepsiyasının əsərin ideya-fəlsəfi mahiyyətini izah etməkdən büsbütün uzaq olduğunu göstərmək üçün əsər haqqında təhlillərini aşağıdakı tezislə bir daha əsaslandırır: “Yazıcının qayəsi islam dinini Şeyx Nəsrullah kimi İsfahan lotularından qorumaq, təmizləməkdir” (Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik, s.70). “Ustad Mirzə Cəlil Məmmədquluzadə” məqaləsində tədqiqatçının məqsədi Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığının bütün istiqamətləri, əsərlərinin nəşri və tədqiqi ilə bağlı

problemlərə diqqət çəkmək, görülən işin mahiyyətini aydınlaşdırmaq, görüləcək işlərin konturlarını cizmaq, bu əsasda böyük sənətkarın yaradıcılığını yeni metodoloji müstəvidə dəyərləndirməkdir. Heç şübhəsiz ki, "Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri" əsəri kimi, "Ustad Mirzə Cəlil Məmmədquluzadə" məqaləsi, əslində isə mini-monorafiyası da böyük ədibin həyat və fəaliyyətinin, bədii-publisistik irsinin "yenidən, milli mövqedən daha əhatəli şəkildə təhlil edilib araşdırılması" zərurətinə hesablanmışdır. Qeyd edək ki, Mirzə Cəlilin nəsr və dramaturgiyası haqqında müəyyən qədər tezisvari ifadə olunmuş fikirlər onların müstəqillik dövrünün tədqiqatçıları tərəfindən araşdırılması üçün metodoloji açar verir.

Miqyası genişlənən araşdırmalar, yeni metodoloji meyarlar...

İ.Həbibbəylinin Cəlil Məmmədquluzadə ilə bağlı araşdırmaları göstərir ki, təkcə onun yox, həm də onun müasirləri olan görkəmli sənətkarların hər birinin yaradıcılığının yeni metodoloji meyarlarla öyrənilməsinə ehtiyac var.

Alimin 2017-ci ildə "Ədəbi şəxsiyyət və zaman" adlı 1067 səhifəlik bir kitabı çap olunub. Həmin kitabda "Maarifçi realizm", "Tənqidi realizm", "Azərbaycan romantizmi", "Ədəbiyyatşünaslıq" adlı bölmələrdə verilən məqalələrin - portret-oçerklərin demək olar ki, hamısı (M.F.Axundzadə haqqında iki məqalə istisna olmaqla) XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış sənətkarların həyat və yaradıcılıq yolları haqqında araşdırmalara həsr olunub. Ədalət naminə demək lazımdır ki, kitabın bu fəsilləri XX əsr ədəbiyyatı dediyimiz dövrün tarixini tam şəkildə əhatə edir. Bu bölmələrdə N.Nərimanov, Ü.Hacıbəyov, M.Sidqi, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, M.Şahtaxtılı, M.S.Ordubadı, Ə.Qəmküsar, E.Sultanov, H.Cavid, A.Səhəhət, M.Hadi, F.Köçərli haqqında portret-oçerklər, R.Əfəndiyevin və E.Sultanovun yaradıcılığının müəyyən problemləri ilə bağlı yazılmış iki məqalə, "Molla Nəsrəddin" və füyuzatçılar" adlı araşdırma yer almışdır. Kitabın "Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı" adlı növbəti bölməsində M.Ə.Rəsulzadə, C.Hacıbəyli və Ə.Hüseynzadə haqqında məqalələrin də yer aldığını nəzərə alsaq və onu da nəzərə alsaq ki, XX əsr ədəbiyyatımızın əsas simaları haqqında yazılmış bu araşdırmaların hər biri ədəbiyyat tarixləri və ali məktəb dərsləkləri üçün nəzərdə tutulan ədəbi portret və portret-oçerk janrlarının tələblərinə tamamilə cavab verir və məsələnin başqa bir tərəfini də önə çəksək ki, bu yazıların, demək olar ki, hamısı 2000-ci illərdə və müəllifin öz ifadəsi ilə desək "müstəqillik işığında" yazılmışdır, onda bu araşdırmaların ədəbiyyat tariximizin uyğun dövrünün yazılmasında, bu dövrə dair tədqiqatların aparılmasında, dövrün ədəbiyyatının ali məktəblərdəki tədrisində hansı əhəmiyyətli rol oynayacağını təsəvvür etmək olar.

İ.Həbibbəyli "Müstəqilliyimiz işığında Əli bəy Hüseynzadə" adlı məqaləsində yazır: "Görkəmli ədib və böyük mütəfəkkir Əli bəy Hüseynzadənin sözün həqiqi mənasında çoxcəhətli yaradıcılığı və geniş miqyaslı fəaliyyəti elm adamlarını düşündürdüüyü qədər də, müstəqil Azərbaycan dövlətinin diqqət mərkəzindədir. Hazırkı mərhələdə bu böyük şəxsiyyətə münasibətdə dövlətimizin münasibəti ilə elmi yanaşmada uyğunluq, vəhdət vardır. Bu bizim müstəqilliyimizin bəhrəsidir" (Ədəbi şəxsiyyət və zaman. Bakı. Elm və təhsil. 2017, s. 481).

Görkəmli akademik “uyğunluq, vəhdət” anlayışları altında nəyi nəzərdə tutur, hansı metodoloji yanaşma konsepsiyasını işarələyir? “Uyğunluq və vəhdət” “bizim müstəqilliyimizin bəhrəsidir”. Bəs onda sovet siyasi rejiminin bizə miras qoyub getdiyi anlayış - dövlətin ədəbiyyat siyasəti ilə elmi yanaşmanın əlaqəsini müəyyənləşdirən nə idi? Əks məntiqlə düşünsək, deyə bilərik: Uyğunsuz olanı uyğunlaşdırma, bu mümkün olmayanda isə inkar siyasəti.

Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan yazıçılarının X qurultayındakı məşhur nitqində deyirdi: “İndi kommunist rejimində partiya tərəfindən hazırlanmış ideologiyamız yoxdur. Buna ehtiyac da yoxdur” (Heydər Əliyev və mədəniyyət. Üç cild. II cild. Bakı. Nurlar. 2008, s.207). Azərbaycanın müstəqilliyinin böyük qurucusu fikrini davam etdirirdi: “Siz tam sərbəstsiniz, azadsınız və sərbəstlik, azadlıq şəraitində nə cür istəyirsinizsə, o cür də yazın. Hansı mövzunu götürürsünüz, sizin öz işinizdir. Dövlət bu işlərə qarışmayacaq” (Heydər Əliyev və mədəniyyət, s.216).

Ümummilli liderin “Kommunist rejimində partiya tərəfindən hazırlanmış ideologiya” ifadəsi sovet sisteminin uyğunlaşdırma və inkar siyasətini işarələyir. Müstəqillik dövründə bu siyasətə ehtiyac qalmaması, yaradıcı adamların tam sərbəst və azad olmasına dair səsləndirdiyi fikirlər “uyğunluq, vəhdət” anlayışını kodlaşdırır. Bunun məhz belə olduğunu ümummilli lider öz nitqində həm də açıq ifadə edir: “Mədəniyyət, ədəbiyyat gərək daim dövlətlə bir yerdə olsun” (Heydər Əliyev və mədəniyyət, s.216).

Ə.Hüseynzadə irsinə münasibətdə dövlət siyasəti ilə elmi düşüncənin vəhdətindən danışanda İ.Həbibbəyli məhz bu birlikdən danışır. Bu birliyin bizə verdiyi azadlıq və sərbəstliklə böyük mütəfəkkirin irsinin, milli, ümumtürk və ümummüsəlman dünyası, bütövlükdə isə bəşəriyyət üçün əhəmiyyətinin obyektiv şərhə zərurətindən söhbət açır. Demək lazımdır ki, o, “Böyük mütəfəkkir Əli bəy Hüseynzadə”, “Müstəqillik işığında Əli bəy Hüseynzadə”, “Molla Nəsrəddin” və füyuzatçılar” məqalələrində “Molla Nəsrəddin” və “Füyuzat”, Mirzə Cəlil və Ə.Hüseynzadə münasibətlərinin qaranlıqda qalan, tündləşdirilən məsələlərinə, böyük mütəfəkkirin yaradıcı fəaliyyətinin uzun müddət elmi, ədəbi ictimaiyyətdən, xalqdan gizlədilən tərəflərinə gur işıq salır.

“Uyğunlaşdırma, təhrif və inkar” siyasəti ilə “uyğunluq və vəhdət” siyasəti arasındakı fərqi axıra qədər və bütün tərəfləri ilə təsəvvür edən alim müstəqillik dövrünün verdiyi imkanlardan istifadə edərək, M.Ə.Sabir, N.Nərimanov, M.S.Ordubadı, M.Şahtaxtının həyat və sənət yolu, ictimai fəaliyyəti haqqında birbaşa arxiv sənədlərinə, ən müxtəlif mənbələrə, dövrün əsas mənbə orqanlarının materiallarına, ən ümdəsi isə, sənət həqiqətlərinə sədaqət nümayiş etdirərək obyektiv şərhlər verir. Belə olanda biz Cəlil Məmmədquluzadəni yalnız “molla nəsrəddin”çi Sabirlə yox, həm də füyuzatçı Ə.Hüseynzadə ilə məslək yoldaşları kimi qavraya bilərik. Belə olanda artıq M.Ə.Sabirin “sosialist inqilabının astanasına qədər” gələn obrazını milli istiqlal mücahidinin, cəmiyyətin irəliyə doğru hərəkətini maarifçilik zəminində axtaran sənətkarın obrazı əvəz edir. Belə olanda biz Sabir satirasının hər şeyin inkarına istiqamətlənmədiyindən, burada “mövcud vəziyyətdən çıxış yolu kimi məktəbə, ictimai-mədəni və texniki tərəqqiyə, milli-mənəvi özünüdərkə çağırış”ın “ön mövqeyə çəkilməsi”ndən, “maarifçi-satirik şeirlər”indən, mərsiyələrinin milli məzmunundan, lirikasında “milli və dini birlik ideyası”nı əks etdirən əsərlərdən də danışmağın mümkünlüyünü təsəvvür edirik. Bu cür təqdimat isə bizə “Hophopnamə”ni “milli həyatımızın ensiklopediyası”na çevirən cəhətləri və deməli, müasirliyini

və yaşarılığını dərk etmək imkanı verir. Qarşımızda həqiqi Sabirin - "Sabirimiz" in obrazı bütövlükdə və nurlu siması ilə canlanır.

Haqqında söhbət açdığımız kitabda ədəbi problemlərin və mövzuların zaman sərhədləri getdikcə genişlənir. XX əsrin əvvəllərindən əsrin içərisinə doğru hərəkət başlanır, tarixi ədəbi proses bütöv XX əsr hüdudunda elmi dərk və analiz müstəvisinə çıxarılır. Kitabın "Çətin yollarda", "Müasirlik işığında" və "Müstəqillik andı" kimi bölmələri tarixi ədəbi prosesi əsrin sonlarına qədər və hətta yeni əsrin ibtidasına qədər izləmək düşüncəsinə hesablanır. Bu izləmədəki əsas qanunauyğunluq nədən ibarətdir? Məlumdur ki, sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında XX əsr ədəbiyyatı anlayışı altında əsrin 20-ci ilinə qədərki, başqa sözlə, sovet dövrünə qədərki ədəbiyyat nəzərdə tutulurdu. 20-ci ildən sonrakı ədəbiyyat isə tamam fərqli bir dövrün - sovet dövrünün ədəbiyyatı kimi öyrənilirdi. O da məlumdur ki, müstəqillik dövrünün ədəbiyyatşünaslığında məsələyə metodoloji və elmi-nəzəri baxış bucağı dəyişir. Əsrin ədəbiyyatını "tarixi-tipoloji vahid" kimi (T.Əlişanoğlu) öyrənmək tendensiyası önə çıxdı. Ş.Alişanlı, T.Alişanoğlu, Z.Əsgərli və b. alimlərin araşdırmalarında əsrin ədəbiyyatını tarixi-tipoloji vahid kimi təsdiq etməyə imkan verən estetik amilləri meydana çıxarmaq təşəbbüsləri güclənir.

Əslində, akademik İ.Həbibbəylinin kitabının adını çəkdiyimiz son bölmələrində haqqında söhbət açılan S.Vurğun, Mir Cəlal, M.İbrahimov, R.Rza, İ.Əfəndiyev, B.Vahabzadə, H.İbrahimov, Ə.Abbasov, İ.Hüseynov, Anar, Elçin, C.Cavadlı, Y. və V.Səmədoğlular, S.Rüstəmханlı, Z.Yaqub və b. haqqında araşdırmaları bir araya gətirən bu dövrün ədəbiyyatının böyük nümayəndələrinin yaradıcılığı zəminində əsrin ədəbiyyatını tarixi-tipoloji vahid kimi təsdiq edən estetik amillərin, qanunauyğunluqların tapılmasıdır. Çünki tarixi ədəbi proseslər arasındakı varislik əlaqəsini ancaq bu cür qanunauyğunluqların üzə çıxarılması ilə müəyyənləşdirmək olar. Beləliklə, əsrin ədəbiyyatının 20-ci illərdən başlayan "çətin yollar"ının "müstəqillik andı"na qədər və ondan sonrakı ideya-bədii əsaslarının araşdırılması məqsədinin gerçəkləşməsi başlayır.

Tarixi-tipoloji bütövlüyü şərtləndirən amillər

Bəllidir ki, əsrin ədəbiyyatını tarixi-tipoloji vahid kimi götürmək konsepsiyası bu tarixi dövrü mərhələlərə ayırmağı istisna etmir. Lakin müstəqillik dövrünün elmi düşüncəsi mərhələ təsnifatını sırf ictimai-siyasi proseslərə münqər etməyin əleyhinə çıxış edəndə, heç şübhəsiz ki, haqlıdır. Doğrudan da, müstəqillik dövrünün elmi fikrində özünə yer alan aşağıdakı qənaətə büsbütün şərik olmaq lazım gəlir: "XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının XX əsrin əvvəlləri, sovet dövrü və müstəqillik dövrü mərhələlərinə ayrılması ictimai tərəkürün mexaniki olaraq bədii fikrə tətbiqidir" (Ş.Alişanlı). Bu doğru baxış sistemindən çıxış son onilliklərin ədəbiyyatşünaslığında getdikcə qüvvətlənir və demək lazımdır ki, elmi düşüncə əsrin ədəbiyyatının mərhələ təsnifatının prinsiplərinin axtarışına çıxır. Bu istiqamətdə görkəmli alimlərimiz N.Cəfərov və T.Əlişanoğlunun təklif etdikləri mərhələ təsnifatlarının ictimai-siyasi proseslərin ədəbiyyata təsiri ilə bərabər, ədəbi qanunauyğunluqları da öz içərisinə aldığı söyləmək lazım gəlir. Lakin hələ ki, müstəqillik dövrünün ədəbiyyatşünaslığında əsrin ədəbiyyatının mərhələ təsnifatının mütləq mənada qəbul edildiyi (yəqin ki, bu cür qəbul heç vaxt mümkün olmayacaq,

çünki bu cür qəbul bu istiqamətdə axtarıqların sonu demək olardı) bir variant yoxdur. Odur ki, axtarıqlar davam etməkdədir. İ.Həbibbəylinin “Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşdirmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri” adlı kitabında (Bakı. Elm. 2019) əsrin ədəbiyyatının mərhələ təsnifatı bu cür təklif olunur: “Azərbaycan ədəbiyyatında tənqidi realizm və romantizm epoxası (XIX əsrin 90-cı illərindən Azərbaycanda sovet hakimiyyətinədək); Azərbaycan ədəbiyyatında sosialist realizmi dövrü (1920-1960-cı illər); Milli-mənəvi özünüdərk və istiqlal ədəbiyyatı mərhələsi. Modernizm (1960-1980-ci illər) (s.114). İndiki halda məqsədimiz mərhələ təsnifatının elmi qanunauyğunluğunu dəyərləndirmək və hər mərhələnin estetik özünəməxsusluğunun hansı şəkildə - formatda nəzərə alınmasını araşdırmaq deyil. Əksinə, əsrin ədəbiyyatının keçdiyi tarixi mərhələləri bir-birinə bağlayan cəhətləri, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, tarixi-tipoloji vahidliyin əsrin ədəbiyyatındakı hansı cəhətlərinə alimin araşdırmalarında xüsusi diqqət yetirilməsidir. Bu mənada XX əsrin əvvəllərinin sənətkarları ilə “Sosialist realizmi” (1920-1950-ci illər nəzərdə tutulur) və “Özünüdərk və istiqlal ədəbiyyatı”(1960-1980-ci illər nəzərdə tutulur) mərhələlərinin nümayəndələrinin yaradıcılığında bir-birini tamamlayan məqamların araşdırılması vacib şərtə çevrilir. Həmin məqamlar “müstəqillik andı”nın içilməsinə gətirib çıxarırmı? Bizi düşündürən məsələlərdən biri də budur ki, tarixi dövrün müxtəlif mərhələlərinin ardıcılıqla araşdırılması hansısa bir ədəbiyyatşünas-tənqidçi idealının elmi ifadəsi kimi mənəlanə bilirmi? Məsələ burasındadır ki, biz bir qayda olaraq, sənətkarın estetik idealından danışmışıq. Müəllifin həyat hadisələrini və ya hər hansı bir mövzunu bədii düşüncənin predmetinə çevrilməsindəki sənətkar mövqeyini, mövzunun həllinin onun dünyagörüşü ilə əlaqəsini araşdırmışıq. Əsərdən-əsərə müəllifin estetik idealının hansı cəhətlərinin açılmasını izləmiş, müəllif dünyagörüşünün ifadəsinə, bədii metoduna - həyatı idrak, inikas və qiymətləndirmə imkanlarına bu əsasda dəyər verməyə çalışmışıq. “Tənqid də yaradıcılıqdır” (M.Arif). Onun elmliliklə bədilliyin özünəməxsus sintezində təzahür etməsi, yaxud tənqiddən ədəbiyyat kimi bəhs açılmasına dair son dövr ədəbiyyatşünaslığından kifayət qədər fakt göstərmək olar. Məsələnin bu tərəfi sənətkar mövqeyi kimi bədii materiala yanaşmada, onu idrak və qiymətləndirmədə tənqidçi mövqeyini qabartmağı, tənqidçinin estetik idealından danışmağı mümkün edir. Bunun ədəbiyyatşünaslığımızda müəyyən təcrübəsinin olması da fikrimizə təkan verir. Vaxtilə Ə.Mirəhmədov Məmməd Cəfər Cəfərov tənqidindən tənqidçinin estetik idealı müstəvisində söz açmışdı. Görkəmli nəzəriyyəçi alimimiz Y.Qarayev də Məmməd Cəfər tənqidinə yanaşmada Ə.Mirəhmədovun bu mövqeyini təqdir edən mülahizələr söyləmişdi.

Məsələ burasındadır ki, İ.Həbibbəylinin elmi yaradıcılıq yolunun ardıcıl olaraq izlənilməsi onun tənqidçi (və təbii ki, həm də ədəbiyyatşünas) kimi estetik idealından danışmamağı mümkünsüz edir. Məsələnin bu tərəfinə işıq salmadan alimin yaradıcılığının əsas elmi məntiqini başa düşmək və deməli, bu yolu dəyərləndirmək imkansızlaşır.

Əsrin ədəbiyyatında akademik İsa Həbibbəylinin Mirzə Cəlil, Sabir, Ə.Hüseynzadədən sonra (və onların təmsil etdiyi ədəbi mərhələnin digər nümayəndələrindən sonra) sosialist realizmi mərhələsinin Mir Cəlil, M.İbrahimov, R.Rza, B.Vahabzadə, Ə. Abbasov, M.Araz tipli sənətkarlarından söhbət açmasının məntiqi nədən ibarətdir? Niyə sosialist realizminin məhz bu nümayəndələri obyektivə gətirilir? Sovet dövrü ədəbiyyatının “sosrealizm çevrəsində” (T.Əlişanoğlu) olduğu mərhələni təmsil edən digər

sənətkarlardan (həmin mərhələdə bu tipli digər sənətkarların da olduğuna şübhə etmirik. İndiki halda, söhbət onların İ.Həbibbəyli araşdırmalarında yer alan nümayəndələrindən gedir) onları ayıran cəhətlər nədən ibarət idi? Elçin “Sosrealizm bizə nə verdi?” məqaləsində “sosrealizm daxilində istedadsız konyuktura ilə bərabər, istedadlı konyuktura (!)”nın mövcudluğundan danışır.

Bu şərti və bir az da müəllifin özünün ifadə etdiyi kimi, “qəribə səslənən” anlayışlarla aparılan bölgünün mahiyyətində o dururdu ki, bir qisim sənətkarların yaradıcılığında konyuktura sovet rejimini təbliğ, sənətkarlıq cəhətdən zəifliyi pərdələyən və əsərlərin rejimdən dəstək almasına təkan verən yaradıcılıq üsulu idi. Bir qisim sənətkarlarda - “istedadlı konyuktura” sahiblərində isə siyasi rejimi təbliğ pərdəsi altında milli həyat problemləri ilə bağlı məsələləri, acı həqiqətləri dilə gətirmək üsulu idi. Millilik amilinin ədəbiyyatdan qovulmasına müqavimət üsulu idi, milli ictimai şüuru oyatmaqda Mirzə Cəlil, Sabir ənənəsini qoruyub saxlamaq üsulu idi.

İ.Həbibbəylinin yaradıcılıqlarını təhlil predmetinə çevirdiyi sənətkarlar sosrealizmin bu ikinci tipinə daxil olanlar idi. Alim onların yaradıcılığında “sosrealizm çərçivəsindən kənar yazılan əsl ədəbiyyat nümunələri”ni (Elçin) araşdırır, milli istiqlal uğrunda mübarizə ideyalarının Mirzə Cəlil və Sabir dövründən gələn işığın bu sənətkarların əsərlərindəki təzahür xüsusiyyətlərini üzə çıxarmağa çalışır, nəticə etibarilə mərhələlər arasındakı qanuni varisliyi bərpa edirdi. İ.Həbibbəyliydə bir elmi əminlik vardır ki, “Mir Cəlalin bədii yaradıcılığı Cəlil Məmmədquluzadə və Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev ənənələrinin yeni tarixi şəraitdəki davamı”dır və bu yaradıcılıq “sovet rejiminin sərt ideoloji mühiti çərçivəsində də ideologiyadan uzaq, böyük çətinliklər bahasına olsa da məmləkətə və millətə xidmət edən əsl ədəbiyyat nümunələri kimi yaranmışdır” (Ədəbi şəxsiyyət və zaman, s.620). Onun “Bir gəncin manifesti”, “Dirilən adam” əsərlərində milli məzmunu şərtləndirən cəhətlərlə bağlı qabartdığı məsələlər elmi tezislərinin estetik həqiqətlərlə təsdiqinə çevrilir.

R.Rzanın “Babək” poemasında “Azərbaycan xalqının arxa plana keçirilmiş qəhrəmanlığının yenidən müasir düşüncənin “gündəminə” gətirilməsi”ndən söhbət açanda da, “Sarı dana və balaca qız” şeirində realizmin “sərt üzü və düz sözü”ndə ifadə olunan həqiqətləri önə çəkəndə də, “Rənglər” silsiləsinin bütün poetikası ilə sosrealizm ştamplarına qarşı yazıldığını vurğulayanda da, M.İbrahimovun “Gələcək gün”ündə, “Cənub hekayələri”ndə, “Xosrov Ruzbeh” və “Güləbət” povestlərində milli mübarizə hərəkatının, milli azadlıq mövzusunun təcəssümündən söhbət açanda da sənətkarların estetik idealının alimin milli və vətəndaş mövqeyinin həqiqi ifadəsinə çevrildiyini müşahidə edirik. Və bu müşahidələr bizə sovet dövrü ədəbiyyat tariximizin şərəfli, eyni zamanda, unudurulmaqda olan səhifələrindən birindən - Ə.Abbasovun yaradıcılığından, onun “Zəngəzur” romanından əhatəli, ürək dolusu söhbət açılmasının məntiqini başa salır. “Ədəbi şəxsiyyət və zaman” kitabındakı “Əyyub Abbasov” oçerki və xüsusilə onun giriş hissəsi bizə ədəbiyyatşünas alimi tarixçi obrazında təqdim edir. Tarixi hadisələri tarixin həqiqətləri, milli mənafe və vətəndaş düşüncəsi ilə dərk edib ürək ağrısı ilə ifadə edən alimin düşüncələri və mövqeyi ilə tanış edirik: “Birinci Dünya savaşında böyük dövlətlərin Osmanlı torpaqlarını tarixdən silmək planları kimi, ermənilərin Anadolu torpaqlarında “dənizdən-dənizə Ermənistan” yaratmaq xülyası da türk xalqının iradəsi, döyüş əzmi, tarixdə bənzəri olmayan Qurtuluş savaşını sayəsində puça çıxdı. Bundan başqa, böyük güclər tərəfindən silahlandırılıb hərtərəfli hərbi-siyasi dəstək verilən erməni terrorçu dəstələri Anadolu torpaqlarındakı acınacaqlı

məğlubiiyyətin əvəzini Azərbaycanın günahsız müsəlman əhalisindən çıxarmağa çalışmışlar. Məqsəd Qərbi Ermənistandan, Naxçıvandan, Zəngəzur və Qarabağdan Gəncəyə qədər olan ərazidə bu torpaqların əsas sahibləri olan azərbaycanlı əhalini deportasiya etmək, həmin ərazidə süni şəkildə erməni dövləti qurmaqdan ibarət idi. Böyük güclərin Azərbaycan torpaqları hesabına Qafqazda ermənilərə dövlət yaratmaq planları nəhayət ki, millətlərarası münaqişələr zəminində on minlərlə günahsız insanın qanı bahasına reallığa çevrildi. Həmin məqsədlə XX əsrin əvvəllərində baş vermiş Zəngəzur qətlialmları ermənilərin azərbaycanlılara qarşı soyqırım siyasətinin ən qanlı səhifəsindən ibarət idi” (Ədəbi şəxsiyyət və zaman, s.687).

Tarixə bu dəqiq ekskurs “Əyyub Abbasov” mövzusunun aktivləşdirməkdə alimin milli tarixi tale ilə bağlı narahat düşüncələrlə yaşadığını göstərir. Sovet rejiminin qılıncının dalı da, qabağı da kəsdiyi zamanlarda -1956-1957-ci illərdə yazılmış “Zəngəzur” tarixi romanında ermənilərin “Zəngəzur-Naxçıvan bölgəsində törətdikləri faciələrin” obyektiv təsvirini verən yazıçının ciddi siyasi təzyiqlərlə üzləşməsinə baxmayaraq, “azərbaycançılıq idealına sadıq”liyi həqiqi vətəndaş mövqeyinin ifadəsi olaraq alimin bütün varlığını və düşüncəsini hərəkətə gətirir. O, bir məqalənin imkanları daxilində Ə.Abbasovu vətəndaş fədakarlığına aparan cəhətləri açmağa çalışmaqla bərabər, “Zəngəzur” romanının müstəsna tarixi əhəmiyyətini, müasirliyini, eyni zamanda ideya-sənətkarlıq xüsusiyyətlərini tədqiq edir.

Tarixi ədəbi proseslə çağdaş ədəbi proses arasında

“Tənqid publisistik olmalıdır” (M.Arif). Ədəbi tənqiddə aid edilən bu prinsip sənətin həyatla əlaqəsini nəzərdə tutur. İ.Həbibbəylinin tədqiqatlarında tarixə nüfuzun dərinliyi bu publisistliyin ifadə imkanlarından birini gerçəkləşdirirsə, ictimai-siyasi həyata analitik baxışları onun araşdırmalarının - tənqidçi və ədəbiyyatşünas sözünün aktuallığını və müasirliyini şərtləndirən xüsusiyyət kimi diqqəti cəlb edir. Son illərdə akademiyanın Ədəbiyyat İnstitutu üst-üstə 2000 səhifəyə yaxın ikicildlik “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı” kitabını buraxmışdır. Bu ikicildlikdə müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatının - çağdaş ədəbi prosesimizin inkişaf mərhələləri ən müxtəlif kontekstlərdə araşdırma obyektinə olmuşdur.

“Ədəbi şəxsiyyət və zaman” kitabının “Müstəqillik andı” bölməsindəki çoxsaylı yazıları ilə birlikdə ikicildlikdə yer alan müxtəlif janrlı məqalələri İ.Həbibbəylinin müasir ədəbi prosesə bələdlik və nüfuz imkanlarını gerçəkləşdirir.

Tənqidçi kimi fəaliyyətində, çağdaş ədəbi prosesə yanaşmalarında da onun ədəbiyyat tarixçiliyindən gələn araşdırma üslubuna - tənqidçi-ədəbiyyatşünas idealına tam bir sədaqət nümayiş etdirdiyini görürük. İ.Həbibbəyli müstəqillik ədəbiyyatını “müstəqilliyin şərəfli yolu” işığında araşdırır. Müstəqillik uğrunda gedən mübarizələrin müstəqillik dövrü ədəbiyyatının yaranmasında rolu, bu ədəbiyyatda müstəqillik uğrunda mübarizələrin əksi, dövlətin xalqla birliyi, dövlətçilik mənafeələrinin milli və ədəbiyyat mənafeyi ilə vəhdətdə təcəssümü onun yazılarının baş xəttinə çevrilir.

Tarixi və ictimai-siyasi tənqiddə dərinliyi çağdaş ədəbi prosesin inkişaf yolunu baş verən global və milli siyasi təlatümlərin fonunda araşdırmağa imkan verdiyi kimi, elmi və tənqidi tənqiddə dərinliyi analitikliyə çəkən cəhətləri ilə mərhələnin ədəbiyyatının təkamül yolunu da izləyə bilir.

Ədəbiyyat - nəzəriyyə işığında

Ədəbiyyat tariximizin ən müxtəlif dövrləri ilə bağlı aparılan uzunmüddətli axtarışlar görkəmli alimləri bir qayda olaraq ədəbiyyatın nəzəri və metodoloji məsələləri ilə bağlı söz demək ehtiyacına gətirib çıxarır. Bunun bir neçə səbəbi vardır. Birincisi, nəzəri və metodoloji fikrin ədəbiyyatın tarixi təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi hesabına formalaşması mübahisə doğurmayan həqiqətdir. İkincisi, ədəbiyyat tarixinin keçdiyi yol nəzəri və metodoloji məsələlərin qoyuluşu və həllindəki boşluqları meydana çıxarır. Uzunmüddətli elmi təcrübədən sonra həqiqi ədəbiyyat tarixçisinin bu boşluğu doldurmaq təşəbbüsləri, fikrimizcə, tam qanunauyğundur. Akademik İ.Həbibbəylinin də hər iki istiqamətdəki təşəbbüsləri ciddi elmi nailiyyətlərlə nəticələnir. “Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik” kitabındakı “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi məsələləri”ndən bəhs edən “Ədəbiyyatın tərifi”, “Ədəbiyyatşünaslıq elminin şöbələrinə yenidən baxış”, “Satira ədəbi növ kimi”, “Kiçik hekayə janrı - novella” və b. məqalələrində məsələlərin qoyuluşu və ona verilən elmi həlldə mübahisə doğuran cəhətlərlə bərabər, alimin məsələlərə “yenidən baxış”ını sərgiləyən mülahizələr çoxdur. Misal üçün, “ədəbiyyatın tərifi” məsələsi ilk baxışda bəsit bir problem təəssüratı yaradır. Ancaq bu istiqamətdə alimin araşdırmaları ilə tanış olduqca bu tərifdə “ədəbiyyat anlayışının, bədii yaradıcılıq fəlsəfəsinin ana xətləri”nin, “yığcam və konkret şəkildə ifadə edilməsi” tələbi məsələnin mahiyyətinin dərinliyini aşkarlayır. Alim bu dərinliyə gedir, tərifin formalaşması üçün təkan ola biləcək mənbələri araşdırır, mövcud təriflərin “bədii yaradıcılıq fəlsəfəsinin ana xətləri”ni özündə cəmləşdirmək baxımından üstün və qüsurlu cəhətləri üzərində dayanır və nəhayət, tərif haqqında öz variantını təklif edir: “Ədəbiyyat həyatı bədii lövhələr və surətlər vasitəsilə, ümumiləşmiş və fərdiləşmiş şəkildə əks etdirən, estetik-tərbiyəvi əhəmiyyətə malik olan söz sənətidir” (Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik, s.371).

Akademikin “ədəbiyyatşünaslıq elminin şöbələrinə yenidən baxış”ında ədəbi tənqidin tipologiyası ilə bağlı apardığı təsnifatda (o, ədəbi tənqidi elmi-ideoloji tənqid, elmi-publisistik tənqid, elmi-fəlsəfi tənqid, elmi-nəzəri tənqid, yazıçı tənqidi kimi təsnif edir), ədəbiyyatşünaslığın yeni şöbələrinin yaranması ilə bağlı mülahizələri də orijinal və kifayət qədər elmi təsir bağışlayır. Alimin satiranı dördüncü ədəbi növ kimi əsaslandırmaq iddiası da maraqlıdır. Bu məqsətdə o, qoyulan problemlə bağlı təkzib olunması çətin olan xeyli arqumentlər irəli sürə bilmişdir.

M.F.Axundzadədən ədəbiyyat nəzəriyyəçisi kimi bəhs etmək işini də ilk dəfə İ.Həbibbəyli həyata keçirmişdir.

Metodoloji boşluqları doldurmaq ehtiyacı: Dövləşdirmə konsepsiyası

Qeyd etmək lazımdır ki, alimin nəzəri və metodoloji fikir tariximizdəki boşluqları doldurmaq təşəbbüsləri arasında son tədqiqatı - “Azərbaycan ədəbiyyatı: Dövləşdirmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri” monoqrafiyası məsələlərin konseptual qoyuluşu və həlli ilə elmi hadisə səviyyəsinə yüksəlir.

Hər bir xalqın ədəbiyyatının elmi şəkildə araşdırılmasının həqiqi tarixi dövləşdirmə məsələsinin düzgün qoyuluşu ilə başlanır. Bu elmi-nəzəri fikirdə

mübahisə doğurmayan bir həqiqətdir. Alim də məhz belə düşünür: “Müasir Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının qarşısında duran ən zəruri vəzifələrdən biri milli ədəbiyyat tarixinin keçdiyi çoxəsrlik inkişaf yolunun sistemli şəkildə dövləşdirilməsinin elmi təsnifatını hazırlamaqdan ibarətdir” (s.13). Məsələnin düzgün qoyuluşudur, lakin məsələ yeni deyildir. Ədəbiyyatşünaslığımızda dövləşdirmə məsələsinin qoyuluşunun yüz ilə yaxın tarixi vardır. Bununla belə, onun müstəqillik dövrü ədəbiyyatşünaslığı mövqeyindən çıxış edərək ədəbiyyatımızın tarixi dövləşdirilmə konsepsiyasını ortaya qoyması ciddi maraq doğurur. Alimin dövləşdirməyə dair müasir tələblərə cavab verən konsepsiya təqdim etməsini şərtləndirən bir neçə amil vardır.

Birincisi, o, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı üzrə mütəxəssis olsa da, ədəbiyyatımızın bütün tarixi dövrlərini yaxşı bilir və bu tarixi dövrlərin ən aktual və müasir problemlərinə nüfuz etmək imkanlarını dönə-dönə ortaya qoymuşdur. “Kitabi-Dədə Qorqud”, Nizami Gəncəvi, Marağalı Əvhədi, Şəms Təbrizi, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Saib Təbrizi, Molla Pənah Vaqif, M.F.Axundzadə haqqında məqalələri və bu tipli digər yazıları onun araşdırmalarındakı dövr sərhədsizliyini göstərir. Məlumdur ki, dövləşdirmə konsepsiyasının elmiliyini, ilk növbədə, ədəbiyyat tarixinin bütün dövrlərinə bələdlik şərtləndirir. İkincisi, İ.Həbibbəylinin araşdırmalarında belə bir spesifik cəhət var. O, hər bir sənətkarın yaradıcılığı ilə bağlı söz söyləməyə həmin sənətkarların haqqında ədəbiyyatşünaslıq bazası ilə gəlir. Yəni ədəbiyyat tariximizin hər bir dövrü və əsas nümayəndələrinin yaradıcılığı ilə bağlı ədəbiyyatşünaslığın axtarıları və mövqeləri ona çox yaxşı bəllidir. Üçüncüsü, ədəbiyyat tarixinin istənilən mərhələsinin hər hansı nümayəndəsi haqqında deməyə sözü olanda əlinə qələm götürür. Dördüncüsü, İ.Həbibbəyli ədəbiyyatın bütün tarixi dövrlərinin tarixlə əlaqəsinə öz araşdırmalarında həmişə xüsusi diqqət yetirir, ictimai-siyasi proseslərin “etno-kulturoloji hadisələrin” (N.Cəfərov) yetişməsindəki rolunu nəzərdən qaçırmır. Beşincisi, akademik İ.Həbibbəyli siyasi-ideoloji cəhətdən son dərəcə hazırlıqlıdır, ictimai-siyasi və ədəbi-mədəni düşüncə tarixlərində azərbaycançılıq ideologiyasının keçdiyi tarixi yola dərinlən bələddir. Müstəqillik dövrünün dövlətçiliyində azərbaycançılıq ideologiyasının yerini riyazi dəqiqliklə bilir. Və ən nəhayət, altıncısı, bu gün müstəqillik dövrünün ədəbiyyatşünasları içərisində təkəkkür çevikliyi ilə o, birincilər sırasında yer alır. Bütün bu sadalananlar isə, onun dövləşdirmə konsepsiyasının elmiliyinə gedən yola işıq salır.

Buna görə də, dövləşdirmə konsepsiyasının qoyuluşu məsələnin elmi həllini axtarış tarixindən, bu tarixin təkamül mərhələlərindən, yenidən dövləşdirməni zəruri edən amillərdən, konsepsiyada azərbaycançılığın mövqeyini təyindən gəlir. Başqa sözlə, o, yeni dövləşdirmə konsepsiyasına bu istiqamətdə ədəbiyyat tarixçiliyimizin keçdiyi yolu çox diqqətlə və həssaslıqla araşdıraraq gəlir. Ədəbiyyatşünaslığımızın keçdiyi tarixi yolda bu istiqamətdə söylənmiş hər hansı bir tezisdən tutmuş konseptual qoyuluşlara, monoqrafik araşdırmalara qədər, hər bir mövqeyi analiz edir, ona münasibət bildirir. Yeni konsepsiyanın formalaşdırılmasında tarixi mövqələrin dəyərli cəhətlərini ümumiləşdirməyə çalışır. O, XX əsrin 90-cı illərini “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini yenidən formalaşdırmaq üçün konsepsiya axtarıları dövrü” adlandıraraq daha çox prof. N.Qəhrəmanlının və akademik N.Cəfərovun təsnifatları üzərində dayanır və bir neçə cəhətinə görə N.Cəfərovun dövləşdirmə konsepsiyasını daha artıq dəyərləndirir. Bu konsepsiyada “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini dövləşdirmək üçün zəruri olan meyarların” - ictimai-siyasi, etnokul-

turoloji və ədəbi-estetik amillərin vəhdətdə nəzərə alınması, konkret dövrləşdirmə modelinin təklif olunması və bütün bunlara azərbaycançılıq müstəvisində elmi həll verilməsi İ.Həbibbəyli belə qənaətə gətirir ki, N.Cəfərov “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin dövrləşdirilməsinin özünəməxsus konkret versiyasını formalaşdırmışdır” (İ. Həbibbəyli. Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşdirmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri, s. 89).

Alim yeni dövrləşdirmə konsepsiyasının yaradılması zərurəti üzərində geniş dayanır. Onun arqumentləri arasında keçmiş ideoloji sistemlə müstəqil dövlətçiliyimizin ideologiyası arasındakı fərq, keçmiş sistemin ədəbiyyatın tarixi dövrləşdirilməsini həqiqi ədəbiyyat qanunlarına tabe tutmağa imkan verməməsi, vaxtilə təklif olunan təsnifatların dünya ədəbi-nəzəri təcrübəsindən lazımı qədər yararlanmaması və s. məsələlər yer alır.

O, yeni dövrləşdirmə konsepsiyasında azərbaycançılıq məfkurəsi, sivilizasiya faktoru, ədəbi-tarixi prosesin reallıqları və s. prinsiplərə istinadı önə çəkir.

Məlumdur ki, dövrləşdirmə konsepsiyasının elmiliyini şərtləndirən ən əsas cəhət budur ki, hər hansı bir dövr özündən əvvəl və sonra gələn dövrlərdən ədəbi-estetik amillərin bütöv bir sistemi ilə ayrılısın. Düşünürük ki, İ.Həbibbəyli öz konsepsiyasının elmiliyini şərtləndirmək üçün bir tarixi dövrü o birindən ayıran və “müəyyən bir vəhdət altına alına bilən vəsfləri” (B.Çobanzadə) müəyyənləşdirmək yolu tutmaqla düzgün mövqe nümayiş etdirir (Həmin “vəsflər”in mahiyyətini açmaq təfəssilatlı təhlil tələb edir. Bu isə artıq ayrı bir yazının mövzusu). Yalnız onu deyək ki, bu “yol” alimə “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin inkişaf mərhələləri”ni, əslində isə dövrlərini hər bir dövrün estetik özünəməxsusluğunda ayırmağa imkan vermiş və aşağıdakı qənaətin gerçəkləşməsinə gətirib çıxarmışdır: “Ölkəmizdə dövlət müstəqilliyi şüurunun oyatdığı milli-ənənəvi özünüdərkətmə ruhundan və milli istiqlal düşüncəsindən doğan çoxəsrlik Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin dövrləşdirmə konsepsiyası geniş mənada xalqın və ədəbiyyatın qanunauyğun təkamül və inkişaf proseslərinin ədəbiyyatda əks olunmasına xidmət edən sistemli elmi-nəzəri təlimdir” (İ. Həbibbəyli. Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşdirmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri, s. 425).

Bütün bunlar Ç.Aytmatovun B.Vahabzadə haqqında dediyi və yaddaşımın dərinliklərində yer almış aşağıdakı sözləri xarılamağa ehtiyac yaradır: “B.Vahabzadənin poetik təfəkkür mədəniyyəti təbiətə millidir. Bu çox nadir bir haldır ki, sən övladı olduğun xalqın nitq hissəsində feil olmağı bacarasan”.

İsa Həbibbəylinin tarix, diyarşünaslıq, sənətsünaslıq məsələlərinə, müxtəlif sahələrdə çalışmış elm xadimlərinin həyat və yaradıcılıq yoluna dair yazılarında, AMEA-nın vitse-prezidenti və Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru kimi humanitar fikrimizin inkişafı uğrunda qaynar fəaliyyətini, xüsusən Ədəbiyyat İnstitutunun durğunluqdan vüsətli inkişafa doğru hərəkətində misilsiz xidmətlərini də nəzərə alsaq, qəti inamla deyə bilərik ki, 70 illik həyatı və yaradıcı fəaliyyətinin qürurunu yaşayan alim görkəmli şairimiz B.Vahabzadə kimi “övladı olduğu xalqın nitq hissəsində feil olmağı” bacarmışdır.

Təyyar SALAMOĞLU

◆ P o e z i y a

Vəliyulla NOVRUZ

OLMADI

Dərdimdən yığıldım, ana,
Tutmağa bir əl olmadı.
Həsərdən sıxıldım, ana,
Danışmağa dil olmadı.

Seyr elədim Haçadağı,
Ağlar gördüm Xanbulağı.
Çox bəslədim bağça-bağı,
Üzməyə bir gül olmadı.

Kim qarğıdı axı bizi,
Oda yaxdı qəlbimizi.
Duman aldı yolu, izi,
Əsməyə bir yel olmadı.

Göylər qara geyindilər,
Boz buludlar öyündülər.
Yağış yağdı, sevindilər,
Çaylar daşıb sel olmadı.

Dünya necə gör qarışdı,
Qismətilə kim barışdı?
Pərdələrdə sim alışdı,
Çalmağa bir tel olmadı.

Qırıb çatdılar meşəni,
Durub satdılar meşəni,
Oda atdılar meşəni,
Yerində bir kol olmadı.

Gecə-gündüz hey yazdılar,
Bəndi-bərəni qazdılar.
Axırda yolun azdılar,
Keçməyə bir yol olmadı.

BİZİ

Nağıllaşdıq nağıl kimi,
Şirinləşdik noğul kimi.
Yurda layiq oğul kimi
Böyütdü nənələr bizi.

Məskən saldıq bu dağlarda,
Sərinləndik yaylaqlarda.
Yuva saldıq budaqlarda
Yellədi nənələr bizi.

İllər ötdü, yaşa dolduq,
Qocaldıqca uşaq olduq.
Çiçək kimi bir gün solduq,
Duymadı nəvələr bizi.

Namərd yükün çatıb getdi,
Torpağını satıb getdi,
Səhralarda atıb getdi
Sarvansız dəvələr bizi.

Yollarını yağı kəssə,
Vuruşmağa qılınc istə.
Koroğlutək düşmən üstə
Hoyladı dədələr bizi.

* * *

Səninlə hər axşam danışırım mən,
Ruhunu oxşayan çiçək dilində.
Yanıb öz içimdə alışırım mən,
Adım da düşməyir, göyçək, dilindən.

Tale də üzünə gülmür nə vaxtdı,
Elə bil dəryada qərq olub gəmin.

Bir gün bu sevdanın açılar baxtı,
Sevincə bürünər kədərin, qəmin.

Bu da bir ömürdü, yaşayırıq biz,
Alıb öz qoynuna sizi bu şəhər.
Hələ dərdimizi daşıyıriq biz,
Mənim boğazıma tıxanıb qəhər.

Hər gecə Tanrıya dua edirəm,
Haqqın dərğahına diz çökürəm mən.
Nəmli gözlərimi sıxıb gedirəm,
Bir Allah bilir ki, nə çəkirəm mən.

Elə bil qəlbimi çəkiblər dara,
Ruhumu nə yaman sıxır barılar.
Özüm də bilmirəm üz tutum hara,
Hönkürsəm, göylərin bağı yarılar.

Olub-keçənləri unut bir anlıq,
Günəş qürub edər batanda, qızım.
Daha gözlərimə çökür qaranlıq,
Sanma ki, günahkar atandı, qızım.

Əzəldən dünyanın işi belədi,
Bəzən bir damlada boğulur insan.
Fələyin qurduğu bu bir tələdi,
Ancaq öz hökmünü verir hər zaman.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2020-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

Dayandur SEVGİN

ALATORAN

Alatoran: şər əməllərin və
şər əməllilərin "qaynar iş vaxtı".
Cinin, şəyatının gələn vədəsi,
Yarasaların səbirsizliklə gözlədiyi
uçuş məqamı,
Qurbağaların zəhlə tökən qurultusu.
Dan yeri qızarıncə,
Günəş üfüqdən boy verincə
Şər əməllər çəkilər
öz hücrəsinə.
Cin-şəyatın gözə görünməz,
Yarasalar divar deşiyi axtarar,
Dəcəl bir uşağın atdığı daş
Kəsər qurbağaların
Zəhlə tökən səsini.
Nə yaxşı ki, işıqlı səhərlər var,
İşıqlı adamlar var, İlahi!

VARSA ƏDALƏT DEDIYİN

Tale atlı, mən piyada,
Güvənmədim baxta, Tanrım.
Şirin-şəkər, gözəl sözlər
Gördüm çıxdı saxta, Tanrım.

İçindəyəm səsin-küyün,
Dərd sinəmdə düyün-düyün,

Varsa ədalət dediyin,
Niyə çıxmır taxta, Tanrım?

Bilsin yaxın-yadım mənim,
Var könlümdə odum mənim,
Varda olmaz adım mənim,
Axtar məni yoxda, Tanrım.

Nəyi deyim, yazım nəyi,
Gedə köksümün göynəyi,
Deyilənin haqq gəlməyi
Qaldı hansı vaxtda, Tanrım?

* * *

Şeytan əməliidi bu gözəlliyin,
Tanrı axıtmazdı belə qanları.
Qara kirpiklərin xilas eyləmiz
Dərya gözlərində boğulanları.

Kövrəlsən, gözündən bir damcı düşsə,
Silməyə hər cibdən bir yaylıq çıxar.
Sən tutub gedərsən vüsəl yolunu,
Nədənsə qarşına ayrılıq çıxar.

Sonuncu nəğməsin oxuyan qu da,
Son dəfə ürəkdən dinmək istəyir.
Sənin göz yaşından sellənən suda
Kimdi o, bəxtəvər çimmək istəyir.

YADINDAN ÇIXIB

Əllərin üzündə qalar, İlahi,
Adam gözləriylə baxsan rəngimə.
Nolar bu gözələ insaf verginən,
Bircə cavab versin mənim zəngimə.

Dəryada gəmiyəm, uçub yelkənim,
Külək yellədikcə əsər kəndiri.
Asılı qalmışam dar ağacından,
Bircə "ALO" sözü kəsər kəndiri.

Dillənə qəlbinin kaş sarı simi,
Duyam istisini kövrək səsinin.
Nolardı barmağı kəpənək kimi
Qonaydı üstünə "YES" düyməsinin.

Bu başda həyəcan, o baş da sükut,
Aya, ilə dönür hər keçən anım.
Çağırır, çağırır, telefon susur,
Bir cavab verməyir qəlbi daş xanım.

Sən bizi sevgidən yaratdın axı,
Ən ülvü sevgilər adından çıxıb.
Tanrım, bu gözələ hər şey vermişən,
Bircə ürək vermək yadından çıxıb.

GÖZƏL

Sözüm tellərinin birinə dəyməz,
Təsvir eləsəm də yüz səni, gözəl.
O hansı nəqqaşdı belə nəqş edib,
Belə şəkil kimi qız səni, gözəl.

Öldüm həsrətinin qeylü-qalında,
Sən varsan, gözüm yox dünya malında.
Elə bil ay doğub gül camalında,
Ölür görmək üçün göz səni, gözəl.

Həsrətin canımı yaxıb, qurtarıb,
Gözüm göz yaşımı sıxıb, qurtarıb,
Mənim axırıma çıxıb, qurtarıb,
Bəs niyə öldürmür naz səni, gözəl.

Ayrılıq Sevginin qəddini əyib,
O al dodaqların gilastək dəyib,
Üstündə ilahi elə işləyib,
Çətindi vəsf etsin söz səni, gözəl.

* * *

Düşündüm ki, sən mənim
Ta çıxmısan yadımdan.
Yenə göz-gözə gəldik,
Neynim mən bəxti qara.
Qara gözlərin ilə
Talan etdin könlümü.
Bu yaşda Məcnun olub,
Düşümmü səhralara.

REDAKSİYADAN: Hörmətli həmkarımız Dayandur Sevgin, 60 yaşın mübarək! Sənə möhkəm cansağlığı, ailə səadəti arzulayırıq. Yaşa!

Xutra RAMAZAN

DOĞMALIQ

Yurdumu, yuvamı, bəzi quşlartək,
İqlim dəyişdikcə dəyişməmişəm.
Qoca qartal kimi zirvə seçərək
Adına əbədi Vətən demişəm.

Mən dağlar oğluyam, dağ vüqarım var,
İradəm poladdır - sınar əyilməz.
Sevda yolçusuyam, öz qərarım var,
Bu yolda sürətim səngiyə bilməz.

Özgənin vədinə uymaram bir an,
Elimin sözüne sadıqəm yenə.
Bir qurtum içməyəm yad bulağından,
Öz sısqə çeşməm də şirindir mənə.

Anamın laylalı bal dilimizə
Əcnəbi haramı qatanlar azmı?
Dilimdən düşərsə xal dilimizə,
Ana da, Vətən də məni danmazmı?

Könlüm cənnətməkan, ömürsə bahar,
Versəm yad əlinə, solar çiçəyim,
Neynirəm özgəni, yığışsın dostlar,
Tər çiçək ətirli nəğmələr deyim.

NƏĞMƏKAR ÜRƏYİM

Sinəmdə ürək deyil,
O bir yaralı quşdu.
Həsrətinlə çırpınıb,
Köksümü yardı uçdu.

O mənim quş ürəyim,
Qana düşmüş ürəyim.
Qonub könül bağına,
Oxuyur yana - yana:

Bir sevdalı ürəyəm,
Sənə bağlı diləyəm,
Dərd vermə, sına billəm,
Büllur kimi kövrəyəm.

Sevgilim, bu ah-aman,
Sanma quş naləsidir,
Atəşinlə qovrulan
Ürəyimin səsidir.

Sevgi nəğməsi həzin -
Həyatın özü kimi.
Qəbimiz qoşa yansın -
Bir odun kimi közü kimi.

DAĞLAR KİMİYƏM

Tale yolçusuyam, ömür yaradı,
Qismətini gəzən səyyar kimiyəm.
Bilmirəm nə qalıb mənzil başına,
Gedirəm, sürətli qatar kimiyəm.

Altmışı haqlayıb ötsə də yaşım,
Neçə yol tufana düşsə də başım,
Həyat eşqi olub ömür sirdaşım,
Qəbimlə, ruhumla bahar kimiyəm.

Hələ nə yazmışam, yaratmışam mən -
Hələ çox əsərlər görəcək Vətən.
Min inci düzəcək qələmim sözdən,
Deməyin sənətdə nübar kimiyəm.

Bir insan üzündə kədər görəndə,
Bir insan səsində qəhər görəndə,

Kövrəlib uşağa dönürəm mən də --
El dərdini çəkən qəm-xar kimiyəm.

Xutra Ramazanam, haqq soraqlıyam,
Vətənə bağliyam, elə bağliyam.
Yurdum Balakəndi, avar oğluyam,
Vüqarımla bizim dağlar kimiyəm.

İNSANI QOCALIQ HAQLAYANDA

Cavalıq şövqüylə yansa da ürək,
İnsanı qocalıq yaman haqlarmış.
Könül gülzarına xəzan düşəndə
Bahar güllərinin solmağı varmış.

İxtiyar çağının çoxmuş möhnətiş,
Tükənərmiş canın heyi, taqəti;
Dil sözü tutmazmış, qulaq söhbəti,
Gözlər odu verib, qoru saxlarmış.

Niskili çox imiş ahıl payın da,
Qəm şahlıq edərmiş can sarayında.
Qalsa da min azar-bezar hayında,
Ürəkdə arzular cavanlaşarmış.

Fikir dolaşdıqca belədən - belə,
Uzaq xatirələr gələrmiş dilə.
Aynalı gözündə min sual ilə
İtib gedənləri hey soraqlarmış.

Ələndikcə yelə verdiyin illər,
Qayıdıb halını pərişan edər.
Gözə kölgə salan günah əməllər,
Qəsdinə dayanıb sinə dağlarmış.

Xoş sözə, tərifə, üni tamarzı,
Aman - güman yeri şükür namazı,
Ömürdən nə qalıb, ona da razı, --
Deyib Yaradana ülfət bağlarmış.

BİR ÇAY DƏMLƏ, ƏZİZİM

Bir çay dəmlə, əzizim, bir çay dəmlə,
Əylənib göz-gözə dərdləşək bir az.
Kəsək haqq-salamı ələmlə, qəmlə,
Qəlbimdən keçəni ürəyinə yaz.

Bu axşam yamanca düşüb könlümə
Əlinin ətriylə dəmlədiyən çay.
Sən canım, gileydən, güzardan demə,
Şirin gülüşünlə üzümə nur yay.
Oturaq üz-üzə, baxaq göz-gözə,
Uçsun xəyalımız qanadlı quştək,
Xoş anlar yaşadaq bir-birimizə,
Yeni bir həvəslə döyünsün ürək.

Bir çay dəmlə gətir, içək doyunca,
İncidən dilini şəkər-qənd elə.
Sözümüz uzansın süfrə boyunca,
Olub-keçənləri gətirək dilə:
Birgə aşdığımız dumanlı dağlar,
Qoşa gəzdiyimiz çiçəkli bağlar,
O qayğılı illər, qayğısız illər,
Sevdalı günlərə açılan səhər
Keçsin gözümüzdən sinema kimi,
Xəyal çəksin məni, kövrəltsin səni.

Bir çay dəmlə, gülüm, əlindən içim,
Bizə qalmayıb ki, dünyanın dərdi.
Demirəm ötəri hisslərdən keçim -
Duyaraq yaşayan nə bəxtəvərdir.
Üzümüzə gələn ömrün payızı
Soldurmasın bizi çiçəklər kimi.
Düşsün ruhumuza gənclik havası -
Hələ biz həyatda nə görmüşük ki...
Yel atına kimin qaçan illərin
Ardınca baxmayaq pərişan gözlə.
Eşqdən süd əmən arzular şirin,
Uzadaq ömrünü əməlimizlə.
Bizi çox yormasın ev qayğıları:
Evin kəm - kəsiri bitməz, tükənməz.
Qızıldan ols ada onun divarı
Bir "can" kəlməsini edərmi əvəz?

Bir çay dəmlə, gülüm, sən bir çay dəmlə,
Kim nə deyir-desin, yoxdur çayından.
Mənsə surətini çəkim qələmlə,
Çayımız qoy şirin olsun hər zaman,
Bir çay dəmlə... Bir çay dəmlə...

Balakən

◆ Ə d ə b i s ö h b ə t l ə r

“...bir redaktor kimi mən tam sərbəst və azadam”...

*“Azərbaycan” jurnalının Baş redaktoru İntiqam Qasımzadə ilə
tənqidçi Nərgiz Cabbarlının söhbəti*

– İntiqam Qasımzadə - tənqidçi, İntiqam Qasımzadə - ssenarist, kino adamı, İntiqam Qasımzadə - nə zamansa şeirlər yazmış bir gənc və İntiqam Qasımzadə - “Azərbaycan” jurnalının baş redaktoru, bu jurnalla talecə bağlı olan qələm sahibi... Əvvəlcə belə bir sual vermək istəyirəm sizə... Hər birimizin həyatda öz yolumuz, öz missiyamız var. Ola bilər, gənclikdə bu haqda bir o qədər də fikirləşmirik. Amma yaş artdıqca düşünməyə başlayırıq. Qənaətlərimiz yaranır: “Həyat məni bura təsadüfən atdı”, “Mən bunu istəmirdim”, “Özüm üçün planlaşdırdığım bu deyildi” və s. v. e. Bu gündən baxanda “missiyanız” haqqında nə düşünürsünüz? Baş redaktorluğunuz, “Azərbaycan” jurnalı sizin tənqidçilik, alimlik, elmi dərəcə, populyar filmlərin ssenari müəllifi kimi əldə edəcəklərinizə çoxmu mane oldu? Çox şeylərimi aldı əlinizdən?

– Nərgiz xanım, istər-istəməz məni qaytarırsınız lap əvvəlki illərə. Sizinlə söhbət etdiyimiz bu bina ilə üz bəüz, “Sahil” bağının o biri üzündə 7 nömrəli

məktəb var. Mən oranı bitirmişəm. O zaman fizikanı yaxşı bilən şagirdlərdən biri idim. Bizim gözəl bir fizika müəllimimiz var idi - İbrahim müəllim Rəşidov məni texniki peşələr sahəsində görmək istəyirdi. Elə mən də bu fikirdə idim. Özüm üçün müəyyən etmişdim ki, mütləq Leninqrada gedib Gəmiqayırma İnstitutuna daxil olacağam. Amma atam təzə rəhmətə getmişdi, anam da bu istəyimə qəti etiraz etdi. Dedi ki, məni gözündən uzağa qoya bilməz. Özü də Leninqrad kimi bir şəhərə. Biz azərbaycanlıların əksəriyyəti o şəhərin iqliminə davam gətirə bilmir. Rəhmətlik Niyazi də bir zaman Leninqradda oxumuşdu, xəstələnib yarımçıq qayıdıb gəlmişdi.

Bax, onda - qərar vermək lazım gələndə ki, Leninqradın Gəmiqayırma İnstitutuna deyil, başqa bir yerə sənəd verməliyəm, onda mən çox qətiyyətlə jurnalistikanı seçdim. Universitetin jurnalistika şöbəsi var idi - filologiya fakültəsinin nəzdində. Sənədlərimi aparıb verəndə məlum oldu ki, o şöbəyə həmin il qəbul yoxdur. Beləliklə, mən də sənədlərimi filologiya fakültəsinə verməli oldum.

– Onda belə demək olar ki, sizin yolunuzu həyat özü müəyyənləşdirib.

– Bəli, belə çıxır... Biz yeniyetməlik illərimdə bir şey arzu edirik, amma həyat bəzən başqa yerə aparıb çıxarır bizi. Görünür, tale məsələsidir. O bizi yönlədir, idarə edir və yolunuzu daha dəqiq müəyyənləşdirir.

– Amma keçmişə baxıb, məsələn, tənqidçi kimi yarada biləcəyiniz əsərləri yaratmadığınızı görə bilərsiniz... Hansı ki sizin tənqidçi imicinizi, tənqidçi şəxsiyyətinizi və s. formalaşdırardı... Yaradıcılığınızın o istiqaməti indi kölgədədir. Yaxud tanınmış bir ssenarist ola bilərdiniz...

– Tanınıb-tanınmadığımı mən özüm deyə bilmərəm, amma ssenarist kimi bu gün də fəaliyyət göstərirəm və bu mənim çox sevdiyim və zənnimcə, bacardığım bir işdir.

– Amma baş redaktorluğunuzla müqayisədə, yaradıcılığınızın o istiqaməti də kölgədədir.

– Onu bir qədər sərt deyirsiniz, bir o qədər də kölgədə deyil; filmlərim tez-tez televiziya ekranlarında göstərilir. Yaxşı sözlər də eşidirəm həmin filmlər haqqında. Yəqin, sizə rast gəlməyib, Nərgiz xanım, bir də, sadəcə, mən çox hay-küy qaldıran adamlardan deyiləm. Son on il ərzində, azı, 17-18 filmin ssenarisini yazmışam. Özü də bunların böyük əksəriyyəti çox vacib mövzulardadır. "Rast. Niyazi" filminin ssenari müəllifiyəm. Özü də çox orijinal ssenaridir. Ənənəvi çərçivələrdə yazılmış ssenarilərdən fərqlənir. Film də yaxşı alınıb, razı qalmışam. Yaxud "Qara Qarayev" filminin adını çəkə bilərəm. Dünya şöhrətli pianoçu - bəstəkar Vaqif Mustafazadə, görkəmli bəstəkar Xəyyam Mirzəzadə yaradıcılığından bəhs edən ssenarilərim əsasında çəkilmiş və deyərdim, çox maraqlı alınmış filmlərim də var. Və ya Azərbaycanın qəhrəman oğlu Mehdi Hüseynzadə haqqında çəkilmiş filmim - "Təxəllüsü Mixaylo"... Mehdiyə həsr olunmuş bədii film var idi - Tofiq Tağızadənin 1958-ci ildə çəkdiyi film - sənədli film isə - yox... Üstəlik, "Uzaq sahillərdə" filminin çəkildiyi tarixdən xeyli vaxt keçmişdi. Sovet dövründə lentə alınmış film idi. Biz isə yeni faktlar axtarıb üzə çıxardıq. Rejissorla birlikdə işlədik. O faktlara əsaslanıb artıq Mehdi

Hüseynzadənin həyatının bir çox məqamları açıq deyilə bilirdi. Filmdə, həmçinin onun başına gətirilən müsibətlərdən də danışdıq. Və bunu ona görə edə bildik ki, Mehdi'nin qəhrəmanlığının üzə çıxmasına mane olanlar artıq sağ deyildilər. Məsələn, Mikoyan yox idi... Filmdə artıq bu hiss olunur. Halbuki, Mehdi Hüseynzadəni bir zamanlar erməni kimi qələmə vermək istəyirdilər... Bax, bu səpkili öyünə biləcəyim filmlərim var mənim... Sadəcə, dediyim kimi, heç vaxt özünütəbliqlə məşğul olmamışam.

– **O zaman “sizin ssenarist tərəfiniz yetərinə işqlandırılmayıb, yetərinə qabardılmayıb”, - desək daha doğru olar.**

– Bəli. Bunun bir səbəbi də odur ki, ümumiyyətlə, bizdə kino tənqidi, kinoşünaslıq çox zəifdir. Məsələn, hazırda maraqlı filmlər çıxır meydana, amma onlar haqqında çox az yazılır, az danışılır...

– **Kino ilə məşğul olan bir-iki nəfər var...**

– Elədir. Orada-burada bir-iki məqalə çıxır, vəssalam.

– **Yəqin ki, bu sahənin bilicisi yoxdur, səbəb budur...**

– Bilicisi var, amma azdır. Xülasə, qiymət verən yoxdur. Yenə ədəbiyyat sahəsində az-çox nəsə deyilir. Təəssüflər olsun ki, burada da bir dəstəbazlıq var. Kimlərisə qaldırmaq, kimlərisə görməməzliyə vurmaq tendensiyası müşahidə edilir...

– **Siz ədəbi ictimaiyyətdə kifayət qədər nüfuzlu olan bir jurnalın baş redaktorusunuz və sözlünüz də sayılan sözlərdəndir. Görməməzlik deyirsiniz... “Görməməzliyə vururlar, yada salmırlar, kimisə layiq olmadığı halda şişirdirlər”, - deyirsiniz... Bəli, haqlısınız... AYB-dən kənarında bu var, kampaniya şəklində fəaliyyət gedir, biz də bunu görürük. Amma orada buna haradasa haqq qazandırmaq olur. Ədəbi mühitdə, Yazıçılar Birliyində, ədəbiyyatın ürəyinin döyündüyü bir yerdə isə bunun şahidi olmaq daha ağırlıdır... O yerdə ki professionallar olmalıdır, amma professionallıqdan uzaq insanların sayı getdikcə artır... İstedad cəhətdən çox zəif qələm sahibləri burada da dərinə kök salmaqda, özünə yer etməkdədirlər... O insanlar ki, onları hətta ədəbiyyatçı, yazıçı belə adlandırmaq çətindir... Amma yol tapıb bura sızırlar, burada özlərinə yer edirlər və ədəbi ictimaiyyətə AYB adından nələrisə diktə etmək hüququ qazanırlar...**

– AYB deyirsiniz... Bura, Nərgiz xanım, ədəbiyyatın yarandığı yer deyil. Və burada işləməyin yaradıcılığa heç bir dəxli yoxdur.

– **Amma bura ədəbi proses haqqında əsas informasiyanın cəmiyyətdə təqdim edildiyi yerdir. Prosesin idarə olunduğu, təəssürat yaranan, təqdimat verən yerdir...**

– Bəli, təəssüf ki, burada işləməklərindən istifadə edənlər var. Yazıçılar Birliyi bir yaradıcılıq təşkilatıdır. Əslində, burada çox az adam da işləyə bilər. Və başqa idarələrdə, institutlarda, elmi müəssisələrdə işləyən yazıçılar bura öz evləri kimi gəlib-gedə bilərlər. Amma bilmək lazımdır ki, Yazıçılar Birliyi heç kimə istedad vermir, heç kimin istedadını da əlindən almır.

– **O da var ki, Yazıçılar Birliyinin etirafı, təqdimatı cəmiyyətdə çox şey deyir. Biz bu stereotipi qıra bilmirik.**

– Belə getsə, heç uzun zaman da qıra bilməyəcəyik, çünki bu təşkilatdan çox şey gözləyirik, hər şeyi onun üstünə atırıq. Yazıçılar Birliyi müxtəlif rəngli, müxtəlif səviyyəli adamlardan ibarətdir. Əlbəttə ki, Anar kimi bir şəxsiyyətin kimisə etiraf etməsi, qəbul etməsi, yüksək səviyyədə təqdim və təqdir etməsi böyük şeydir. Amma bu da Anarın şəxsiyyəti ilə bağlı məsələdir. O, bu nüfuzu təkcə AYB-nin sədri kimi yox, bir yazıçı kimi qazanıb... Mən uzun illərdir burada çalışıram və onun nüfuzunun və mövqeyinin təsir gücünü də nə çox şişirtmək, nə də azaltmaq istəyirəm. Amma Anar padşah deyil, elə bir iddiası da yoxdur.

– Yaxşı, bəs, siz özünüz o prosesə və mühitə təsir etmək istəyirsinizmi? Və ya bunu bacarırsınızımı?

– Bu, tək bir adamın yox, sizin, mənim, hamımızın işidir. Tək-tək insanlar heç bir şey edə bilməzlər. Mən sizin Vilayət Quliyevlə söhbətinizi oxudum; bizim jurnalda dərc edilmiş söhbətinizi. Orada çox gözəl məsələlərə toxunmuşdunuz. Mən ədəbi mühiti ideal şəraitdə o söhbətin əxlaqında görmək istəyirəm. “Azərbaycan” jurnalının səhifələrində siz artıq neçə-neçə şəxsiyyətlərlə söhbətlər aparmısınız. Amma bu müsahibəni xüsusi qeyd edirəm. Çünki ədəbiyyat haqqında hər ikinizin düşüncələri ədəbi mühitin formalaşmasına təsir edə bilər. Şou, şəxsiqərəzlik ədəbi mühiti formalaşdıracaq amillər olmamalıdır. Buna imkan verməməliyik.

– Tamamilə razıyam. Amma ən pisi odur ki, hələ ki onunla çox şeyə nail olunur.

– Çünki şər qüvvələr hər zaman birləşməyi, onlara sərf etməyən qüvvələrə birlikdə hücum etməyi gözəl bacarırlar. Xeyrin daşıyıcılarının hər biri isə ayrıca bir fərddir. Şəxsiyyətdir. Və birləşməyə bir o qədər də meyilli deyillər, buna ehtiyac duymurlar. Xırda hisslərdən yüksəkdə durmağa üstünlük verirlər. Hər biri gözəl bir orkestrin səsləri kimidir. Hərəsinin öz səsi var və haradasa birləşsələr belə, tamamilə fərqlidirlər.

– İndi bizim haqqında danışdığımız məsələ ədəbiyyatın aşağı müstəvisində baş verənlərdir. Problematika baxımından da belədir... Əslində, biz ondan danışmaya da bilərik, amma...

– Biz bundan danışmalıyıq, çünki bu gün ədəbiyyatı çox ciddi-cəhdlə şouya çevirmək cəhdləri var.

– İntiqam müəllim, ədəbiyyatı bəzi televiziya kanallarında da şoulaşdırmağa, ucuzlaşdırmağa çalışırlar, bəsit və ucuz bir şəkildə cəmiyyətdə də, ədəbi mühitdə də bu proses gedir... Ən pisi budur...

– Siz “Azərbaycan” jurnalında belə bir şeyə rast gəlmisinizmi?

– Yox, hər kəs öz müstəvisində hansısa sərhədləri qoruya bilirsə, bu, artıq nailiyyətdir. Amma görürsən ki, tək evin içini qorumaqla olmur... Siz necə, kimlərə təsir edə bilərsinizmi? Kimlərsə layiq olmadığı halda bu təşkilatda yazıçı kimi təqdim edilib şişirdiləndə, kimlərinse yazıları hansısa orqanlarda dərc edilməyib monopoliya yaradılanda, 10-cu, 11-ci yerdə belə olmağa layiq olmayan yazıçı xanımlar gözəl qələm ustası kimi təqdim ediləndə... Hər hansı bir şəkildə buna müdaxilə etməyi öz vicdan borcunuz bilirsinizmi?

– Maksimum çalışıram, amma öz imkanım daxilində. Mənim əsas çalışdığım məsələ jurnalımızda zəif əsərlərin çapının qarşısını almaqdır. Soraqlaşılıb

yaxşı əsərlər axtarıb tapmaq, onları çap etməkdir. Bizdə ədəbiyyatşünaslıqla bağlı yazılar, ədəbi-tənqidi məqalələr gedir. Qorxmaz Quliyev, Cavanşir Yusifli, Vilayət Quliyev kimi, Nizaməddin Şəmsizadə, İradə Musayeva kimi professionalların əsərlərinə yer verilir... "Azərbaycan" jurnalının qapıları ədəbiyyatşünasların üzünə açıqdır və bunu özləri də bilirlər. Amma təəssüf ki, onlar qapılarımızı az-az açırlar...

– Səbəb?

– Səbəb passivlikdir... Onu da deyim ki, ümumiyyətlə, bizdə ədəbiyyatşünaslıq və tənqid mən deyən səviyyədə deyil. Məsələn, Rusiya ədəbiyyatşünaslığı və tənqidi ilə müqayisədə elmi düşüncə və analitik düşüncə səviyyəsi aşağıdır. Ayrı-ayrı hallarda var, amma küll halında - yox.

– Üstəlik, başqa istiqamətə axın edirlər: tədqiqata, jurnalistikaya, ədəbiyyata...

– Bəli, yaza bilmədikləri halda nəsr yazmağa başlayırlar... Halbuki, nəsr yazmaq özü bir vergidir, istedadın məhsuludur və bunun belə olduğunu tənqidçi, ədəbiyyatşünas yoldaş hər kəsdən daha yaxşı bilməlidir.

– Səbəb ey, İntiqam müəllim, səbəb nədir? Tənqid davamlı olaraq insanı dinamik olmağa, ədəbi prosesi izləməyə vadar edir, vaxtını çox alır... Budurmu, əsəb, yoxsa başqa incəliklər də var?

– Var. Əlbəttə var. Cəmiyyətin özünün biganəliyi. Ümumiyyətlə, ədəbiyyata, ədəbi tənqide, hətta sənətə qarşı cəmiyyətimiz çox biganədir. 1960-70-ci illərdə Azərbaycan kinosu inkişaf etmişdi. İndi ad çəkmək istəsək, 20-30 filmin adını çəkə bilərik. 60-cı illərlə 80-ci illər arasında filmlər var idi. Bəs hani indi o cür filmlər? Görünür, tələbat da yoxdur, qayğı da yoxdur.

– Mən "tələbat yoxdur" deməzdim. Məsələn, tamaşaçı kimi görmək istərdim o cür filmləri. "Qayğı yoxdur" fikrinizlə isə razıyam.

– Cəmiyyətdə küll halında ədəbiyyata maraq varmı? Mən görmürəm.

– Bu məsələdə mətbuatın, sizin, bizim rolumuz az deyil. Oxucuya zəif əsəri şedevr kimi təqdim edəndə, onun müəllifini təbliğ edəndə, iki gündən bir hansısa əlaqələr vasitəsilə imzasını qabardanda, nəticənin belə olması təbiidir... Təbii ki, o zaman oxucu da "budur sizin şedevr?" - deyib ədəbiyyatdan üz çevirəcək... "Mən belə "şedevri" oxumaq istəmirəm", - deyəcək... Bəzən mənim özüm də prosesi izləmək üçün reklam edilən hansısa kitabı alıram, amma hey-rət edirəm... Başqa bir məqam... Təəssüf ki, bunda biz tənqidçilərin də rolu var. Tanınmış, məşhur tənqidçi şəxsiyyətlərin qatıldığı, söz dediyi təqdimat mərasimlərinin xidmətləri var...

– Siz nadir tənqidçilərdənsiniz ki, özünüzü tənqid edirsiniz. Baxmayaraq ki, bu prosesdə, sizin fəaliyyətinizdə dediklərinizin əksini görmüşəm. Adətən, belə əsərləri, yəni heç bir bədii dəyəri olmayan yazıları təqdim edib tərifləmirsiniz.

– Mən, ümumiyyətlə, tənqidi nəzərdə tutaraq "biz" deyirəm. Özümü ayırmıram... Mən də, siz də tənqidin bir qoluyuq.

– Doğru qoyulmuş məsələdir. Oxucularla ədəbiyyat arasında əlaqə yaratmaq, oxucuları ədəbiyyata yönəltmək - tənqidin işidir. Bəlkə də, ən başlıca vəzifəsidir. Ədəbi tənqid yazıçılara yazmaq öyrətmir. Bəzən

tənqidin rolunu şişirdirlər, amma tənqidçi yazıçıya yazı yazmaq öyrətmir, mətni dəyişmir...

– **Haradasa razılaşmıram bu dediyinizlə... Məsələn, sizin yazıçılarla kontaktlarınız olub. Xüsusilə əsər ictimaiyyətə təqdim olunmamışdan əvvəl. Tutaq ki, hansısa qüsurları tənqidçi yazıçıya deyirsə, o da obyektiv olaraq qəbul edə bilirsə, yazıçılıq eqosu hər şeydən üstdə deyilsə, tənqidi fikir bədii mətnə yaxşı mənada təsir göstərə bilər.**

– Olur, amma dolayı yolla olur... Belə faktlar var... Əlbəttə ki, yazıçıda o səmimiyyət olarsa, ədəbi tənqid də mətnə və yazıçıya səmimi yanaşarsa, analitik düşüncənin inandırıcılığı duyularsa, dediyiniz mümkündür...

– **Üstəlik, yazıçının qəbul etmək bacarığı və səmimiyyətini də əlavə edək...**

– Bəli. Yazıçının qəbul etmək istəyi, marağı da varsa, əlbəttə, istənilən mətnə sizin arzu etdiyiniz effektlər əldə edilə bilər.

– **Bildiyim qədər ilə Elçinlə belə iş birlikləri olub...**

– Buna iş birliyi demək, zənnimcə, düz olmazdı. Sadəcə, o zaman biz çox gənc idik - tələbə idik, aramızda bir Elçin artıq bədii yaradıcılıqla məşğul olurdu. Yeni hekayələr yazdıqca mənə, zövqlərinə inandığı başqa dostlara oxutdurardı. Onda mən tənqidçi olmasam da, ədəbiyyat haqqında müəyyən düşüncələrim vardı. Söhbətlər edərdik; söhbət də bir münasibətdir. Biz ədəbiyyat haqqında çox danışırıdık. Mənim Elçinin yaradıcılığına nə qədər təsirim olub-olmadığını deyə bilmərəm, amma onun mənim ədəbiyyatda formalaşmağımda, tənqidçi olmağımda böyük təsiri olub. Onun yaradıcılığının ilk illərində yazdığı əsərlərin bədii səviyyəsinin getdikcə artmasında, yeni-yeni çalarlar kəsb etməsində güclü mütaliə ilə yanaşı, ailəsinin və dostlarla söhbətlərin də, yəqin ki, müəyyən təsiri olub. Yazıçı vakuumda yaşamır...

– **Yəqin ki, əsl dostluq münasibətlərinin təsirini nəzərdə tutursunuz?**

– Yeri gəlmişkən, əslində, ədəbi tənqid elə dostluq səviyyəsində olmalıdır.

– **Bəli, tənqidçi, əslində, yazıçının dostu olmalıdır. Yazıçı, bəlkə, fərqi qəndə deyil, amma yaxşı əsərə, uğurlu poetik tapıntıya, yaxşı sözə tənqidçi yazıçıdan, şairdən daha çox sevinir. Şəxsən mənə belədir...**

– Mənim çox da olmasa, ildə bir-iki tənqidi yazım çıxır. Bəzən kino sənəti, bəzən teatr, bəzən də hansısa kitabla bağlı... Amma gənclik illərində nisbətən daha çox idi onların sayı... Sizə deyim ki, tənqidçiyə söyən, qamçılayan tərəf kimi baxmaq düzgün deyil...

– **Sovet dövründə olduğu kimi...**

– Mən heç vaxt bəyənmədiyim, sevmədiyim yazıçıdan, əsərdən danışmamışam. Mənim üçün maraqsız olub bu cür əsərlər haqqında yazmaq. O əsər ki zəifdir, onun haqqında yazmasan yaxşıdır...

– **Elçin bizim bildiyimizdir. Məsələn, son illər ərzində hansısa bir yazıçının əsəri haqqında fikriniz varmı ki, qəbul edilib, yaxud münasibətiniz normal qarşılıq və bunun əsərə yaxşı mənada təsiri olub?**

– Yox... Vaxtilə “Azərbaycan” jurnalında işləyəndə, 90-cı illərdə bizim görkəmli yazığımız Əli Əmirlinin bir romanı var idi... Çox təəssüf ki, adını unutmuşam. Gözəl əsər idi. Əli Əmirli o vaxtlar əsasən nasir kimi çıxış edirdi. Təqdim etdiyi əsəri oxuduqdan sonra onunla xeyli söhbətimiz oldu. Ümumiyyətlə, Əli Əmirlinin yaradıcılığına marağım hər zaman olub. Bax, o romanın strukturu ilə bağlı müəllifə müəyyən düşüncələrimi dedim. Əli müəllim də nəzərə aldı. Hətta müsahibələrinin birində bunu qeyd etmişdi də... Bu müdaxilə hansısa böyük bir epizodu sonluğa keçirmək, yerini dəyişmək kimi qeydlər idi. Hətta onun yazıçı təxəyyülünü yenidən oyadan təkliflər də etmişdim. Əli müəllim o romanın strukturunda müəyyən dəyişikliklər apardı. Sonradan mənə təşəkkürünü də bildirdi. Yəni, demək istəyirəm ki, bu cür işləmək xeyirlidir. Bəzən deyirlər ki, redaktəyə nə ehtiyac var? Yazıçı yazıb, siz də çap eləyin, getsin. Doğrudur, heç də həmişə redaktə vacib deyil. Amma bəzən bu lazım olur. Yazıçı ilə işləmək prosesi, tənqidçi-yazıçı, redaktor-yazıçı münasibəti müəyyən yaxşı nəticələr verir. Yazıçı sənin dediklərinə səmimi yanaşırsa, dinləyə bilirsə... Bax, bayaq danışdıq ki, tənqidçi yazıçının dostu olmalıdır. Yazıçı da tənqidçiyə qarşı səmimi olmalıdır. Əgər belə deyilsə, münasibət alınmayacaq. Yazıçı “tənqidçi” dedikdə özünə qarşı rəqib, düşmən mövqedə durmuş kimisə təsəvvür edir. Bu, artıq formallaşmış təsəvvürdür. Halbuki, tənqid, əslində, təhlil deməkdir. Bizdə bunu başa düşmür və qəbul etmirlər. Mən bu istiqamətin tərəfdarlarındanam ki, tənqidçi hətta o ədəbi mətnin ikinci bir interpretasiyasını verməklə oxucuda ona qarşı maraq yaratsın. Tənqidçi yazıçı ilə oxucu arasında bir vasitəçidir. Daha o, özünün nəzəri biliklərini göstərmək üçün əsərdə olmayan şeylərdən uzun-uzadı dem vurmamalıdır. Məqaləsini terminlərlə doldurmamalıdır. Hətta, bezi tənqidçilər bəzən o dərəcədə qızıqlar ki, ədəbi məclislərdə də terminlərlə danışirlar. Məşədi İbadın sözü olmasın, deyir, “Mən “Tarixi-Nadir”i yarıya qədər oxumuşam, sənin sözünü başa düşmürəm, bu avam camaat haradan başa düşsün”. Yəni belə olmamalıdır ədəbi tənqid. Ola bilsin ki, xatırlayacağım məqaləm tənqidi mətnin parlaq nümunəsi deyil, amma ilk tənqidi yazılarımdan olduğu üçün mənim üçün çox əzizdir: Elçinin “Açıq pəncərə” və “SOS” povestləri haqqında bir məqalə yazmışdım: “Doğmalar və yadlar”. “SOS”da bir ana obrazı var idi... O, qızının fəlakətə uğramasının qarşısını almaq üçün fəlakət siqnalı, SOS siqnalı verir. Mən onun hisslərini, məntiqini açmağa çalışmışdım. Elçin onu bir cür vermişdi, mən başqa cür izah etmişdim. İkinci bir interpretasiyada çözləmişdim mətni...

– Bu gün yazsaydınız, yəqin ki, başqa bir şey yazardınız...

– Bəlkə də... Yaxud Vaqif Səmədoğlunun “Yoldan teleqram” kitabı haqqında yazdığım məqalə... Orada da nə terminologiya var, nə də dolaşiq, qəliz düşüncələr... O şeirlər ədəbiyyatda böyük hadisə idi. İndi “izm”lərdən çox danışirlar... Əslində, o şeirlərin doğurduğu hisslərin, duyğuların gənc tənqidçi tərəfindən qəbulu və onun gözündə o metaforaların, o düşüncələrin təhlili idi əsas olan... Vaqif deyəndə ki, “doğuldum 39-da, tutuldum 37-də”... nə deməyə çalışıb - bunun çözümdür... Bilirsiniz, əslində, əsl və yüksək poeziyanın dilini tənqidin dilinə çevirmək olmur. Tənqidçi buna cəhd edərsə, uğursuzluğa düşər olacaq.

– Ən yaxşı halda, şeirin fəlsəfəsini açə bilər.

– Bəli, ən yaxşı halda, mahiyyətini açacaq. Ona görə ki poeziya bütün sənət növlərinin içərisində ən yüksəyi, ən idealıdır. Yəni “Deyilmiş fikir ən yaxşı, ən ideal halda, bax, bu cür deyilə bilər” deməkdir... Şair bunu artıq deyib. Təzədən sən onu ha istəsən də ki, açasan, xırdalayasan, yenə də ondan yaxşı deyə bilməyəcəksən.

– **Müqayisələr hər zaman mənim üçün maraqlı olub. Tutaq ki, 30 il bundan əvvəl də bu prosesin içində idiniz. Ovaxtkı ədəbi proseslə müasir ədəbi prosesi müqayisə edəndə hansı xarakterik cizgilər sizin diqqətinizi çəkir? Sovet dövrünün ideoloji basqısı, senzurası və meydana çıxan çox gözəl ədəbi nümunələri, bədii mətnləri, ədəbi şəxsiyyətləri və azadlıq dövründəki sərbəstlik, amma bir o qədər də bizi təmin etməyən nəticələri...**

– Mən ili bir qədər də uzatmaq istəyirəm... Bilirsiniz, yaradıcılıq aləmində çox qərribə bir effekt var. Onun adını tapmaq lazımdır... Senzuranın amansız, qılıncının dalının da, qabağının da kəsdiyi vaxt, “bunu demək olmaz”, “bunun adını çəkmək olmaz” deyildiyi zaman əsl sənət yaranırdı. Ümumiyyətlə, sənətin dili ezop dili olmalıdır. Həqiqətlər əsasən sətiraltı mənalarla deyilməlidir. Bu zaman metaforalar meydana çıxır, sənət dili yaranır, eyhamlar, işarələr, sətiraltı mənalar formalaşır...

– **Demək istəyirsiniz ki, azadlıq sənətə mane olur?**

– Mən də elə onu deyirəm də... Nədir bu effekt? - başa düşə bilmirəm... Yaxşı... Tutaq ki, azadlıq mane olursa, bu - söz azadlığı bizdə təzə şeydir, amma Argentinada, Amerikada, Çilidə söz azadlığı təzə məsələ deyil. Bəs orada necə olur ki, gözəl sənət nümunələri, şedevr əsər yaranırdı?

– **Çox maraqlı sualdır.**

– Bəli. Məncə, bu barədə düşünəndə belə qərara gəlmək mümkündür: azadlığı axıra kimi dərk etmək və onu yaşaya bilmək mədəniyyəti də olmalıdır. Artıq buna uyğunlaşmaq lazımdır. Azadlıq elə bir şey deyil ki, onu cins şalvar, krasovka kimi dükandan alıb ayağına keçirdin, vəssalam... Azadlıq sənə verilir, ya da özün onu qazanırsan, sən hələ uzun müddət ona alışmısan. Bax, biz hələ də bunu yaşamağa çalışırıq. Məsələn, 90-cı illərdə, 2000-ci illərin əvvəllərində olan çaş-başlıq, qarışıqlıq, kobudluq, sözü ucuzlaşdırmaq, sözü qiymətdən salmaq cəhdi artıq geri çəkilməkdədir. Dünənki gənc yazıçılar bu gün artıq verilən azadlığı dəyərləndirmək, ürəyini boşaltmaq, könlündən keçəni bədii sözün gücü ilə yazmağa üstünlük verirlər.

– **Bəlkə, bir az konkretləşdirək? Kimlərin adını çəkə bilərsiniz?**

– Konkret... Şərif Ağayarın yaradıcılığı ilə bağlı bunu deyə bilərəm. Onun yazılarını kitablarında oxuyuram, izləyirəm. Onda istedad, Allah vergisi var və indiki Şərif 20 il əvvəlki Şərif Ağayar deyil. Halbuki, istedad əvvəllər də onda var idi... O artıq ölçü hissini daha həssas qavrayır, nə demək istədiyini özünə daha aydındır... Artıq xırda şeylərdən qaçmağa, kiməsə daş atmaqdan uzaq durmağa çalışır...

– **Aqressiyadan uzaqlaşib...**

– Bəli, belə də demək olar... Sovet dövründən danışırıq... O zaman bir para yaxşı qurumlar var idi. İndi görürsünüz, radio və televiziya şuraları yaradılır... Bu, yaxşı addımdır. Çünki ədəbi mühitdə anarxiyadır, kim nə istəyir yazır, çap etdirir. Mən neçə-neçə kitablara rast gəlmişəm ki, adi nəsil

şəcərəsindən başqa bir şey deyildir. Biri, görürsən ki, atası haqqında fikirləri toplayır, kitab kimi təqdim edir...

– **Razıyam sizinlə. Amma şura yaradılması o zaman effekt verə bilər ki, obyektiv fəaliyyət göstərsin. Həm də ora toplaşan adamlar həqiqi mənada dəyər verəcək insanlar olsunlar. Amma iş orasındadır ki, bizdə şura yaradıb bəzən dəxli olmayan adamları ora salırlar...**

– Vicdanı olmalıdır bu insanların...

– **Vicdandan başqa, dəyərləndirmək üçün savadı, bədii zövqü, musiqi zövqü olmalıdır... Amma bəzən haqqı olmayan adamların bədii şuralara seçildiyini görürük.**

– Bilirsiniz, əvvəllər belə hallara təsadüfdən-təsadüfə rast gəlirdin. Yerində olmayan şura üzvü də avtoritetdən çəkinirdi. Məsələn, Niyazi, Rəsul Rza kimilərindən... Yadıma düşmüşkən, bir məsələni də burada xatırlatmaq istəyirəm. O zamanlar “Azərbaycan” jurnalında çap olunmayan əsəri “Azər-nəşr”, dövlət nəşriyyatı çap etmirdi. Deyirdi ki, “qıl körpüsündən keç, sonra”. Komitə var idi, Yazıçılar İttifaqı çap olunmalı əsərləri ora təqdim edirdi. Yazıçılar İttifaqının işi bax, o zaman daha yaxşı görünürdü. İttifaq bir siyahı verirdi, onlar baxırdılar, sonra Mərkəzi Komitə baxırdı... Beləliklə, yazıçı hiss edirdi ki, kitab çıxarmaq, əsər yazmaq ciddi məsələdir. Müşfiqin sözü olmasın, “Şairəm söyləyir yerindən duran, adamın üzündə həya gərəkdir”. Bir də vicdan məsələsi var. Mən özüm bir neçə dəfə münsiflər heyətinin üzvü olmuşam. Bu yaxınlarda bizim baş redaktor müavini Sədabə xanım ilə söhbətimdə dedim ki, bundan sonra müsabiqələrə dəvət etsələr, getməyəcəyəm. Bəhanə edəcəyəm ki, özümü pis hiss edirəm...

– **Səbəb?**

– Ona görə ki, münsiflərə seçilənlərin bəziləri şəxsiyyət kimi vicdanını itirib, nəyə xidmət etdiyini çox cılız başa düşür. Dosta xidmət, hərə öz tanıdığını, dostunu irəli çəkir... Məsələn, hekayə müsabiqəsidir, biz, həqiqətən də, burada istedadlara yer verməliyik, amma bunu eləmək əvəzinə... “filankəsin heç bir mükafatı yoxdur, gəlin ona verək” sözünü eşidirik. Əşşi, almayıb, ona görə ki, onun yazıları layiq deyil mükafata... Yaxud kimsə keçmişdə yaxşı yazıçı olub, indi yaşlaşıb, yaxşı əsər ortaya qoya bilmir, amma bizdən biri keçmiş xidmətlərinə görə onun adını mükafat alanlar sırasına əlavə etmək istəyir... Mənə elə gəlir ki, belə olmaz, bu, qətiyyətlə düzgün deyil.

– **Əslində, sizin kimi adamların bu prosesdən kənarlaşması müəyyən adamların orda yer tapmasına, özünə yer etməsinə səbəb olur.**

– Elədir, amma mən etiraz üçün başqa yol görmürəm. Təəssüf ki, gözləmədiyim adamlardan da belə münasibət müşahidə etmişəm. Çox inandığım adamlar var ki, onların heç vaxt vicdanlarına xilaf getməyəcəyini zənn edirdim, amma liberallıq etdiklərini görürəm... Beləliklə, yaxşı, maraqlı əsərlər qıraqda qalır. Keçmiş xidmətlərinə görə hansısa bir yazıçının tərif dolu bir hekayəsi müsabiqədən keçir. Halbuki, münsiflərdə oturan bəziləri kifayət qədər nüfuzlu yoldaşlardı. Fikirleşirdim ki, onlar daha prinsiplial olmalıdırlar. Amma, əfsus.

– **Bayaq Şərifin adını çəkdiniz. Onun yaradıcılığını, dediyinizə görə, mərhələ-mərhələ izləmişiniz. Başqa kimin adını çəkə bilərsiniz? “Müstəqillik illəri o şairi, o nasiri bizim ədəbiyyatımıza qazandırdı” deyə?**

– Varisin “Metamarfoza”, “Sonuncu mogikan” əsərlərini, hekayələrini qeyd edə bilərəm... Maraqlı yazıçıdır. Xüsusilə onda bəyəndiyim bir məqamı qeyd etmək istəyirəm: Varis, Yazıçılar İttifaqına elə də çox gəlib-getmir, hər halda, mən görməmişəm. Birliyin rəhbərlərinin gözüne görünməklə, səhər-axşam onların arasında olmaqla özünə nüfuz qazansın - belə işlər görmür... O, bu yolu tutmayıb... Sadəcə, çox işləyir.

– **Bəs, Vaqif Səmədoğludan, Salamdan bu yana dəst-xətt göstərən, cığır açan hansısa şair imzası...**

– Adını deyirsən, amma təəssüf, çox təəssüf ki, Salamın imzasına son illər az rast gəlirik. İnanıram bilmirəm ki, yazmasın... O, gur axan çay idi.

– **Bəli, nəinki gur axan çay, öz üslubu ilə çoxlarını təsirinə salmış bir şair idi... Amma özü az-az görünməyə də, onun üslubunu davam etdirənlərin sayı artmaqdadır.**

– Bilirsiniz, Yazıçılar Birliyində, onun ədəbi orqanlarında uzun illərdir ki, istedadla qarşı diqqət olub, bu gün də var. Hər halda, “Azərbaycan” jurnalında çalışdığım illərdə mən belə görmüşəm. Mənim yadımdan heç çıxmaz, neçə illər əvvəl Salamın yaradıcılıq gecəsi rayonda keçirilirdi; Anar və bir çox yazıçılarımız yığılıb böyük bir həvəslə o tədbirə getmişdilər.

– **Bəli, o zaman mən Yazıçılar Birliyində çalışırdım, gənc yazarların kitabları çap edildi və kitab çapının çətin olduğu dövrdə bir çox istedadlı insanın - Fəxri Uğurlunun, Orxan Fikrətoğlunun, Akif Əhmədgilin... kitabları çıxdı.**

– Fəxri Uğurlu demişkən... O da çox uğurlu yazıçıdır. Amma yazmır... Niyə daxili mədəniyyəti, ləyaqət hissi olan bu insanlar yazmırlar və yaxud az yazırlar?! Bu, doğrudan da, maraqlı məsələdir... Görünür, bugünkü ədəbi mühitdə elə adamlar özlərini tapa bilmirlər və kənara çəkilirlər. Bilirsiniz mən bunu nə ilə müqayisə edəyəm? İlk gənclik illərində rəqs meydançalarına gedərdik. Deyərdim ki, hə, bu rəqsdən sonra mütləq oynayacağam. Amma heç vaxt o mühitə alışa bilmədim. İllərlə mən orada heç bir qızla rəqs etmədim. Daha doğrusu, cürət etmədim buna. Özümü o mühitdə tapa bilmədim. Bunlar da, görünür, özlərini bu mühitdə tapa bilmirlər. Salamın da ola bilər, problemi budur. Dostlarla söhbətlərdən görürəm ki, onda da bir bədbinlik, tərki-dünyalıq yaranıb. Sanki hər şeydən kəsib, inciyib...

– **İstedadlı yaradıcı insanların bir çoxu kimi...**

– Məsələn, Vaqif Səmədoğlunun adını çəkdiniz. O, üzde olmurdu, az çap olunurdu. Amma yazırdı, çox da sevilirdi.

– **Şəxsiyyətə də maraqlı insan idi.**

– Mən bu yaxınlarda Vaqifin şeirlərini bir də oxudum, illərinə baxdım. Gördüm ki, bizdə ikinci Vaqif yoxdur. Vaqif həm məhəbbət şairidir; hissələrin, duyğuların orijinal ifadəsini görürük onun şeirlərində, həm də çox kəskin, güclü siyasi motivli şeirləri, eləcə də həyat fəlsəfəsi var... Düşüncə və ovqat baxımından hər cür şeir görmək olur onun yaradıcılığında.

– **İfadə baxımından da orijinal şairdir...**

– Bəli... Mənim ən çox sevdiyim şairlərdən biri də Ramiz Rövşendir. Onun poeziyası elə bil “Rast” muğamıdır və daim həmin “Rast”ın içindədir. Amma

Vaqif "Rast"dan çıxır... Bir də görürsən ki, olur bir estrada mahnısı... ya caz improvizasiyası...

– **Fərqli laddarda gəzişə bilir...**

– Elədir. Amma Ramiz Rövşen bir ləngərdədi; ağır və sərt... Bir məcradadır, ordan çıxmır...

– **Belə başa düşdüm ki, Musa Yaqub, Məmməd İsmayıl, Ramiz Rövşen, Vaqif Səmədoğlu, Vaqif Cəbrayılzadə, Salam, Aqşin... Onlardan bu yana şeirlər çox yazılır... Yaxşı şairlər, yaxşı imzalar var... Amma konkret xətti olan...**

– Tam oturmuşu yoxdur...

– **Bəs elə bir imza göstərə bilərsinizmi ki, poeziyada konkret bir yol açacağını düşünəsiniz?**

– Var... Amma, Nərgiz xanım, ad çəkmək müşkül məsələdir. Bu gün çox cəlbedici görünən sabah unudula bilər. Münəccimlik etmək istəməzdim.

– **İntiqam müəllim, mən öz təcrübəmdə bir şeyin şahidi oldum: siz cəsəətli redaktorsunuz. Çünki elə şeylər oldu ki, bəlkə, Yazıçılar Birliyinin mövqeyini, hansısa şəxsiyyətlərin, təsir gücünə malik adamların mövqeyini nəzərə alaraq başqa redaktor verməzdi, amma siz verdiniz...**

– Mən bunu əsla qəhrəmanlıq-zad saymıram, amma mənim üçün heç bir tabu yoxdur: İstedadlı qələm adamı buyursun, gəlsin, gözümüz üstə yeri var. Mən redaktoram, böyük bir yazıçı olmasam da, nəşirəm və özümü tam azad hesab edirəm. Belə böyümüşəm, belə tərbiyə olunmuşam.

– **Amma realıq var, İntiqam müəllim. Məsələn, təzyiqlərə məruz qalmırsınızmi belə bir məsələ ilə bağlı?**

– Yox. Mənim bəxtim onda gətirib ki, Yazıçılar Birliyinin sədri Anardır. Ona görə yox ki, o mənim dostumdur və onu çox istəyirəm... Bəlkə də, elə buna görə Anarı çox istəyirəm... O, bizim yaradıcılıq baxımından işimizə müdaxilə etmir - yeni təzyiq göstərmək mənasında... Halbuki, "Azərbaycan" jurnalı Yazıçılar Birliyinin orqanıdır. Anara qarşı haqsız olan, şəxsi münasibətləri alınmayan yazıçılar var... Onlarla belə ad saya bilərəm ki, əsəri bu jurnalda dərc olunub. Düzdür, başa düşürəm ki, "Azərbaycan" jurnalı tarixi, ənənələri olan mətbu orqandır. Burada Azərbaycan mədəniyyətinə və ədəbi fikrinə xidmət edən böyük insanlar işləyiblər. Və biz də hər şeydən yüksəkdə məhz bunu tutmalıyıq, buna xidmət etməliyik. İnanın, mən şəxsən zəhləm gedən adamın yazısını belə, "bəh-bəh"lə verə bilən redaktoram. Hətta sonra "bu adam əclafdır, amma kişi yazıb da...", - dediyim məqamlar da olub. Əgər sən bunu etməyi bacarmırsansa, deməli, redaktor deyilsən. Mən sevirəm bu işi... Başqasının yazısından zövq almağı bacarıram.

– **Mən öz təcrübəmdən deyim... Məsələn, Nizaməddin Şəmsizadə ilə müsahibədə bəzi məqamlar var idi ki, onun özü də "bunu İntiqam, yəqin ki, verməyəcək", - dedi. Amma düşündüyümüzün əksinə oldu...**

– (Gülür) Görünür, təzyiq mənim vecimə deyil. Düzdür, müəyyən adamlar belə məqamlardan istifadə edib altdan-altdan əleyhimə nəşə edirlər. Məsələn, burada bir işçi var idi, xaricdən adıma gələn dəvət məktublarını götürüb gizlədirdi, mən sonra xəbər tutdum... Bəlkə, onun kimi yenə də kimlərsə

gizlində nəşə edir. Amma yenə də deyirəm, belə şeylərə əhəmiyyət vermərəm. Mən sizin o cəsarətli dediyiniz məsələləri tərəziyə qoyuram, əgər danışan adam haqlıdırsa, deməli, fikir getməlidir. Sadəcə, bəzən o fikrin çox rahat, kobudluq etmədən deyilməsini təmin etmək lazım gəlir. Ədəbiyyat elə ona görədir ki, cəmiyyətdə olan naqisliklərdən yazsın. Müəyyən sahədə olan çatışmazlıqlar deyilməlidir. Yazıçı cəmiyyətin idarəedicisi, tərbiyəedicisidir. Bircə Azərbaycan bayrağına, Prezidentinə, rəmzlərimizə qarşı kobudluq etmək olmaz... O cümlədən - insanın şərəf və ləyaqətinə...

– Romanlarla bağlı yazanda bir məsələ diqqətimi çəkir... Yeri gəldiyi üçün sizdən də soruşum... Yazıçı cəmiyyətin neqativ cəhətlərini, çatışmazlıqlarını verməlidir. Amma bizim nəsrə bu neqativlik yalnız simvolik təsvirlə gəlir. Poeziyada cəmiyyətin ağrısı, sosial durumu var. Amma müasir insanın psixologiyası, azadlığın var olduğu, həm də haradasa olmadığı bir cəmiyyətdə yaşamı; müəyyən tabuların götürüldüyü, eyni zamanda da müəyyən tabuların qoyulduğu bir cəmiyyətdə mövcud reallıq ədəbiyyatımızda görünür.

– Mən də görmürəm...

– Səbəb?

– Gəlin birlikdə araşdıraq. Müstəqillik illərinin başlanğıcından bu günə qədər keçən dövrdə siyasi quruluş, sosial münasibətlər dəyişib. İndi təyyarələri olan insanlar var, amma bir zamanlar “Volqa” alandan haqq-hesab istəyirdilər. Bu münasibətlərdə həmin təyyarəsi olan insanlarla işləyənlərin kapitalistlərə münasibəti, psixologiyası tamam dəyişib... Bu araşdırılmalıdır, bunun əksini görməliyik ədəbiyyatda. Kapitalist var, qazanmaq üçün çoxlu cinayətlərə əl atır və bu tək bizim ölkədə yox, bütün dünyada belədir. Qabaqlar bədii mətnlərdə fəhlənin psixologiyası ilə rəhbərin psixologiyası araşdırılırdı. Amma müasir ədəbiyyatda biz dəyişmiş cəmiyyətin içini, burada mövcud münasibətləri, yaranan cinayətləri, onun mexanizmini, ifşasını görmürük. Bilirsiniz, niyə? Həyatı dərin-dərinə öyrənmək lazımdır. Yaraların, irinlərin səbəbini bilməlidir yazıçı. Yazıçı isə onları bilmir...

– Bəlkə yazmaqdan qorxur?

– Həm də qorxur... Bunu yazmaq üçün yazıçı gerek bütün bunların anatomiyasını öyrənsin. Dediyiniz insanların psixologiyasını bilsin. Həmin qəddar, zalım sahibkarın içində bir zərif duyğu varsa, onu da görməyi, yazmağı bacarsın. Bu çox mürəkkəb bir prosesdir. Yazıçı həyatı öyrənməlidir. Şablon da olsa - belədir. Mən Rusiyada bir yazıçı tanıyırdım: Topol. O dəmiryolçulardan əsər yazmaq üçün iki il bələdçi işləmişdi. Rusiyanın ucqar yerlərinə gədən qatarlarda çalışmışdı...

– Yaxşı bir əsərmi yazdı?

– Çox gözəl... Kinostudiyada işlədiyim illərdə Adil İsgəndərov - kinostudiyanın direktoru - mənə bir sifariş verdi. Dedi: “Daşkəsən çox maraqlı bir yerdir. Orada dəmir filizi çıxarılır. Onun haqqında bir ssenari yaz”. Mən başqa sənədli filmlər yazanların necə işlədiklərini bilirdim... Məlumat kitabçası əsasında işləyirdilər. Mən isə dedim ki, Adil müəllim, mənə heç olmasa on günlük ezamiyyət verin. Xülasə, Daşkəsəndə 56 tonluq maşın sürən sürücünün yanında oturub gün ərzində 8 saat onunla mədəndə işlədim. Bütün varlığım ilə hiss etdim o prosesi. Düzdür, dünya ədəbiyyatı

göstərir ki, evindən çıxmayan yazıçı da bəzən həyatı gözəl təsvir edə bilir. Amma həyatı yazmaq üçün həyatı bilmək daha doğru yoldur.

– **Bəlkə, bu azad cəmiyyətin bizim hiss etmədiyimiz, görə bilmədiyimiz bir senzurası var, bir basqısı var yazıçının üzərində?**

– Təbii ki var... Əlbəttə, var... Mən bəzən Rusiya kanallarında seriallara baxıram. “Mentavskiye voyni”... Cinayətkarı axtarırlar və çox zaman da cinayət axtarışı idarəsinin rəisinin özünə və daha yuxarılara gedib çıxır cinayətin izləri. Yəni bunu Rusiyada edirlər. Amma bizdə hələ edildiyini görməmişəm. Nə zamansa olmalıdır. Gec-tez olacaq da.

– **Yəni deyirsiniz, elə cəsarətli müəlliflər tapılacaq?**

– Mən arzu edirəm ki, tapılsın. Bu cür cəsarətli yazıçılardan biri kimi, məsələn, Şərif Ağayarı görürəm. Onun qələmi buna imkan verir. Cingiz Abdullayevdən də ciddi araşdırmalar romanı gözləyirəm.

– **80-ci illərin sonlarında Azərbaycanda baş verən hadisələr göstərdi ki, xalqın sözlünə inandığı şəxsiyyətlər öncə yazıçılar, şairlərdir ki, xalq onların arxasınca gedir. Gözüyumulu gedir hətta... Halbuki o şəxsiyyətləri, yazıçıları sovet dövrü yetişdirmişdi. Onlar sovet adamları idilər. Amma bu gün bizim yazıçılar müstəvisini müşahidə edə bilməyən və düşünəndə ki, Allah göstərməsin, hansısa oxşar hadisələr baş verərsə, Azərbaycan təhlükə qarşısında qalarsa, hansı yazıçının arxasınca xalq gedə bilər - tapa bilmirəm.**

– O dövrün İsmayıl Şıxlısı, Bəxtiyar Vahabzadəsi, Yusif Səmədoğlusunu indi yoxdur. O zaman meydan hərəkətini, əslində, idarə edənlər onlar idi. Gənclər - Etibar, Nəmet Pənahlı, İsa Qəmbər, Elçibəyin özü və başqaları onların ardınca gedirdilər. Onları özlərinə dayaq götürmüşdülər. Amma vəzifə bölgüsünə gələndə hamısı yaddan çıxdı.

– **Məni məsələnin mahiyyəti maraqlandırır... Bu gün bizim yaxşı yazıçılarımız var. Xalqın sözlünü eşidə biləcəyi yazıçı, xalq arxasınca apara bilən yazıçı isə yoxdur...**

– Və yaxud alimi - Ziya Bünyadovu yoxdur...

– **Bəlkə, filankəs ola bilər, deyə ağılımdan keçir, amma görürəm ki, yox, son illər ərzində, qərində, müstəqillik illərində inandıqlarımızın da şəxsiyyətinə çat düşüb. Əvvəlki, sovet dönəmindəki adamlar deyillər... Tez-tez büdrəyir, loyallıq göstərir, seçimdə səhvlərə yol verirlər və s... Belə filankələlərin sayı getdikcə artır.**

– Bu, müstəqillik dövrünün bizim insanlarımızın küll halında şəxsiyyətinə, mənəviyyətinə vurduğu zərbələrdən birinin nəticəsidir. Verilən azadlıq sayəsində əxlaq prinsipləri çox pozuldu. Sovetdən də əvvəlki dövrdə Azərbaycanda böyük-küçük var idi. İndi yoxdur. Düzdür, texniki tərəqqinin də burada əli var. “Azadlıqdır, kimə nə istəsən demək olar” - deyə bunu edirlər. Daha “Bu Azərbaycanın böyük alimidir, ya yazıçısıdır onun şəxsiyyətini təhqir etmək olmaz, ailəsinin hansısa bir çatışmazlığını qabardıb şişirtmək olmaz”, - deyə düşünen yoxdur. Bizdə şəxsiyyətləri kütləvi şəkildə gözəndən salma prosesi gedir. Hiss etməsənizmi?

– **Bəli. Həm də indi deyil, xeyli müddətdir.**

– Amma o zaman bunun əksi var idi. Bəxtiyar Vahabzadə də insan idi, onun da bir sıra çatışmayan cəhətləri ola bilərdi və var idi də. Amma xalq

bunu deyil, onun şair cəsarətini, gözəl istedadını qabardırdı, ondan danışdı. İndi xalqın üzdə olan nümayəndələrini alçaldılar. Mən Azadlıq meydanının düz yanında yaşayıram. Orada baş verən hadisələrin şahidi olmuşam... Yusif Səmədoğlunun kabinetində iclaslar keçirilirdi. O, bizim baş redaktorumuz idi. Baş verənləri öz gözlerimlə görürdüm. Şəxsiyyətlər onda var idi. Amma indi yoxdur. Halbuki şəxsiyyəti yetişdirmək də lazımdır, qorumaq da.

– **Sizcə, özlərinin rolu olubmu o şəxsiyyətlərin belə bir vəziyyətin alınmasında?**

– Yox, onların günahı yoxdur.

– **Əminsiniz?**

– Yox. Əmin deyiləm... (gülür) Sənin ikinci dəfə sual verməyin məndə şübhə yaratdı.

– **Şəxsiyyətin günahı var, İntiqam müəllim. Şəxsiyyət olan kəslər daim obyektivdədir, özü də iri planda görünürlər. Yalnız öz maraqlarını düşünməməlidirlər; öz maraqlarını və yaxınlarının maraqlarını. Axı, hamının gözü səndədir! İllərlə qazandığın hörməti niyə itirirsən?**

– Təəssüf, çox təəssüf. Xalq, millət ədalət tərəzisinin olduğuna inanmalıdır. Amma görəndə ki, müsabiqələrdə öz övladlarını irəli verir, yaxınlarına adlar verdirir, dediyin o çat düşür.

– **Çünki ədaləti şəxsiyyətdən gözləyirsən.**

– Nərgiz, dövlət də, cəmiyyət də bir ailədir. Əgər ailədə ata-ana övladlarına qarşı münasibətdə ayrıseçkilik edirsə, obyektivlik edə bilmirsə, o ailə axır-əvvəl dağılacaq. Hətta bir müddət zor gücünə saxlaya bilsən də. Ona görə də insanlar, - şəxsiyyətdən söhbət gedir - gərək çiyinlərinə düşən məsuliyyəti hiss etsinlər... Bayaq meydandan danışdım... Meydan axırda bilir-siniz nə olmuşdu? Ağız deyənə qulaq eşitmirdi. İsa Qəmbər bir yana, Elçibəy bir yana çəkirdi. Kütlənin gəldiyi ümumi nəticə həmişə düz olur. Bax, o zaman orada-burada eşidilirdi ki, Heydər Əliyevin yeri görünür... O ağsaqqallığa ehtiyac duyulur...

– **Maraqlıdır ki, o proses də, hərəkət də bizim ədəbiyyatımıza sözün geniş mənasında yol tapmadı. Çox maraqlı proses idi.**

– O proses haqqında əlimdə indi bir yazı var, sənədli-publisist mətnidir. Böyükdür. Yaxşı yerləri çoxdur. Bir az təfərrüat və uzunçuluq, bir az da naşılıq hiss olunur. Struktur baxımından belə panoram əsəri düşünmək, qurmaq çox çətin məsələdir. Bəzən struktur kamilliyi çatışmayanda deyirlər ki, postmodern ədəbiyyat belə olur də. Pərakəndə şəkildə nəse yazmaq elə postmodern deməkdir...

– **Bizim nəsrimizdə postmodernizmi duyursunuz hələ də?**

– Anarın “Ağ qoç, qara qoç”unda, “Gözmuncuğu”nda gördüm. Kamal Abdullanın “Yarımqıç əlyazma”sında, “Sehrbazlar dərəsi”ndə var.

– **Sizcə, postmodernizmin mahiyyəti Azərbaycan ədəbiyyatına gətirildimi?**

– Az-az gəzişmələr şəklində... Vallah, pis bir şəkildə gəlsə, gəlməsin. Ənənəvi süjet nəqli ilə realist yol yüz qat daha effektivdir və oxucunun istədidir. Amma di gəl istedadsız adamlar postmodernizm adı ilə yol açirlər özlə-

rinə. Bu, poeziyamızda da müşahidə olunur. Hər şeyin axı, məktəbi, əsası olmalıdır. Məktəbi insan özü şəxsən də yarada bilər. Bizdə mən bunu görmürəm. Bir də görürsən ki, qafiyə sistemindən, hecadan, ritmdən, bölgüdən xəbəri olmayanın biri şeir yazır. Əlifbasını öyrənmədən şeir yazmaqmi olar? Sonra da gəlib deyir ki, Avropa şeiridir, modern şeirdir və s. Poetik duyurları, təfəkkürləri var bir çoxunun. Amma bunu sənət səviyyəsində edə bilmirsənsə, şeir yazma bilməməyini bunun altında gizlətmək istəyirsənsə, keçməz. Mən beləsinə şair kimi qəbul edə bilmərəm.

– Amma belələrini çap etdiyinizi də görürük bəzən... Və bir çox hallarda bu zəif mətnlərin çapı özünüza qarşı çevrilir. Özlərini böyük ədəbiyyat adamı zənn edərək hücumla keçirlər sizə qarşı...

– Hə. Belə də olur...

– Siczə, bu iddianın səbəbi nədir?

– Cahillik... Dünyanı və Azərbaycan ədəbiyyatını bilməmək... Söhbətimizin əvvəlində şeir yazmağımdan danışdınız... Mən o şeirləri üzə çıxarda bilərdim, sonra yenə də yazmağa başladım. Amma... Vaqif Səmədoğlu ilə daha əvvəllərdən tanış olsam da 63-cü ildən sonra dostluq etməyə başladım. Və o bloknotda yazdığı şeirlərini mütəmadi oxuyardı mənə... Könlümə elə yatırdı ki onun şeirləri. Vaqif mənim yazmaq istədiyimi, amma hələ də istədiyim səviyyədə alınmayan şeirləri artıq yazırdı, məndən daha yaxşı yazmışdı... Ona görə də şeir yazmağın daşını atdım...

– Amma sizə deyim ki, bəzən belə də olur; Kamal Abdullanın bir yazısında rast gəlmişdim: Ramiz Rövşenin şeirləri ilə müqayisə edərək yazmamaq qərarına gəlib. “Gördüm ki, Ramiz olmayacağıam...” Halbuki onun gözəl şeirləri var idi.

– Bəli, çox uğurlu mətnlər idi... Amma bu, Nərgizin, mənim fikrimcə belədir. Kamal isə özü daxilən başqa şey hiss edib... Əgər hiss edibsə, deməli, başqa cür alınmayacaqdı... Çünki o, təslim olmuşdu... Amma Kamal özünü inandırır ki, nəsrə atını istədiyi cür çapa bilər. Çapır da...

– Bir məsələni də neçə vaxtdır soruşmaq istəyirəm sizdən... Səhv etməmişəm, İsa Muğanna “Tüfə” romanını çap üçün ilk olaraq Sizə təqdim edibmiş. Amma verməmişsiniz. Bu faktı eşidəndə heyretləndim. Çünki İsa Muğanna İsa Muğannadır... İkincisi, Siz o dövrdə onun povestlərini, hekayələrini ardıcıl çap edirdiniz... Həm də əmin idim ki, Siz yaxşı mətni geri qaytarmazsınız. Sonra o əsər kitab halında çap olundu və Ədəbiyyat İnstitutunun illik müşavirəsində onun haqqında çıxış etdim... Sizə haqq qazandırdım. O zaman İsa Muğanna sağ idi. Necə qarşılamışdı bunu?

– Yaxşı ki, bu sualı mənə verdiniz. Qoy danışaq, tarix üçün qalsın... İsa, düzü, çox təəccüb etdi. Çünki o zamanlar o, Rüstəm Kamala da, bəzi dostlarına da demişdi ki, İntiqam mənə yeni həyat verib; bir redaktor kimi. İsa müəllim atamla da işləmişdi... Mən onu həm yazıçı, həm də insan kimi çox istəyirdim. Ona demişdim ki, nə yazsa çap edəcəyəm, çünki o, Azərbaycan ədəbiyyatının canlı klassikidir. Və bu ədəbiyyat tariximiz üçün lazımdır. Mənə o əsəri gətirib verəndən sonra elə sevinirdim ki... Əvvəli də çox gözəl idi... Amma elə ki başladı Qurani-Kərimi analiz etməyə... Təftişə...

– Sanki iki ayrı-ayrı mətni calağ etmişdilər.

– O cür kamil sənətkarın bu əsəri sənətkarlıq baxımından da qüsurlu idi. O əsəri başlayıb davam etdirə bilməmişdi. Qurana öz etirazını bildiren bir əsər yazmışdı. Rüşdini xatırlayırıq da... Necə böyük hay-küy qaldırmışdı. Haqlı etirazlar... Mənim özüm də şəxsən Qurandakı bir çox ifadələrə ayələre münasibətdə İsanın tərəfindəyəm. Haqq qazandırırım o düşüncələrə. Məsələn, orada “qorxun, qorxun” fikri ki var, mən özüm də hər dəfə Qurani oxuyanda o söz qulağımı dəlırdi. Allahı sevmək lazımdır, qorxmaq yox... Amma bunu küll halında dindarların çox yaşadığı, üstəlik, fanatiklərin olduğu bir cəmiyyətdə çap etmək təhlükəli idi...

– **Bu məsələdə haqlısınız, amma Sizə haqq qazandırdığım bir məqam da var ki, o fəlsəfi qənaətlər, düşüncələr bədii mətnə otuzdurulmamışdı.**

– Bəli... Etiraf edirəm ki, mən o əsəri verməyə qorxdum. Millət sizin kimi, mənim kimi, ziyalılar kimi qəbul etməyəcəkdi belə bir mətni...

– **Rafiq Tağı ilə nə oldu, hamımızın yadındadır...**

– Ona elə belə də dedim. Dedim ki, İsa, qorxuram bunu çap etməyə. Dedi nədən qorxursan? Dedim ki, özümdən qorxmuram. Nədanlar o qədər çoxdur ki... Hələ cəmiyyətimiz elə bir şəkildə yetişməyib ki, hər düşündüyümüzü bölüşə bilək... Sonra bir yoldaş ona demişdi ki, gətir mən çap edirəm... Məşhur və gözəl insanlardan biri idi... Adını çəkməyəcəm...

– **Yəqin ki, Nizami Cəfərov olub...**

– (Gülür) O da ehtiyat etdi, vermədi. Mənimlə görüşəndə dedi ki, İntiqam, mən səni başa düşdüm.

– **Əsər kitab halında çap olundu və sizin qorxduğunuz o reaksiyanı doğurmadı.**

– Çünki oxumadılar. Jurnalda çıxsaydı, oxuyacaqdılar.

– **Təcrübənizdə başqa belə bir əsər olubmu ki, onu çapa buraxmamısınız. Sonra əmin olmusunuz ki, yaxşı ki çap etməmişiniz?**

– Yox. Mən qılıqlı redaktorlardanam. Elə əsərlər olub ki, kiçicik ixtisarlarla vəziyyətdən çıxmışam. Əsərə heç bir xələl gəlməyib. Məsələn, Seyran Səxavətin “Nekroloq” romanını çap etmişdik. Onu, sadəcə, inandırdım ki, müəyyən parçaları var, onları çıxarsa yaxşıdır. İstəsə kitabında bərpa edə bilər. Gedib müqayisə edənlər olsa, görərlər ki, o çox kiçik ixtisarlarla çıxmış jurnal variantı daha məsləhətlidir. “Azərbaycan” jurnalının ənənəsi var. Bunu saxlamaq lazımdır. Bəziləri bizdən şou gözləyirlər. Nahaq. Şou ədəbiyyat işi deyil. Mənim üçün bu maraqlı deyil. Nərgiz Cabbarlı Nizami Cəfərovla, Nizaməddin Şəmsizadə ilə, Vilayət Quliyevlə söhbətini verir və mən də bunu çap edirəm. Çünki ciddi mətnlərə qapımız açıqdır. Hər halda, jurnalımız təyinatı üzrə işləməlidir.

– **Və hansısa başqa orqanlarda dərc olunan müəlliflər üçün burada dərc qadağası qoymursunuz ki?**

– Qətiyyə, Nərgiz xanım. Bu sual ünvanına yönəlməyib. Bizə, məzmunlu, yüksək bədii əyarlı yazılar lazımdır. Onu kimin yazdığı, məllifinin daha hansı orqanlarla əməkdaşlıq etdiyi bizi qətiyyə narahat etmir, düşündürmür.

– **Söhbətə vaxt ayırdığınız üçün çox sağ olun.**

◆ E s s e

Rüstəm KAMAL

VALSIN SON AKKORDU

yaxud
**Vaqif Səmədoğlunun
musiqi lüğətinə giriş**

İosif Brodskinin esselərinin birində söylədiyi fikir, zənnimcə, məhz Vaqif Səmədoğlu haqqındadır: “Şair insanla musiqi alətinin bir şəxsdə kombinasiyasıdır”. Vaqif Səmədoğlu poeziyası musiqi dünyası ilə o qədər yaxın və doğmadır ki, ona bu baxımdan yanaşmaq fikrinə düşdük. Şeirlərinin lüğət tərkibi, yaxud poetikasının “açar” sözləri (akkord, takt, marş, svinq, çarlston, blyuz, segah, minor, major, vals, orkestr, royal...) musiqi sferasına aiddir.

Vaqif Səmədoğlu özü peşəkar, istedadlı pianoçu idi. Yazıçı-publisist, deputat Elmira Axundova Yazıçılar Birliyində keçirilən tədbirdə (08.06.2009-cu il) çıxışında Vaqifin Avropa Şurası Parlament Assambleyasında pianoda necə məharətlə klassik və caz musiqisini ifa etməsini və avropalı deputatlarda necə təəccüb, heyrət və maraq doğurmasını xatırlayırdı. SSRİ xalq artisti, pianoçu Fərhad Bədəlbəyli əmindir ki, o, şair olmasaydı, mütləq tanınmış musiqiçi olardı. Axı, musiqi aləminə o, musiqi təhsili ilə gəlmişdi. Bülbül adına orta ixtisas məktəbində oxuyanda həm klassik musiqinin, həm də cazın alovlu pərəstişkarı idi. Konservatoriya onun ömrü boyu unuda bilmədiyi mistik məkanlardan biri oldu: (“Konservatoriya komendantının / bir kiçik, isti kabinetini...”). Səs (o cümlədən musiqi) “o dünya” ilə təmasa girməyə, sirlə, ilahi işarətləri anlamaq imkanı verirdi. O, şairləri də səsi ilə fərqləndirirdi. Zəlimxan Yaquba həsr etdiyi yazısını “Öz səsində üzən şair” adlandırmışdı. “Öz sözüümü deməyə Yaradan hərəməzə bir pərdə, bir boğaz verib, onu ürəyimizə, beynimizə calayıb. Və bu sənət dünyasında öz səsinə arxa çevirən, öz pərdəsindən çıxan mənəvi ölümə məhkumdur...”

“Sözlərini bilmədiyi mahnılar” “o dünya” təcəssümü idi. Musiqi obrazları ilə yuxularını danışdı və yozurdu. Hələ XX əsrin əvvəllərində rus şairi Andrey Bely deyirdi ki, “...yalnız musiqiyə yaxınlaşmaqla bədii əsər dərin olur”. Vaqif Səmədoğlu üçün musiqi ruhun yaddaşdır - uzaq xatirələrin, yuxuların, qeybdən gələn səslərin yaddaşdır.

“Musiqi ruhu” Vaqif Səmədoğlu estetikasını müəyyənləşdirən kateqoriya-dır. Yalnız “musiqi ruhu” (A.Blok) şairə qoca dünyanın “gözünün içinə baxmağa” imkan verir. Vaqif Səmədoğluda “musiqi ruhu” ilə söz bir-birilə mübarizə aparır, bir-birini əvəzləmək istəyir. Şeirlərin metamətnində üç zaman

sferasını - “bu gün”ü, “keçmiş”i (yaddaş, xatirə) və sabahı (əbədiyyəti) bir araya gətirir. Bir çox şeirlərin metamətni musiqi obrazlarından və motivlərindən təşkil olunur. Vaqif Səmədoğlunun hər musiqi obrazına gündəlik düşüncə və ya ovqatının üslubu uyğun gəlir. “İki dünya”nın bir-birilə kontaktı - təmas formaları onun poetik düşüncəsində daim vəhdətdədir. O, həm təbiət əşya - predmet səslərinə, həm də musiqiyə o qədər həssasdır ki, onların gizli, sirli mənalara sözə, misraya çevrilir. Onun şeirləri musiqi ruhundan doğulur. Sözlər təhtəşüurdakı səslərin, musiqinin təcəssümüdür. Müsahibələrinin birində şair etiraf edir:

“Sual: Siz şeirlərinizi necə yazırsınız?”

Vaqif Səmədoğlu: ...Əvvəlcə nəse bir uğultu eşidirəm. Hansısa bir şeirin musiqisi səslənir. Elə bil kimsə züy tutur. Bir səs gəlir. Bax, bu səs üstündə köklənirəm, yavaş-yavaş sözlər gəlir” (“Ana Vətən” qəzeti, iyun, 1999). Bu fikri K. V. Nərimanoğlunun bir müşahidəsi də təsdiq edir: “Mən bir dəfə Vaqif bəyin öz evində onun piano çalmağını eşitmişəm. Nə isə gözəl çalırdı. Elə bil sözlə deyə bilmədiyini həzin-həzin mənə danışdı. Amma sonra anladım ki, yox, bu belə deyil. Vaqif bəy musiqi ilə istədiyi kimi danışa bilmədiyi üçün şeir yazır” (“Oğuz eli” qəzetinin xüsusi buraxılışı).

V.Səmədoğlu musiqi obrazlarını simvollaşdırmaqla xatirələrini musiqi aktları, akkordları ilə, musiqi tonallığı ilə müəyyənləşdirir. Ömründən keçmiş, nə vaxtsa rastına çıxmış hər kəsi bir musiqi forması və janrı ilə xatırlayır. Həyatda hər bir görüşü və ayrılığı “unudulmuş musiqi” kimi qəbul edirdi.

***Nə vaxtsa sevdiyim, fəqət
nədənsə unutduğum
dolu, ağır akkordlu bir musiqi kimi
çıxdın qarşıma.***

Klassik Avropa musiqisi və afroamerikan caz onun poeziyasına fərqli estetik status verir. Bu musiqi ən məhrəm, pünhan hissələrinin və metafizik düşüncələrinin dili, yaşam və yaradıcılıq təcrübəsinin əsasıdır. Avropa musiqi (fortepiano) klassikası (Bax, Motsart, Şopen, Brams, Maler, Qriq...) və caz sənəti könül sirdaşı idi.

***Deyəsən, bu musiqi
Bramsdan qalıb,
Bəlkə Malerdən...
Bir vaxt itib yox ola bilərdim
bu səslərin, akkordların içində,
görünməzə dönürdüm
sonuncu tonikaya qədər.***

yaxud

***Məni tutub, yaman tutub
Bu gün Solveyqin nəğməsi***

Yusif Səmədoğlu “Güllər” hekayəsində qardaşının musiqi obrazını yaradıb. Hekayədə Vaqif filarmoniyada maestro Niyazinin dirijorluğu ilə Raxma-

ninovun birinci konsertini pianoda çalır. Konsert bitir. Dinləyicilər alqışlayır, ona çiçək dəstələri verirlər. Amma o, sevinmir, çünki atası evdə ağır yataq xəstəsidir...

Bənzərsiz fortepiano üslubu yaratmış F.Şopen Vaqif Səmədoğlunun ən çox sevdiyi bəstəkardır. Məhz Şopen noktürnü ona ömrünün son gününü xatırlatmaq gücündədir. Kədərli, həzin Şopen musiqisi şairin təhtəşüurunda “ölüm başlanğıcı”nı oyadır.

***Çıxıb getdi qonşumuz da,
Minib qoca kor atına
Kənddə bir yer də boşaldı
Şopenin beş-on taktına***

yaxud

***Otağımda Şopen...
İndi gedin,
İndi uzaqdan güdün,
son günümün son nəfəsini***

Şopen musiqisi dünyanın fəciliyini kosmik və ya fərdi miqyasda yaşamaq məqamıdır, mənəvi metafizik - hüzur kamilləşmə - saflaşma pilləsidir. Şair üçün bu musiqi “yeganə mümkün katarsis”(Yuliya Kristeva), “bu dünya”dan yeganə qurtulma yolu idi.

***Kaş kəsə bu dəli külək,
Kədər çəkilə bir yana
Rahət qulaq asa biləm,
Şopenin beş-on taktına.***

Şopen noktürnləri (E moll, cis moll, c moll) gərgin drammatizmi ilə şairin ruhuna yaxın idi. Moll musiqi terminologiyasında italyanca minor deməkdir. Şopenin 24 prelüddən ibarət silsiləsi günün müəyyən məqamında ovqatına uyğun gəlir. Bəlkə də Şopenin B moll sonatasında Dəfn marşını (üçüncü hissə) dinləyərkən bu misraları yazıb?

***Ancaq gülüb sevinməkçin
Bir ümiddən, bir şeirdən,
Bir də ki, Şopendən qalan
Musiqidən uzaq dolan...***

Royal səsi ya uzaqdan, gözəgörünməz bir məkandan gəlir. Və kimsə qapının arxasında Şopenin valsını çalır.

***Royal səsi gəlir
ağ qapının dalından
Kimsə həzin-həzin
Şopenin valsını çalır
ağ qapıya düşmüş insan kölgəsinə.***

Musiqiçilər yaxşı bilirlər ki, Şopenin prelüd silsiləsində kvinta dairəsi üzrə paralel major və minor tonallıqlarının ardıcılılaşması prinsipi ilə düzülüb. Minor və major, eləcə də zil və pəs tonallığın adlarıdır. Şair öz həyatını da bu iki səs (minor və major) tonallığı arasında mənalandırır:

***Minorda
ömür sürüb
majorda ölmək
Baxın
əsəri kimi.***

Royal motivi Vaqif Səmədoğlu poeziyasının lirik qəhrəmanıdır. Royal şairin mənzilində bir məişət əşyası, yaxud zəruri yaradıcılıq atributu deyil, taleyini, günlərini ladlar üstündə “kökləyən” sirlə - sehrli vasitədir. “Köhnə yəhudi mahnısı”nda “Kamran royalda köhnə fokstrot”, Sara royalda qoca yəhudinin verdiyi notu ifa edir.

Vaqif Səmədoğlu dünyanın səs işarələrini royal musiqisində dərk edir, bütün səsləri royala “təlqin etmək” istəyir. Dünya şöhrətli pianoçu Svyatoslav Rixterə həsr etdiyi şeirində bu misralar var:

***Söykən əyrisinə qara royaldın,
Bax boş sıralarda oturmuş dərdə,
Gözlərin yumulub öldüyün anda,
Diril gözətçinin addım səmindən.***

Məhz royal məntiqi, royal “leqatosu” (əlaqəli səslənmə) “Royal” poemasının vəzninə, misraların nəfəsinə - intonasiyasına bərabər gəlmişdir. Poemada “Royal” və “röya” sözlərinin fonosemantik yaxınlığı, bir beytdə qafiyələndirilməsi poetik təsadüf ola bilər, amma mifoloji məntiqə doğru gəlir:

***Qara royal, royalım,
rəngarəng rüyalarım...***

Şairin “Rekviyem” poeması var. “Rekviyem” musiqi janrının adıdır, matəm xarakterli, çoxsəsli bir xor əsəridir. Musiqi janrı ilə lirik qəhrəmanın musiqisi, məna dünyası eyniləşdirilir. Dünya matəmi şairin matəmidir. O, klassik musiqi ilə yanaşı, ömrünün “musiqi ruhu”nu həm də muğam üstə kökləyirdi. O, hər günün hansı “muğam şöbəsi” üstə oxunduğunu bilirdi.

***bir də radiodan havalanan
fars şüştəri olsaydı,
iyul ayının eyni olardı
yanvarın bu altıncı günü***

Bir şeirində “Yetim Segah”dan da metafora kimi istifadə edir. “Yetim Segah”ın yanıqlı xalları insan yaddaşında qayğısız, sevdalı gənclik illərini canlandırır:

***Mənim saçlarım qara,
Mənim saçlarım qalın,
ritmsiz çağlarım
xalis "Yetim Segah"ı***

Bəlkə "Yetim Segah" atasının (Səməd Vurğunun) məşhur xanəndə İslam Abdullayevin "Yetim Segah"ını çox dinləməsi ilə bağlı qalıb yaddaşında?

Yusif Səmədoğlunun "Bayatı - Şiraz" hekayəsində belə bir səhnə var. Restoranda üç nəfər yeyib-içəndən sonra Səbzəliyə yaxşı pul müqabilində kontrabasda "Bayatı-Şiraz" çalmasını sifariş edir. Bu obrazdan Vaqif Səmədoğlu "Yayda qartopu oyunu" pyesində istifadə edir. Vaqifin personajı (Səbzəli) həmin hadisəni hekayədə olduğu kimi xatırlayır və əməlinə bəraət qazandırır. "Bayatı-Şiraz" məqam-ladı dinləyicidə qəmginlik, həzrinlik hissi oyadır. Muğam metaforası Vaqif Səmədoğlunun metafizik dünyagörüşünü bütövlükdə süsləmiş haldadır. Zəminxarə Zabul segahın guşələrindən biridir.

***Yol da yaman uzandı
pəsdən deyilən zəminxara kimi.***

Zildən və pəsdən oxumaq həyatın antinomiyasını (tərəqqi - tənəzzül, cəhənnəm-cənnət, ölüm-həyat...) təşkil edir. Cavanlıq coşqulu zil sədsirsə, qocalıq - pəsdır. Yoxuşu çıxmaq zilə çıxmaqdır. Bu qarşıdurmanın cavabını şair bizə buraxır.

***Cənnətdə quşlar
necə oxuyurlar?
Zildən, ya pəsdən?
Cəhənnəmdə
Şairlər necə ağlayırlar?
Zildən, ya bizim kimi?***

Zildən oxunan sözü qara kütlə üçündür. Əsl şairlər dərdlərini və ağırlarını pəsdən oxuya-oxuya söyləyirlər.

***Zildə boğulan var.
Mənsə boğuluram
"Segah" üstə,
özü də pəsdən.***

Musiqi metaforasını yaradan janrlardan biri də valsdir. Vals adətən iki nəfər tərəfindən ifa edilən bal rəqsidir. Yaşamaq ümidi və ölüm qoşadırsa, onda "bir ayaqla" necə oynamaq olmur?

***Bir ayaq üstə indi gəl,
gəl fırlan, fırlan, şair oğlu, valsda...***

Vals məchulluğun, yoxluğun - heçliyin zühurudur. Səni harasa səsleyen "Başqasının səsidir" (J.Derrida):

***Bir həzin vals gırləyib məni,
harasa səsləyir,
hansısa parkın qərrib nəmişliyinə.***

yaxud

***Uşaqlığım ya yolumu kəsmək,
ya məni görən kimi qaçmaq istəyir
bu parkda
bu həzin vals səslənə-səslənə.***

V.Səmədoğlunun şeirlərində tez-tez orkestr "səslənir". Bu, bir "dünya orkestri və ya "ömür orkestri"dir. Orkestrin yeri - park onda ölüm və həyat haqqında elegik düşüncələr yaradır.

***O yay, hər gecə
Bakının kimsəsiz küçələrində
bir marş çalınardı!
O səslənən kimi
Bayıldan Qaraşəhərə qədər
hamı bilərdi ki,
mən dost-aşnadən ayrılıb
sərxoş, müdrək bir niyyətlə
özümü asmağa gedirəm.***

Parkda orkestr musiqisi yuxular səltənətinin qaçılmaz varlığını insanlara çatdırır. Digər tərəfdən, parkda orkestrin çalması mərasim aktından xəbər verir - kiminsə ruhu yad edilir. Parklarda orkestrin vals, marş çalması bu dünyadan gedənlərin yola salınmasıdır.

***Külək əsir bayram günü.
Bu gün
arabir parkdan
bir ölüvay orkestrin
səsini gətirir evimə külək.***

Molla Pənah Vaqif kimi, o da bayram günündə orkestrin səsinə sevinmir. Çünki bu "ölüvay orkestr" içində matəm, bədbinlik hisslərini yaradır. Ona görə də tam əminliklə bildirirdi:

***"Vallah, insan ömründə hökmən
orkestr səslənməlidir bir gün".***

Şairin çox sevdiyi bir musiqi növü də cazdır. Onun uzun müddət milli televiziyada "Caz klubu"nda maraqlı verilişləri cazsevərlərin indi də yadındadır... Bir şeirində Çıkaqoda bir kafedə svinq çalmağın arzusunu bəyan edir. Svinq afroamerikanların caz musiqisidir.

**Otuz ikinci il olaydı,
Olaydım Çikaqoda
Bir kafedə
qəlyan çəkə-çəkə oturaydım
Və mütləq
bir svinq çalınaydı**

Çarlston rəqsi ilə döşəmənin “cırıldaması” arasında assosiativ uzlaşma “alt dünya”nın səs işarəsi kimi görünür.

**Döşəmənin parketi
çarlston rəqsidir.**

Lirik qəhrəmanın zənci olmaq arzusu (yada sal: S.Vurğunun “Zəncinin arzuları”nı!) sənətkarın yaradıcılıq azadlığı ideyasıdır. Cazın Sovetlər Birliyində kommunist-bolşevik rejimi tərəfindən yasaq etməsi haqqındadır. Şeirir sonunda şair bu istəyini dilə gətirir:

**... Çalınaydı
kökdən düşmüş qəhvəyi royalda.
Çalanı özüm,
həm də zənci olaydım mütləq.**

Şeirlərində təşbehlər, bənzətmələr caz yaddaşından gələn rast gəlir. “Şəffaf balıq” poemasında aşağıdakı misralarda olduğu kimi:

**Azacıq sərxoş
yalqız gecələrdə
səslənən blyuztək
oxşayırdı dənizi
suda sınan bədənin
qadınliq,
analıq məntiqi.**

Musiqi obrazları onun dram sənətinə də keçibdir. Məsələn, “Generalın ölümü” pyesində şeypurçu əsgər hər səhər keçmiş NKVD generalının eyvanı altında şeypur çalıb onu yuxudan oyadır. Əslində, general da, şeypurçu da ölüldür, yuxular və kölgələr səltənətinin sakinləridir. Nəvə ilə polis arasında dialoqda şair sanki şeypur - şeypurçu obrazları ilə İncildə, Şərq mifologiyasında “İsrafil suru”, “Qiyamət xəbərçisi” anlamlarının assosiativ məna yaxınlığına işarə edir:

“**Oğul nəvə.** Babamın dava vaxtı şeypurçusu olub, onu yuxudan oyadarmış.

Polis. Ayə, birdən o zurna çalan İsrafil olar, a serjant”.

“Akkord”, “tonika”, “soprano”, “takt” V.Səmədoğlu poetikasında, sadəcə, musiqi terminləri deyil, həm də insan ömrünün faciəli intonasiyasının metaforasıdır.

**Sübhün qapısı ağızında
ora-bura gəzə-gəzə
bir musiqi akkordu...**

Gitar akkordu ruhu uzaq, qerib xatirələrin təhtəşüürdə eşidilməsidir. Gitar akkordları dildə ifadə oluna bilməyən yerlərin və insanların yada salınmasıdır.

***Bəlkə dəliyə döndərəcək məni
bu lal-kar aləmdə
qəfil gitar akkordu...
O akkordun yapıncısına bürünüb
nələri yada salacağam.***

Bir gitar akkordu da ona son günün varlığını xatırladır.

***Bir gitar akkordu
pəncərə kimi açacaq qarşımda
olub gedən günləri...***

Şair sanki ömrü uzununu yalnız son akkordları, son tonikanı eşidir. Və inanır ki, hər kəs valsın son akkordu altında ölməyi də bacarmalıdır.

***İndi
ya son tonikadan başlanır
günlərin musiqisi,
ya da son akkord
heç vaxt səslənməyəcək
bir musiqiyə dönür ömür.
ya da
Kömək et, unudum
sevimli valsın
son taktlarını.***

Vaqif Səmədoğluda bütün mahnılar yalnız bir dəfə - son dəfə oxunur. Qoca yəhudinin verdiyi mahnını Sara son dəfə ifa edir ("Köhnə yəhudi mahnısı"). "Ömrünün son akkordları"nı Varşava hettosunda yəhudilərin son mahnısını özünün son mahnısı kimi qəbul edir.

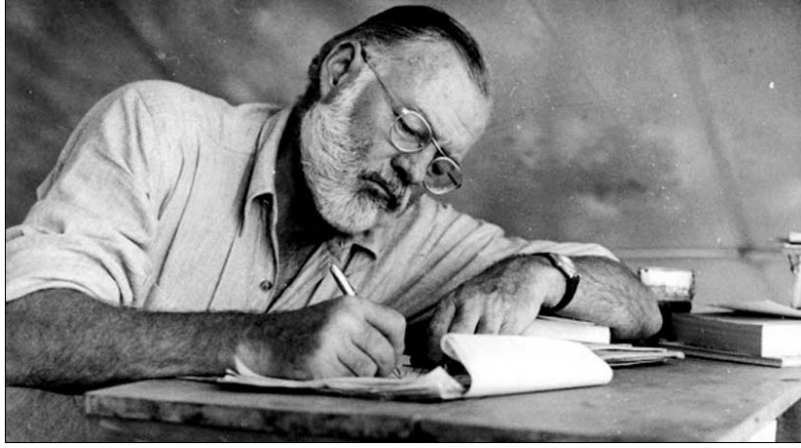
***Qoy ölümdən əvvəl
yadıma düşsün
Varşava hettosunda oxunan
mahnıların bilmədiyim sözləri.***

Müdrək şair anlayırdı ki, bir gün bu fani, yalan dünyada hər şey - adlar, sözlər tamam unudulacaq: "silinəcək kirli əsgiyə pəncərəyə yapışan toz, insan adı, bir də toz üstə vals..."

Şüşə üzərində toz faniliyin rəmzi idi.

Nəhayət, bir gün parkda orkestr susdu və böyük şairin tənha ruhu "ömür səhrasında", "bir sübh həsrətinin" yoxluğunda qeyb oldu. Yadıңызdadırsa, "Köhnə yəhudi mahnısı" kinossenarisinin sonu beləydi: "O, kadri bütövlükdə tutan kimi musiqi dominantada kəsildi. Film bitdi".

◆ Ə d ə b i t a l e l ə r

Ernest Hemingway və qadınları

“Yaxşı kitab yazması üçün Ernestə yeni arvad lazımdır”.

Skott Fiscerald

Ouk-Park şəhərciyində güzəran keçirən gənc həkim Klarens Heminqvey qonşu qızı Qreysə aşiq idi. Qız tibb kollecini bitirmişdi, amma arzusu müğəni olmaq, dünyanı fəth etmək idi. Nəticədə isə, o, əyalət həkimi Klarens Heminqveyin həyat yoldaşı olmuş və taleyi ilə barışmışdı. 1899-cu ildə dünyaya gələn Ernest ailənin ikinci uşağıydı. Klarens təbiət vurğunu idi, oğluna da bu sevgini aşılarmışdı. Hələ 3 yaşında olanda Ernest atasıyla balıq ovuna gedir və artıq ağacların, çiçəklərin, quşların, heyvanların “dilini” bilirdi. Ernest kitabları da sevirdi. Xüsusilə Darvinin araşdırmalarını və tarixi əsərləri mütaliə edirdi.

Ernest sağlam və güclü idi, sevdiyi boksla məşğul olmağına heç nə mane ola bilməzdi. Sonralar o, belə deyəcəkdi: “Boks mənə çox şey öyrətdi; məsələn, yıxıldıqdan sonra da yenidən hücumla hazır olmağı”. Ernestin adını babasının şərəfinə qoymuşdular, amma o, öz adını sevmirdi. Onun fikrincə, bu, burjua adına oxşayırdı. Ernestin barışmadığı çox şeylər vardı. Məsələn, anası kimi əyalət həyatına alışmaq və taleyinə boyun əymək istəmirdi. Halbuki, valideynlərinin fikrincə, o, məktəbi bitirəndən sonra mütləq universitetdə oxumalı, evlənməli və münasib iş tapıb həmişəlik bu kiçik şəhərdə məskən salmalıydı. Amma belə sakit, adi həyat Ernesti cəlb etmirdi. O, həyatı dolu-dolu yaşamaq, döyüşmək, əylənmək, dünyanı fəth etmək istəyirdi. Okeanın o tayında 3 il idi ki, Birinci Dünya müharibəsi gedirdi. Ernestin nəzərində müharibə əyləncədən başqa bir şey deyildi. Belə bir “əyləncə” olan yerdə hansı universitetdən söhbət gedə bilərdi? O, hər hansı bir yerə getməyə hazır idi, tək burdan uzaq olsun!

Müharibədə

Ernest dayısının köməyi ilə Kanzas-Sitidə, yerli qəzetlərin birinə işə düzəlir. Kriminal hadisələr onu daha çox cəlb edirdi. Müşahidə etdikləri sonralar əsərlərində ona çox gərək olacaqdı. Enerjisi aşırı-şaşırdı. Dostları xatırlayır ki, makinada yazanda onun barmaqlarını görmək olmurdu, fikirlərini yazıb çatdırmağa iki əl "azlıq edirdi".

Bununla belə, müharibəyə getmək fikri Ernesti rahat buraxmırdı. Gözlərində problem olduğu üçün komissarlıq onun istəyini rədd etsə də, Qırmızı Xaç Cəmiyyətindən İtaliya cəbhəsinə getməyə razılıq ala bilər. Ernest "Çikaço" gəmisi ilə Avropaya yola düşür. Sərnişinlər alman sualtı qayıqlarının hücumundan ehtiyat edirdilər, o isə göyertədə durub gözləyirdi ki, düşmən qayıqları nə vaxt suyun üzünə çıxacaq. Gəmi sağ-salamat mənzil başına çatanda o, dilxor olmuşdu və elə hey düşünürdü ki, ona kələk gəliblər. Halbuki, o, macərə arzusunda idi.

Nəhayət, gənc macərəçi arzuladığı cəbhə həyatına qovuşa bilər. O, səngərlərə yemək və siqaret daşıyırdı. Güllələr yağış kimi yağdı, o isə zarafatından qalmır və lovğalanırdı ki, güllələr ona heç nə edə bilməz. Amma 8 iyul 1918-ci ildə belə bir hadisə baş verir. O, adəti üzrə, velosipedlə səngərlərə şokalad və siqaret daşdığı vaxt avstriyalılar qəfildən atəş açırlar. Ernestin yanındakı əsgərlər həlak olur, o isə huşunu itirir. Özünə gələndə bir az aralıda italyan snayperçinin vurulduğunu görür. Sürünə-sürünə yoldaşının olduğu yerə gedir və onu çiyinə atıb geriye, səngərə qayıdanda yenidən güllə yağışına tutulur. Ernest ayağından güllə yarası alır və Milana, hospitala göndərilir.

Ağrılar gecə-gündüz ona rahatlıq vermirdi. Amma Ernest əvvəl-axır ağrılarına elə öyrəşir ki, sağalandan sonra özünü nəsə qeyri-təbii hiss edir. Bu vaxt artıq müharibə başa çatır. Heminquey İtaliyanın "İgidliyə görə" gümüş medalıyla təltif edilir. Sonralar yazıçı deyəcəkdi: "Mən müharibəyə gedəndə lap axmaq olmuşam, orda dava gedir, qan su yerinə axırdı, mən isə hələ də elə bilirdim ki, biz avstriyalılarla yarışan iki idman komandasıyıq".

Heminqueyin "Aysberq üslubu"

Heminqueyə görə, yazıçı, hər şeydən əvvəl, yaxşı müşahidəçi olmalı idi: "Can verən adamın böyür başında belə, nə qədər ağır olursa - olsun, heç bir kiçik detallı nəzərdən qaçırmaq olmaz". Bu fikirlərdən məşhur "Aysberq üslubu" doğmuşdu. Əsərlərinin birində qadın və kişi barda oturub hansısa əhəmiyyətsiz şeylərdən danışirlar, ancaq səsin titrəyişindən, hansısa öteri söz, ya jestdən sezilir ki, hər ikisi böyük faciə yaşayır.

Tükürpədicə səssizliyi Ernest Heminqueyin "Okeandakı adalar" əsərində də duymaq olur. Heminqueyin qəhrəmanı Tomas Hadson - rəssamdır, təbiətlə harmoniyada olmaq üçün okeandakı adada yaşayır. Hər yay tətildə oğlanları adaya dincəlməyə gəlir. Romanın birinci hissəsi şən, sevimli üç oğlanın macəralarıyla yadda qalır. İkinci hissədə artıq uşaqlar yoxdur, onlar həlak olublar. Bütün roman boyunca ən əziz varlıqlarını - övladlarını itirmiş Tomas Hadsonun ağrısını duyuruq, amma bu kədər üzde deyil, səthin görünməyən tərəfindədir. Bu hisslər, istər-istəməz, oxucunu ağrının lap dərinliyinə çəkib aparır və iliyinə qədər sarsıdır. Qəhrəman özü bu barədə bir kəlmə də danışmır. Qəhrəmanı Tomas Hadson kimi,

Heminquey də dörd dəfə evlənmişdi. Boşanmaların səbəbkarı, təşəbbüskarı o özüyü və maraqlıdır ki, hər boşanma prosesindən sonra, ən çox o özü əziyyət çəkir, özü-özünü danlayırdı: “Axı onların hər biri qeyri-adi qadın idi”. Amma əsərinin qəhrəmanı Hadson kimi, Heminquey də bunun səbəbini anlamaqda aciz idi... Açıq-aydın görünür ki, bu romanda Heminquey özünü yazıb. Çünki ancaq dahilər belə kədərlənə bilər... Əsərin qəhrəmanı Hadson Heminqueyın bütün kəder və iztirablarının, qorxularının daşıyıcısıdır. Ona görə bu kəder oxucunun yaddaşında unudulmaz izlər qoyur. Folkner deyirdi ki, “mən səslərin səssizliyinə üstünlük verirəm; sözlərlə yaradılmış obraz isə, sükutun içində mövcud olur”. Heminqueyın səssiz kədəri kimi...

İlk göz ovu

Heminqueyın ilk dəfə evlilik təklif etdiyi qadın onu rədd etmişdi. 1918-ci ildə müharibədə dostunu xilas edərkən yaralanmış Ernest müalicəyə göndərildiyi hospitalda tibb bacısı Aqnessə aşiq olmuşdu. Alman mühacirinin qızı Aqness fon Kurovski ondan yaşca böyük idi, 26 yaşındaydı. Qənirsiz gözəlliyə malik bu qıza aşiq olan çılğın Ernest onunla dərhal evlənmək istəyirdi. Tibb bacısı məzəli həmyerlisinin məktublarını maraqla oxuyur, iltifatlarını xoş qarşılayır, amma evlənmək təklifini qəbul etmirdi.

Adətən, Aqness gecələr növbə çəkirdi, Ernestin başını qatmaq və ağrılarını azaltmaq istəyirdi. Onlar bir-birlərinə uşaqlıq xatirələrini danışır, kiçikli-böyüklü sirlərini bölüşürdülər. Aqness başqa mərtəbədə növbədə olanda Ernest ona məktub yazır və tibb bacılarının biriylə göndərirdi.

Aqness də ona qarşı laqeyd deyildi. 18 oktyabr 1918-ci ildəki məktubundan:

“Ernest, mənim əzizim! Bu gün mən sənın məktubunu aldım və o mənə çox xoş gəldi. Mənə elə gəlir, hər bir qız ona necə füsunkar olduğunu və onsuz yaşaya bilməyəcəyini söyləyən belə bir kişinin həyatında olmasını istərdi. Sən mənə bütün bunları deyəndə mən az qala ağılımı itirirəm. Uğurlar sənə, mənim əzizim. Məni və səni sevdiyimi unutma. Aqness”.

21 oktyabr: “Dünən və bu gün sənın daha iki məktubunu aldım. Əsl bayramdır! Mən səni getdikcə daha çox sevirəm...”

27 oktyabr: “Erni, əzizim, dəhşətli dərəcədə yanımda olmanı və söhbət etməyimizi istəyirəm”.

“Mən heç vaxt heç kim üçün belə sızıldamamışam və heç vaxt düşünməzdim ki, hər şeyi belə açıq və səmimi yazı bilərəm. Aqqi”.

Amma ayrılıq məqamı gəlib çatır. Aqness fon Kurovski anlayır ki, onların gələcəyi yoxdur. 7 mart 1919-cu ildə Ernestə belə bir məktub yazır: “Sən əvvəlki kimi mənim xoşuma gəlirsən. Amma mənim hisslərim aşiq qadıncından çox, sevən ananın hisslərinə bənzəyir. Bəlkə də nə vaxtsa sən məni bağışladın... Amma indi və həmişə mən sənın üçün yaşlı qadın olacağam... Ümidvaram, sən bütün bunları yaxşıca götür-qoy edəndən sonra məni bağışlayarsan və özünə gözəl bir məşğuliyət tapıb hamıya sübut edə bilərsən ki, əslində, qeyri-adi insansan. Həmişə sənə rəğbət duyan rəfiqən Aqness”.

Aqness uzun bir ömür yaşadı, xoşbəxt çağları da oldu, bədbəxt anları da. Amma son günlərinə qədər Heminqueyın bir vaxtlar ona yazdığı məktubları qoruyub hişf etdi. Onların sayı 52-dən çox idi.

Heminquey “Əlvida silah!” romanında Aqnessi Katrin obrazında canlandırır.

İlk evlilik

Ernest Heminqueyin ilk arvadı Elizabet Hedli Riçardson olub. Hedli də ondan 8 yaş böyük idi. Taleyı kədərli idi Hedlinin. Anası erkən ölmüş, atası isə intihar etmişdi.

Elizabetin köməyilə Heminquey Aqness əzabından xilas olur. Bir ildən sonra onlar evlənib 1921-ci ildə Parisə köçürlər. “Həmişəlik səninlə olacaq bayram” romanı yazıçının həyatının Paris yaşantılarını canlandırır. 1923-cü ildə Cek Hedli Nikanor doğulur. İstedadlı pianoçu olan Elizabet həm də yaxşı həyat yoldaşı və gözəl ana idi. Ailənin bəzi dostları hesab edirdilər ki, o, hökmlü ərinə həddindən artıq tabedir.

“Okeandakı adalar” əsərində yazıçının Paris həyatından bəzi fraqmentləri görmək olar. Məsələn, gənc ailənin körpə oğlanlarının beşiyi başında sevimli pişikləri “keşik çəkir” və onlar (ata-ana) yatmış balacanı pişiyə “etibar edib” gecə yarıya qədər kafedə oturaraq səssizlikdən zövq alırlar... Heminquey, demək olar ki, əsərlərini kafedə yazırdı: “Mən bir franka qəhvə sifariş edir və gecəyə qədər orda oturub yazırdım”, - deyə yazıçı sonralar danışdı. Gənc ailə Parisdə ehtiyac içində yaşayırdı, amma yazıçının öz prinsipi vardı: “Əgər yaxşı nahar etmək üçün roman yazmaq istəsəm, qoy lənətə gəlim”.

Parisdə Heminquey at yarışlarında iştirak edir, boksla məşğul olur, “Rotonda” kafesində əsərlər yazır və öz arvadını sevirdi. Hedli tələbkar deyildi, şıq və rahat həyatın xəyalını qurmurdu. Bütün istəyi sevdiyi insanın yanında olmaq idi. Ernestlə bərabər bütün Parisi pay-piyada gəzib-dolaşırdılar. Heminquey digər qadına - Polina Pfayferə rast gələnə qədər Hedli onun üçün ideal qadın idi.

Polina

Amerika yazıçısı Skott Fiscerald deyirdi: “Yaxşı kitab yazması üçün Ernestə yeni arvad lazımdır”. Heminqueyin dostu Malkom Kauli isə qeyd edirdi ki, onun aşiqliyi qocaman şam ağacının ətrafındakı balaca meşəliyi məhv edərək parçalanmasına bənzəyir. Həm də onda puritan damarı var, bu da onu kokteyl vaxtı mazaqlaşmaqdan çəkindirir. O, aşiq olduğu qadınla dərhal evlənmək istəyir”.

30 yaşlı Polina Pfayfer imkanlı ailədən idi, o, “Voq” jurnalına işləməyə gəlmişdi. Ağıllı, hazırcavab idi. Ernestlə ortağ dostlarının sayəsində tanış olmuş və ilk baxışdan ona vurulmuşdu. Heminquey də ona biganə deyildi.

Ernestin Polinayla eşq macərası yaşadığını öyrənən Hedli sarsılır, ərindən xahiş edir ki, hisslərini sınamaq üçün 3 ay müddətinə Polinadan ayrılınsın. Ernest belə də edir. Amma ayrı qaldıqları 3 ayda onların məhəbbətləri daha da alovlanır.

Ernest əzab çəkir, intihar haqqında düşünürdü. Nəhayət, göz yaşları içində Hedlinin əşyalarını maşına yığır və onu başqa bir mənzilə köçürür. Hedli özünü ləyaqətlə aparır, balaca Cekə isə izah edir ki, atası Polinayla bir-birlərini sevir. Bir neçə aydan sonra onlar boşanırlar.

Xoşbəxtlikdən, çox çəkmir ki, Hedli amerikalı jurnalist Pol Maurerlə tanış olur. Maurerlə evlənən Hedli keçmiş əri Ernestlə dost münasibətlərini saxlayır, Cek isə tez-tez atasıyla görüşür. Heminquey Hedli Pol ilə uzun, xoşbəxt bir ömür yaşayır və 1979-cu ildə, 89 yaşında vəfat edir.

Ernest Polinayla Paris katolik kilsəsində nikah bağlayır (1918-ci ildə o, İtaliyada katolikliyi qəbul etmişdi), bal ayını da bir balıqçı kəndində keçirirlər.

Polina ərinə dəlicəsinə sevir və durmadan təkrar edirdi ki, onlar bir-birləri üçün yaranıblar. 1928-ci ildə Patrik adlı oğlanları dünyaya gəlir. Ernest oğlanlarını çox sevir, onlarla çox vaxt keçirir, balıq ovuna aparırdı. Yeri gəlmişkən, Heminqueyın böyük oğlu, 2000-ci ildə vəfat edən Cek bir müddət Ayda-xo ştatında balıqçılıq və ovçuluq üzrə idarə müdiri kimi çalışmışdı. O, təbiətin qayğısına elə məhəbbətlə qalırdı ki, qubernatorun göstərişiyə ştatda indiyə kimi də onun ad gününü ətraf mühitin müdafiəsi günü kimi qeyd edirlər.

Gözəl və çılğın qadın Ceyn

Ernest Heminqueyın atası şəkərli diabetdən əziyyət çəkirdi, üstəlik, Floridada sərmayə qoyduğu xeyli pul əlindən çıxmışdı. Problemlərdən xilas olmaq üçün o, başına güllə sıxaraq intihar edir. Ernestin fikrincə, ancaq qorxaqlar həyatdan bu cür gedə bilərdi. O, hər şeydə anasını günahlandırır. Əgər anası bu qədər hökmlü və diktator olmasaydı, bəlkə də... Bununla belə, Ernest bu barədə çox düşünməməyə çalışırdı, çünki qara fikirlər onun əsər yazmasına mane ola bilərdi.

1931-ci ildə Heminquey cütliyü Florida adasında - Kui Uestdə ev alır. Onlar qız övladı arzusundaydılar, amma payızda Qreqori doğulur. İlk nikahıyla birgə Heminqueyın Paris yaşantıları da arxada qalır. İndi Ernestin sevimli məkanları Kui Uest, şəxsi yaxtasında balıq tutmağa getdiyi Vayominqe və Kuba idi.

1933-cü ildə Heminquey Polinayla safaridə Keniyaya yola düşürlər. Məşhur Serenqeti vadilərində şir və kərgədan ovlayırlar. Heminquey Keniyada dizenteriyaya yoluxsa da, ər-arvad evə ruh yüksəkliyi ilə qayıdırlar. Artıq Heminqueyın evi turist məkanına çevrilmişdi. Yazıçının şöhrəti getdikcə artırdı.

Heminqueyi Kubaya cəlb edən yalnız balıq ovu deyildi. "Pan Amerikan" aviaşirkətinin Havana şöbəsinin müdiri Meysonun gözəl və ərinə heç də bağlı olmayan Ceyn adlı həyat yoldaşı vardı. Yarım əsr sonra, 4 ərinə dəfn etmiş və insult keçirmiş Ceyn deyirdi ki, onlar Heminqueylə evlənməyə hazırlaşdılar. Amma bu, çox güman ki, doğru deyildi. Heminquey xoşbəxt, sağlam, qaya kimi etibarlı qadınlara üstünlük verirdi.

Heminqueyın 1936-cı ildə çap olunan "Klimancaronun qarı" hekayəsi ona böyük uğur gətirir. Amma o, ruhən özünü yaxşı hiss etmirdi; qorxurdu ki, istedadını itirər, ona elə gəlirdi ki, çox az yazır. Yuxusuzluqdan əziyyət çəkirdi, eyforiya halı birdən-birə depressiya ilə əvəz olunurdu. Görünür, o, bunda şüuraltı olaraq həyat yoldaşını günahlandırır. Çünki "Qar" hekayəsində onun qəhrəmanı da varlı və erköyün arvadının onun istedadını məhv etdiyini düşünürdü, sonda isə həmin qəhrəman - yazıçı Uoldon Afrika-da qanqrenadan ölürdü.

Ona görə yeni qadının Heminqueyin həyatına gəlişini təsadüfi saymaq olmazdı.

Marta Helxornla tanışlıq

1936-cı ilin Milad bayramında 27 yaşlı jurnalist Marta anası və qardaşıyla Floridaya dincəlməyə gəlir. O, Heminqueyin əsərlərində təsvir etməyi xoşladığı qadınlar kimiydi- cəsarətli, müstəqil, ağıllı və sevgi dolu. Marta eləcə də sosial bərabərsizlik uğrunda mücadilə edən, liberal əqidəli bir qadın idi, yoxsullar üçün yazdığı kitab ona böyük şöhrət gətirmişdi. Prezidentin həyat yoldaşı Eleonora ilə dostluq münasibətləri vardı.

Helxornlar təsadüfən Heminqueyin pivə içdiyi bara gəlirlər. Bir neçə dəqiqədən sonra Heminquey və Marta artıq tanış olurlar. (Bəzi versiyalara görə, Marta ilə yazıçının tanışlığı təsadüfi deyildi, qadın özü Heminqueylə tanışlıq yaratmaq üçün Floridaya gəlmişdi).

Amerika ziyalılarının "Sol cəbhə" adlı toplumu Heminqueyi siyasətdən və sosial problemlərdən yazmadığına görə qınayırdı. Onların təzyiqi yazıçının öz istəyi ilə üst-üstə düşürdü. 1936-cı ildə İspaniyada vətəndaş müharibəsi başlayanda Heminquey müxbir kimi müqavilə imzalayır və Madridə yola düşür. Polina da onunla getmək istəyir, amma yazıçı onun evdə qalması üçün israr edir. Heminqueyin təkid etməyinin səbəbi vardı. Belə ki, Madriddə onu Marta ilə görüş gözləyirdi.

Ernestin Marta ilə eşq macərası başlayır. Cəbhə xətti onların qaldığı mehmanxananın bir kilometrliyindən keçirdi. Bir dəfə Heminquey qısqanclıqdan Martanın otağını arxadan qıfillamışdı, atışma başlayanda qadın sığınacağa qaça bilməmişdi... Onlar birlikdə cəbhəni dolaşırdılar, Heminquey onu general Lukaç və komissar Reqlerlə tanış etmişdi.

1937-ci ilin payızında onlar yenidən Madriddə görüşürlər. 1938-ci ildə isə ora yenidən iki dəfə gedirlər. Cəbhəyanı Madrid mehmanxanasındaki eşq macərası Heminqueyin "Beşinci sütun" pyesində öz əksini tapır. Heminquey pyesdə özünü təlxək və maymaq kimi göstərən cəsur kəşfiyyatçı Filipmdir, Marta isə, yazıçının yüngülvari kinayəylə təsvir etdiyi jurnalist Doroti Brices.

Heminqueyin Marta ilə eşq macərəsindən xəbər tutan Polina özünü evvandan atacağı ilə hədələyirdi.

1940-cı ilin qışında Heminquey Polinadan rəsmən boşanır və Marta ilə evlənir. Bu ərəfədə "Əcəl zəngi" əsəri çıxır və bestseller olur. Əsər əsasında Hari Kuper və İnqrid Berqmanın baş rollarda oynadığı film çəkilir. Heminquey şöhrət içində üzür. Amma ərinin həyat tərzi - ətrafındakı hayküy, içki, ziyafətlər Martanın qəti ürəyincə deyildi. Heminqueyin sevimli məşğuliyyətləri olan boks, korrida, cıdır yarışları teatr və kinonu sevən Martanın zövqüylə üst-üstə düşmürdü.

1941-ci ildə onlar silahlı atışmaların olduğu Çinə gedirlər. Marta "Kolerz" jurnalının müxbiri kimi fəaliyyət göstərirdi. Çan Kay Şinin qoşunlarının cəbhəsinə gedib çatana qədər xeyli əzab-əziyyətə qatlaşırlar. Heminquey istəyirdi ki, həyat yoldaşı öz məqalələrini "Heminquey" imzasıyla yazsın. Marta isə nə çılğınlığından vaz keçir, nə də öz qızlıq soyadından imtina edirdi. Beləliklə, aralarında narazılıqlar başlayır.

"Əcəl zəngi"nin uğurundan sonra müharibə mövzusu Heminqueyi özünə çəkirdi. Ona görə İkinci Dünya müharibəsinə də laqeyd qala bilmir, yenidən jurnalist kimi Londona gedir. 1941-1943-cü illərdə isə o, Kubada nasist

casuslarına qarşı əks-kəşfiyyat təşkil edir və öz katerində Qərrib dənizində alman sualtı qayıqlarının "ovuna çıxır".

Meri

Marta Londona gəlib çıxana qədər artıq Heminquey jurnalist Meri Uelşlə tanış olmağa macal tapmışdı. Meşəbəyi qızı Meri öz gücüylə böyük jurnalistikada özünə yol açmışdı. Artıq üçüncü görüşdə Heminquey Meriyə evlilik təklif edir. Onları birlikdə gören Marta elan edir ki, artıq nikahlarını qoruyub saxlamağa gücü qalmayıb.

İkinci cəbhənin açılışı günü, ər-arvad Normandiyanın sahilində olublar, amma bir-birindən xeyli aralı. Heminquey körpünün üstündə kapitanla yanaşı durubmuş, Marta isə sanitar gəmisindən düşüb yaralılara kömək edirmiş.

1944-cü ilin avqustunda Paris azad edildikdən sonra Heminquey oraya Meri ilə birlikdə gəlir. O, fransızların müqavimət qrupuna rəhbərlik edirdi.

Meriyə qaldığı otel otağında şampan su yerinə axırdı. Oğlu Patrikə məktubunda yazırdı: "Bu qadının arzusu həmişəlik mənim yanımda olmaqdır və istəyir ki, ailədə tək bir yazıçı olsun". Heminquey tezliklə Meriyə başa salır ki, ailədə nəinki bir yazıçı, eləcə də bir başçı olmalıdır. Ərinin hərbi tanışlarının sərxoşluğuna və ədəbsizliyinə etirazını bildirəndə isə, Heminquey ona şillə vurur. Gündəliyində Meri yazırdı ki, Ernestin hansısa qadını xoşbəxt edə biləcəyinə inanmır.

Müharibə qurtarır, 1945-ci ilin yazında Meri Ernestin Kubadakı evinə gəlir. Gördükləri onu dəhşətə gətirir. Malikanədə 13 nökrin olduğuna baxmayaraq (onların 4-ü bağban idi), hər yer sınıq-salxaq idi, evdə 20 pişik yaşayırdı, hovuz su əvəzinə xlorla doldurulmuşdu. Parisdə səhərdən axşama qədər şampan şərabı içməyə adət etmiş Heminquey

Londonda keçirdiyi qəzadan sonra tam sağalmamışdı, tez-tez başı ağrıyır, yaddaşını itirirdi.

Martayla boşandıqdan sonra, Kuba qanunlarına görə, Heminquey onun bütün əmlakına sahib ola bilərdi, çünki Marta onu tərk etdiyini elan etmişdi. Ernest hətta onu çap makinasını, bankdakı 500 dollarını, özünün aldığı yeganə hədiyyəni - Martanın ova gedəndə istifadə etdiyi tüfəngi də özünə götürür. Əlbəttə, Martanın büllur və farfor qablarını onun özünə yollayır, amma qablar elə səlqiş qablaşdırılıbmış ki, yolda qırılır. Martayla nikahını özünün ən böyük səhvi adlandıran Heminquey onunla bir daha görüşmür. Hərçənd həmişə etiraf edirdi ki, o, dişi şir kimi cəsur idi və onun oğlanlarıyla yaxşı yola gəlirdi.

1946-cı ilin yazında Heminquey Meriylə evlənir. Merinin xoşbəxt olacaqlarına gümanı az idi, amma onu ərinə sıx tellərlə bağlayan bir hadisə baş verir. Pataloji hamiləlik zamanı Meri çoxlu qan itirir, hətta həkimlər də ümidlərini kəsir. Amma Ernest təslim olmur, qanköçürməyə özü rəhbərlik edir və arvadının həyatını xilas edir. Həyatı üçün ərinə borclu olan Meri həmişəlik ona minnətdarlıq hissi duyur.

Sonuncu məhəbbət

Heminqueyin birinci məhəbbəti kimi, sonuncusu da platonik idi. 1948-ci ildə İtaliyaya səfəri zamanı Adriana İvançiç adlı bir qadınla tanış olur. Adriana 200 il əvvəl Macarıstanda məskunlaşmış Dalmatıyalı gəmiçilərin ailəsindən idi. Ernest ona çılğincasına aşiq olur, demək olar ki, hər gün Kubadan ona məktub yazır. “Çayın o tayında, ağacların kölgəsində” romanı işıq üzü görəndə heç kim şübhə etmirdi ki, əsərin qəhrəmanı polkovnik Kentvel müəllifin, 19 yaşlı qrafınyə Renata isə Adriananın prototipidir. İstedadlı rəssam olan Adriana kitablara gözəl illüstrasiyalar çəkirdi.

Adriananın qardaşı xidməti təyinatını Kubaya alır. Adriana anası ilə qardaşına baş çəkməyə Havanaya gəlir və üç ay orda qalır. Heminquey xoşbəxtlikdən yerə-göyə sığmırdı, amma başa düşürdü ki, onun Adrianayla gələcəyi yoxdur. İvançiç ailəsi narahat idi ki, qızlarının ətrafında dolaşan şayiələr onun reputasiyasını korlaya bilər. 1952-ci ildə Adriana “Qoca və dəniz” kitabının üz qabığını tərtib etdikdən sonra onların münasibətləri haqqında şayiələr səngimək bilmirdi.

Amma Adriananın taleyi faciəli oldu. 1963-cü ildə o qraf fon Reksə ərə gedir, iki oğlu dünyaya gəlir. 1980-cı ildə memuar yazmağa başladı. 1983-cü ildə 53 yaşında intihar edir.

1951-ci ildə Heminqueyin ikinci arvadı Polina həyatla vidalaşdı. Bir neçə gün öncə o, Los-Ancelesdə yaşayan kiçik oğlu Qreqoriylə bağlı Heminqueyə zəng etmişdi, onun narkotiklə bağlı polisrlə problemi ortaya çıxmışdı. Bu hadisədən üç gün sonra isə qadının təzyiqi qalxmış, əməliyyat masasında keçinmişdi.

“Qoca və dəniz”

1953-cü ildə Afrikaya yollanan Heminquey az qala həlak olacaqdı. Orda o özünü qeyri-adi aparırdı; başını keçəl qırxdırır, zənci geyimində, əlində nizə gəzirdi. Heminqueyin uçduğu təyyarə yerə enərkən alışır, yazıçı yanıq yaraları alır. Xəstəxanada spirtli içkilərlə “müalicə olunur”.

1954-cü ildə Nobel mükafatının təqdimatına getmir; həm fiziki, həm də psixoloji cəhətdən hədsiz zəifləmişdi.

Nobel mükafatına layiq görülmüş “Qoca və dəniz” əsərinin qəhrəmanı (qoca Santyaqo) yazıçının o biri əsərlərinin qəhrəmanları kimi tənha deyil, çünki o, özünü nəhəng və gözəl dünyanın bir parçası sayır. Qoca balıqçı dənizi çox sevir və onun haqqında elə danışır, sanki gözəl qadından söhbət açır. O yaşlıdır, heydən düşüb, gözləri də əvvəlki kimi yaxşı görmür. Amma öz gücünə inanır. Budur, 84 gündür ki, qocanın bəxti gətirmir, o, bircə balıq da tuta bilməyib.

85-ci gün qoca Santyaqo dənizə yollanır. Axır ki bəxti gətirir, arzuladığı nəhəng balıq qocanın toruna düşür! Amma onu qayığa qaldırmaq heç də

asan deyil. İnsanla balığın qəribə mübarizəsi gedir. Amma təslim olmaq istəmir. Balıq isə qayığı sahilədən elə hey uzaqlaşdırır. Artıq gecədir. Amma qoca qorxmur. O, fikirləşir ki, insan dənizdə heç vaxt tənha ola bilməz, çünki Ay işığı, buludlar var, okean, onun xırdalı-böyük balıqları və başqa canlıları var... Səhər açılır. Qoca da, nəhəng balıq da səbrlidir; ikisinin də həyata qarşı müqaviməti var, çünki hər ikisi çox illər yaşayıblar. Hər biri o birinin məğlub olacağı anı gözləyir. Qoca düşünür ki, insanı məhv etmək olar, amma ona qalib gəlmək mümkün deyil.

Əsərdə zəif, heydən düşmüş qocanın böyük iradə və əzmini görürük. O, 85 gündür ki, bu balığı gözləyirdi və nəhayət, toruna düşüb və indi heç bir qüvvə onu qocanın əlindən ala bilməz. Hansısa anda balığa, onun gözəlliyinə rəhmi gəlir, hətta ona "dostum" deyir.

Nəhayət, qoca qələbə çalır. Balığı qayığa yükləyir. Amma bir müddətdən sonra köpək balıqlarının hücumuyla üzleşir. Qoca geri çəkilmək fikrində deyil. Çünki həyat ona çox şey öyrədib. Balaca oğlanın göz yaşları da ona çox şey öyrədib. Yaşamaq ciddi işdir. İlk baxışda zəif görünən qocanın, əslində, çox böyük

iradəyə və cəsarətə sahib olması və sona qədər mübarizə aparması insanı valeh edir...

Taleyin gərdişi

1959-cu ildə Heminqueyin 60 yaşı tamam olur. O, psixoloji pozğunluqdan əziyyət çəkirdi. Ona elə gəlirdi ki, Federal Təhqiqatlar Bürosu onu təqib edir, ya da hansısa dostu onu qayalıqdan yıxıb öldürmək istəyir... İş o yere gəlib çatdı ki, onu elektroşokla müalicə etməyə çalışırlar, amma bu da kömək etmir.

Kubada hakimiyyətə Kastro gələndə Heminqueylər qərara alırlar ki, ABŞ-a köçsünlər. Aydaxo ştatında çıpaq təpələrin arasında qalanı xatırladan bir ev tikdirirlər. Heminquey depressiyaya düşür, ağlayır, yazı bilmədiyindən şikayət edir. Ərinin intihar edəcəyindən qorxan Meri 1961-ci ilin aprelində onu qısamüddətliyə xəstəxanaya yerləşdirir. Bir müddətdən sonra xəstəxanadan çıxan yazıçı intihar planını hamı yuxuda olan vaxt, günəşli bir yay səhəri gerçəkləşdirir. Meri onu qan gölünün içində tapır, yazıçı başını nişan alıbmiş...

Günel NATİQ

◆ “ İ s t i - i s t i ”

NƏSRDƏ YENİ İMZA

“Azərbaycan” jurnalının son nömrələrinin birində imzasına ilk dəfə rast gəldiyim Xanım Aydının “Sərçə” hekayəsini oxuduqdan sonra müəllif haqqında kiçik də olsa məlumata ehtiyac duydum və internetdə axtarış verdim. Qarşıma çıxan, o qədər də çox olmayan informasiyadan məlum oldu ki, Xanım Aydın (Kərimova Böyükxanım) tərcüməçi, nasir, şair, publisist, ssenarist kimi fəaliyyət göstərir.

“Sərçə” əsəri mövzusunun aktuallığı ilə yanaşı, müəllifin geniş müşahidə qabiliyyətinə, real gerçəklikləri əks etdirmək bacarığına, fikri sadə, lakonik tərzdə ifadə etmək ustalıqına və bənzətməli dil imkanlarına malik olması ilə diqqəti dərhal cəlb edir. Əsər sujeti, strukturu baxımından mürəkkəb deyil. Lakin hekayədə xəstə övlad dünyaya gətirmiş təcrübəsiz gənc ananın yaşadığı psixoloji-ruhi sarsıntılar, personajı, hadisələri çoxşaxəli olmayan bu əsərdə kifayət qədər gərgin vəziyyətlər yaradır. Hekayəni oxuduqca diqqəti çəkən əsas cəhətlərdən biri, bəlkə də ən başlıcası gənc yazıçının əsər boyu həyatın çox amansız, sərt üzüylə rastlaşmış bir ananın təkbaşına yaşadığı çətinlikləri, keçirdiyi hissləri, əzab və iztirabları, bəzən ümitsizliyə qapanmalarını və nəhayət, xəstə övladını yaşatmaq ümidinə sığınıb yaşamaq əzmini, yaşadığı qeyri-adi narahatlığı heç bir süni boyadan istifadə etmədən dəqiq, təbii qələmə almasıdır. Xəstəxana mühitindən başlayaraq sona qədər xəstə övlad acısı çəkən ananın iztirabları oxucunu sarsıtmaya bilmir. Əlbəttə, bu, müəllifin uğurudur. Özü də, yazıçının konkret bir obrazın timsalında qələmə aldığı canlı, real hadisələr ananın hissləri çərçivəsində məhdudlaşb qalmır, həyatda müxtəlif situasiya və məqamlarda, labüd olan həyat gerçəkliklərində insanın yaşadığı hisslərin məcmusuna çevrilir. Körpəsini evə gətirdikdən sonra həkim müayinəsindən keçirən, xəstəliyindən ağah olan ananı qarşıda gözləyəcək həyatın məhrumiyyətlərini düşünərkən keçirdiyi hissləri müəllif olduqca təbii, canlı əks etdirir. Ana qısa bir zaman kəsimində bir-birinə zidd hal və hissləri yaşamağa məcbur qalır. Onun həm bir ana, həm də həyat yoldaşı kimi həssaslığı, dözümlülüyü düşüncə, hərəkət və davranışlarında reallaşdırılır. Ananın iztirabları fonunda müəllif yaşadığımız cəmiyyətin müxtəlif zümrələrinin - həkim, sahə həkimi, bağça müdirəsi və b. münasibətlərində ayrı-ayrı xarakterləri səciyyələndirir, zamanın, insanlararası münasibətlərin, davranış və hərəkətlərin fonunda cəmiyyətin psixologiyasını təsvirə gətirir. “Daun” sindromlu uşağın xəstəliyi ananın yaşantılarında “daun” sindromlu cəmiyyətin iç üzünü, ruhunu açır. Konkret bir situasiyanı əks etdirərkən müəllif geniş təfərrüatlara varmır. Əsərdə obraz jest, mimika, hərəkət, dilin daxili potensial imkanları hesabına təqdim olunur. Həkim Qüdrət övladının xəstəliyi ilə bağlı acı xəbəri anaya çatdırmaq istədiyi səhnədə Xanım Aydın bir nasir kimi potensialı çox aydın görünür. Həmin səhnədən bir parçaya diqqət edək: “Üzündə zəlzələ sonrası həyəcan tüğyan etdiyini açıq-aşkar görürəm. Narahatlıq məni canavar kimi didir, hələ bir başımın üstündə də ulayır. Gözümü gözündən çəkə bilmirəm. Hiss edirəm ki, gözlərini yayındırır. Hərəkətlərinə diqqət edirəm. Əlini çiyimdən

götürüb cibinə soxur. Kağız-kuğuzla dolu ciblərinə, deyəsən, əlləri yerləşmir. Çıxardır və belində cütleyir. Ağızından bir kəlmə də çıxartmadan o yana-bu yana var-gəl edir. O, var - gəl elədikcə baxışlarım da arxasınca ayaqyalın sürünür”. Gerçəkliyin real təqdimatında müəllif qısa, lakonik, çevik cümlələrdən istifadə edir və dilin daxili imkanlarından istifadə edərək obrazı və yaxud situasiyanı dolğun və tutumlu əks etdirir .

Əsər ifadə və təsvir vasitələri baxımından da zəngindir. “Səhər hələ özünü təzə-təzə ortalığa atmaq istəyir”, “Nənəm demiş, bu əvvəli-axırı olmayan nişyə dərdlər öldürəcək məni”, “Gözümü həvəngdəstə kimi döyə-döyə qalırım”, “Problemlərim kimi bir-birinə keçirilib uzanan parket döşəmənin üstüylə addımladıqca, sayıram”, “Beynimə ağrı-acını zalım elə bil çəkiclə mismarlayır”, “Gözlərimin uçurumu o qədər dərin, o qədər bomboşdu ki, boylanmaq istəyən olsa, düşər tikə-parça olar”, “Elə bil qaranlıq, hər tərəfi hörümçək toruyla süslənmiş, yarasalarla dolu vahiməli mağara labirintinə düşmüşəm, qurtula bilmirəm”, “Nəfəsim hardasa ciyərimdə ilişib qalıb”, “Külək də küçədə ulayır e, ulayır. Elə bil küləyin balası ölüb”, “İçim yorğan astarı kimi ağızımdan çölə çıxır”, “Gecə yarını keçib evdə yula kimi fırlanıram” və s. Əsərdə müşahidə itiliyi, dilin potensial imkanlarından yaradıcılıqla istifadə etməklə müəllif yaşantı və hadisələri elə inandırıcı, təbii şəkildə əks etdirir ki, realıqla real mətn arasında vəhdət yaranır. Bədii əsərdə reallığı şərtləndirən bir sıra amillər var. Hadisələrin real, təfərrüatlı təqdimində nəsrə müxtəlif vasitələr - dil, jest, danışiq, mimika və s. Xanım Aydının əsərində də dil reallığı şərtləndirən əsas vasitələrdən biri kimi çıxış edir. Müəllif yazılarının birində qeyd edir: “Yaratdığım bütün obrazları və qurduğum bütün hadisələri, konkret olaraq, real həyatdan götürürəm. Çünki, film də, serial da, elə teatrın özü də həyatdır! Həyatın səhnəyə, ekrana köçməsidir”.

Əsərin bədii nəsr nümunəsi kimi məziyyətləri az deyil. Bununla belə, hekayənin bəzi parçalarında bir tələskənlik də var. Həmin parçalarda təhkiyənin statusu müəllif statusundan aşağıdır. Bir vacib məsələni də çatdırmaq istədik ki, heç şübhəsiz, gündəlik rastlaşdığımız müəyyən hadisə, situasiya, hətta əşya, predmet, detal və s.-nin mətnə çevrilmə potensialı var. Bunun gerçəkləşməsi isə müxtəlif vasitə və priyomlarla reallaşır. Müəllif hər bir mövzunun mətnyaratma potensialını o zaman gerçəkləşdirə bilir ki, özünü müəllif hüququndan azad edərək təhkiyəçinin ixtiyarına buraxır. Nəsrə mətnlə müəllif arasında deyil, təhkiyəçi arasında rabitə yarandıqda istənilən mətni əldə etmək mümkün olur. Əfsuslar olsun ki, əsərdə bu rabitə bəzən itirilir, çıpaq realıq ahəngi pozur. Həm də əsərin sonuna doğru hadisələrin axını, sürəti bir-birini əvəzlədikcə mətn daralmağa doğru gedir.

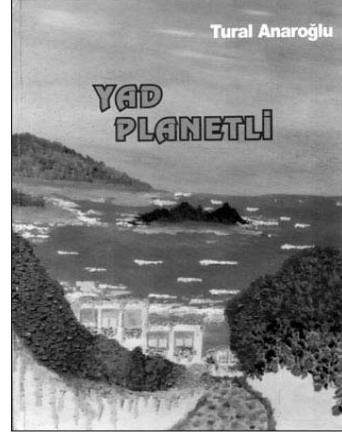
Müəllif “Sərçə” əsərindəki problemə “Günəşin övladı” hekayəsində də toxunmuşdur. Sujet baxımından hər iki əsər arasında eynilik və təkrarlar da var. “Sərçə” əsərində “daun” sindromlu qız övladı dünyaya gətirən ananın iztirablarını “Günəşin övladı” hekayəsində təcrübəli, lakin savadsız ananın eyni xəstəliyin daşıyıcısı olan oğlan uşağı dünyaya gətirməsi, ailədə yaşadığı çətinliklər əvəzləyir. Nə yaxşı ki, müəllif hər iki əsərdə faktlar üzərində geniş dayanmır, hamıya məlum olan elmi informasiya ilə oxucunu yükləmir (bu hal müasir nəsrimizdə tez-tez təsadüf olunan hallardandır), xəstəliyin təfərrüatına varmır, övladları ilə birgə hər iki ananın yaşadıkları çətinlikləri əks etdirir.

Xanım Aydın yaradıcılıqda ilk addımlarını atır. Təbii ki, onun əsərlərində də büdrəmələr, tələskənlik və təkrarçılığa rast gəlinir. Biz ümid edirik ki, geniş müşahidə qabiliyyətinə, dilimizin daxili, potensial imkanlarına bələd olan bu gənc yazıçı bundan belə daha kamil əsərlər yazacaq və ən istedadlı yazıçılar sırasında layiqli yerini tutacaqdır.

Günay QARAYEVA

◆ Kitabl ar , r ə y l ə r

ORİJİNAL HEKAYƏLƏR

Tural Anaroğlu «Yad planetli» hekayələr kitabını («Elm və təhsil» - 2019) oxuculara təqdim edib. Akademik Kamal Abdulla da o kitaba «Turalın gəlişi» adlı isti bir söz yazıb. Amma kitabın tirajı cəmi 100 nüsxədir. Məncə, Turalı bir yazıçı kimi tanımaq və sevmək üçün bu 100 rəqəmi çox azdır. Bu gün müvəqqəti fasilədən sonra kitablara, xüsusilə bədii ədəbiyyata marağın artdığı bir zamanda Tural Anaroğlunun orijinal hekayələrini hamının oxumasını arzulayardım. Təkcə ədəbiyyat adamlarının deyil, müxtəlif peşə sahiblərinin də.

«Orijinal» kəlməsini işlətdim. Bu, mənim qənaətimdir və sözümdən dönmürəm. «Orijinal» sözü yunan dilindədir, bir mənası: «Başqalarına oxşayan, təqlidçilikdən uzaq olan, ancaq özünə məxsus olan» hal, keyfiyyət və sifət deməkdir. Turalın hekayələri məhz bu xüsusiyyətləri ilə seçilir. Bu orijinallığı dörd səbəblə izah edə bilərəm: birincisi; yazı tərzində, geniş mənada, üslubda. Turalın hekayələrinin dili, istifadə etdiyi təsvir vasitələri, obrazların qarşılıqlı münasibətlərinin təsviri özünəməxsusdur. İkincisi; bu hekayələrdə gülüş boldur. Doğrudan da, Turalın hər hansı hekayəsində yumor xətti bir axın təşkil edir. Hiss edirsən ki, Tural Anaroğlu dahi Mirzə Cəlilin irs qoyduğu ənənəyə yaxşı bələddir. Atası Anarın kitaba yazdığı «Oğluma məktub»da bir məqam diqqətimi xüsusilə cəlb etdi: «Vaqif Səmədoğlu deyir ki, Günəlin (Anarın yazıçı qızının -V.Y.) nəsrini mənəmin şeirlərim kimi kədərli, Turalın hekayələri pyeslərim kimi məzəli». Əlbəttə, bu «məzəli» sözü gülüş arsenalının yalnız bir hissəciyini təşkil edir. Çünki Turalın hekayələrində yumor elementləri daha geniş bir çərçivəni əhatə edir. Müəllif təhkiyəsində, obrazların danışığında (xüsusilə dialoqlarda), adların şəxsləndirilməsində, xalq danışığı dilinin yumoristik çalarlarında özünü hiss etdirir. Üçüncüsü, Tural ənənəyə, deyək ki, Mirzə Cəlil irsinə nə qədər bağlıdırsa, bu irsin təkrarçısı və təqlidçisi deyil, sadəcə, bu gün - XXI əsrdə o ənənələri yenilikçi kimi inkişaf etdirir. Mirzə Cəlildən sonra - təxminən 80 il ərzində bizim dünyaya baxışımızda çox dəyişikliklər baş verib, həyat da dəyişib, müharibələr görmüşük, sistem də kökündən dəyişib və təbii ki, yeni insan tipi formalaşib. Lakin hər nə qədər dəyişikliklər baş versə də, satiranın, yumorun hədəfləri, «qəhrəmanları»

bu və ya başqa biçimdə yenə də yaşamaqdadırlar. Turalın təsvir etdiyi və tənqid hədəfinə çevirdiyi mühit və obrazlar XX əsrin sonları - XXI əsrin gerçəkliyidir. Dördüncüsü; Tural Anaroglunun hekayələri nə qədər yumorla nəfəs alsada, bu hekayələrdə çox ciddi mətləblərlə üzləşirik. Yaşadığımız dövrün paradoksal mənzərəsi, gerçəkliyin ictimai, siyasi və mənəvi ziddiyyətləri, ölkələr arasındakı əlaqələr və bu əlaqələrin üzde görünən və görünməyən tərəfləri, ölkədə baş verən kriminal olaylar, liderlik ehtirasları... bütün bunlar bəzən açıq şəkildə, bəzən eyhamla, bəzən də yumor daxilində təqdim edilir. Bu mənzərəni, fikrimizcə, «Sınıfkom seçkiləri» hekayəsində görə bilirik. Zətən, məktəblərimizin heç birində, özü də aşağı siniflərdə «sınıfkom seçkisi» olmur, müəllimin göz altına aldığı bir uşaq sınıfkom olur. Amma Tural Anaroglu bu məsələni - «sınıfkom seçkilərini» ciddiyyə alaraq, uşaqların dili ilə çox həqiqətləri oxucuya xatırladır. Altı-yeddi yaşlı uşaqlar, Xədicə müəllimənin etirazlarına baxmayaraq, bu «sınıfkom seçkisi»ndə həm özləri, həm də valideynləri barədə çuğulluq edirlər. Hər şey müəllimənin Əliyev verdiyi sualla «militarist» xarakter alır. «Sınıfkom kimdir»? Əli deyir ki, «sınıfkom stukaçdır, xəbərçidir və yaltaqdır, bunu mənə atam deyib». Birinci partada oturan qız əlavə edir ki: «Əlinin atası «julikdir». Bunu anam söyləyir. Onun dükanında kolbasalar həmişə köhnə olur. Oradan aldığımız südlər isə qaynayanda çürüyür». Bundan sonra uşaqların hər biri «açır sandığı, tökülür pambığı». Onların arasında hətta nazir qızı var: «Mənim atam nazirdir. Evimizdə bir it var. Mən itimi çox sevirəm». Amma Əli deyilən şaigird daha fəaldır. Ona sual verilir ki: «Sınıfkom olsan, nə edəcəksən?». Deyir ki: «Birincisi, atam restorantında hamımıza qonaqlıq verəcək. Bütün sinfə. Müəllimə, siz də gələrsiniz. İkincisi, sinif otağımızın yerinə xalça döşəyəcəyəm. Üçüncüsü, atam bu sinfə daha rahat stullar alacaq». Atasını riyaziyyatçı, elmlər doktoru, professor olan Arif deyir ki, mən əmim kimi musiqisi olacağam, o, heç institut bitirməyib, qarmon çalır, çoxlu pulu var». Beləliklə, sinifdə baş verən bu hängəmə sinifdən kənara çıxır, ailələri, valideynlərin vəzifələrini, onların pulu olub-olmadıklarını, «julikliyini», ölkədəki seçkilərə münasibətini əhatə edir. Əhatə dairəsi genişləndikcə, sinif dönüb olur bir ölkə və bu ölkədə baş verən korupsiya, xaos, hərcmərclik, demokratiyaya zidd hərəkətlər yığnağı... I «a» sinfində isə, demokratik seçki qanunları baş tutmur, çünki Mərkəzi Seçki Komissiyası bu seçkinin səhv və qeyri-rəsmi olduğunu bildirir, bülletenlər hazırlanmayıb, seçkilər siyahıya alınmayıb, xaricdən bitərəf müşahidəçilər çağırılmayıb, seçkilərin legitimliyi şübhə altındadır və s. Xədicə müəllimə sonda demokratik quruluşda seçkilərin əhəmiyyətini qeyd edir və uşaqlara belə bir sual verir: «Dediklərimi anladınız mı? I «a» sinfinin şaigirdləri bir ağızdan «xeyr» dedilər».

Turalın hekayələrində zaman və məkan genişliyi də mühüm rol oynayır. Bir də görürsən ki, cənnətdən çıxarılan Qara Mələk («Tənha Mələk») cəhənnəm yalqızlığından əzab çəkərək bizim Dünyaya enir, elə bir yer seçir ki, ora nə Avropa, nə Asiya, nə qərb, nə şərq, nə cənub, nə də şimal sayılırdı, orada bütün dinlərin nümayəndəsi yaşayır, ölkənin adı Azərbaycan idi. Qara Mələk burada taksi soferi Məmməd kişinin köməyi ilə şəhəri gəzir, yas məclisində olur. Və bir qadına qarşı edilən haqsızlıqların səbəbkarlarını cəzalandırır. Tural cəhənnəmdən Qara Mələyi Yer üzünə endirdiyi kimi, Yer üzündən də cərrahiyyə əməliyyatından sağ çıxmayan Əlibalanı cənnətlə cəhənnəmin bölünmə ərazisinə göndərir. Kimlər var burada? Buradakılar günah və savablarının sayına görə ya cənnətə, ya da cəhənnəmə göndəriləcəklər. Bu məkanla tanışlıqdan sonra məlum olur ki, Lenin, Stalin, Hitler, Napoleon, Bismark, qulağikəsik Andronik də buradadırlar. Sonda Əlibala it şəkildə

geri - bir vaxt yaşadığı fani dünyaya göndərilir, vaxtilə işlətdiyi «İmperial» restoranının qarşısında peyda olur, indi restoranı onun oğlu işlədir. Oğlu bu hürən itə baxaraq göstəriş verir ki, bir az sümük atın bu itə! Vəssalam. Əlibalanın o dünya söhbəti də bitir, bu dünyada yaşamaq haqqı da...

Təkcə cənnət-cəhənnəm, o dünya - bu dünya məkanları deyil, planetlər arasında da məkan yerdəyişmələri baş verir. «Hər şeydən razı qalan, heç bir ambisiyası, təmənnası olmayan, gündəlik 10-15 manat qazancına şükr edən Həsən» bir gün dükanına anadangəlmə, lümbəlüt bir insanın endiyini görür - bu, gözəl bir qadın idi, yad planetdən gəlmişdi. Aurmibiya adlı bu qadın yeni planetdə - yəni bizim yaşadığımız planetdə Azərbaycanı bəyənir, «belə bir yerdə yaşamaq bir xoşbəxtlikdir» - deyir. Onun məqsədi bu planetdə birisiylə evlənmək və onu öz planetinə aparmaqdır, uyğun namizəd isə Həsəndir, çünki müxtəlif planetlərdə bioloji cəhətdən bir-birinə uyğun orqanizmlər buna imkan verir. «Yad planetli» adlı bu hekayədə sırf realistik boyalarla fantastika elementləri birləşir və deyək ki, Turalın bir çox hekayələrində reallıqlarla irrealıqların «birliyi» maraqlı təsir bağışlayır. Amma Tural Anaroğlu daha çox reallıqlar nasiridir. «Türkiyədən məktub» hekayəsində o, telefonu, internet sistemi olmayan bir kənddə - Bəşir kişinin və Firuzə xalının ailəsində baş verən məzəli, amma bununla belə, düşündürücü bir hadisəni qələmə alır. Onların oğlu Eldar Türkiyədə təhsil alır, üstündən iki il keçib, Eldardan məktub gəlir və hər şey o məktubda yazılanlardan bəlli olur. Eldar bu məktubda türkcə qonuşur. Ona görə də, nə Bəşir kişi, nə də Firuzə xala onun yazdıqlarından baş açmırlar. «Mən iyiyəm» kəlməsini - Firuzə xala «Vay sən anan ölsün, yazıq balam iylənib» kimi başa düşür. Məktub oxunduqca türklərin işlətdiyi sözlərin Azərbaycan türkcəsində tamamilə başqa mənə kəsb etdiyi ortaya çıxır. Türklər qalstuka «kravat» deyirlər. Məcbur etmək onların lisanında «zorlamaq» deməkdir və s. Nəhayət, belə qərara gəlirlər ki, Eldara cavab yazsınlar, onun başına ağıl qoysunlar. Əlbəttə, bu məktubdakı sözlərdən doğan anlaşılmazlıq ilk baxışda bir-birinə qohum iki dil arasında bəzi fərqləri açıqlayır. Məlum məsələ. Amma bir kəndçi balasının iki il ərzində öz ana dilini unudub, təhsil aldığı dildə ata-anasına məktub yazması, valideynlərin və kənd camaatının bu məktubdakı sözləri dərk etməməsi doğrudan da düşündürücüdür. Hətta faciədir, amma bu faciənin səbəbkarı patriarxal həyat tərzini keçirən kənd camaatı deyil, Eldardır.

Tural Anaroğlu SOV.İKP MK-nın sabiq Baş katibi L.İ.Brejnevın Bakıya gəlişini də unutmayıb. «Yüksək qonaq» iki dəfə Azərbaycana səfər edib. Tural onu qarşılama prosesini və Lenin meydanında görünməsini təsvir edir. «Meydanda dörd səhnə qurulmuşdu. Birinin üstündə Azərbaycan milli geyimində qızlar və oğlanlar rəqslərimizi ifa edirdi. Buradan on metr uzaqlıqdakı ikinci səhnədə rus milli paltarlı qızlar, digər musiqi müşayiəti altında süzürdü. Üçüncü səhnədə bədii gimnastika ilə məşğul olan dörd qız top, lent və uzun çubuq ilə akrobatik hərəkətlər göstərirdi. Dördüncü səhnədə cücə paltarındakı körpələr «Cip-cip cücələrim» oxuyurdular, hamı çox ciddi idi. Məzəli səhnələrə baxanda belə, adamın ağlamağı gəlirdi. Aylardır sürən hazırlıqlar bəhrəsini vermişdi... Ön sıralarda duran yaşlı bir qadın «Brejnev qardaş, Brejnev yoldaş!» deyə çağırırdı». Amma «Leonid İliç Brejnev isə maşından çıxmadan üçün ətrafındakılara yalvarırdı. Kişi yaman qorxmışdu. Hətta haraya gəldiyini belə anlamırdı deyəsən».

Bu hekayəni oxuyandan sonra fikirləşirsən ki, Tural Brejnevın bu gəlişini hafizəsində necə saxlayıb. Olduğu kimi. Və hekayədə - xatırlatmada, üstündən illər keçməsinə baxmayaraq, heç bir ironiya ilə rastlaşmırsan. «Bu hadisənin üstündən illər keçmişdir. Hazırda «Lenin babaya» sevgisindən danı-

şan o bacımın, «Göylərə uçan peyk» haqqında mahnı söyləyən o qardaşımın, Çapaı üstündə məni döymək istəyən tələbənın sağ olub-olmadığını, nə iş gördüyünü bilmirəm. Yaşa dolduqca hər şeyi daha yaxşı anlayıram. Həyatı sevirəm. Dünyamızı sevirəm».

Amma Turalın bir çox hekayələrində gülüş arsenalına xas olan ironiya (kinayə) dalğası əskik deyil. İroniyanın başlıca xüsusiyyəti bir şəxsə, yaxud bir şeyə yaraşmayan sifəti verib ona istehza etmək, onu lağa və məsxərəyə qoymaqdır. Azərbaycan ədəbiyyatında Sabirin və Mirzə Cəlilin bu sahədə müstəsna xidmətləri vardır.

Götürək «Poeziya gecəsi» hekayəsini. «Poeziya gecəsi»nə «Azərbaycan ədəbi cəmiyyətinin nümayəndələri - Sahib İqtidarov, Yeni Bəylər Şeir ocağının üzvü Muxalifət Narazibəyli, Alaqaranlıq Ədəbi Birliyinin həmsədri Zülmət Qara, Müstəqil Alternativ Heca Cəmiyyətinin sədri Sual Nida və Çırtçırt Pen, Ten-şen ədəbi klubun fəallarından Braton Sporoğlu Suna» gəlirlər. Elə bu adların özü ironiya deyilmi? Onların çıxışları, oxuduqları şeirlər də müəllifin kinayə həddinə çatdırdığı məqamlardır. Bu «Poeziya gecəsi»ndə sanki iqtidar-muxalifət savaşı gedir.

Və nəhayət, Tural Anaroğlunun bir hekayəsinin - «Xəstəxana»nın üzərində qısaca dayanaq. Bu hekayə, zənnimizcə, Turalın tənqidlə yumoru bir-birinə necə qovuşdurduğunu nümayiş etdirən bir hekayəsidir. Rayonun tanınmış və nüfuzlu aqsaqqallarından olan Əşrəf kişi möhkəm xəstələnir və onu Bakıya - müasir avadanlıqla təchiz olunmuş özəl klinikaya aparırlar. Onun əməliyyatı uğurla keçir. «Dünya şöhrətli alim, alman professoru Deyus Çotendorq onu əməliyyat edir və Əşrəf kişi sağalmağa başlayır. Amma palataya köçürüldükdən sonra arvadı, səkkiz uşağı, üç gəlını, beş kürəkəni, dörd bacısı və iki qardaşı ilə görüşür və hər şey bundan sonra başlanır. Kənddən gələn Allahverdi alman professoruna min dollar «hədiyyə» vermək istəyir, amma professor «Mən bunun üçün pul almıram» deyir. Əşrəf kişini ziyarətə gələnlər xəstənin başına min oyun açırlar. Ən biabırçı səhnə isə falçı Hacı Məziyə xanımın Əşrəf kişinin başına gətirdiyi «oyun» olur. Və Əşrəf kişini yenidən reanimasiya şöbəsinə aparırlar. Xəstəxananın həyatında isə Əşrəf kişinin nəvəsi Aslan nağara gumbuldadır, qohum-əqrabası qoyun kəsir.

Doğrudan da acınacaqlı səhnədir. Bu hadisənin keçən əsrin sonlarında-mı, ya yeni əsrdə baş verdiyinin elə bir əhəmiyyəti yox. Tural Anaroğlu keçmişdən qalan bu mənfı, neqativ halları tənqid eləməklə, təkcə yumor deyil, satira hələfinə çevirməklə bu gün xurafatın əlində əsir olan insanları ayıltmağa çalışır.

Kamal Abdulla «Turalın gəlişi» ön sözündə qeyd edir ki: bu kitabda «Turalın, təbii ki, hər normal yazıçıda olduğu kimi, mənəvi sələfləri də görünəcək. Kimi bu yazılarda Bulqakovun izlərini axtaracaq, kimi Mirzə Cəlilin, kimi Haqverdiyevin, Mir Cəlalin, Əziz Nesinin, Seyfəddin Dağlının... kimi də lap elə Anarı xatırlayacaq. Mən arzu edirəm ki, sənın Anarın oğlu adını ləyaqətlə daşımağın da bir məqama gəlib çatsın ki, Anarı artıq Turalın atası kimi tanımağa başlasınlar». Amma mən Turalı kiməsə bənzətmək istəmirəm. Təsir həmişə olub. Amma bu təsirlər olsa belə, orijinallığı hifz etmək mümkündür və Tural Anaroğlu, mənəcə, orijinal yazıçıdır, hekayələri də bunu sübut edir.

Vaqif YUSİFLİ

◆ K i t a b r ə f i

NİZAMI GƏNCƏVİNİN

“Xosrov və Şirin” poemasının şərh və lüğət (anonim əlyazma)”

Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 2019

Kitab poemaya yazılan şərh, əsərdəki tarixi, əfsanəvi adlar və coğrafi terminlərin izahı, çətin anlaşılan sözlərin lüğəti olmaqla üç mühüm hissədən ibarətdir. Nizaminin “Xosrov və Şirin” poeması ilə bağlı, müəllifi bəlli olmayan, təqribən XX əsrin 30-40-cı illərinə aid əlyazmanı transliterasiya edərək geniş “Ön söz” və alt yazılarla nəşrə hazırlayan institutun elmi katibi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Əzizağa Nəcəfzadədir.

Kitaba əlavə olunan “Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poeması haqqında anonim əlyazma” başlıqlı “Ön söz”də Ə.Nəcəfzadə əlyazmanın qələmə alınma tarixi, əsərin yazılma səbəbləri, təxmini müəllifi haqqında apardığı elmi araşdırmanın nəticələrini açıqlayır və əsərin Azərbaycan nizamişünaslığında yeri haqqında məlumat verir. Yeni əlyazma Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poemasının Rəsul Rza tərəfindən edilən bədii tərcüməsinin ilk variantına yazılan şərhəldən biridir.

Kitab AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun elmi şurasının qərarı ilə nəşr olunub.

GÜLHÜSEYN HÜSEYNOĞLU

“Mücrü”

Bakı, “CBS Polygraphic Production”, 2019

Azərbaycan ədəbiyyatında mənsur şeirin yaradıcısı, görkəmli yazıçı, nasir, ədəbiyyatşünas alim Gülhüseyn Hüseynoğlunun seçilmiş əsərlərinin yer aldığı “Mücrü” kitabı çapdan çıxmışdır.

Kitaba müəllifin “Ana”, “Ana qoynu”, “Bir ömrün çıraqları”, “Yağış yağır”, “Biri varmış, biri yoxmuş...”, “Sübh çağı”, “Mücrü”, “Bənövşə əfsanəsi”, “Ay nur çiləyəndə”, “Payız”, “Dünyada bir qadın yaşayır”, “Zirvələr sırasında”, “Poylunun gənc çobanı”, “Qayğı”, “Cavid əbədi deməkdir”, “Füzuli” kimi bir çox hekayələri, mənsur şeirləri, sənədli hekayələri, oçerkləri, eləcə də “Yaşıl təpə döşündə” povesti daxil edilmişdir. Bu əsərlərin böyük əksəriyyəti özündə lirik və epik növlərə məxsus xüsusiyyətləri vəhdətdə təcəssüm etdirməklə insanın daxili-mənəvi dünyasının hiss və həyəcanlarını, psixoloji təbəddülatlarını əks etdirir.

Kitabın redaktoru və ön sözün müəllifi AMEA Humanitar Elmlər Bölməsinin akademik-katibi, akademik Teymur Kərimlidir.

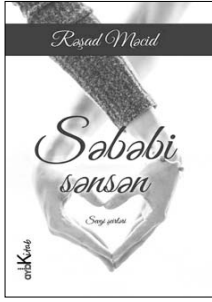

RAMİL ƏHMƏD

“İki şəhərin yazıları” (esseler)

Bakı, “Mütərcim”, 2018

Kitab iki hissədən ibarətdir, İstanbul və Bakı yazıları. Ramil Əhmədin 2014-2017-ci illərdə yazdığı və dövrü mətbuatda dərc olunan müxtəlif mövzulu esseləri bir kitabda toplanaraq oxuculara təqdim olunur.

RƏŞAD MƏCİD

“Səbəbi sən sən”, “Mütərcim”, 2019
 “Xasiyyət xoşbəxti”, “Vektor”, 2019
 “Qələmsiz yazılanlar”, “Qanun”, 2019

Bu il Rəşad Məcidin üç kitabı oxuculara təqdim olunur. “Səbəbi sən sən” adlı kitabında şairin müxtəlif illərdə yazdığı sevgi şeirləri toplanıb. Kitab “Aybkitab” layihəsinin nəşridir. “Mütərcim” nəşriyyatında çap olunub.

“Vektor” nəşriyyatında işıq üzü görmüş ikinci kitab “Xasiyyət xoşbəxti” adlanır. Kitabda müasir Azərbaycan ədəbiyyatının ədəbi-ictimai mühitində önəmli yeri olan Əməkdar jurnalist Rəşad Məcidin yaradıcılığına, şəxsiyyətinə həsr olunmuş məqalələr, esselər və şeirlər yer alıb.

“Qələmsiz yazılanlar” adlı üçüncü kitabda Rəşad Məcidin sosial şəbəkələrdə yazdığı status-esseləri və sms-esseləri cəmlənib. Ön sözünün müəllifi akademik İsa Həbibbəylidir. Kitabı “Qanun” nəşriyyatı oxuculara təqdim edir.

ƏLİ ŞİRİN ŞÜKÜRLÜ

“Ədəbi suprematizm və Dünyaya yeni baxış”

Bakı, “Vektor”, 2019

Kitab iki hissədən ibarətdir. Birinci hissəyə müəllifin intellektual poeziya barədə nəzəriyyəsinin mahiyyətini açıqlayan “Ədəbi suprematizm” əsəri daxil edilmişdir. Bu bölmənin digər mövzuları isə əsərin giriş hissəsindən və əsərin nəzəri əsaslarını təşkil edən müxtəlif esselərdən ibarətdir. Kitabın ikinci hissəsinə müəllifin Ədəbi supremantizm nəzəriyyəsinin formalaşmasında əsaslı rol oynayan, riyazi qanunauyğunluq əsasında qurduğu fəlsəfi konsepsiya - “Dünyaya yeni baxış” essesi daxil edilmişdir.

PLATON OYUNSKİ

“Qırmızı şaman”

Bakı, “Zərdabi LTD” MMC, 2018

Dünya Gənc Türk Yazarlar Birliyi layihəsiylə ilk dəfə ana dilimizə Saxa ədəbiyyatının klassiki sayılan Platon Oyunskinin əsərləri təqdim olunur. Kitabda müəllifin “Qırmızı şaman” adlı mənzum dastanı, esse və povesti yer alıb. Mətnləri ruscadan Aida Eyvazlı Göytürk tərcümə edib. Layihənin rəhbəri və kitabın baş redaktoru Əkbər Qoşalidir.

BƏXTİYAR ASLAN

“Üç əqrəb zamanı” (hekayələr)

Bakı, “Mütərcim”, 2019

Tanınmış türk yazıçısı Bəxtiyar Aslanın “Üç əqrəb zamanı” günəşin, güllərin, çiçəklərin, böcəklərin, buludların insanlarla danışdığı, zamana sığmayan, fərqli bir dünyanın kitabıdır. Bu kitab “Aybkitab” layihəsinin nəşridir. Layihənin rəhbəri Xəyal Rza, kitabı tərtib edən və ön sözün müəllifi Təranə Vahiddir.